Halil Berktay

BİR DÖNEM KAPANIRKEN



Pencere Yayınları

Halil Berktay
Bir Dönem Kapanırken

Bu kitabın yayın hakları
Pencere yayınlarına aittir.
Birinci Baskı: Şubat 1991
Kapak Resmi: ABC Ajansı
Kapak: Hasan Seçkin
Kapak Baskı: Matbaa 70
Dizgi: Yaprak Yayınları
Baskı: Doyuran Matbaası
PENCERE YAYINLARI: 11

Salkımsöğüt sokak. 2/4 Cağaloğlu-İSTANBUL
TEL:5132717

Pencere Yayınları

Salkımsöğüt Sok. 2/4 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 513 27 17

Halil Berktay
Bir Dönem Kapanırken

İÇİNDEKİLER

BİR DÖNEM KAPANIRKEN 7
DÜNYANIN BÜYÜK DÖNEMECİ 1 12

"Bilinmeyen Bir Ülke" ye Yolculuk 12
Milli Kurtuluş Savaşlarının Sona Erişi 14
Geçmişin Kalıntıları: Güney Afrika, İsrail 16
Geleceğin Habercisi Güney Kore mi? 18
Kapitalist Gelişme ve Sonuçları 19
Esas Hedef: ABD Emperyalizmi 22
Çağdaş Emperyalizmin Analizi Ne Durumda? 25

DÜNYANIN BÜYÜK DÖNEMECİ 2 31

Kriz İçinde, ABD'nin Uzun Vadeli Gerileyişi 31
Ekonomik Temelde Bir Zayıflama 32
Birleşme ve Çatışmalar 33
Pasifik Merkezli Bir Dünya mı? 35
Çok İyi Bir Çerçeve, Bir Tecrübe Muhassalası 37
Lekesiz Sosyalizm Yok; Hepsini Aile - İçi Sayalım 38
Sosyalizm, Bu Reformlarla Kendi Krizinden Çıkıyor 42
İncelememizin Yetersizliği, Önyargılarımız 44
Üçüncü Dünya Savaşı Ufukta Görünmüyor 50
Bir Soru 52

SOVYETLER BİRLİĞİ VE ÇİNDEKİ GELİŞMELER 59

İki Kesimde, İki Ayrı Muhasebe İhtiyacı 59
Diğer Uçta, "Sosyal Emperyalizm" Teorisinin Bugünkü Problemleri 63
Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine 71
Asıl Türkiye Pratiği , Bunu Gerektiriyor 82
(1) Sovyetler Birliği Sosyalist Bir Ülkedir 84
(2) Reformların Sırrı: Geçmişte ekonomik Sınıflar Oluşamamıştır 89

BAZI TARİHSEL SORUNLAR: STALİN, KRUŞÇEV, MAO, KÜLTÜR DEVRİMİ 98

(3)Bir "Kruşçevci Karşı Devrim" Hipotezi Artık Savunulamaz 99
Özel Bir "Revizyonizm" Tanımı: "Fazla Özgürlük" ten Ötürü " Geri Dönüş" 100
Anti Kruşçev'den, Anti Liu Şaoşi'ye 101
Sovyetler Birliği'nin, Anti Kruşçev ve Anti Stalin Eleştirileri 102
Kruşçev'den Brejnev'e, Tahlillerde Değişmeyen, Değişemeyen 103
(3.1) Kültür Devrimi Bir Çözüm Olamadı 105
(3.2) Sovyetler Birliğinde Düzelme, Anti Kruşçev Değil, Anti Stalin Bir Tahlil ve Programla Çıkageldi 115
(3.3) Kendi "Revizyonizm" ve/veya "Geri Dönüş" Tanımımız Türkiye Pratiğinde, Zamanla Neredeyse Tamamen Zıddına Dönüştü 122
(3.4) " Kruşçevci Karşı Devrim" Tezi ve Alt Kavramları, " Sosyalist Olan" ve " Sosyalist Olmayan" Ülkelerin Tasnifine de Artık Işık Tutmaz 132

SOSYALİZMDE GENİŞLİK VE ENTERNASYONALİZM 175

Sosyalizm Yeryüzünde Yaşıyor 175
Müdahelecilikten Ayrılma ve Demokratikleşme 177
İki Ana İlke, İki Nirengi Noktası 179
Programdaki Gelişme ile, Alışkanlıkların ve Muhafazakar Reaksiyonun Çelişkisi 180
" Gorbaçov-Deng Ekseni' ne Karşı Savaş 181
Aynı Zamanda, Stalin Savunusunda Katılaşma 182
Geri Bir Ülkede Aşırı Zorlayıcı İnşa ve Bir "Güvenlik" Saplantısı 182
Sosyalist Blok ve "Sınıf Mücadelesinin Uluslararasılaşması" 183
"Sınıflaşma"... ve Nazım, Brecht, Wajda 185
Geçmişteki Stalin Eleştirilerimiz Yetersizdir 186
Ekonomik Deneyleri de Bürokratik Devletçiliğin Tıkanmasıyla Mukayese İçinde Anlamak Gerekir 187
Sosyalizm Her An "Geri Dönüş"le Yüzyüze Bulunduğunu Sanmayalım 189
Stalinist Model, En Geri Ülkelerde Yaşıyor 190
Bir Kere Daha İdeolojik İndirgemecilikle Yüzyüze 191
Stalinist Bir Muhafazakarlık, Brejnevciliğin Aklanmasına Varır 192
Halklar İçin En Kötüsü Brejnevciliktir 193
SSCB nin Kutup Olmaktan Çıkması İse, Gelişmeye Hizmet

Ediyor 194
Devlet Araçlarıyla "Sınıf Mücadelesi" nden Vazgeçmenin Yararları Her Yerde Görülüyor 196
Sosyalist Ülkelerden "Anti Emperyalist Strateji" İstemiyorum ve Beklemiyorum 197
Muhalefetin Bağımsız ve Eleştirel Tutumu Vardır 199

DEVLET SOSYALİZMİ SONA ERERKEN 1 NETLEŞEN BİR SAFLAŞMA 202

Olaylara Toplu Bakış 202
Saf Stalincilik ve Stalinist Maoizm 208

DEVLET SOSYALİZMİ SONA EREKKEN 2 KİTLELER, REFORMCULAR BURJUVA LİBERALİZMİ 225

Yukarıdan ve Aşağıdan 226
Yalta ve Dayanışma 227
"İsveç Modeli" 229
Siyasal Uzlaşmacılık, Üretimcilik, Kemer Sıkma 230
Çin'deki Hareketin Toplumsal Temeli 232
Kültür Devrimi Modeline Karşı Yasalara Bağlı Bir Hukuk Devleti 234
Çin Reformcuları, Doğu Avrupa Reformcuları ve Batı Alemi 237

BİR DÖNEM KAPANIRKEN

Bu yazılar bir insanın kendi kendisini ve yirmi yıl süreyle içinde yer aldığı siyasi hareketin teorik temellerini, danışıksız biçimde, kendi başına sorgulamasıdır. Kaleme alınmalarının ve yol açtıkları acılı kopuş sürecinin üzerinden, içine çok şeyin sığdığı bir-iki yıl geçti. Bugün, birer belge niteliği taşıdıkları için, hiç değiştirilmeksizin yeniden yayınlanıyorlar.

Özeleştirel düşünce, eski bir paradigmanın içinde ya da dışında gelişebilir; içinde başlayıp sonra dışına çıkabilir. Benim için de öyle oldu. "Dünyanın Büyük Dönemeci"ni bir konferans olarak sunduğum ve kağıda döktüğüm sırada, henüz çok fazla, Stalinizmin Maocu varyantının geçmişinde yaşıyor; etrafımı saran iç mücadelelerin, kişilik çatışmalarının, güvensizliklerin perspektif daraltıcı etkilerinden sıyrılamıyordum. Bu yüzden, sonradan Sosyalist Parti'ye dönüşen çizginin 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarındaki sorunlarına ilişkin bazı düşüncelerimde, çeşitli sakatlıkların varlığını benden önce hissetmiş (ama belki daha mekanik ve metafizik formülasyonları benimsemiş) başka muhaliflere yer yer haksızlık ettiğimi de, şimdi daha iyi görüyorum. Örneğin Mehmet Gündüz, 1980'li yılların ilk yarısında, Sovyetler Birliği'nde parti ve devlet yönetiminin tarihi ve toplumu aşırı zorlamakta ısrar ettikçe, geri bir ülkede yukarıdan aşağı çok büyük bir cebir ve disiplin uygulayarak fazla kollektivist ve devletçi üretim ilişkilerini empoze edip hızlı kalkınmayı gerçekleştirmeye çalıştıkça, halktan koptuğunu ve demokrasiyi söndürdüğünü farketmişti. Bu, özünde, "sol"dan değil sağdan bir Stalinizm eleştirisi demekti; Stalinizmi "sol" bulan bir eleştiriydi. Nitekim bu yaklaşımının bir parçası olarak M. Gündüz, devrim yoluyla iktidara gelen Marksist bir partinin, nesnel koşullar kendisini halkı habire sıkıştırmaya yöneltebilecek gibi gözüktüğü takdirde, belirli bir noktadan sonra gönüllü olarak yönetimden çekilebileceğini öne sürmüştü. Ben de bu fikri bir fantezi saymış, M. Gündüz'ün sağcılıkla suçlanmasına katılmıştım. Gelgelelim, Sovyetler Birliği'nde 1920'lerin sonlarında "iktidarı geri verme" girişiminin tarihsel olanaksızlığı ne olursa olsun, M. Gündüz bir ger-

çeğe parmak basmış oluyordu. 1989-90 kışının yeryüzünü sarsan olaylar zinciri içinde bir yandan Doğu Avrupa'daki Stalinist rejimlerin çökmesi, diğer yandan Nikaragua'da seçimleri "burjuva" muhalefetinin kazanmasından sonra Sandinistlerin sonuca saygı göstereceklerini açıklamaları, bu soruna başka bir şekilde bakılabileceğinin pratik kanıtını sunuyor. "Proletarya diktatörlüğü" teorisinin çeşitli problemlerinden çok önemli bir tanesi, bir sınıf (ve genel olarak emekçi halk) ile bir parti arasında *değişmez, organik* bir ilişkinin olabileceği varsayımına dayanmasıdır. Oysa böyle bir mütekabiliyet yoktur: Kitleler ve sınıflar, şu veya bu partiden olduğu gibi, pekâlâ "işçi sınıfı partisi"nden de yüz çevirebilirler; deyim yerindeyse, sadece şu ya da bu bürokratı değil, bir bütün olarak Marksist partiyi "geri çağırmak", "görevinden almak" isteyebilirler. Bu durumda iktidar partisi, kendi "doğru çizgisi"siyle kıyaslama içinde kitlelerin tercihini "karşı-devrimcilik" sayıp reddederse, yalnızca despotizme varabilir. Kitleleri tekrar kazanma umudunu koruyacaksa, iktidar mevzilerini terketmek dahil geri çekilebilmeli; "devrimci meşruiyet" ilkesinden, çoğulculuğun kurumlaşmasını içeren yeni bir meşruiyet ilkesine geçebilmelidir. Bu olasılığın açık tutulması ise, "proletarya diktatörlüğü" teorisiyle değil, ancak çok-partili bir sosyalizm perspektifiyle bağdaşabilir.

Doğu Avrupa'daki rejimler böyle bir evrimi hep "kapitalizme geri dönüş" saydılar ve onyıllar boyu erteleddiler. Bunların içinde, sosyo-ekonomik gelişme düzeyinin görece ileri (ve dolayısıyla halkın demokrasi özleminin daha şiddetli) olduğu ülkeler vardı; daha geri (ve demokrasiye ihtiyacı daha zayıf) ülkeler vardı. Sözkonusu "gecikme", birinci grupta, çelişmeleri dayanılmaz hale getirdi ve halkın sosyalizm adına uygulanan her şeyden tümüyle yüz çevirmesine yol açtı (asıl kapitalizme dönüş de bu nedenle önlenemedi). İkinci grupta, tek tük bazı partiler, kitlelerin hoşnutsuzluğunun ulaştığı düzeyin ötesine sıçrayan reformlara alelacele girişerek, "proletarya diktatörlüğü"nü sürdürmekten vazgeçerek ve böylece demokratikleşmede "gecikme"yi kısmen telâfi etmeye gayret ederek, çok kısa vâdede tutunabilmişe benziyorlar. En muhafazakâr bazı yönetimler ise gerçeklere meydan okumayı sürdürdüler. Nikaragua bağlamında, Türkiye'de belki çok iyi bilinmeyen bir husus daha var: Seçim sonuçlarının alınmasından hemen sonra Küba televizyonu, "Daniel Ortega Yoldaş'ın birkaç saat içinde iktidarın karşı-devrimcilere teslim edilmeyeceğini açıklayacağı" mealinde, emrivaki niteliğinde bir yayın yaptı; böylece Nikaragua'ya talimat vermeye kalkıştı. Bu program, Batı Avrupa televizyonlarının haber bültenlerinde yer aldı. "Proletarya diktatörlüğü"nün vazgeçilmezliği doktriniyle tutarlı olan da buydu ve Sandinistlerin, kendi halklarının yarısından fazlasıyla savaşa tutuşmalarını gerektirirdi. Ortega ise, Castro'nun de-

ğil, bir bakıma M. Gündüz'ün önerisini izledi; çünkü kendi sözlerinden dönüp yığınların güvenini tamamen yitirdikleri takdirde, anti-emperyalizm, sosyalizm ve halkın refahı adına hiçbir kazanımı de muhafaza edemezlerdi. Bu, halktan değil "proletarya diktatörlüğü"nden vazgeçmek demekti.

Benim 1988-89 yıllarında esas muhatap aldığım, tartıştığım, iknaya çalıştığım kişiler ise, varolan sosyalizmin tanrısının halk değil devlet olmasını yıllarca eleştirmişken, asıl tercihlerinin halktan değil iktidardan, devletten, "proletarya diktatörlüğü"nden yana olduğunu, aynı gelişmeler karşısında aldıkları virajla, tartışmasız biçimde sergilediler. Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da sosyalizmin yozlaşmasının Stalin-sonrası bir "Kruşçev revizyonizmi"nden kaynaklandığı; bunun "burjuvazinin diktatörlüğü" demek olduğu; emekçilerin ise ergeç "yeni burjuvazi"ye karşı ("devrimci", yani Stalinist bir programla) ayaklanacakları yolundaki tasavvurları, bir vakitler, sınırsız bir halkçılık görüntüsü altında barınıyordu. Sosyalist Parti'nin programına, "emekçi halkın iktidarı döne döne fethedeceği", bu inançla yazılmıştı (7.madde). Aynı doğrultuda ilgili kişiler, benim Sovyetler Birliği'nde 1985'te Gorbaçov tarafından başlatılan demokratikleşme sürecinden yana tavır almamı, devletten yana olmak, yukarıdan aşağı reformlara bel bağlamak, emekçi kitlelerin aşağıdan yukarı patlamasına sırt çevirmek, hattâ "yeni burjuvazinin revizyonist diktatörlüğü"nün sürmesini desteklemek" gibi kavramlarla karalamaya çalıştılar. Toplantılarda, saldırgan tavırlarla, "Söyle bakalım, halk hareketi başgösterdiğinde halktan yana mı, yönetimden yana mı olacaksın?" gibi ateşli sorular yönelttiler; elbette halktan yana olacağımı söylediğimde dudak büktüler, taktik bir geçiştirme sandılar. Sonra, 1989 yaz başında Çin'de, ardından 1989-90 kışında Doğu Avrupa'da, halkın büyük başkaldırışı, hayal edildiği gibi "anti-revizyonist" bir içerikle değil, anti-Stalinist bir içerikle çıkageldi. Dahası, halk üzerinde "revizyonist burjuva diktatörlüğü"nü temsil ettiği iddia edilen reformcular, bu başkaldırıda, kitlelerin müttefiki oldular. Stalinist muhafazakârlar, ya da Deng gibi, reformları bir noktadan öteye sürdüremeyen veya sürdürmek istemeyen yarı-muhafazakârlar ise, "proletarya diktatörlüğü" uğruna halka kılıç çektiler. Benim muhataplarım ne yaptılar? İlk başta, Çin'deki öğrenci gösterilerini "İkinci Kültür Devrimi" gibi lanse ettiler; Tienanmen katliamını "burjuva reformcuları"na yıkmaya kalkıştılar. Ama sonraki aylarda, belli belirsiz, reformcuları tasfiye eden Çin yönetiminin katılaşma sürecine arka çıkmaya koyuldular. Çin'in yeniden "sola kaydığı"ndan dem vurmaya başladılar; eklektik bir tutumla, bunun, "halk ayaklanmasının ürünü" olduğu yolunda muğlak ifadelere yer verdiler. Sanki Tienanmen göstericileri, yönetimin daha sol bir

çizgi izlemesini istemişlerdi ve sanki yönetim, muhalefeti daha fazla *ezme* programının bir parçası olarak değil de, demokrasiyi geliştirmek için, solcu bir söyleme, gelenekçiliğe, Maoculuğa, Stalinciliğe dönüyordu! Bu büyük çarpıtmanın sis perdesi ardında SP yönetimi, halkın safından, adım adım, parti ve devlet üst yönetiminin safına intikal etmekteydi.

Aşağıda yer alan makalelerimden sonuncusu, bu ikiyüzlülüğün teşhirine giriştiğim bir noktada, yarıda kaldı. İyi ki de kalmış; muhtemelen ne yazsam, başlıca muhataplarımın sonraki pozisyonlarının korkunçluğuna duyduğum tepkiyi yansıtamayacaktı. Muhataplarım, Gorbaçov yönetimini, "Polonya işçilerine ve bütün Doğu Avrupa halklarına karşıdır, yönetimlerden yanadır" diye suçluyorlardı (şimdi ise, sosyalistleştiriverdikleri o çökmüş rejimleri Gorbaçov'un "sattığı"ndan yakınıyorlar). Gerçekte ise, Sovyetler Birliği'nin Brejnev doktrinini iptal etmesi ve özeleştirisini yapmasının cesaret verdiği Doğu Avrupa halkları, 1980 sonlarında, hiçbir sosyal temeli olmayan diktatörlük rejimlerine karşı harekete geçtiler. Sosyalist Parti yönetimi, Çekoslovakya ve Doğu Almanya örneklerinde, "revizyonizmin çöküşü"nden sevinç duyduğunu açıkladı. Ama Romanya halkı ayaklanıp da kendisine yabancılaşmış bir iktidarı "döne döne fethetmeye" giriştiğinde, kimin nerede durduğu, bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Romanya'nın sosyal yapısı ve iktidar sistemi diğer Doğu Avrupa ülkelerinden de, Çin'den de farklı olmadığı halde, Çavuşesku "devrimci", halk "karşı-devrimci" oluverdi; Tienanmen'de "burjuva reformcuları"na mal edilebildiği ölçüde kınanan ateş, Bükreş ve Temeşvar'da onaylandı: Securitate (gizli polis), "ABD ve Sovyet komplosu"na karşı direnmekteydi! "Hiç kimseye, devleti, varolan toplumsal düzeni eleştirdiği, yeni bir toplum düzeni istediği için ceza verilemez" deniyordu (15.madde); lâfta kaldı. 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal ve resmen ilhak eden Saddam Hüseyin, Sosyalist Parti programının bir başka (42.) maddesinin, böyle eylemlerin hangi gerekçeyle yapılırlarsa yapılsınlar kınanmalarını zorunlu kılan net ifadelerine karşın, 1988-89'daki muhataplarımın Çavuşesku'dan sonra arka çıktığı ikinci diktatör oldu. Son gelişme ise, Sosyalist Parti yönetiminin, gayriresmi sözcülerinin ağzından Fransız Komünist Partisi'ne "devrimci" diye alkış tutması şeklindedir. O FKP ki, bir zamanlar katı Brejnevci olduğu için baş hedefti vebugün de, hâlâ Afganistan'ın işgalini haklı bulacak kadar Brejnevcidir! SP içindeki kanat toplantılarında yaptığım konuşmalarda, tuttukları yolun muhafazakârları bir bunker kazıp içine girerek dünyadan kopmaya, sosyalizmin en geri ve ilkel örnekleriyle özdeşleşmeye götüreceğini de belirtmiştim. Türkiye halkına, sosyalizm diye, Çavuşesku, Enver Hoca, Kim İl Sung etrafındaki kişiye tapma

kültlerini, dayı-yeğen kayırmacılığı sistemlerini mi salık verecekleri sorusunu yöneltmiştim. Bu da oldu maalesef: Programında, "Hayatta bulunduğu dönemde, hiçbir devlet görevlisinin heykelleri dikilemez, kentlere, kasabalara, köylere veya kamu kurumlarına ismi verilemez, kamu kurumlarında resmi asılamaz" hükmü (12.madde) yer alan SP yönetimi, şimdi, "ulu önder"lerin son prototipi Kim İl Sung'un insanlığa umut ve güven verdiğinden söz ediyor. Arnavutluk'ta, en "anti-revizyonist" bu ülkede de, kitleler açıkça tek-parti iktidarına karşı ayaklanırlar, Stalin'in heykelleri sökülüp kaldırılır ve reformlar kaçınılmazlaşırken, lideri tanrılaştırarak devleti tanrılaştıraran, yeryüzünde Kuzey Kore'den başka neresi kaldı?

Dünyanın Dönemeci, benim 1988 başında sandığımdan da çok büyükmüş. Bir noktada ben de yanıldım: Gorbaçov reformlarının, sosyalizm perspektifi içinde kalan bir çoğulculuğu yerleştirmeye yeteğini sanmakla. Ama yeryüzündeki sosyalizm deneylerinin ilk dalgasının sona erişine kesinlik kazandırmış da olsa, *glasnost* ve *perestroyka*'nın tarihi ilerlettiğini savunmaya devam ediyorum. İnsanlığın en güzel özlemleri, iflâh olmaz bir kamburdan kurtuldu böylece. Bir dönem, hattâ çağ, kapandı; bir başka çağ açıldı. Burada yazılanlar geride kaldı. Bugün, 21.yüzyıla yakışacak, yeni bir toplum ve hayat projesini geliştirmeye çalışanlar içinde yer alıyorum. Sosyalist Birlik Partisi'nin program taslağı, Marksizm mirasını yeniden yorumlayarak, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadelenin uzun bir tarihsel dönemi kapsayacağı perspektifini koruyor ve emekçi halkın iktidarı döne döne fethetmesini öngörüyor. Bunun yanısıra, tarihi tecrübeden çıkardığı dersle, bu döne döne fethetme sürecini, bir partinin iktidara geldikten sonra bir daha gitmemesi koşullarında gerçekleşecek birşey olarak değil, defalarca iktidara gelip giderken kendi kendini ve tüm toplumu sosyalizm ve demokrası konusunda sabırla eğitmesi, sosyalizmin maddi ve manevi koşulların iktidarda ve muhalefette adım adım geliştirmesi, olgunlaştırması olarak irdeliyor. Çoğulcu, demokratik bir sosyalizm perspektifine uygun düşen biricik çözüm, budur. Bu, benim, Marksizmin yaratıcılığına olan inancımı tazeliyor.

Ama sol ile halk arasındaki bütünsel ilişki açısından, yukarıda değindiğim diğer olgular ise, bana hâlâ acı ve öfke veriyor. Bir sosyalist olarak, başka bazı sosyalistler hakkında, bu kadar da haklı çıkmamayı isterdim doğrusu.

Halil Berktay
İstanbul,
4-24 Aralık 1990

DÜNYANIN BÜYÜK DÖNEMECİ[1]*

Sosyalist Parti'nin dâveti üzerine, 12 ve 19 Mart 1988 tarihlerinde Ankara'da peşpeşe iki konferans verdim. Bunlardan bir incisi,"Dünyanın Büyük.Dönemeci" başlığını taşıyordu. Bunun içinde bir büyük bölüm, günümüzde sosyalizmin önemli bir canlanış ve yenilenme içinde olduğu gibi, geçmişteki teorik mevzilenmeler düşünülürse hayli şaşırtıcı gelebilecek bir fikre ayrılmıştı. Bu yaklaşımın "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" incelenerek desteklenmesi ise, ikinci konferansın konusuydu. Başka bir deyişle, ikinci konuşmam, birincisinin yapısı içinde çok geniş ve ayrıntılı bir parantez niteliği taşıyordu. Her iki metni yayına verirken, bunların kişisel görüşlerim olduğunu, her zamankinden daha fazla vurgulamak gereğini duyuyorum.-Yazarın notu.

"Bilinmeyen Bir Ülke"ye Yolculuk

Bugün konumuz, "dünyanın büyük dönemeci". Bu başlığın ifade ettiği şey, kısaca şu: 20.yüzyılın bitimine az kala, dünyanın önemli bir dönüm noktasına gelmiş olabileceğini düşünüyorum; bunu açmaya çalışacağım. Söz konusu dönüm noktası, kanımca, dört ana alandaki süreçlerin hepsinin, kendi içlerinde birer eşiğe gelip dayanmış olmasından ve normal olarak aynı "dalga uzunluğu"nda seyretmesi beklenmeyebilecek gelişmelerin -şimdilik, "her nasılsa" diyelim- üstüste çakışmasından kaynaklanıyor. Birinci olarak, Üçüncü Dünya'da önemli bazı değişimler gözlenebiliyor. İkinci olarak, Batı kapitalizmi içinde, ABD ile diğer gelişmiş ülkeler arasındaki ilişki, değişime uğruyor.Üçüncü olarak, sosyalizmin dünyası değişiyor ve bu değişimler bana göre bizim bir sosyalizm dünyasından bahsedecek kadar bakışaçımızı değiştirmemizi gerektiriyor.

* *Saçak* dergisinin Nisan 1988 tarihli 51.sayısında yayınlanmıştır.

Dördüncü olarak, dünyada savaş etkenleri ile barış etkenleri arasındaki denge, 1970'lerde olduğundan da, bizim düşündüklerimizden de çok farklı bir noktadadır. Bütün bunlar bir arada ele alındığında, belki de dünya yeni bir dönemin başlangıcına hazır hale gelmiştir - belki de böyle, adını henüz bilemediğim bir dönem, şimdiden açılmış bulunuyor.

İşin özüne balıklama dalmadan önce, birkaç ihtiyati not düşmek istiyorum. Öncelikle: Marksist materyalizmin indirgemeci olmadığını, yani "kalite"lerin varlığını tanıdığını ve belli bir nitel kategoriyi diğer, daha aşağı bazı nitel kategorilerin aritmetik toplamı olarak görmediğini unutmayalım. Dünya kertesi başkadır, Türkiye kertesi başka; bunları, kuşkusuz birbiriyle ilişki içinde, ama son tahlilde ayrı ayrı tahlil etmek zorundayız. Burada benim meselem, belirttiğim gibi, bu kertelerden ilki iledir; *dünyanın* günümüzde almakta olduğu şekil üzerinde bir parça kafa yormaya çalışacağım. Buradan, *Türkiye'nin* nereye gideceğine, irdeleyeceğim gelişmelerin ülkemizi nasıl etkileyeceğine kolay kolay sıçranamayacağı kanısındayım. Daha somut olarak, dünyada (bana göre) bazı olumlu gelişmeler var diye, Türkiye'yi pürüzsüz bir evrimin beklediğini sanmanın çok tehlikeli bir hayalcilik olabileceğine, dikkat çekmek isterim.

İkincisi, burada size söyleyeceklerim, dört-dörtlük, olmuş bitmiş, nihai şeklini almış bir dünya tahlili değildir. Daha çok, bazı soruları hep birlikte, yüksek sesle düşünmeye dâvet şeklinde alabilirsiniz. Bunun, cesur olmayı kolaylaştırıcı bir yanı var, kuşkusuz. Biraz böyle cesur olmaya ise, çok ihtiyacımız var. Gerçekten, dünyadaki gelişmelerin geçmişten devralınmış kitaplardan, teorik metinlerden, vb. hareketle kolay kolay kavranamayacağı bir noktaya vardığının, doğrudan doğruya konuşmanın içeriğinden görüleceğini sanıyorum. Günümüzde, Marksizm, ciddi problemlerle yüzyüzedir. Son 15-20 yıl içinde büyük altüst oluşlar meydana gelmiştir, hâlâ da gelmektedir. *Saçak* dergisinin Mart 1988 tarihli 50. sayısında, ÇKP 13. Kongre Raporu'ndan bölümler, Türkiye okuyucusunun bilgilenmesine sunuldu. Elbette Çin başka, bizim ülkemiz başka; onların görüşleri başka, beni buraya çağıran Sosyalist Parti'nin programı, çizgisi, Türkiye için önerdikleri başka. Bununla birlikte, sözünü ettiğim metinde şu saptamayı özellikle ilginç buldum: "Marksizm pratikle gelişen bir bilimdir" diyor Cao Ziyang; "içinde bulunduğumuz dönemde, Marksizmin kapsamlı bir şekilde geliştirilmeye muhtaç olduğu, genellikle kabul edilmektedir. Dünya muazzam değişiklikler geçirmekte, uygarlık çok hızlı ilerlemekte ve işçi sınıfı ile emekçi halkın önünde yeni ufuklar açılmaktadır. Bütün bunlar, Marksistlerin bakış açılarını genişletmelerini, yeni kavramlar geliştirmelerini ve yeni bir dünyaya adım atmalarını zorun-

lu kılıyor."

Dünyanın en kalabalık ülkesinde 39 yıldır iktidarda bulunan, sayıca çok büyük bir siyasi parti, bir Kongre Raporu düzeyinde, böyle cesur bir tespit yapma gereğini duyuyorsa; çok daha "genç" ve dolayısıyla tutuculuğa çok daha az yatkın olması gereken bizlerin, geçmişin teorik kitaplarında haritası pek çıkartılmamış, az-çok bilinmeyen bir yolculuğa, haydi haydi adım atabilmemiz gerektiğine inanıyorum.

Milli Kurtuluş Savaşlarının Sona Erişi

Şimdi, ilk olarak Üçüncü Dünya. Ezilen insanlığın başkaldırısının *esas olarak* milli kurtuluş savaşları biçimine büründüğü bir 70 yıl, artık geride kalıyor -bununla eşdeğerde bir ikinci olgu, düşünemiyorum. Ekim Devriminden sonra en erken örneğini- hem de milli burjuvazisinin önderliği altında- ülkemizin verdiği bu mücadele türü, Çin'in (1946-1949'da Çan Kayşek'in altedilmesiyle *tamamlanan*) Japonya'ya Karşı Direnme Savaşı ile, çok geniş ölçekli bir başarı, dolayısıyla yeni bir ivme kazandı. Oradan Cezayir'e, Mau Mau'ların Kenya'sına, Kongo'ya sıçradı; önce Fransız, sonra Amerikan işgalcilerine karşı Hindiçini halklarının direnişleri ve çoktan "eski eser" kategorisine girmiş Portekiz sömürgeciliğine karşı Afrika'daki diğer ayaklanmalarla, 1970'lerin ortalarına kadar uzandı. Derken, Kamboçya, Vietnam, Laos, Mozambik, Angola, Yeşil Burun, Gine-Bissau, Zimbabve birer birer bağımsızlık zaferine ulaştılar; büyük çoğunluğu İkinci Dünya Savaşından sonraki 20 yılda, 1950'ler ve 1960'larda oluşan, devlet egemenliğine sahip 150 kadar Üçüncü Dünya ülkesi arasında yerlerini aldılar. Bu durum, bizlerin, henüz sosyalizme yeni gözlerimizi açtığımız 1960'ların dünyasında, teorik metinlerde bulup okuyabildiğimiz ve kendi ellerimizle başka teorik, programatik metinlere aktardığımız, o ünlü "emperyalizm, proletarya devrimleri *ve milli kurtuluş savaşları* çağı" formülü içindeki "... ve milli kurtuluş savaşları" unsurunun, artık oradan çıkartılmasını gerektiriyor.

Büyük bir değişikliktir bu; çünkü geçmişte, milli kurtuluş savaşlarını eksen alan bir mücadele ortamında, hattâ gelişmiş kapitalist ülkelerde 1960'lı ve 1970'li yıllarda yükselen radikalizm cereyanının itici gücünü dahi böyle savaşların oluşturduğu bir ortamda yaşamaya, ne kadar alışmıştık! Hattâ gene bu yüzden, hiç olmazsa bir kısmımız, özel olarak milli kurtuluş savaşları ile genel olarak emperyalizme karşı mücadeleyi özdeşleştirmeye ne kadar yatkındık! Kimimiz, sömürge olmayan kendi ülkemizin milli demokratik devrimini de, gerçek özgüllüğünü araştırmaksızın bir "gavur düşmanlığı"ndan, bir "yabancıları kovma eylemi"nden ibaret sanabiliyor (ve iç çelişmeleri fazla hafif-

seyerek, Türk burjuvazisine, devlet aygıtına, ordusuna, vb. aşırı krediler açabiliyorduk), bu yüzden. Kimimizse, ülkemizin sömürge olmayışına bakarak, milli demokratik devrimin hiç geçerli olmadığına hükmediyorduk alelacel. Her iki tutumun ortak paydasını, milli kurtuluş savaşı ile milli demokratik devrimin birbirine karıştırılması meydana getiriyordu. Keza, silahlı mücadelenin fetişleştirilmesinde; alt tarafı belli bir mücadele biçiminin, koşullar ne olursa olsun, devrimciliğin biricik kıstası gibi görülmesinde ("devrim için savaşmayana sosyalist denmez" diyordu Guevara ve buradaki "savaş", savaştı gerçekten), aynı milli kurtuluş *savaşları* silsilesinin zihinlerde bıraktığı derin izlerin rolü büyüktü. O kadar "bizatihi değerli" görülen silahlı mücadele için en elverişli koşulların ise bir milli kurtuluş ortamında doğabileceği, açıkça söylenmese bile seziliyordu. Nitekim, tam da bu nedenle, kâh, "emperyalizmi açık işgale tahrik etmek" teorileri, kâh, Türkiye'nin esasen "gizli işgal" altında olduğu ve gerilla foko'sunu başlatmaya bunun da yeteceği teorileri ortaya atılacaktı, şamanların, *olmayan* bir realitenin varlığı yanılsamasını zihnen, *mimesis* (taklit) yoluyla yaratmalarını andıran boş, sonu felâketli bir çaba içinde. Neydi, bir yanda *Devrimde Devrim*'in yazarı Regis Debray'den, diğer yanda, Mitterrand'ın danışmanı, sosyal-demokrat Regis Debray'ye ve onun bizdeki izdüşümlerine götüren gizli iplik? Halis milli kurtuluş savaşları dönemi kapanır; aynı zamanda, "öncü savaş" ile "oligarşinin suni dengesi"ni bozup "devletin kofluğu"nu gözler önüne sermeyi amaçlayan girişimler hemen her yerde ağır biçimde ezilirken, bu ikili dönüşümün karışık bir algılanışı, bir başka kitapta, *Elveda Başkaldırı* sözleriyle açığa vuruldu. Bunun da ardında (başka birçok etmenin yanısıra) bir "1968 bilinci"nin derinliklerindeki "başkaldırı= savaş, milli kurtuluş savaşı" denklemi yatmıyor mu?

Oysa dikkatli düşünecek olursak, milli kurtuluş savaşı dediğimiz olay, her türlü zulüm ve sömürüye karşı her türlü tepki değildir aslında; sadece, bir ülkenin emperyalizm tarafından sömürgeleştirilmiş, ilhak edilerek üzerinde tam siyasi tekel kurulmuş olmasının doğurduğu, özgül reaksiyon biçimidir. Ve milli kurtuluş savaşları sona eriyor derken, dünyanın bir yanda emperyalist ülkeler ile diğer yanda sömürülen, azgelişmiş ülkeler şeklindeki ayırımının sona erdiğini, doğrudan doğruya emperyalizm çağının sona erdiğini kastetmiyoruz. Ayrıca, o emperyalizm çağının bir alt-aşaması olarak milli kurtuluş savaşları döneminin bitişi, hayıflanılacak bir kayıp olarak değil (ben zaten, geleceğe bakmayanların geçmiş romantizmi olarak şu "1968 nostaljisi" denen şeyden de pek hoşlanmıyorum), insanlığın kazandığı bir mevzi, mücadelenin bir başarısı olarak karşımıza çıkıyor. Bakın: Dünya, Afrika'nın içlerindeki Fashoda'ya Fransızların mı, İngilizlerin mi

önce varacaklarını herkesin nefesini tutarak beklediği ve yerli halkın bundan memnun kalıp kalmadığı sorusunun akıllara bile gelmediği, Sarı Nehir'den Amazon'a kadar ganbot diplomasisinin hüküm sürdüğü 19. yüzyıldan ne kadar farklıdır! Lenin'in *Emperyalizm* kitabını yazdığı 1910'lardan, Kemalist Cumhuriyet'in bir mucize gibi gözüktüğü 1920'lerden ne kadar farklıdır! Reagan'ın, Nikaragua'daki Sandinist Devrimine karşı yıkıcı faaliyetlerinde karşılaştığı sıkıntılar, diyelim, United Fruit Co.'nun 1950'lerin başlarında Guatemala'daki ilerici Arbenz rejimini deviriş kolaylığından, ne kadar farklıdır! 1960'ların Afrika'daki özgürlük dalgası sırasında bile, insanlık bir Lumumba'nın katlini seyretmek zorunda kalmıştı. Günümüzde ise, Büyük Devletlerin bir zamanlar alabildiğine keyfi zorbalığı, ne denli geriletilmiştir! Yeryüzünün dekolonizasyonu (sömürgesizleştirilmesi) nerdeyse tamamlanmıştır; çağdaş azgelişmiş ülkelerin yüzde 99'dan fazlası siyasi bakımdan bağımsız, devlet egemenliklerine sahiptirler; Birleşmiş Milletler'de ve diğer uluslararası forumlarda, şu veya bu ölçüde kendi iradelerini dile getirebilmek durumundadırlar.

Geçmişin Kalıntıları : Güney Afrika, İsrail

Öyleyse, önümüzdeki onyıllarda Üçüncü Dünya halklarının mücadelesi, ne gibi şekiller alacaktır?

Bir kere, milli kurtuluş savaşları çağının kapanışının, hâlâ iki önemli istisnası vardır, kuşkusuz: Biri Güney Afrika'dır, diğeri ise İsrail / Filistin. Güney Afrika, ilk bakışta bağımsız bir devlet içinde bir ırk ayırımı sorunu gibi gözükse de (ve Pretoria'nın destekçileri, "içişlerine karışmayalım" savunusunu bu görüntüye dayandırsalar da), aslında dekolonizasyonun gerçekleşmemesinden kaynaklanan bir durumdur: İngiltere, bu ülkeden çekilirken, sadece Avrupa'dan göçüp gelmiş küçük beyaz azınlığa "kendi kendini (ve tabii siyahları) yönetme" (*self-government*) hakkını tanımış; sömürge döneminin, muazzam Afrikalı kitleler üzerindeki ırkçı hâkimiyet mekanizması, bu sayede günümüze kadar gelmiştir. Aynı nedenle, Güney Afrikalı siyah halkın kurtuluşu sorunu, bir bütün olarak Afrika'nın kurtuluşunun tamamlanması sorununun bir parçasıdır ve nitekim ırkçı Botha rejiminin Namibya'yı (Güney-Batı Afrika'yı) işgali altında tutması; oradan özellikle Angola'ya sızması; Mozambik'in de ekonomisini sabote etmesi; Zambiya, Zimbabve ve Botsvana da dahil bütün "ateş hattı" ülkelerindeki ANC üslerine habire saldırması; hattâ Samora Machel'in uçağını düşürdüklerinden şüphelenilmesi, hep bu realiteyi yansıtmaktadır.

Ortadoğu'da da İsrail, başından beri Filistin halkının bağımsız yaşama hakkını yoketmiş; ayrıca, B.M.'nin kendisine tanıdığı kuruluş

alanının da ötesinde, 1948'de bir dalga ve 1967'de ikinci bir dalga halinde, geniş Arap topraklarını istilâya uğratmıştır. İlginçtir ki, Güney Afrika gibi İsrailde belli bir ırkçı ideolojiye (Siyonizme) dayanmakta; gene Güney Afrika gibi, Filistin halkının geri üs bölgesini oluşturdukları gerekçesiyle, komşu Arap ülkelerine karşı uluslararası terörizmi sürdürmekte, her yerde FKÖ temsilcilerine suikastler tertiplemekte, başka ülkelerden adam kaçırmakta, Lübnan'dan çekilmemekte, hattâ Filistin önderliğinin imhası uğruna tâ Kuzey Afrika'nın öbür ucuna korsanca bombardıman seferleri düzenlemektedir. Yeryüzünde 19. yüzyılın en kötü sahneleri, Güney Afrika ile İsrail'de tekrarlanmaya devam ediyor. Dolayısıyla buraları, her yönüyle tipik mili kurtuluş ortamlarıdırlar. Bildiğiniz gibi, tüm 1987 boyunca Güney Afrika, son aylarda da Ortadoğu'da işgal altındaki topraklar, siyah Afrikalı halkın ve Filistin halkının çığ gibi yükselen kitle mücadelelerine tanık oldular. Bu kitle hareketleri, baş çelişmenin son tahlilde bir milli kurtuluş savaşıyla çözülmesine açılıyor; nitekim, şimdiden uçvermiş, daha çok "dışsal" silahlı mücadelelerin tamamlayıcısı ve / veya daha yaygın, köklü ve "içsel" silahlı mücadele aşamalarının ise hazırlayıcısı rolünü oynuyorlar. Bu potansiyeli küçümsemeyelim ve sadece iki yer deyip geçmeyelim, çünkü Güney Afrika ve İsrail / Filistin, dünya kapitalizmi açısından hayati önemdedirler: Güney Afrika'ya, özellikle stratejik maden zenginlikleri nedeniyle ve ırkçı rejimin sağladığı "güvenlik artı çok ucuz işgücü" koşulları temelinde, başta ABD tekelleri olmak üzere pek çok uluslararası şirket muazzam yatırımlar yapmıştır; İsrail ise, Ortadoğu'nun petrol yatakları ve rotalarına karşı kritik bir ileri karakoldur. Bu iki noktada önümüzdeki beş-on yılda daha da gelişecek (ve belki büyük çaplı milli kurtuluş savaşlarına dönüşecek) halk mücadeleleri, bir bütün olarak dünya emperyalist sistemini sarsmak açısından önemli "fırtına merkezleri"ni meydana getirebilecektir.

Ancak bunlar dışında Üçüncü Dünya'ya baktığımızda, 1960'larda ve 1970'lerin ilk yarısında yaşadığımız türden, büyük ve gür bir milli kurtuluş savaşları dalgasının, önümüzdeki yıllarda gündemde olmayabileceği izlenimini ediniyoruz. Tarihsel olarak, ister işçi sınıfının önderliğinde sosyalizme açılsınlar, ister milli burjuvazinin önderliğinde açılmasınlar, *başından veya erken bir safhasından itibaren* silahlı mücadele olarak gelişen Üçüncü Dünya devrimlerine, (a) *daha çok koloniyal durumlar* veya yabancı istilâsına karşı milletçe direnme ihtiyacının doğurduğu durumlar; ve (b) yüksek yabancı sermaye penetrasyonu ile buna bağlı çok sert bir iç kutuplaşma, gerçekten yarı-feodal nitelikteki bir gerilik, coğrafi genişlik, zayıf merkezi idare, siyasi parçalanma gibi koşullardan birkaçının varlığıyla belirlenen, *sömürgeliğe hayli yakın, çok ağır yarı-koloniyal durumlar* kaynaklık etmiştir. Bu-

gün de, Latin ve Orta Amerika'nın ya da Güneydoğu Asya'nın öyle bazı ülkeleri vardır ki, bu alt kategorilerden ikincisinde anlatılan özelliklere sahiptirler - fiili bir olgu olarak Filipinler'de, El Salvador'da, vb., doğrudan doğruya yerli hâkim sınıf iktidarına karşı silahlı mücadeleler; benzer bir yoldan kurulmuş bulunan Nikaragua'daki Sandinist iktidar örneğinde ise, ABD-destekli Contra'ların karşı-devrimci saldırılarına karşı bir savunma savaşı, halen sürmektedir. Ne var ki, şu anda bunların sayısı çok fazla değildir ve yeni dönem açısından *tipik* olup olmayacakları üzerinde düşünülmelidir.

Geleceğin Habercisi Güney Kore mi?

Bunlar karşısında, yelpazenin diğer ucunda, kapitalist gelişmenin hayli ileri gittiği bir kısım Latin Amerikan ve Uzak Asya ülkelerinde, parlementer rejimin kazanılması uğrunda geniş ara kesimlerin hareketlenmeleriyle de içiçe geçen, sağlam işçi sınıfı eksenli mücadelelerin ortaya çıktığını görüyoruz.

Son yıllarda genel olarak Latin Amerika'da faşist diktatörlüklerin gerilemesinin ötesinde, özellikle ilginç bir örnek, Güney Kore'dir. Hatırlayacaksınız: 1987 içinde bu ülke, büyük ve uzun işçi grevlerine tanık oldu; aynı zamanda, öğrenci kitleleri, küçük burjuvazi, orta burjuvazi, hemen herkes sokaklara dökülüp demokrasi talep etti. Ordu ve polis çok yıprandı, moralleri bozuldu. Filipinler'de Marcos'un gidici olduğunu zamanında farkedemediğini, bu yüzden Bayan Aquino'ya el uzatmada geç kaldığını düşünen Amerika, aynı hatâyı tekrarlamamak endişesine kapıldı. Bu ortamda, doğrudan doğruya iktidar partisinin lideri Roh Tae Woo, muhalefetin belli başlı isteklerine sahip çıktı. Bu gelişme veya manevra, aşırı-muhafazakâr pozisyonunda eski cumhurbaşkanını yalnız bıraktı ve Güney Kore'ye önemli demokratik kazanımlar getirdi - daha da getirebilirdi, sonunda hayli serbest bir şekilde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, muhalefet ikiye bölünüp, Roh Tae Woo'nun şahsında klasik sağın galibiyetine kendi eliyle zemin hazırlamasaydı.

Ama bu bir yana; "Yeni Sanayileşen Ülkeler" grubunun başını çeken, kimine göre daha şimdiden Üçüncü Dünya'dan çıkmış sayılan, dünya kapitalizminin gözbebeği, bütün diğer azgelişmiş ülkelere örnek gösterilen Güney Kore'de patlak veren bu demokrasi dalgası, her bakımdan çok öğretici oldu. Amerikan askeri varlığıyla da desteklenen uzun süreli diktatörlüklerin pençesi altında işçi sınıfının hak ve özgürlüklerinin bastırılması suretiyle emeğin çok ucuz, tasarruf-birikim oranlarının ise çok yüksek tutulduğu; yaratılan "sera" koşullarına muazzam miktarlarda yabancı sermayenin akıtıldığı; bu dolaysız

yabancı yatırımlar ile yerli birikimlerin bileşimi sonucu, dünya pazarlarına dönük büyük ölçekli ihracat sanayilerinin kurulduğu Güney Kore'de, bütün bu yoğun ve hızlandırılmış kapitalist gelişme, öyle bir *işçileşmeye* yol açtı ki, patriyarkal vesayet altındaki "sosyal barış" yırtılıverdi ve uluslararası kamuoyunun gözündeki "itaatkâr Uzak Doğulu" imajının yerini, birdenbire televizyon ekranlarında, baretli, mavi tulumlu, çok disiplinli militan işçiler aldı.

Ben bunun, önümüzdeki dönemin anlamlı bir habercisi olduğu fikrini taşıyorum. Hâlâ sömürgesizleştirilmemiş alanlarda serpilen ve milli kurtuluş savaşı içeriğini kuvvetle taşıyan mücadeleler olarak Güney Afrika ve Filistin'deki yükselişler, bir bakıma, önceki alt-aşamanın devamı veya uzantısı gibi görülebilir. Üçüncü Dünya'nın görece en gelişmiş alanlarında, bir işçi omurgası etrafında ve geniş ittifaklara dayalı kitle hareketlerinin kendilerini kabul ettirmelerinin ise, zaman geçtikçe belirginleşen eğilimi oluşturacağını sanıyorum. Yelpazenin Güney Afrika-İsrail ucu ile Güney Kore ucu arasında (ki Türkiye, bunlardan birincisine değil ikincisine yakındır), ülkelerin somut koşullarına, göreli ilerilik / gerilik derecelerine ve sınıfsal yapılarına, yönetim biçimlerine, vb. göre *hedefleri ve bileşimleri ikincil oynamalar gösteren*; fakat hepsi, doğrudan emperyalist istilâ ve işgalin altedilmesine değil, emperyalist dünya sisteminin şu veya bu ölçüde işbirlikçisi konumundaki *yerli hâkim sınıflara yönelen; milli demokratik devrim içerikli olan fakat özel olarak milli kurtuluş savaşı içerikli olmayan mücadeleler* uzanacaktır.

Kapitalist Gelişme ve Sonuçları

Dünya sisteminin zıt (sömüren ve sömürülen) kutuplardan meydana gelen yapısı, değişik biçimlerde yeniden-üretilebiliyor ve sonuçta, zinciri bir devrimle yarmadıkları takdirde, sömürülen ülkeler gene sömürülen ülkeler olarak kalıyorlar, yani hiyerarşik işbölümü bozulmuyor. Bu, bir gerçek. Ama bunun, çağdaş azgelişmiş ülkelerin mutlak bir duraganlık içinde bulunması anlamına gelmediğine, çok dikkat etmeliyiz. Ne acılar, sancılar, zigzaglar pahasına geliştiği bir yana; nasıl çarpık geliştiği bir yana; çağdaş azgelişmiş ülkeleri evrimci yoldan gelişmiş kapitalist ülkeler haline getirip getiremeyeceği bir yana; sosyalizme açılan devrimler sonrasında üretici güçlerin daha hızlı gelişeceği de bir yana - *Üçüncü Dünya'da kapitalizm gelişiyor,* üretici güçler nicel olarak yerinde durmayıp gelişiyor, bu temel üzerinde burjuva demokrasisi de görece güçleniyor, daha dayanıklı hale geliyor. Bunu tespit etmek, bir şeydir; "madem milli burjuvazi belli

bir kalkınma sağlıyor, o zaman iyidir; kuyruğuna takılalım ve demokratik devrim görevlerini onun tamamlamasını bekleyelim; sonra doğrudan sosyalist devrim yaparız" demek, başka bir şey. Geçmişte bu ikincisini diyenler de oldu, birinci saptamayı yapmaktan korkanlar da. Örneğin Türkiye bugün 19.yüzyıl sonu veya 20. yüzyıl başından çok ileri bir noktada. Neden? Kapitalizm geliştiği için, pek tabii. Ülkemizde kapitalizm, Cumhuriyet Devrimini izleyen 1920'li ve 1930'lu yılların ardından, (a) 1950'lerde ve (b) 1960' larda da, hep belli gelişmeler gösterdi, dış ticaret açıkları ve dış borçlar yaratarak, zaman zaman döviz darboğazlarına girerek, bunun sonucunda sistemi kurtarmak için askeri darbelere ihtiyaç göstererek de olsa. Bu aşamalardan ikincisinde, yani AP iktidarları döneminde, 27 Mayıs'ın demokratik kazanımları ---> sendikalaşma ve toplu sözleşme hakları--->görece yüksek işçi ücretleri ---> görece genişleyen bir efektif talep ve iç pazar--->dayanıklı tüketim mallarının "ücret paketi"ne dahil olması---->bu sektörlerde büyümenin çekişiyle, Türkiye'nin sanayileşme düzeyinde bütünsel bir sıçrama biçiminde ifade edilebilecek bir ekonomik ilerlemenin söz konusu olduğunu, ancak yıllar sonra kabullenebildik nedense: O yılların kendileri yaşanırken, Doğan Avcıoğlu türü diyeyim, tekyanlı bir solculuğun etkisiyle, bir "çöküntü", "kötüleşme", "mutlak yoksullaşma ve gerileme" edebiyatıdır gidiyordu. Tıpkı daha önce 1950'lerde CHP muhalefetinin yaptığı gibi - ve enteresandır, Demokrat Parti'nin emperyalist dünya sistemine açılışının, en azından ilk ağızda (1957-58 bunalımına toslayıncaya kadar) keza üretici güçlerde belli bir patlamayı doğurduğunu hâlâ teslim edemediğimiz oluyor. Oysa ABD'nin başlangıçta bol keseden verdiği kredilere dayalı ithalatla, Türk tarımı büyük bir makineleşme geçirmedi mi? Traktör sayısı birkaç binden 30-40 binlere çıkmadı mı?* Bu yüzden ekilen alanlarda büyük bir genişleme ve mahsul miktarlarında fırlama olmadı mı? Köylü, ürününün çok daha büyük bir kısmını pazarlayabilir hale gelmedi mi (yani metalaşma oranı yükselmedi mi) ve cebi para görmedi mi bu sayede? Esasen Demokrat Parti'yi, sonra AP'yi uzun süre desteklemesinin ardında da, bu gelişme yatmıyor muydu? 1960'ların sanayideki ithal ikameciliği, sonuçta, 1950'lerin tarımsal gelişmesinin üzerine oturmadı mı? Hem işin bu yanını bilmeliyiz, hem de kapitalist gelişmenin zaaf ve tıkanmalarını, DP gibi bir parlementer burjuva partisini dahi nasıl faşistleştirebildiğini - ve sosyalizme açılan bir kalkınmanın ne kadar daha hızlı, pürüzsüz, âdil ve ferah olacağını.

*Aklıma gelmişken: "Sosyalizm sorunları" etrafında ileri-geri yapılan tartışmalarda kaç kişi, hâlâ esas olarak kol gücüne dayalı olan Çin tarımının, Türkiye tarımının üretici güçler düzeyinden *ne kadar geri* olduğunun farkındadır?

Ama Türkiye'de pek çok solcu maalesef materyalist değildir; sadece kendi kafalarına uyanı, görmek istediklerini görüyorlar; daha kötüsü, bazen "teorik çalışma" diye, hayatın kendisine, olgulara hiç bakmaksızın, aynı kitapları yirmibeşinci defa okumayı ve aynı alıntıları onsekizinci defa çıkarmayı anlıyorlar. Ezbercilik ve kalıpçılık yüzünden, o metinlerin özünü de doğru dürüst kavramıyorlar ya.... 11. yüzyılın başlarında bir ara bütün İngiltere'ye hâkim olan Danimarka kralı bilge Canute (Cnut veya Knut), kendisini herşeye kadir ilân eden dalkavuklara bir ders vermek için, gitmiş sahile oturmuş ve denizin yükselmemesini emretmiş; tabii med zamanı da sırılsıklam olmuş. Canute kadar olamıyoruz: Sanki "Marksizmin ilkelerine göre bu olamaz" deyince dünya dönmeyecek, akan sular duracak! Ben de burada oturmuş, o kitapların yazıldığı dönemin özellikleriyle bugünün farklarını irdelemeye uğraşıyorum....

Kapitalizm geliştiği içindir ki, Üçüncü Dünya, Eric Wolf'un bir kitabına koyduğu başlıkla "20.yüzyılın *köylü savaşları*"ndan, daha kentsel, daha işçi sınıfı ağırlıklı mücadelelere bir geçiş gösteriyor. Kuşkusuz ne köylülüğün Asya, Afrika ve Latin Amerika devrimlerindeki ağırlığı ortadan kalkmıştır, ne de bu rolün Wolf'un işaret ettiği özgül biçime dönüşmesi ihtimali. Gene de yukarıdaki saptama, gelişmenin yönüne işaret ediyor. Keza, kapitalizm geliştiği içindir ki, Üçüncü Dünya ülkelerinin hemen hepsi, siyasi bağımsızlık merhalesinden sonra, devlet egemenliklerini ekonomik alanda da pekiştirmek, daha güçlü milli ekonomiler kurmak, çeşitli alanlarda kısmi mücadeleler ile emperyalist sömürüyü geriletmek alanına adım atıyorlar. Üçüncü Dünya ülkelerinin hâkim sınıfları tarafından o şekilde bilince çıkarılmasa bile, bütün bunlar ve bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen inşası çabaları, objektif olarak anti- emperyalist bir içeriğe sahiptir: Periferi'deki kapitalizm, metropollerin kapitalizmine başkaldırıyor. Tablonun tamamından, önümüzdeki dönemde tek tek çağdaş azgelişmiş ülkelerin kendi içlerinde, emekçi sınıflarla yerli hâkim sınıflar arasındaki mücadelelerin ve Güney'in Kuzey'e karşı YUED platformundaki mücadelesinin, elele ve birbirini etkileyerek yürüyeceği sonucu çıkıyor.

Her halükârda, Üçüncü Dünya devrimlerine yaklaşımda, farklı ülkelerin özgül koşulları üzerinde kafa yormak zahmetine katlanmayan; kitle çizgisi kavramını reddeden ve zaten kitleler içinde çalışmadığı, kitlelerle bağ kurmadığı için de kendi memleketini tanıyamayan; bunun yerine, başka ülke ve halkların aslında tekrarlanması imkânsız deneyimlerini taklide kalkışan; dogmatik ve şabloncu "silahlı mücadele fetişizmleri" çığırı kapanacak gibidir. Gerek nesnel koşullar, gerekse öznel olgunlaşma, tecrübe kazanma süreçlerinin çeşitli ülkelerde

ulaştığı düzey, bir biçim radikalizminin değil *bir muhteva radikalizminin* (sonu gelmeyen "devrimin yolu-reçetesi" tartışmalarında değil, programların içeriğinde sınanan bir radikalizmin); evrim konağı-devrim konağı ayırımının gözetilmesi çerçevesinde, adım adım kuvvet toplayarak ve fırsat kollayarak *bir kitle hareketini inşa edip hedefe ulaştırma sanatının*; bu bağlamda, *başta parlamento olmak üzere mümkün olan bütün demokratik platformlara çıkma, kitlelere giden geniş kanallar açma, sektarizmden ve pürizmden* ("saflık" arayışlarından) *uzak durma*, hiçbir olanağı ve kitle mücadelesini "pistir", "lekelidir", "burjuvadır", "reformcudur", "revizyonisttir",vb. gibi gerekçelerle küçümsememe, *şehirlere, işçi sınıfına, orta sınıf ve akımları kazanmaya büyük önem verme anlayışlarının*, hep öne çıkacağına işaret etmektedir.

Günümüzde, işgal altındaki topraklarda başgösteren ayaklanmada mücadele biçimlerinin alelacele tırmandırılmaması konusunda FKÖ önderliğinin gösterdiği sabır ve ihtiyat, silahlı mücadelenin en meşru sayılabileceği milli kurtuluş ortamları açısından dahi, yukarıdaki dersleri doğruluyorsa, bu ve benzeri ilkeler, çağdaş azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu açısından, daha da derin bir geçerlilik taşıyacaktır.

Esas Hedef: ABD Emperyalizmi

Şimdi, bir başka hususa geçelim: Üçüncü Dünya ülkelerinin çok, çok büyük çoğunluğu, yukarıda değindiğimiz türlerden mücadelelerinde, karşılarında düşman olarak, hedef olarak, ABD emperyalizminin hegemonyası altındaki Batı kapitalist sistemini bulmaktadırlar ve bulacaklardır. Sovyetler Birliği, 1960'lı yılların sonlarından itibaren dünya çapında bir insiyatif aldı. Kendi nüfuz alanının içindeki müdahalelerin yanısıra (Çekoslovakya), bazı Üçüncü Dünya ülkeleriyle eşitsiz ilişkiler peydahladı, hattâ bu yönde bazı saldırılara girişti (Afganistan). Aynı zamanda, ABD ile genel olarak kuvvet denkliğine ulaştı. Bütün bu nedenlerle Sovyetler, dünya hegemonyası mücadelesinde Amerika'ya rakip gibi ortaya çıktılar. Buna bakarak bizler de, ileride Üçüncü Dünya'nın mücadelelerinin ABD'nin yanısıra, hattâ daha fazla Sovyetler Birliği'ni hedef alacağını öne sürdük. Ama Sovyetler, bırakalım çok uzun vâdeyi, birkaç yıllık bir ara-dönem sonunda böyle bir rakip ve hedef olamayacaklarını ortaya koymuşlardır; hattâ, bu tür rollerden çekilme eğilimine girmişlerdir. Bunu da net bir şekilde saptamak zorundayız.

Şimdiki konuşmamın sosyalizm dünyasıyla ilgili kısmında, daha çok da gelecek sefer "SB ve Çin'deki Gelişmeler"e ayıracağım ko-

nuşmada, bu fikrin çeşitli yönlerini daha fazla açacağım. Ancak şu açıktır ki, hangi nedenlerle olursa olsun, bir kere Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya içinde, Amerikan emperyalizmiyle kıyaslanabilecek yaygınlık ve hacimde bir ekonomik, siyasi ve askeri varlığı olamamıştır. Bu dahi meseleyi tam ifade etmiyor; daha harbi konuşacak olursak, Sovyetler'in ne azgelişmiş ülkelere yönelik ciddi bir sermaye ihraçları ve bunun etrafında örülen kapsamlı bir sömürü sistemleri vardır; ne de bu ülkelerin çok büyük çoğunluğunun hâkim sınıflarıyla *kapitalizm bazında dokunmuş* yoğun "işbirliği" ilişkileri ve dolayısıyla, bu hâkim sınıflar aracılığıyla o ülkelerin kaderlerine el koymaya ciddi surette aday olmuşlukları. Nitekim, gene bu nedenledir ki, kendisine taraftar akımların yaptıkları darbeler veya bir dönem "yardım ve danışmanlık" bağlarının çok sıklaşması gibi *dolaylı* yollarla önemli nüfuz elde ettiği bir kısım Üçüncü Dünya ülkesinde dahi Sovyetler Birliği, son tahlilde hayli "gevşek" bir tarzda "duruyor". Örneğin geçmişte bir *Mısır* olayı yaşandı. Bildiğiniz gibi Nasır zamanında Mısır, adamakıllı Sovyet nüfuzu altındaydı, adetâ Ortadoğu'da bir Sovyet karakoluydu. Ama Nasır'ın ölümünden sonra, Ali Sabri darbesinin bastırılması, Enver Sedat, vb. derken, bir gün bütün Sovyet danışmanları geri gönderiliverdi, Mısır ansızın Sovyet nüfuz alanından, hem de kolayca çıktı ve hattâ, ABD'ye daha yakın bir Arap ülkesi haline geldi. *Somali* de, bir ara Sovyetler Birliği'ne çok yakınken ve hattâ devlet başkanı Muhammed Siad Barre, SBKP kongrelerine katılırken, daha sonra Moskova'ya sırt çevirdi. Sovyetler'in *Angola* ve *Mozambik* ile ilişkileri de hayli gevşektir; aslında Küba askerleri ile Sovyet danışmanlarının nihai aşamasına yoğun bir şekilde karıştıkları bir milli kurtuluş savaşından sonra, Angola dahi bugün Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor, ülkedeki Küba askeri varlığına rağmen. Yukarıda değindiğim gibi, bu "ilişki gevşekliği"nde, Sovyetler Birliği'nin bu ülkelere büyük miktarda yardım, yatırım, borç, teknoloji, vb. pompalamayışının (pompalamıyor veya pompalayamıyor olmasının) da önemli payı vardır. Acaba bu sadece, 1970'lerde öne sürdüğümüz gibi, "sermaye bakımından fakir bir süper devlet" olmasının sonucu mudur? Bunu da düşünmek gerekir. Her halükârda, Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünya arasında, ABD merkezli Batı kapitalizminin sermaye, dış kredi ve ticaret akımlarıyla karşılaştırılabilecek bir ekonomik ilişkiler şebekesi pek gözükmemektedir.

Herkesin bildiği gibi Sovyetler Birliği, 1979'da Afganistan'ı işgal etti. Aşağı yukarı aynı sıralarda, Sovyetler'in yakın müttefiki Vietnam, Kamboçya'ya girdi. Her iki eylem, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına kesinlikle aykırıdır, düpedüz müdaheledir ve haksız savaşları ifade etmektedir. Her iki ülkede halk, bu müdahalelere karşı

mücadeleyi sürdürüyor; bütün dünya kamuoyu, Sovyetler'in ve Vietnam'ın çekilmelerini istiyor. Bunlar, çok açık gerçeklerdir. Öte yandan, nüanslı bir tahlil açısından şunlara da dikkat etmek gerekir: Sekiz-dokuz yıllık süresine bir bütün olarak baktığımızda, Afganistan savaşı Sovyetler Birliği açısından -örneğin ABD'nin Hindiçini savaşı gibi- tamamen frensiz, doludizgin, topyekün bir savaş olmamıştır. Moskova, Afganistan'daki asker mevcudunu hep 80-110 bin kişi arasında tuttu; bu miktarın ülke nüfusuna oranla ağırlığı ne olursa olsun, zaman içinde, durumun kötüleşmesi karşısında habire arttırmaya girişmedi. Kuşkusuz uluslararası koşullar, dünya halklarının tepkisi, esasen yeterince berbat bir durumda kalması da rol oynadı, bunda; ama sonuç olarak Afganistan müdahalesi, ABD'nin Vietnam'da yaptığı gibi, bir "domino teorisi" doğrultusunda ölümüne kadar sürdürülmedi veya sürdürülemedi. Artı, bugün Sovyetler, şu veya bu nedenle, bir yenilgiyi ve belki bir yanlışı da kabullenerek -tam ne olduğunu, sonradan daha ayrıntılı biçimde tartışacağım- Afganistan'dan çekilmek durumundadırlar. Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesi daha zor gözüküyor, çünkü Kamboçya devriminin "sol" hatâları yüzünden, orada müdahale kendi içinde daha "başarılı" olmuş, direnme hareketinin toparlanması ve halkı yeniden kazanmaya başlaması daha uzun zaman almıştır; kaldı ki, Çin ve Kamboçya ile çatışmalarında Vietnam yönetimi Sovyetler Birliği'ne yüzde yüz tâbi de değildir ve yüzgeri etmeye karşı (en azından şimdiki Sovyet yönetiminden) daha inatçı bir tavır alabilmektedir. Bununla beraber Vietnam'ın çekilmesi, Çin dahil Üçüncü Dünya'nın ve bütün uluslararası kamuoyunun isteğidir ve artık Sovyetler Birliği'nin de, gerek Çin ile, gerekse ASEAN (Güney-Doğu Asya Ülkeleri Birliği) ile ilişkilerini düzeltmek uğruna bu fikre yanaşmaya, Hanoi'ye bu doğrultuda -Şevardnadze'nin geçen yıllardaki ziyareti sırasında olduğu gibi- bazı telkinlerde bulunmaya başladığı görülmektedir.

Bütün bunları yanyana koyduğumuzda, çıkan sonuç nedir? Sovyetler Birliği'nin "Büyük Devlet" politikaları, sona ermemiştir; bu hususu, sosyalizm dünyasındaki gelişmeleri incelerken tekrar ele alacağım. Ancak kanımca, Sovyetler'in Üçüncü Dünya ile çelişkilerinin kapsamı çok geniş değildir ve 1985'ten bu yana meydana gelen politika değişiklikleriyle birlikte düşünüldüğünde, 1970'lerin ikinci yarısında öngördüğümüzün aksine, 1990'lı yıllarda ve sonrasında Üçüncü Dünya halklarının mücadelelerinin önemli bir hedefi Sovyetler Birliği olmayacaktır. Böyle bir çağ açılmamıştır; bu yönde bir gelişmenin objektif koşulları gözükmemektedir.

Daha teorik bir ifade kullanacak olursak: Çok az sayıda ülkenin milli bağımsızlığının, kendi kaderini tâyin hakkının önüne Sovyet-

ler Birliği (hâlâ) bir engel olarak dikilmekle birlikte, büyük çoğunluğuyla ve bir bütün olarak Üçüncü Dünya açısından, devrim yapmak için yarılması gereken bir "Sovyet sosyal-emperyalizmi zinciri"nden söz etmek, bir abartma oluyor. Sovyetler Birliği, gerek "Büyük Devlet" politikalarıyla, gerekse kendisine çok taraftar akımların yanlış çizgileriyle, çeşitli ülkelerin devrimci süreçlerine zarar vermiştir. Hattâ bazı durumlarda bu zarar, hayli önemli boyutlardadır. Ancak galiba bugün, *zarar vermek* kavramı ile *devrimin düşmanı, hedefi olmak* kavramını daha dikkatle birbirinden ayırmak zorundayız. Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi, gerek ABD ile ikinci derecedeki kapitalist ülkelerin farkını gözetmek, gerekse Üçüncü Dünya'da "ülkelerin bağımsızlık, milletlerin kurtuluş, halkların devrim istekleri" arasındaki karşılıklı tamamlayıcılık ilişkilerini kavramak açısından, çok önemli anlayışlar getirdi. Ama aynı zamanda ABD'nin yanısıra Sovyetler Birliği'ni, dünya devriminin hedefi, Üçüncü Dünya devrimlerinin hedefi konumuna yerleştirdi. Bu yargı, gözden geçirilmeye muhtaçtır. Sosyalizme leke süren kötülüklerle bezeli Brejnev dönemindeki Sovyet insiyatifinin Mao'nun ölümünden sonra doruğa çıkmasına rağmen, bir bütün olarak 1976-1988'in olguları Üç Dünya Teorisinin somut olarak bu öngörüsünü doğrulamıyor. Bu tür değerlendirmeler hayli zaman alacaktır, kuşkusuz; ancak kendi payıma, bunun son tahlilde Sovyetler Birliği'nin, uzun bir süre, içerde kendi halkına demokrasi tanımamak ve dışarıda başka parti ve ülkelere hegemonyacılık uygulamakla belirlenen bir sapma, yozlaşma, sosyalizmden uzaklaşma sürecine girmiş olmasına karşın, sosyalist niteliğini yitirmemesinden ve bu sayede bugün bir düzelme, bir yenilenmeye girebilmesinden kaynaklandığı tezini, ayrıca gündeme getirmek zorundayım.

Çağdaş Emperyalizmin Analizi Ne Durumda?

Üçüncü Dünya konusunda son olarak, bütün bu gözlemlerin üzerindeki bir kertede yer alması gereken bir noktaya parmak basmak istiyorum: Gelişmeler karşısında, sosyalistler olarak, Emperyalizm Teorisinde bir yenilenmeye muhtaç bulunuyoruz. Bakın: Elimizde emperyalizmin bugünkü durumu ve işleyişinin çözümlemesi olarak, ne vardır? Düşünürseniz göreceksiniz ki, kapsamlı, olgun, "sentez" denmeye lâyık nitelikte; dünya halklarının mücadelesinin hayli geniş ve prestijli kesimlerinin tahlil ve tecrübelerini yansıtan; keza, üzerinde az-çok herkesin anlaştığı, dünyaya bir bütün olarak ışık tutabilecek, pek fazla şey yoktur ortada. Maalesef bizlerin, Üçüncü Dünya ülkelerinin bugün nasıl, hangi bağımlılık ilişkileri içinde sömürülmekte oldukları; dünya sisteminin mal ve para akımları biçiminde somutlanan

"artık dolaşımı"nın mekanizmaları; ezen ve ezilen ülkeler arasındaki kuvvet dengeleri; gelişmelerin yönü, vb. konularında başvurabileceğimiz pek fazla "hazır kaynak" yoktur ve bunda, sosyalizme gerek dünya çapında, gerekse Türkiye çapında düşen gölgeler nedeniyle uğranılan büyük "entellektüel kan kaybı" sonucu, Batı'da ve bizde, araştırma çalışmalarının ağırlığının partili sosyalizm *dışındaki* alana kaymış, bu alan ile partili sosyalizm alanı arasındaki fikir köprülerinin ise zayıflamış veya yıkılmış olmasının da, büyük rol oynadığını düşünüyorum. Sonuç olarak, partili sosyalizm alanı içinde ve keza, pratik sınıf mücadelesine şu veya bu ölçüde, doğru-yanlış bir angajmanı olan akımlar arasında, pek çok tartışma dönüp dolaşıp Lenin'in *Emperyalizm* kitapçığı ile "halledilmeye" çalışılmaktadır. Demek bizim elimizde, emperyalizm konusunda saygınlığa, güvenilirliğe sahip, çeşitli kesimlerden solcuların otoritesini kabul ettiği biricik referans noktası olarak, *75 yıl önce yazılmış, çok hacimli olmayan bir broşür* bulunuyor!

Bu, hayli ciddi bir olaydır kanımca: Her ne kadar, emperyalizmin tekelci kapitalist ekonomik temelini ve bazı çok önemli eğilimlerini yakalamış olursa olsun; 20. yüzyılda tarihin akışının ne kadar hızlandığı gözönüne alındığında büsbütün uzayan bir 75 yıl sonra, hâlâ herşeyi bu kitapta yazılanlarla açıklamayı ben *prensip olarak imkânsız* sayıyorum. Yeni bir analiz ve senteze ihtiyaç vardır; bu çok açık. Lenin'in eseri, 1910'larda yazıldı ve aslında daha da erken bir zaman diliminin, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarının verisel temeline dayanmaktadır. Burada konuştuğumuz hususlardan da hareketle, en azından şu değişiklik noktaları, hemen akla geliyor: (a) *Sömürgelik, yarı-sömürgelik, ilhak eğilimi:* Bu broşür yazıldığında, dünyanın geri alanları hemen tamamen sömürgelerle kaplıydı (yeryüzünün coğrafi paylaşımının tamamlandığından söz ediyordu Lenin); keza, henüz ilhak edilmemiş yoksul ülkeler de, sömürgeliğe doğru giden bir yol üzerinde bulunuyorlardı. Oysa başta uzun uzadıya anlattığım gibi, her iki durum günümüzde tersyüz olmuştur. Bugün emperyalizm, artık çağdaş azgelişmiş ülkeleri istilâ, işgal ve sömürgeleştirme taarruzu içinde bulunmuyor; aksine, dünyamız otuz-kırk yıldır ezilen milletlerin insiyatifi alışına ve bir ilk aşama olarak siyasi bağımsızlık zaferini kazanışına tanık oluyor. *Emperyalizm* kitabının kaleme alındığı 1910'lara kıyasla, emperyalist ülkeler ile mazlum halklar arasındaki kuvvet ilişkisi, reel olarak büyük bir değişiklik geçirmiştir. Üstelik, her ne kadar dünya bunalımı Üçüncü Dünya'nın ekonomik bağımlılıklarının yer yer ağırlaşmasını beraberinde getiriyor ve bazı yazarlar bu bağlamda bir "yeniden kompradorlaşma"dan söz ediyorlarsa da, bir kere bu geçici bir konjonktürdür; ikincisi, ister kısa, ister uzun vâdede,

sömürgelik düzenine geri dönüş ihmali hiç gözükmüyor. "İlhak eğilimi"nin olması, ama hiç realize edilememesi, ne demektir? Örneğin genel olarak sömürücü hâkim sınıflar, ellerinden gelse emekçileri ilk çağ köleleri gibi çalıştırmak isteyebilirler; ama insanlığın veri üretici güçler düzeyi artı kültür birikimi ve demokratik kazanımları temelinde, bu, öylesine imkânsızdır ki, burjuvazinin bir "köleleştirme eğilimi" taşıdığından bahsetmek çağdaş kapitalizmin tahliline pek ışık tutmaz. Benzer bir şekilde, 20.yüzyılın bitiminde "emperyalizmin ilhak eğilimi"nin çok tartışılacağını tahmin ediyorum. (b) *Dolaysız yatırımlar ve dış borçlar:* Tek kaynak olarak Lenin'in kitabına bağlı kalmanın insanlarda doğurduğu izlenimlerden farklı olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerin dolaysız sermaye yatırımlarının büyük kısmının Üçüncü Dünya ülkelerine değil, gene diğer gelişmiş kapitalist ülkelere yöneldiği, günümüzde artık iyice belirgindir. Azgelişmiş ülkeler üzerindeki ekonomik sömürüde ise, dolaysız yatırımlarla yanyana ve hattâ daha önemli olarak, dış borçlar rol oynuyor. Bu değişim de, sömürgelikten siyasi bağımsızlığa geçişe paraleldir: Yabancı sermaye yatırımlarının ihtiyaç gösterdiği "güvenlik" ortamı, sadece değil ama en fazla, "tam tekel" koşullarında bulunur; kişiler gibi ülkelerin de borç alabilmeleri için ise, birer "hükmi şahsiyet"e sahip, yani hukuken bağımsız olmaları gerekir. İçinde yaşadığımız yıllar, yatırım ve kredi mekanizmalarının birlikte, içiçe işleyişinin olanca karmaşıklığını, kurumsal yapısını, vb. yakalayan bir tahlil yenilenmesine ihtiyaç gösteriyor. (c) *"Yarı-sömürge, yarı-feodal ülkeler" kavramı :* Lenin'in *Emperyalizm* kitabı zemininde 1920'lerde Komintern'de yapılan tartışmalar, Stalin'in milli demokratik devrim üzerine yazıları, Mao'nun Çin devriminin pratiği içinde Yeni Demokrasi kavramını geliştirdiği 1930'lu ve 1940'lı yılların makaleleri, çeşitli açılardan bir bütün oluşturuyor. Bu literatürden türeyen bir fikir şudur, bizim de 1960'lar ve 1970'ler boyunca paylaşageldiğimiz: "Bir ülke ya gelişmiş kapitalist/ emperyalisttir, ya da yarı-sömürge ve yarı-feodal; ikisinin ortası yoktur." Başka bir deyişle, yarı-sömürgelik, yarı-feodallik kategorisi, her ülke açısından somut olarak yapılması gereken bir tespit şeklinde değil de, Üçüncü Dünya ülkelerinin genel durumu, milli demokratik devrimin genel geçerlilik şartı şeklinde anlaşılmıştır. Gene *Saçak* dergisinde yayınlanan "Türkiye'nin Özgüllükleri Üzerine Düşünceler" (Sayı 41 ve 42, Haziran-Temmuz 1987) başlıklı bir başka konuşmamda, siyasi bağımsızlığına, devlet egemenliğine sahip bir Üçüncü Dünya'nın, Marksistler tarafından 1920'lerin, pek pek 1930'ların koşullarından türetilmiş "yeni-sömürgecilik" ve "yarı-sömürgelik" çerçeveleri içinde irdelenmek istenmesinin problemleri üzerinde durmuştum. Böyle, kapsamlı bir teorik itirazın ötesinde, günümüz dünyası "ya gelişmiş kapitalizm, ya ya-

rı-sömürge, yarı-feodal" yaklaşımını pratikte eskitmiştir. Çünkü pek çok çağdaş azgelişmiş ülke, burjuva-demokratik devrim görevlerini tamamlamamış ve gelişmiş kapitalist toplumlara dönüşmemiş olmakla birlikte, artık yarı-sömürge, yarı-feodal diye tasvir ve tarif edilemeyecek bir "gerilik içinde göreli ilerilik" düzeyini yaşıyor. Örneğin Güney Kore'nin (ve Asya'nın "Dörtlü Çete"sinin diğer mensupları Tayvan, Singapur ve Hong Kong'un), şimdiden gelişmiş kapitalist sayılıp sayılamayacakları bir yana, yarı-sömürge, yarı-feodal olmadıkları apaçıktır. Ben, bazı büyük Latin Amerika ülkelerinin ve Mısır'ın yanısıra, Türkiye'nin de yarı-sömürge, yarı-feodal bir ülke olarak tanımlanabileceği kanısında değilim. Türkiye, emperyalizme bağımlı bir azgelişmiş ülkedir; mevcut üretici güçlerinin *en ileri* unsurları, *daha ziyade eski teknolojili bir miktar ağır sanayi+görece geniş ve modern bir hafif sanayi+ belli ölçülerde makineleşmiş bir küçük üretim tarımı* görünümündedir. Bu temelde Türkiye, dünya kapitalist sistemine ticari ve mali bağımlılık içindedir; Türkiye'nin genişletilmiş yeniden-üretim buhranları, daha çok dış borç, dış ödemeler dengesi ve döviz buhranları biçiminde patlak vermektedir. ABD-merkezli dünya kapitalizmine genel ideolojik-siyasi-askeri bağlılıklar ise, bu buhranların sistem-içi çözülüş biçimlerini vesayet altında tutmaktadır. Bu bakımlardan, gelişmiş kapitalist bir ülke olmadığımız açıktır. Ama öte yandan Türkiye'nin (1) emperyalizm karşısındaki göreli özerklik derecesi, yarısömürgelik deyimiyle ifade edilemeyecek kadar fazladır; (2) kent nüfusunun yüzde 55'e ulaşmış olmasına karşılık hâlâ tek başına en kalabalık emekçi kesimini meydana getiren köylülük içinde yarı-feodal ilişkilerin hüküm sürdüğü alan, ülkenin bütününü yarı-feodal deyimiyle anlatmanın yanıltıcı olmasına yol açacak kadar dardır. En azından Türkiye örneğinde, bir ara-kategori bulmaya mecburuz. Ve biz buna mecbursak, genel olarak sosyalistlerin, daha fazla ayırımlar yapan, azgelişmişlik morfolojisi için daha çeşitli alt-kategoriler tespit eden bir teori ve tasnif sistemi yaratmalarının zamanı gelmiş demektir. (d) *Komprador burjuvazi, işbirlikçi burjuvazi, milli burjuvazi:* Komprador-milli ayırımı, sömürgelik çağının koşulları temelinde anlamlıydı. Emperyalist ülkelerin doğrudan temsilcisi, ticari acentası, şirket ve madenlerinde, plantasyonlarında, vb. müdür konumunda olan *komprador*'lardan farklı olarak, *milli* burjuvazi deyimi, o kadar esrarengiz bir vakıayı değil, doğrudan doğruya sömürge veya yarı-sömürge ülke halkının içinde yükselen yerli burjuvaziyi ifade ediyordu. Bunların emperyalist ve sömürgeci hakimiyet sistemiyle çelişen önemli çıkarlarının olduğu, bir gerçekti. Nitekim pek çok ülkede de, milli kapitalizmin gelişmesine, uluslaşma sürecine, bağımsızlık mücadelelerine iyi-kötü önderlik ettiler. Dekolonizasyon süreci içinde, komprador burjuvazi

dünya çapında zayıfladı; özellikle, esasen hiç sömürge olmamış bazı ülkelerde, görece başarılı milli kurtuluş savaşlarından ve modern burjuva cumhuriyetlerinin kurulmasından sonra, bugün hiç mesabesindedir. Bunun tipik bir örneğini, Türkiye meydana getiriyor. Biz, hâkim sınıflarımızın ana kesiminin komprador nitelikte olmadığını 1960'larda farkettik. Bunun yerine, gene de emperyalizme görece yakın ve görece uzak burjuva kesimlerini ifade etmek için, *işbirlikçi-milli* ayırımını getirdik. Fakat bu kavramların içini dolduramadık, net ekonomik tanımlara kavuşturamadık. Hattâ, sömürgelik koşullarında geçerli olabilecek birtakım acentalık, temsilcilik, vb. ölçütlerini kendi realitemize yamamayı sürdürdük. Bunların anlamlı olduğundan çok şüpheliyim. Siyasi bağımsızlığın kökleştiği ortamlarda, hepsi aynı millete mensup, aynı milli ekonomi çerçevesinde faaliyet gösteren burjuva kesimlerinin siyasi kamplaşmalarının ardındaki ekonomik farklılıkları vuzuha kavuşturmak, elbette hayli zor. Ben bu probleme bir *ilk yaklaşım* olarak, bir iç pazara dayalılık/ihracata dönüklük ölçütünü *önerdim*. Şimdi herkes bana, "acaba şöyle mi, acaba böyle mi?" diye spekülatif sorular soruyor. Gerçekten araştırma yapmak yerine, hep aynı kavramları evirip çevirmekten, kavram hokkabazlığından medet umuluyor. Bu konuda daha ileri bir lâf söylenecekse, ciddi araştırmalar temelinde söylenecektir ve bunun için de, partili sosyalizm alanının ülkemizin aydın birikimi ve dünyanın düşünce birikimi ile daha sıkı bir şekilde birleşmesi, zorunlu önkoşuldur. (e) *"Ekim Devrimi korkusu"*: Yukarıda sözünü ettiğim 1920'ler ve 1930'lar literatürü temelinde, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca, "1917 ile açılan çağda, azgelişmiş ülkelerde (milli) burjuvazinin *Ekim Devriminden korktuğu için* devrimci barutunun tükendiğini"de söyleyegeldik. Neden? Ben bu formülün 1920'lerin Çin'inde, örneğin Sun Yatsen'in ölümünden sonra Çan Kayşek'in karşı-devrim safına geçmesi açısından taşıdığı anlamı kavrıyorum da, Ekim Devriminden 70 yıl sonra, 20.yüzyıl sona ererken, Üçüncü Dünya ülkelerinin birçoğunda sosyalizme, sosyalist ülkelere, vb. genel bir sempati sözkonusuyken ne demek olduğunu doğrusu kavrayamıyorum. Çağdaş azgelişmiş ülkelerin (milli) burjuvazileri, kendi ülkelerinin burjuva-demokratik devrimlerinin tamamlanmasına önderlik edemeyecek durumdaysalar, her halde bunun, "Ekim Devrimi korkusu"ndan başka bir izahı olmalıdır. Bunu da, kitabi kalıpları zaman ve mekân gözetmeksizin, kendi kafamızı kullanmadan tekrarlamak konusunda, bazı solcu çevrelerde hâlâ devam eden alışkanlıklara bir örnek olarak sunuyorum.

Bir kere daha belirteyim: Önümüzdeki dönemde bu ve benzeri sorunlar, Türkiye'nin ve başka ülkelerin mücadele pratikleri içinde, somut araştırma ve incelemeler temelinde, daha ileri ve derin çözümlere

kavuşturulmalıdır. Bu kapasiteyi kazanmanın yolu ise, birleşme sürecinde daha fazla mesafe kaydederek partili sosyalizm alanının bir çekim merkezi olarak itibarını restore etmekten; böylece, partili sosyalizm ile yaygın partisiz entellektüel birikim arasındaki köprüleri onarmaktan; aynı zamanda, eskiden olduğu gibi "şurasına revizyonizm, burasına Troçkizm bulaşmıştır" filan demeden Sweezy, Baran, Magdoff, Buharin, Samir Amin, Arrighi, Frank, Wallerstein, Brenner, Mandel, Bettelheim, vb.... bütün bir insanlık birikimine yeniden kucak açmaktan, sonunda neyi alıp neyi almayacağımız bir yana, bir kere okumak ve öğrenmekten korkmamaktan geçiyor.

DÜNYANIN BÜYÜK DÖNEMECİ (II) [1*]

Kriz İçinde, ABD'nin Uzun Vadeli Gerileyişi

İkinci olarak, ABD ve Batı kapitalizmi.

Burada, bildiğiniz gibi 1970'lerin ortalarından itibaren büyük bir ekonomik kriz hüküm sürmektedir. Bu genel bunalım çerçevesinde, özel olarak ABD'nin ekonomik hegemonyasının, diğer kapitalist ülkelere karşı rekabet üstünlüğünün, gitgide sarsıldığını görüyoruz.

1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca, siyasi-askeri bakımdan dünya kapitalist sisteminin jandarmalığını üstlenen ABD emperyalizmi, Üçüncü Dünya'nın, özellikle de mızrak ucu olarak Hindiçini halklarının mücadeleleri karşısında, geri çekilmeye devam etti. Baş hedef oldu, yıprandı, insiyatifi kaybetti; Kamboçya, Vietnam ve Laos'ta büyük yenilgilere uğradı; ekonomik ve siyasi sıkıntılara düştü. Buna karşılık bu dönemde, Brejnev'in hegemonyacı çizgisi doğrultusunda Sovyetler Birliği dünya sahnesinde gitgide insiyatifi ele aldı. Buna dayanarak, aralarında benim de bulunduğum bir kısım sosyalistler (a) iki süper devlet arasındaki çelişmenin, tamamen, dünya hâkimiyeti mücadelesi veren eski ve yeni tip kapitalist-emperyalist ülkeler arasındaki bir çelişme olduğu tahlilini yaptılar; (b) bu çelişmede, artık ABD'nin siyasi-askeri insiyatifi tâyin edici biçimde, adetâ bir daha geri gelmemecesine kaybettiğini öne sürdüler; (c) "yükselen emperyalist" olarak "Sovyet sosyal-emperyalizmi"ni "daha tehlikeli", "yeniden-paylaşım talebinin, dolayısıyla da savaşın esas kaynağı" olarak tanımladılar. Eli kulağında olduğu düşünülen "Üçüncü Dünya Savaşı"nı, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeler modeliyle açıklamaya çalışan bu yaklaşım, Hitler'in rolünü, Brejnev'in SSCB'sine izafe ediyordu. Öngörü o kadar kesindi ki, 22 Aralık 1980'den itibaren Sıkıyönetim tarafından kapatılışına kadar 16 hafta yayınlanabilen *Ufuklar* dergisi, 29 Aralık 1980 tarihli 2.sayısında, "Polonya Ön Cephede" başlığı altında şu ifadelere yer veriyordu:

**Saçak* dergisinin Mayıs 1988 tarihli 52. sayısında yayınlanmıştır.

"Polonya'daki gelişmeler dolayısıyla bir kere daha derinlemesine tartışılması ve berraklaştırılması gereken nokta, karşısındakilerin yumuşaması *veya kendi iç güçlükleri sebebiyle* Sovyetler Birliği'nin saldırıdan vazgeçip vazgeçmeyeceği sorunudur. Moskova'nın stratejik bir taaruz başlattığı 1975'ten bu yana gitgide hızlanan olgular *bunun mümkün olmadığını* göstermektedir.... Ekonomisini son derece askerileştirmiş bulunan Sovyetler Birliği için, *bu süreçten geri dönmek sözkonusu olamaz. Moskova için saldırıyı durdurmak, yokolmayı kabul etmektir.... Rusya'nın kendi iç güçlüklerinin saldırıyı geciktirici etki yaptığı nokta, aşılmış bulunmaktadır."*

Yukarıda altını çizdiğim yerleri, o zaman da şimdi hayli solmuş bulunan bir mürekkeple işaretlemiş, yanlarına sorular, ünlemler, "dikkat"ler koymuşum; sosyal-emperyalizm teorisini paylaşma temelinde dahi, "iç güçlükler"i bile barış etkeni olmaktan çıkartan bir saldırı kaçınılmazlığı vurgusu, fazla gelmiş olmalı. Bugün ise sözkonusu paragraf, teorik modellerin "şık"lığına kapılıp onlardan "yüzde yüz garantili" kehanetler türetmeye kalkışma yanılgısının bir abidesi gibi duruyor. Demek, bütün teorilerden daha karmaşık olan maddi realite, bizim tam "başka nasıl olabilir ki?" dediğimiz anda, hiç düşünülmedik bir mecraya girebilirmiş! (Hafızalı ve vicdanlı olmak derken, başarılarımız kadar desteksiz atışlarımızı da hatırlamayı; dolayısıyla, 1978-1980 yılları dahil, kendimizi çok fazla beğenmemeyi, pirüpak görmemeyi kastediyorum.)

Evet, nitekim 1970'lerin başlarında, ABD'nin siyasi insiyatifi birden canlandı; Reagan'ın iktidara gelmesiyle Amerika, Hindiçini travmasının yol açtığı "suçluluk kompleksi"ni, Rambo tipini kahramanlaştıracak kadar üzerinden attı, Ford ve Carter dönemlerinin izolasyonizminden çıktı, Polonya işçi ayaklanması ve Jaruzelski darbesi ile Afganistan'ın işgali sonrasında Sovyetler Birliği'ne karşı dünya çapında çok büyük bir tepki oluşmasından da yararlanarak tekrar hamle sırasını ele geçirdi. 1970'lerde "kargaşalık" içine düşmüş bulunan Üçüncü Dünya alanları üzerindeki nüfuzunu yeniden pekiştirdi [2]; Orta Doğu'da yeni İsrail saldırganlıklarını destekledi; Nikaragua devrimini boğmaya çalıştı; hattâ Grenada gibi çok küçük ve zayıf bazı ülkelere karşı dolaysız askeri müdahalelerde bulundu; yaygın bir anti-Marksist "Haçlı Seferi" ilân etti; altı-yedi yıl boyunca insiyatifi elinde tuttu.

Ekonomik Temelde Bir Zayıflama

Fakat işbu siyasi insiyatifin, Sovyetler Birliği'ne ve Üçüncü

Dünyaya karşı[3] bir ideolojik, diplomatik ve askeri taarruza girişme olayının, alttan alta devam eden zayıflama sürecini ortadan kadırmadığına dikkat etmeliyiz. Aslında, ABD hâkimiyetinin ekonomik temelleri sürekli olarak aşınıyor ve kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, bugün artık Amerika aleyhine işliyor. Görünen odur ki ABD, dünya kapitalist sistemi içinde, İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde elde ettiği kadar güçlü, gerçekten ekonomik üstünlüğe dayalı bir hegemonik konuma, bir daha kolay kolay sahip olamayacaktır.

Bu konuda, *Saçak* dergisinde son bir yıl içinde çok esaslı bir teorik inceleme yayınlandı, dikkatinizi çekmek istiyorum: 41.sayıdaki (Haziran 1987), Robert Brenner'in "Amerika Üstünlüğünü Nasıl Yitirdi: ABD'nin Ekonomik Gerileyişinin Kökenleri" başlıklı yazısı (*Saçak,* bir sunuş notunda, Brenner ile Doğu Perinçek'in 39. (Nisan 1987) sayısındaki "Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru" makalesi arasındaki bağlantıya işaret ediyor. Her iki yazının bütün tahlillerini burada uzun uzadıya tekrarlamayacağım; ancak Brenner'in yaklaşımı kısaca şudur: (1) Doğrudan doğruya, uzunca bir dönem boyunca ABD'nin kapitalist gelişmede başı çekmiş ve yeni teknolojileri geliştirme masraflarını daha çok yüklenmiş olması; (2) yüzyılımızın ortalarından itibaren, dünya jandarmalığı rolünün beraberinde getirdiği muazzam askeri harcamaların, ABD'nin üretken yatırımlara ayırabileceği fonları çekip alması[4] nedeniyle Amerika, hem kendi yeni teknolojilerini kolayca alıp uygulayabilen, hem de 1960'lardan bu yana üretken yatırımlara görece daha büyük fonlar ayırabilen Japonya, Batı Almanya, İtalya, Fransa gibi ikinci dereceden kapitalist ülkeler, hattâ Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi bir kısım Üçüncü Dünya üniteleri karşısında rekabet gücünü kaybediyor. Yani ABD kapitalizminde, bir saatlik çalışmayla standart olarak üretilebilecek mal miktarı olarak düşünülen emek verimliliği, artık çok çeşitli imalat sektörlerinde, bir dizi diğer gelişmiş kapitalist ve "yeni sanayileşen" ülkenin emek verimliliğinin gerisinde kalmıştır ve bu gelişmenin meydana geldiği sektörlerde Amerika, söz konusu diğer ülkelerin ihraç ürünleriyle gerek dünya pazarlarında, gerekse kendi iç pazarında rekabet edememektedir.

Birleşme ve Çatışmalar

ABD'yi habire büyüyen dış ticaret ve bütçe açıklarıyla yüzyüze bırakan bu durum, öyle basit ve konjonktürel bir mesele gibi; para politikası araçlarıyla, döviz kuru ve faiz oranı oynamalarıyla halledilebilecek gibi gözükmüyor. Çünkü temelinde, reel üretkenlik farkları, ikinci dereceden bazı kapitalist ülkelerde üretici güçlerin ABD'den çok daha hızlı gelişiyor olması, o diğer kapitalizmlerin bu dönemde

ABD kapitalizmine kıyasla daha büyük bir rekabet gücüne kavuşması yatıyor.

Kaldı ki, Amerika'dan daha hızlı gelişen bu ikinci derecedeki kapitalist birimlerden özellikle Avrupa'da yer alanlar arasında, güçlü bir birleşme ve kaynaşma eğilimi de sözkonusudur: Gitgide daha fazla gündeme gelen "Avrupa Birliği" süreci, kapitalizm varoldukça bir kısım kapitalist devletin dahi kendi aralarındaki milli çelişmelerin bir kısmını bile asla halledemeyecekleri şeklindeki genel bir teorik önyargının kalıbına, doğrusu pek sığmıyor. 1990'ların başlarında Avrupa'da insan, mal ve hizmet dolaşımı açısından sınırların ortadan kalkması, artık bir 4-5 yıl meselesidir. Gerçi ayrı ayrı devlet aygıtları, ayrı ayrı parlamentolar, ordular, mahkemeler, vb. varlıklarını korumaya devam ediyorlar. Gene de, dünya kapitalist sisteminin bağrında, üretici güçlerin global gelişimine bağlı olarak, güçlü entegrasyon ve karşılıklı-bağımlılık eğilimleri mevcuttur. Özellikle Batı Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Benelüks ile İspanya-Portekiz gibi, ABD'ye rakip bir kapitalist ekonomiler kümelenmesi açısından, bu kaynaşma eğilimi, Avrupa kıtasına özgü tarihi, siyasi, kültürel, sosyo-psikolojik etkenlerle de birleşince, -1920'lerin Marksist teorisinin dikkatsiz, vülger "tekrar"ları ne derse desin- önemli siyasi birleşmelerin de ister istemez zemini oluşuyor.

Ancak, ekonomik düzlemde baktığımızda çok-kutupluluğa doğru giden Batı kapitalizmi alanı içinde, bu gibi alternatif potansiyel kuvvet odakları, halen ABD'nin siyasi ve askeri hegemonyası, vesayeti altında bulunmaya devam ediyorlar. Bir kere Amerika, bu siyasi-askeri hegemonyayı, o ekonomik çok-kutupluluğa doğru gidişi frenlemede güçlü bir manivela olarak kullanabiliyor. İkincisi, objektif bazı nedenlerle de, ABD'nin ekonomik rakiplerinin aynı zamanda siyasi-askeri rakipleri haline gelmeleri, hayli zor gözüküyor. Süper devlet olmak, teknolojik eşiklerin ve göreli büyüme hızlarının ötesinde, bazı kritik *mutlak büyüklüklere:* arazi, doğal kaynaklar, nüfus, toplam sanayi üretimi, toplam milli gelir, toplam bütçe, toplam yatırım fonları gibi parametrelere de bağlı bir meseledir. Bu açılardan ABD, hâlâ çok avantajlıdır; örneğin Japonya, dünyanın belki en ileri teknoloji ve uygulamalı bilim düzeyini, çok küçük bir yüzölçümü üzerinde ve gene, yoğunluğu yüksek ama süper devletlere kıyasla küçük bir nüfus temelinde, idame ettiriyor. Japon sanayisinin ABD'den daha ileri bir otomasyona kavuşmasına, daha fazla robot, daha fazla mikro-yonga, daha fazla bilgisayar kapasitesi kullanabilmesine karşılık, bir bütün olarak Japonya, hammadde kaynakları bakımından çok fakir, özellikle petrolden hemen tamamen yoksundur; bütün bunları dışarıdan, hattâ tâ Orta Doğu'dan ithal etmek zorunda kalıyor. Benzer dezavantajlar, derece

derece Batı Almanya, İtalya, Fransa, vb. için, haydi haydi geçerlidir. Kısacası, Batı kapitalizmi içinden ABD gibi bir diğer süper devletin yükselmesi, küçük ve uzak bir ihtimal olarak kalıyor.

Başka bir deyişle, ABD'nin ekonomik gerileyişine bakarak, artık Batı kapitalizmi dünyasının çok-kutupluluğunu siyasi ve askeri kertelerde de tamamlanmış bir olay gibi düşünmemeliyiz. Ekonomik düzeydeki gelişmelerle siyasi-askeri vesayet düzlemi arasında bir çelişme ortaya çıkıyor. Bir yandan bu, ABD'nin "ekonomi-dışı" araçlara dayanarak üstünlüğünü ne kadar koruyabileceği; Japonya ve Batı Avrupa'daki "hem rakip, hem müttefik"lerini daha ne kadar kontrol altında tutabileceği sorusunu beraberinde getiriyor. Diğer yandan, mevcut durumda ve "sırf" ekonomik çok-kutupluluk bile, ABD süper devletini frenliyor; dünya çapında bir barış etkeni rolünü oynuyor.

Pasifik-merkezli Bir Dünya mı?

Gene kapitalizmin bağrında; hattâ sadece kapitalizmin de değil, kapitalist ve sosyalist ülkeleriyle birlikte bir bütün olarak dünya uygarlığında meydana gelen bir diğer, çok önemli değişiklik, uluslararası ekonominin ağırlık noktasının Atlantik havzasından Pasifik havzasına kaymasıdır.

Kapitalizm, 16. yüzyıldan itibaren Atlas okyanusunun kıyılarından oluşan bir "metropol", bir "anavatan" üzerinde yükseldi. Merkantilizm aşamasında, İspanya ve Portekiz; daha sonra Hollanda, Fransa ve İngiltere- bunların öncülüğü, hep, uygarlığın başını çeken alan olma vasfının, İlkçağ ve Ortaçağ için Akdeniz'den, Yeni ve Yakın Çağlarda Atlantik bölgesine kaymasını ifade etmekteydi. Bu denizin karşı tarafında ise, Avrupa'nın uzantıları olarak doğan ve zaman içinde daha batıya, Pasifik kıyısına doğru gelişen ABD ile Kanada yer alıyordu. Böylece Atlantik ülkeleri, 16.-17. yüzyıllardan bu yana dünya ekonomisinin "çekirdek bölge"sini, gelişmiş kapitalizmin "iç daire"sini meydana getirdiler. Yeryüzündeki yatırımların, fabrika ve işletmelerin, bankaların ve kredi fonlarının, mal ve sermaye akımlarının çok büyük kısmı, bu alanda yoğunlaştı. Bu temel, bir bilimsel, teknolojik ve kültürel birikim yoğunlaşmasıyla tamamlandı. Bu havzanın gelişmiş kapitalist ülkeleri arasındaki çelişmeler giderek keskinleşti; kapitalizmin en büyük savaşları burada patlak verdi; gerek dünya burjuvazisinin bunlardan çıkardığı bazı dersler ışığında, gerekse tarih sahnesine sosyalizmin de çıkışı karşısında, kapitalizmin en önemli "uluslararası güvenlik" sistemleri, dünya jandarmalığı fonksiyonunu üstlenen siyasi-askeri paktlar, gene bu bölgede kuruldu: NATO adı üstünde, *Kuzey Atlantik* Antlaşması Örgütü'dür; Avrupa muhafazakârlı-

ğının ABD'ye en yakın, en NATO'cu kesimleri, kendilerini geleneksel olarak "Atlantikçi" diye tanımlıyorlar.

Oysa günümüzde, yüzyıllardır alışılan Atlantik üstünlüğü de artık değişikliğe uğramaktadır. Biz, bunu çok farketmeyebiliyoruz; bir kere, Pasifik bize çok uzak; ayrıca, Türkiye halkının geneli gibi Türkiye solu da adetâ kaderci ve boşverdimci maalesef, çok fazla okumuyor, incelemiyor, azla yetiniyor, gelecek üzerine kafa yormuyor. Belli bir darlık, bir taşralılık söz konusu; insanlar *yeni* pratik mücadeleler gibi *yeni* düşünsel irdelemelere karşı da, rüzgârsız iç-denizlere, gölcüklere sığınmaya yatkınlar; geçmişten devralınan prestijli, otoritesi yüksek bir Teorinin tanıdık kavramsal "mekân"ında, tanıdık kavramsal "eşya"lara dokunarak kendilerini teskin ediyorlar. Ama biz görelim-görmeyelim, bu konuşma/yazı'larda sözünü ettiğim diğer değişimler gibi, bu kayma da nesnel bir olgudur: kimine göre şimdiden gerçekleşmiş, kimine göre henüz sıçrama yapmamış bir trend olarak mevcut da olsa, *dünya oraya gidiyor* - Deutsche Bank'tan Wall Street'e, Londra'nın finans merkezi olan "The City"den Çin Sosyal Bilimler Akademisi'ne, Kremlin'den Tokyo borsasına kadar her yerde yapılan tahliller, bu noktada birleşiyor.

Niçin Pasifik? En basiti, gelişmiş kapitalist ülkeler açısından: Yeryüzünün bu en büyük okyanusunun bir tarafı, ABD'nin ve Kanada'nın batı kıyısıdır; Amerikan ekonomisinin kendi içinde, görece eski sanayiler ve teknolojiler doğu (Atlantik) kıyısında, görece yeni sanayiler ve teknolojiler ise batı (Pasifik) kıyısında yoğunlaşmış bulunuyor. Örneğin, enformatik dalının, bilgisayar, yazılım (*software*), programlama, vb. üretim ve araştırmalarının dünya çapındaki merkezi sayılan "Silicon Valley" (Silikon Vadisi) şeridi, Kaliforniya'da yer alıyor. Keza, ABD'nin canalıcı önemdeki uçak ve uzay sanayilerinin kalbi de, Seattle-San Francisco-Los Angeles dilimi ve hinterlandında atıyor. Pasifiğin diğer yakasında ise Japonya, daha önce de belirttiğim gibi, artık dünyanın ikinci büyük sanayi gücü sayılmalıdır. İkinci olarak, sosyalist olmayan Üçüncü Dünya, periferi kapitalizmi açısından: Güneydoğu Asya, (a) petrolüyle, kalayıyla, kauçuğuyla, her türlü hammadde zenginliğiyle Endonezya, Filipinler, Hindiçini, biraz ötede Avustralya ve Yeni Zelanda -kısacası, bir zamanlar kendi doğal kaynaklarının fakirliğini askeri yayılma yoluyla gidermek peşinde koşan Japon militarizminin göz diktiği "Büyük Pasifik Refah Bölgesi"- demektir; (b) Brenner'in sözünü ettiğim yazısında da dikkat çekildiği gibi, ABD iç pazarında emek verimliliğinin (mutlak olarak düşmeksizin) daha yavaş gelişiyor olması, Amerika'nın sermaye fazlasının (ve tabii, bir kısım Japon sermayesinin) dışarıya kaçması sonucunu doğuruyor. Bu sermaye ihracının bir bölümü diğer kapitalist ülkelere gider-

ken, bir bölümü gerek dış borçlar, gerekse dolaysız yatırımlar, ortak girişimler biçiminde Üçüncü Dünyaya, özellikle de Asya'nın Pasifik kıyısına akıyor; (c) bu ise, Üçüncü Dünyanın en azından bazı kesimlerinde kapitalist gelişmenin önemli ölçüde hızlandırılması sonucunu veriyor ve nitekim, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi "yeni sanayileşen" ülkeler, Asya'nın bu "Dörtlü Çete"si, hep Pasifik kıyısında diziliyor (bu noktada, bu yazının *Saçak*'ın geçen sayısındaki I. bölümünde yapılan Üçüncü Dünya tahlilleri ile yukarıdaki saptamalar arasında bir bağlantı oluşmaktadır). Nihayet sosyalizm açısından: Pasifiğin Asya yakasında, 1 milyarı aşkın nüfusuyla, muazzam doğal kaynaklarıyla, on yılı bulan siyasi istikrarı ve ekonomik patlamasıyla Çin'in yanısıra, gene muazzam doğal kaynaklarıyla, artık Gorbaçov reformlarının güdümündeki Sovyetler Birliği'nin Sibirya kesimi uzanıyor.

Bu ise beni derhal, ele almayı vâdettiğim dört büyük problemin üçüncüsüne, sosyalizm dünyasındaki gelişmelere ve bizim bunları algılayış tarzımıza getirmektedir.

Çok İyi Bir Çerçeve, Bir Tecrübe Muhassalası

Önce bazı referans noktalarını belirleyelim: Sosyalist Parti'nin programı, sosyalizm sorunlarına yaklaşım açısından bazı çok önemli ilkeleri içeriyor. Devrim ihraç veya ithal edilemez; ancak bir ülkenin kendi halkının eseri olabilir. Devrimler taklit de edilemez; herhangi bir ülkenin sosyalistleri, ancak ideolojik bağımsızlık içinde, hiçbir "merkez"den talimat almaksızın, evrensel bir teorik mirası kendi ülkelerinin somut koşullarına uygulayarak özgül problemlerini çözebilir, yollarını bulabilirler. Bir yandan, insanlık tarihinin büyük nitel dönüşümleri birer vakıadır; bunları reddetmeye, dışlamaya kalkmak, bizi özellikle emperyalizm çağının bilimsel teorisinden koparır ve darlığa, saf ampirisizme, milliyetçiliğe mahkum eder. Diğer yandan, bu büyük nitel dönüşümler dahi birer model, birer şablon olarak kopye edilemez. Şimdiye kadar yeryüzünde görülmüş sosyalizmin inşası deneylerinin hepsine, kendi kafamızla düşünen, eleştirel bir tavırla; onları aşma, Türkiye'de daha iyisini yapma tavrıyla yaklaşmalıyız. Aynı zamanda, milletlerin kendi kaderlerini tâyin hakkıyla, ülkelerin bağımsızlık ve egemenliğiyle bağdaşmayan her türlü müdahaleye, kimden gelirse gelsin, hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın, karşı çıkmalıyız. Aksi takdirde, başka milletlerin ezilmesine bir parça ortak oluruz ve Türkiye solunu, sosyalistleri, kendi halkımızı da kendi gücüne güvenme ruhuyla yetiştiremeyiz.... Ne anladığımı kendi kelimelerimle ifade ettim; bence bunlar çok esaslı köşetaşlarıdır, uzun tecrübelerin muhas-

salasıdır. Hepsine katılıyorum. Bunun ötesinde, birkaç noktaya dikkat çekmek gereğini duyuyorum.

Birincisi, program, programdır; programda yazılı olmayan program diye bir şey *düşünülemez*. Programın ötesinde, "değiştirilmemesi gereken görüşlerimiz" diye, parti adına, kollektif adına vazedilecek bir başka, daha dar bir ilkeler kümesi veya seti *yoktur* ve -Kongre iradesiyle, bir program değişikliği olarak kabul edilmedikçe- *olamaz*. Programın çizdiği sınırlar içinde ise, belli bir anda kim veya kimler tarafından savunulursa savunulsun, alt tarafı *kişisel* görüşler alanı uzanır. Program-içi olmayan şeyler, bir yönüyle, evrensel mirası ve dayandığı, beslendiği, insanlık tarihinin o büyük nitel değişikliklerini yok saymaktır; diğer yönüyle, devrimlerin ihraç, ithal veya taklit edilebileceği anlamına gelen fikirlerdir, faraza Çekoslovakya'nın, Afganistan'ın işgali gibi müdahalelerin aklanması ya da hattâ eleştirilmesine karşı çıkılmasıdır.

Şu anda, (a) evrensel mirası ve bu mirasın dayandığı pratikleri yadsımamak kaydıyla, Sovyetler Birliği'nin ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist olmadıkları görüşü ile, (b) Sovyetler'in Brejnev dönemindeki, hegemonyacı, sosyalizme leke süren eylemlerini eleştirmekten vazgeçmemek kaydıyla, bu ülkelerin geçmişi hayli kötü de olsa eninde sonunda sosyalist oldukları görüşü, *eşit derecede program-içi* konumdadır. Bunun ötesinde, 1930'ların Moskova duruşmalarından ve ne Troçkist, ne Buharinist olmayan, olgun bir iktidar alternatifi kimliğiyle Kirov'u gerçekte kimin öldürttüğünden, Kültür Devrimi'nin ne getirip ne götürdüğüne; NEP'in erken bitirilip bitirilmediğinden, Çin'de küçük ölçekli özel toprak mülkiyeti ve işletmeciliğine izin verilmesinin anlamına kadar, sosyalizm tarihinin her meselesi, gelmiş-geçmiş, sosyalist denilen bütün ülkelerin her türlü özel pratiği ve bunlara ilişkin görüşler, haydi haydi *tartışmaya açıktır*. Zaten böyle tartışmalar olmadan "eleştirel yaklaşım"da havada kalacaktır. (Kuşkusuz, sosyalizmin inşası deneylerinin sosyalistler arasında tartışılması, iktidar mücadelesini T.C. yasaları çerçevesinde yürüten bir sosyalist partinin, bu ülkelerin siyasi rejimlerini, iktidara geliş biçimlerini herhangi bir bağlamda "örnek" saydığı, Türkiye'de benzerlerini yapmayı tasarladığı doğrultusunda, kesinlikle yorumlanamaz.)

Lekesiz Sosyalizm Yok; Hepsini Aile-İçi Sayalım

İkinci olarak, böyle bir çerçeveyi benimsemekle Sosyalist Parti, aslında, Sovyetler Birliği (ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri) hakkındaki bir tartışmayı geleceğe bırakmıştır - bu, bir bakıma, önümüzdeki ayların ve yılların önemli tartışmasının bu olacağı anlamına da geli-

yor. Çünkü düşünürseniz, sosyalizm tarihinin ikinci derecedeki sorunları, çeşitli özel pratikleri, her zaman bir tarih araştırması düzeyinde tutulabilir (bunların her birini bir karara bağlamak gerekmez, genel nosyonları beslemeleri yeter); ama sosyalizmin yeryüzündeki güncel mevcudiyet alanına ilişkin bir belirsizlik, *uzun vadede* sürdürülemez. Bu probleme *ergeç* bir çözüm getirmek kaçınılmazdır -ama serinkanlılıkla, ama rasyonel bir biçimde, ama olgulardan hareketle, ama tartışa tartışa.

Nitekim ben, işte bu çerçeve içinde, sosyalistlerin, programlarındaki çok güzel ve önemli ilkeleri saklı tutarak, o ilkeleri, program düzeyinde değilse bile anlayışlar düzeyinde, *Sovyetler Birliği dahil bütün sosyalist ülkelerin sosyalist olduğu, bir aile meydana getirdikleri, esasen bu yüzden az-çok benzer, ortak problematikler ile yüzyüze kaldıkları nosyonu* ile tamamlamalarından yanayım. Hele günümüzde, dünyadaki yeni gelişmeler karşısında, sosyalist bir partinin başka herhangi bir tutumda karar kılabileceği kanısında değilim. Geçmişte herkes, kendi kafasına göre bir -sözümona- "lekesiz sosyalizm modeli"ni idealleştirirken, kendi beğendiği dışındaki diğer sosyalizmlerin gerçek ve hayali lekelerini sayıp dökmek üzerinde uzmanlaştı. Türkiye solunun çeşitli kesimlerinin birbirlerini beğenmezlikleri, dünya çapında sosyalizm beğenmezlikleri ile elele gitti. Oysa gerçekte, *solun bütün kesimleri gibi, yeryüzündeki bütün sosyalizmler de,* en azından şu ana kadar derece derece lekelidir ve bir büyük çıkışın, kapsamlı bir olgunlaşmanın eşiğine gelinmiş olsa bile, bir daha 20.yüzyılın büyük kısmı ölçüsünde olmasa bile, gelecekte de lekeli olmaya devam edecektir. Elbette, sözünü ettiğimiz türden lekelerin bazı ülkelerde ve bazı dönemlerde görece daha fazla yoğunlaştığını düşünebiliriz- Brejnev dönemindeki Sovyetler Birliği'nin böyle, hayli koyu bir lekeliliği ifade ettiği üzerinde, bugün Sovyet yönetiminin kendisi ve geçmişte Brejnev'e (bile) hiç lâf dokundurtmamış bir kısım Türkiyeli sosyalistler dahil, hemen herkes anlaşıyor. Stalin dönemi, keza, yaygın bir eleştirinin konusudur (kendi payıma, şu anda kullanılan terimler ne olursa olsun, bu eleştirinin dönüp dolaşıp "halk içindeki çelişmelerin çok yanlış ele alındığı bir sosyalizm alt-aşaması" değerlendirmesinde dengeye kavuşacağını sanıyorum -nitekim Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70. yılı konuşması, kanımca hayli düzgün bir Stalin değerlendirmesini içermektedir; Nuikin, Burlatsky, Butenko ve Adamoviç gibi *glasnost* teorisyenlerinin, Stalin'in "karşı-devrimci"liğinden söz etmeleri ise, özel bir bağlamda cereyan ediyor ve 1930'larda SSCB'nin sosyalist olmaktan çıktığı gibi bir anlam taşımıyor; bu noktaya, özellikle M. Gündüz'ün dikkatini çekmek istiyorum; çünkü her somut durumda, kullanılan kelimeler kadar, belli bir tartışmanın genel çerçevesinin de

gözetilmesi önemli olmaktadır5).

Kaldı ki, bir parça *empati* (=kendini başkasının yerine koyabilme) duygusunun varlığı koşuluyla; sosyalizm tarihinin başka zaman/mekân dilimlerinin de sosyalist kamuoyunun diğer, tek tek daha dar kesimlerine hangi açılardan lekeli gözükebileceğini kolaylıkla sezebilir; dahası, her birimiz kendi anlayışımızı bu tür karşı-eleştirilerle biraz zenginleştirebilir, özel perspektifimizi daha çok-yönlü hale getirebiliriz. Siz, örneğin, (a) Yugoslav özyönetimciliğini; (b) Sovyetler'de Kruşçev dönemini; (c) Çin'deki, Kültür Devrimi öncesi Liu Şaoşi politikalarını; (d) en fazla da, meta üretimi ve fikri çoğulculuk konularında en ileri giden bugünkü Çin'i, "kapitalizme dönmüş" veya" nerdeyse dönecek" gibi görebilirsiniz (bu dört örnek arasındaki içsel bağlantı ve biri reddedilecekse, tutarlılık bakımından hepsinin reddedilmesi gereği üzerinde, gelecek sefer ayrıca duracağım).... Ben ise, tartışmaların seyri içinde, Kültür Devrimi'nin büyük lekelerini: Nasıl, 1) emekçi denetiminin gerçekten derinleşmesini ya da genel olarak bir "kitle insiyatifi"ni *değil* sosyalist toplumda halk içindeki çelişmelerin dar ve dogmatik anlayışlar doğrultusunda antagonist hale getirilmesini ve düşmanca yöntemlerle, "devrimci kitle *şiddeti"* kullanılarak çözülmeye kalkışılmasını ifade ettiğini; çünkü 2) politika, ekonomi ve kültürde "revizyonizm"in tanımının son derece geniş tutulduğunu; 3) nesnel koşullar hiçe sayılarak, gerçekte çok fakir bir toplumda cebri ve yasakçı yöntemlerle "süper-devrimci" bir "yeni insan"ın yaratılmaya kalkışıldığını; 4) bu yolla, objektif olarak gerekli bütün ön-aşamaları bir çırpıda atlayıp -Kültür Devrimi'nin önemli bir "aşamasız devrim" damarı olduğunu ve bu nokta üzerinde şimdiye kadar hemen hiç durulmadığını düşünüyorum- hızla "sınıfsız toplum"a geçmek istendiğini; 5) böyle bir hayalci hedef saptaması sonucu, üretici güçler ve kültür düzeyinin kaldıramayacağı kadar ileri üretim ve bölüşüm ilişkilerini topluma yamamaya girişildiğini; 6) *bir bakıma Sovyetler Birliği'ndeki hızlı kollektivizasyon, hızlı sanayileşme döneminin uygulamaları gibi,* bu diğer büyük zorlamanın, yukarıdan aşağı sabırsızlık gösterisinin de, parti içinde ve dışında farklı düşünenlerin hepsini "karşı-devrimci" ilân edip, gizli duruşmalarda değilse bile "proleter devrimci karargâh"ın yönlendirdiği bir "devrimci kitle *şiddeti"* ile ezmeyi, sindirmeyi ister istemez içerdiğini; 7) dolayısıyla sosyalist yasallık, vatandaş hakları ve güvenceleri, parti içinde ve toplumda gönül rahatlığı, serbestçe fikir söyleme yeteneği, çeşitlilik, kanatlılık, bilim-kültür-sanat alanlarında yüz çiçeğin açması diye bir şeyin kalmadığını; 8) sürekli sektarizm, gerilim ve şiddet ortamında, arzulanan "yeni insan" niteliklerinin değil, eski insanın en kötü yanlarının öne çıktığını; 9) bütün bu "sol"culukların, kitle çizgisinden çok vahim bir sapmayı simgelediğini

ve sağcılıktan daha hafif, daha mazur görülebilir bir günah olmadığını; 10) nitekim, kitlelerin çok geniş orta ve geri kesimleri de dahil 700-800 milyon insanı böyle bir cendereye sokma çabasının fena halde geri teptiğini; 11) aynı zamanda, Çin'in o dönemdeki dogmatizm ve pürizminin, dünyadaki bütün diğer sosyalistlerin "Çin devriminin yolu"nu izlemelerini istemek, onları "emperyalizmin (sözümona) toptan çöküşe gittiği ve sosyalizmin (sözümona) bütün dünyada zafere ilerlediği bir çağın Marksizmi olarak Mao Zedung Düşüncesi"ne ve "Büyük Proleter Kültür Devrimi"ne ilişkin tavırlarına bakarak değerlendirmek gibi, kendine özgü bir müdahaleciliği de içerdiğini (başka bir deyişle, uluslararası hareket içinde çoğulculuğun, sosyalizm yollarının çeşitliliğinin yadsınmasının Sovyetler'le sınırlı kalmadığını); 12) nitekim, bu dogmatik, şabloncu tutumun hemen her yönünün başka ülkelerde benzer dogmatik ve şabloncu yankılar bulduğunu, büyük tahribat yaptığını, örneğin Türkiye'de yalnız bir Küba-Latin Amerika şablonculuğunun değil, bir Çin Devrimi şablonculuğunun da yaşandığını ve en sivri tezahürleri törpülendikten sonra bazı ikincil yansımalarının varlığını belki hâlâ sürdürdüğünü..... Bütün bunları, gerek *Çin tarihini, gerekse kendi pratiğimizi irdeleyerek* gösterebileceğime, çok kuvvetle inanıyorum. Ama belki bu tartışma süreci içinde, *benim,* sosyalist meta üretiminin kapsamının fazla genişletilmesinin tehlikeleri ya da Kültür Devrimi'nin Çin toplumuna bıraktığı mirasın olası olumlu yönlerinin gözardı edilmemesi gibi noktalarda bazı ek uyanıklıklar peydahlamam; *sizin ise*, devrim-öncesi toplumlar gibi sosyalist toplumun da habire antagonist çelişmeler ve bunların "devrimci kitle şiddeti"ne başvurularak çözülmesi yoluyla ilerlemeyebileceği, devrim-öncesi ve devrim-sonrası toplumları farklı düşünmek gereği, sosyalizm dönemine kendi bildiğimiz *biricik* pratiğin gözlükleriyle, bugünkü alışkanlık ve perspektiflerimizle yaklaşmamak gereği konusunda bazı ek uyanıklıklar peydahlamanız, mümkün ve yararlı olacaktır.6

İşin bu boyutlarını da gözönünde bulundurarak, ben, Çin'deki 9-10 yıllık, Sovyetler'deki 3 yıllık fakat çok hızlı ve derinlemesine gelişen reform hareketleri ile, aralarında başgösteren *buluşma* (*convergence*) eğiliminden sonra, sosyalist bir partinin

- bütün sosyalist ülkeleri, olanca lekelilikleriyle birlikte aile-içi saymak;
- tabii, hepsine karşı ideolojik bağımsızlığı korumak[7];
- sosyalizme kara çalan, özellikle uluslararası alandaki eylemler karşısında ise, tek tek, meydana geldiklerinde tavır almak

dışında bir çözüm bulabileceğine inanmıyorum. Türkiye düzleminde, "mücadele etmek istiyorsak birbirimizi beğenmek zorundayız", tamamen katılıyorum; ancak bunu, dünya çapında bütün sosyalizmleri de

bir parça "beğenmek"le, yani sosyalizm-içi saymakla tamamlamak zorundayız. Dünya çapında sosyalizmi -büyüme çağlarında çeşitli serserilikler yapabilen hayırsız, haylaz evlatlar da dahil- bir aile gibi görmedikçe, Türkiye solunu bir aile olarak kucaklayamayız. *Program bu çözüme kapıyı açık bırakmıştır.* Ben bunu, sırf siyasi bir pragmatizm, bir ideolojisizleşme önerisi olarak da söylemiyorum; biliyorum, gerçeklerden kuvvet almayan pragmatizmler kısa ömürlü olmaya mahkumdur. Ama bakın: esasen reel süreçlerin bütün gidişi bu yöndedir; öyle ki, *Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığı şeklinde bir teori, bugün artık yeryüzünde yaşamıyor.* Bu kadar sert bir teoriyle, bundan böyle herhangi bir iş yapılamaz. Dikkat edin: "her yeni görüş başlangıçta azınlıktadır" diyerek açıklanabilecek bir durum değildir bu; çünkü sosyal-emperyalizm teorisi sürecinin *başında değil, sonunda* bulunuyoruz. Herkesin bildiği gibi, bu yaklaşım Brejnev dönemi Sovyet hegemonyacılığının yarattığı olgular temelinde 1960'ların sonlarından 1970'lerin sonlarına kadar bir dönem kuvvet topladıktan sonradır ki, çok yaygın bir terkedilmeye uğramıştır ve bugün, hele Gorbaçov'un yönetiminde ortaya koyabildiği çehre ile SSCB'yi sosyalist saymamak, biraz kozamızdan çıkıp etrafımıza baktığımız takdirde, ne kapitalist, ne sosyalist, dünyanın ayakları yere basan hiçbir siyasi gücü tarafından ciddiye alınamaz.

Sosyalizm, Bu Reformlarla Kendi Krizinden Çıkıyor

Bunun ardında ise, Sovyet (ve Çin) reformlarının niceliği ve niteliği yatıyor. Biz, eleştirel yaklaşım gereğinden söz ederken, yeni Sovyet yönetimi, "açıklık" (=demokrasi) ve "yeniden yapılanma" politikalarının temeli olarak, kendi geçmişine karşı adamakıllı ciddi ve olgun bir eleştirel yaklaşımı benimseyip ortaya koymaktadır. Türkiye sosyalistlerinin, geçmişte Brejnev döneminin bütün iç ve dış pratiklerini çok alkışlayan bir bölümü, şimdi, bizzat *glasnost* ve *perestroyka* mimarlarının o döneme yöneltti̇ği hücumların şiddetini, kapsamını, ne kadar büyük bir bilinç sıçramasını ifade ettiğini, hafif tertip gözlerden saklıyorlar. İdeolojik bağımsızlık ruhuna sahip olmayan bazı dergilerde, sıkıntılı soru ve sorgulamalardan kaçınırcasına, Gorbaçov reformları "geçmişte zaten varolan sosyalist demokrasinin, evrimci bir gelişme çizgisi üzerinde, doğal olarak daha da derinleşmesi ve mükemmelleşmesi" gibi, teskin edici, düpedüz uyku getirici formüllerle takdim ediliyor. Ama Gorbaçov ekibinin kendisi, Sovyet basını üzerindeki incelemelerime dayanarak konuşuyorum[8], ısrarla hayır, diyor; *glasnost* ve *perestroyka* hiçbir şekilde ülkemizin geçmişteki hâkim anlayış ve uygulamalarının basit uzantısı değil, adetâ onlara karşı bir *devrimdir!*

Burada reform kelimesine, kapitalist toplumlarda reform olayına bakışımızın gözlükleriyle yaklaşmayalım; (eğer benim tahlillerim doğruysa) sosyalist bir toplumun, sosyalist olmaktan çıkmamış bir toplumun yanlış, çarpık, sosyalizme aykırı, sosyalizmden uzaklaşan yönlerini düzelten reformlar sözkonusudur. Ve bu çerçeve içinde, Sovyet reformcularının kendi öznel bilinçleri, idare-i maslahatçı, "aklayıcı", "beyazlatıcı" değil, realist ve radikaldir: Sovyet toplumunun yılların pisliğinden arınması işinin boyutlarını, "Augeas ahırlarının temizlenmesi"ne benzetiyorlar.[9]

Tek başına Çin reformlarından da daha fazla, Sovyetler Birliği'ndeki yeni çizgi; ve en fazla, Çin ve Sovyet reformları bir arada [10], sosyalizm dünyaşında birkaç on yıldır süregelen bir krizin sonuna gelindiğini, tünelin ucunun gözüktüğünü düşündürüyor. *Saçak* dergisinin Şubat 1984 tarihli 1. sayısının "Okurlarla" yazısında sözü edilen "sosyalizmin birikmiş sorunları"nı biz çözemezdik, çünkü bizim bir sosyalizm pratiğimiz yok.[11] Zaten bu yüzden, 1980'lerin başlarında bu konulara el atışımız kitabi bir metin şerhi, dönüp dönüp eski metinleri yeniden okuma ve satır aralarında sırlar keşfetme çabası şeklinde gelişti; giderek tamamen spekülatif bir zihin egzersizi, kavram cambazlığı mahiyeti kazandı. Toplumların somut koşullarından, iktidar patikalarından, siyasi güçlerin mevzilenme, parçalanma ve birleşme biçimlerinden, üretici güçler düzeyinden ve halkın kültür düzeyinden tamamen kopuk, gerçek anlamıyla ütopik (bilimsel sosyalist değil, hayalci) "sosyalizm ve demokrasi" reçeteleri üretilmeye başlandı. Sonuçta, (a) Sovyetler Birliği'nin daha Stalin döneminde, kollektivizasyonla birlikte sosyalist olmaktan çıktığı; (b) böyle bir sonuçtan kaçınmak için ise, Rusya gibi geri bir ülkede devrim meydana geldiğinde, bir kısım demokratik reform ve dönüşümlerden sonra emperyalist kuşatma altında tek ülkede sosyalizmin ekonomik inşasına girişmeyip, iktidarı gerisin geri eski hâkim sınıflara teslim etmiş olmak gerektiği.... gibi, en hafif deyimiyle garip fikirler formüle edildi. Bu tezler bizi iyice sağa, sivil toplumculuğa çekti. [12] Açık söylüyorum, isteyen gücensin; zaman boşa harcanmış, emek boşa harcanmış, şu iki teorinin üzerine yazıldığı kağıtlar boşa harcanmıştır.[13]

Oysa bugün, bakınız, özellikle en tartışmalı ülke olan Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketi, keza Çin'deki reform hareketi, büyük pratiklere dayandıkları için, bambaşka yönde teorik çözümleri mümkün kılıyorlar. 1980'lerin başındaki kitabi tartışmanın anlamlı olmadığı ama sosyalist ülkelerdeki reform hareketlerinin ardından gelen bugünkü tartışmanın çok anlamlı olduğu apaçık gözüküyor. Biz değil, sosyalist ülkelerin kendileri, genel olarak sosyalist inşa diye bir pratik olduğu için, bu pratikte tıkanmalarla karşılaştıkları için, tam da "sos-

yal pratikleri yetersiz" kaldığı için, duraganlıklarını aşma arayışı içinde bir teorik muhasebe yapmaya zorlanmışlardır ve "sosyalizmin birikmiş tarihi meseleleri"ni esas olarak onlar çözüyorlar. Bütün çözümlerini, tüm ayrıntılarıyla benimseyelim, kendi kafamızla düşünmekten vazgeçelim, demiyorum. Kopyacılık, şablonculuk hatâlarını tekrarlamıyalım; sindire sindire gidelim; sabırlı olalım; yeni pratikleri ve teorileri edinimlerimizin mihenk taşına vuralım; hepsi tamam. Ama sonuç olarak, bu pratik ve teorileri başlangıç noktası almak zorunda olduğumuzu (çünkü bizim bir sosyalizm pratiğimizin olmadığını) gözden kaçırmayalım. Bazı arkadaşlar benim fikirlerimi "ithal malı" bulabilirler. Sosyalist toplumlar konusunda, sosyalizmin inşası konusunda, Türkiye'de hangi sosyalistin hangi fikri bu anlamda "ithal malı" değildir, bana söyler misiniz? Burada belli nesnel faktörler sözkonusu: Sosyalist inşa konusunda bütün dünya, üç aşağı beş yukarı, sosyalist ülkeleri izliyor ve maalesef bu, ne kadar dikkatli olursak olalım, ki geçmişte dikkatli de değildik, onların zigzaglarına girip çıkmayı da belli ölçülerde içeriyor. Önemli olan, araya bir mesafe koyabilmek; konjonktürün her değişikliğinde taraf tutmaya girişmemek. Gene de bir gerçek var: Başka herşey eşit olmak kaydıyla, Stalin dönemindeki pratik bazına kıyasla 1950 sonlarının pratik bazı daha zengindi, Gorbaçov'un yaslanabildiği pratik bazı ise Kruşçev ve Brejnev yıllarını da içererek, olumlu ve olumsuz yönleriyle en zengin; keza Çin'de, 1966'da 17 yıllık bir sosyalist inşa deneyimleri vardıysa, 1978'de (bugünkü çizgilerini formüle ettiklerinde) Kültür Devrimi'nin tüm yönleri de dahil olmak üzere 29 yıllık bir deneyimleri vardı ve bugün 39 yılın deneyimini gündeme getiriyorlar. Tarih tekerrürden ibaret değil; sosyalizme ilişkin teoriler Sağ veya Sol fikirlerden ibaret değil; herşey "sınıf tutumu" ile belirlenmiyor; işin içine tecrübe ve bilgi birikimi de giriyor, olgunlaşma giriyor; sonuç olarak, daha geniş bir pratik malzeme temelinde, daha geç formüle edilen teorilerin başarı şansı ister istemez daha fazla oluyor.

İncelememizin Yetersizliği, Önyargılarımız

Nitekim, öyle sanıyorum ki Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde, kendi geçmişleri, birbirlerinin geçmişleri, tarihlerinin belli aşamalarının nasıl değerlendirileceği, sosyalist inşanın çeşitli alanları, vb. konularında geliştirilen teoriler, böyle bir olgunlaşmanın zenginliğini ve kapsayıcılığını yansıtıyor. Şimdi de başka tek-yanlılıkları yok mudur? Başka bir düzeyde, vardır kuşkusuz; bir kısmını göremeyiz, bir kısmını görebiliriz; bunları çok kurcalayacağız. Bununla birlikte, çok kritik bazı temel ölçütler bakımından, dünyada sosyalizm bir "daha da kötü-

leme" sürecine değil, bir çıkış, bir olgunlaşma sürecine girmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin üzerine serpilmiş bulunan ölü toprağı kalkıyor; yitirilmemiş, fakat çok solmuş bir sosyalist karakter beliriyor, canlanıyor. Esasen bu gerçektir ki, SSCB ile Doğu Avrupa ülkelerini sosyalist saymama anlayışımızın düzeltilmesini gerektiriyor ve tekrar bir sosyalizm dünyasından söz etmemizi mümkün kılıyor.

Bizim bunu henüz net bir şekilde göremeyişimiz, olguların belirsizliğinden değil, incelememizin geriliğinden ve önyargılarımızdan kaynaklanıyor. Sovyetler konusunda: Bazı arkadaşlarımız . Bolotin'i, Butenko'yu, SSCB'deki "özel okullar" tartışmasının belgelerini ya hiç okumuyorlar; ya da düşünmek gereğini duymuyorlar, içerdikleri teorik söylemin, düşünce sistematiğinin Marksizm-içi mi, Marksizm-dışı mı olduğu üzerinde. Çin konusunda: 13. Kongre raporunda, ekonomik yazılarında ne gibi teorileştirmelere varmışlar; küçük özel mülkiyet ve işletmeciliğe izin vermelerini nasıl açıklıyorlarmış; "üretici güçler teorisi"ni benimsemek eleştirisine ne diyorlarmış; bunlar pek merak uyandırmıyor- üretici güçlerin özgürleşmesi ölçütünün her toplumda, her durumda "Marksizme aykırı" olduğunu, koşullar ne olursa olsun bir parça özel mülkiyetin "kapitalizme dönüş"ü ifade ettiğini, dahası, bu konularda Mao gibi "otoritesi tartışılmaz" bir rehberi terkettiklerini "biliyoruz"ya, bu bize yetiyor. Nereye kadar? Bakın: Mao öleli 12 yıl oluyor; bir yandan Dörtlü Çete'nin devrildiği ve eleştirildiği, Kültür Devrimi'nin de sona erdirildiği ve Dört Modernleşme programının açıklandığı, diğer yandan Kültür Devrimi'nin başlatılmasının sorgulanmadığı ve Mao'nun "proletarya iktidarı altında devrimin sürdürülmesi" teorisine bağlı kalındığı 2 yıllık bir Hua Guofeng döneminden sonra, şimdiki Deng çizgisinin bütünüyle benimsendiği 1978'deki 11. Merkez Komitesi 3. Plenumundan bu yana ise, 10 yıl oluyor. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bütün tarihi 39 yıl, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin sosyalist dönüşümünün esas olarak tamamlandığı 1956'dan sonraki ÇHC tarihi ise 31-32 yıldır. Nereden alırsanız alın, bu ülkede sosyalizm tarihinin üçte biri veya dörtte biri, tek başına en uzun, en zigzagsız, en istikrarlı aşaması, hâlâ devam eden reformlar dönemidir ve bitecek gibi de gözükmüyor. Büyük stabilitesi vardır; iki nedenle: Bir, ekonomik alanda muazzam başarılar kazanıyor, dünyada en hızlı büyüyen ülke konumuna geçiyor, on yılda Çin'in bütün temel ekonomik göstergelerini katlıyor ve 1949-78 döneminin tümünden fazla bir gelişme elde ediyor, halka 1978'de kimsenin düşünemediği bir refah getiriyorlar- buna, aydınlar olarak, "üretici güçler teorisi" diye burun kıvırmadan önce, niçin sosyalizm isteyebileceklerini ve refah konusunda ne düşündüklerini, emekçilere sormamız gerekebilir. İki, muhalefet yok demeyeceğim; ama ciddi, köklü, Deng'in çizgisinin özüne

itiraz eden ve alternatif öneren bir muhalefet göze çarpmıyor ve bunun nedeni, ekonomik başarılar kadar, demokratik yönetim tarzı da olsa gerektir. Fikri çoğulculuğa, hoşgörüye, gönül rahatlığına, serbest tartışmaya, bilim-sanat-kültür için cenderesiz ve esas olarak ürün üzerinden eleştiri vermeyi içeren bir özgürlüğe; vatandaş haklarının yasal güvencelere bağlanmasına, hiçbir kişi veya organın "proletarya diktatörlüğü" adı altında yasaların fevkinde sayılmamasına; ayaklanmalar biçiminde değil ama sürekli, kurumlaşmış bir iletişim biçiminde emekçi denetimine, keza, tabandan yukarı, gizli oy kullanılan, çok adaylı seçimlere dayalı bir siyasi ortam, parti içinde ve devlette birbirinden biraz farklı kanatların varlığını korurken, hepsinin görüşlerinin dile getirilmesini ve hesaba katılmasını da sağlamakta, dolayısıyla antagonist kutuplaşmaları önlemektedir. Mao'nun, parti içindeki çelişmelerin gelişmenin motoru olduğu yolundaki, monolitiklik arayışından uzak öğretisi ile, "insanların kafaları pırasa değildir, kesilince yeniden büyümez" şeklindeki, kadro politikasına ilişkin mecazı, asıl Kültür Devrimi sırasında, halk içindeki çelişmelerde şiddet kullanılarak ayaklar altına alınmış ve ÇHC tarihinin hemen bir tek o döneminde, bırakalım kanatlılığı, liderler, kadrolar, parti üyeleri, sadece fikirleri yüzünden öldürülmüşken, bugün Çin'in kanatlılığa ne ölçüde geri döndüğü, basınının yansıttığı yumuşak tartışma ortamının çeşitliliğinden apaçık görül- mektedir. Ben, şimdiki Çin'in, sosyalist toplumda "düşman" kavramının çok dar tutulmasından, yüz çiçeğin açması ve yüz fikir akımının birbiriyle yarışmasından, parti içinde gerginliğin değil toleransın hüküm sürmesinden yana olan Mao'ya daha yakın düştüğü yolundaki düşüncemi, olduğu gibi koruyorum. Dış ilişkileri deseniz; Kültür Devrimi sırasında, resmi lafız ne olursa olsun, "emperyalizmin toptan çöküşe gittiği ve sosyalizmin bütün dünyada zafere ilerlediği "çağın Marksizmi olarak Mao Zedung Düşüncesi'nin evrenselliğini başkalarına dayatmak yönünde hatâlar işlediğini açıkça kabul eden Çin, şimdi, "Çin'in özelliklerini taşıyan bir sosyalizm" formülüyle hem kendi kendine, hem başkalarına daha iyi bir terbiye vermekte; kendi düşüncesinin, kendi devriminin ihracı diye yorumlanmaktan çok daha uzak bir profil sergilemekte; dolayısıyla, paradoksal olarak uluslararası alanda çok daha büyük başarılar da kazanmaktadır. Kendimizi çok dar bir "ileri kesim"in değer yargıları içine kapatmayalım: Bugün bütün insanlık, çok daha fazla Çin'i konuşuyor, izliyor, beğeniyor, ilişki kurmaya çalışıyor. Düşmanı yok, dostu çoktur. Bütün bu yönleriyle, Üçüncü Dünya için pekâlâ esaslı bir örnek, çok ciddi bir alternatif model teşkil ediyor. Hele köylü ekonomisi alanındaki uygulamaları, devrim-öncesi halklar açısından, köylünün özel mülkiyetini çok daha uzun bir süre teminat altına aldığı, yeni-demokratik devrimden sosya-

lizme çok daha tedrici ve gönüllü geçişleri öngördüğü için, cazip olmamak şöyle dursun, tam tersine, fazla hızlı kollektivizasyonların yol açtığı devrim korkularını ve anti-sosyalist propagandaları daha iyi kırabilirmiş gibi geliyor.

Sovyetler Birliği'nin sosyalist olup olmadığı tartışmaları açısından, (a) parti-içi pratikleri, (b) toplum çapındaki pratikleri: genel sosyalist demokrasi sorunu, (c) dış pratikleri: hegemonyacılık sorunu, kanımca ekonomiden çok daha fazla önem taşıyor (çünkü bizzat bizim eski teorimize göre, devlet mülkiyetinin hâkim olduğu koşullarda bu devlet mülkiyetinin fiiliyatta kime ait olduğunu görmek için, deyim yerindeyse siyasi rejime, partinin ve devletin halktan kopup kopmadığına bakmak gerekiyor). Şimdi, *glasnost*'un üçüncü yılında, Sovyetler Birliği'nde gerek parti içinde, gerekse toplumda çok esaslı ve canlı bir demokrasinin hüküm sürdüğü; bütün fikirlerin serbestçe konuşulduğu, yazılıp çizildiği, her kademede parti tartışmalarının tutanaklarının basında alenen yayınlandığı; hattâ reformların muhaliflerinin bile, yasalar açısından suç işlememişlerse, idari tasfiyelere muhatap edilmek istenmediği ve tabanları bilinçlenip onları geri çağırıncaya kadar görevde kalmalarında pek mahzur görülmediği; halka kapalı alan, dokunulmazlık, tabu diye bir şeyin pek kalmadığı; keyfi diktatörlük organ ve yaptırımlarının büyük ölçüde frenlendiği; KGB'nin, polisin kanunsuz uygulamalarının, ordudaki suistimallerin bile açıkça üzerine gidildiği; bu konularda basını susturma girişimlerinin en büyük suç sayıldığı; geçmişte Sovyet yargısının halkı bastırıp yıldırmış, "sanığın suçsuzluğu" karinesini çiğnemiş olduğunun kabul edildiği; bu doğrultuda, ceza yasalarındaki "anti-sosyalist propaganda" hükümlerinin kapsamının son derece daraltıldığı; merkezi yönetimin yerel iktidar şebekelerine karşı *nomenklatura* deyimini alenen kullanmaya başladığı; bu yaz yapılacak 19. Parti Konferansı'nın gündemine, yüksek görevlilerin ayrıcalıklarını kaldıran ve her kademe için gizli oya dayalı, çok adaylı seçimler esasını getiren, böylece "Leninist demokrasi"yi restore etmeyi amaçlayan bir parti reformunun alındığı; ekonomik işletme müdürlükleri için şimdiden yaygınlaşan seçimlerde, adayların "sıradan işçiler gibi yaşama, üretimden kopmama, ayrıcalıklardan yararlanmama" gibi platformlar üzerinde kampanya yürüttükleri.... Batı basınından *2000'e Doğru* dergisinin sayfalarına kadar her yerde, her gün yeni yeni kanıtlarla saptanıyor. Bazı arkadaşlar, adetâ bütün bunların olabileceğine inanamadıklarından, ikide bir "Gorbaçov'un tecrit edildiği, Ligaçev'in hâkim olduğu" kanısına varıyorlar; ama *glasnost* habire ilerliyor, yeni mevziler kazanıyor ve *Sovyetskaya Rossiya* gazetesi ile *Pravda* arasındaki son polomiklerin ardından, şimdi de bütün dünya basını, Nisan [1988] sonu itibariyle Gorbaçov'un açık üstünlük sağladığını, tutucula-

rın gerilediğini, hattâ *Le Monde*'un deyimiyle "sahneden kaybolduğunu", Politbüro'nun Ligaçev'i eleştirdiğini, vb. yazıyor.

Sovyetler Birliği'nin uluslararası ilişkilerdeki düzelişi, gerçi iç politikadaki demokrasinin gerisindedir; bununla beraber bu alanda da gitgide daha çarpıcı gelişmeler gözleniyor. SBKP, artık "dünya devriminin merkezi" olduğunu iddia etmiyor; 27. Kongre dolaylarından bu yana, uluslararası hareket içinde görüş farklılıklarını, çoğulculuğu, herkesin kendi sosyalizm yolunu kendisinin bulmasını benimsiyor. Küçük-büyük bütün partiler tamamen eşit ve bağımsızdırlar, bu koşullarda karşılıklı görüş alış-verişinde bulunurlar, deniyor. Partilerarası konferanslar toplayıp *bağlayıcı deklarasyonlar* yayınlama geleneğinden vazgeçiliyor. Son Belgrad ziyaretinde Gorbaçov'un yaptığı konuşmaların ve ortak bildiri metninin, bu konularda çok hassas olan Yugoslavları bile fevkalade memnun edecek derecede, partilerin ve ülkelerin içişlerine karışma çizgisini reddettiği, Brejnev'in "sınırlı egemenlik" doktrini diye bilinen şeyin kesin terkini simgelediği, Çekoslovakya'nın işgali gibi olayların bir daha tekrarlanmayacağı taahhüdünü içerdiği, bizzat Batı basınınca saptanıyor. Gene aynı Dubrovnik bildirisi, bu II. bölümün başlarındaki bir dipnotta da kaydettiğim gibi, Üçüncü Dünyanın özerk hareketlerini vesayet altına alıcı teorik formüllerden vazgeçilmesi boyutunu da içeriyor (bu hususlarda, bkz. *2000'e Doğru*, 3-9 Nisan 1988). Bu konferansı verdiğim tarihte, "Hâlâ Afganistan'dadır, fakat çekilmeye hazırlanıyor ve oradaki varlığının haklı bir savaş olmadığı yolundaki makaleler, okuyucu mektupları, vb., Sovyet basınında bol miktarda yayınlanıyor ve bu, 'haklıydık ama oraya girmek taktik bakımdan yanlıştı' demenin değil, bir başka tür özeleştirinin habercisi olabilir" ifadelerini kullanmışım. Aynı fikri bundan altı ay önce dile getirdiğimde, bir arkadaş "ne kadar hayalcisin, asla böyle bir şey yapmazlar" demişti -hoş, bir yıl önce de "Afganistan'dan çekilmezler" deniyordu- ama şimdi, Nisan sonunda konuşmamın metnini yazı haline getirirken, sadece Afganistan'dan hızla çekilmekle kalmıyorlar; SSCB Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Gennadi Gerasimov, "*Bir daha Afganistan'daki gibi bir askeri müdahalede bulunacağımızı düşünemiyorum*" diyor *(Cumhuriyet,* 14 Nisan 1988) ve gene Dışişleri Bakanlığı Birinci Yardımcısı Vorontsov, Türkiye'nin Kıbrıs'tan asker çekmesi konusunu derhal bir *ilke* tartışmasına dönüştürüyor : "Tüm askeri çekimler gündemde bulunan bir konu..... *Bu düşünceyi genel olarak beğeniyoruz* ve biz askerlerimizin ülkemize geri dönmesi konusu ile ilgileniyoruz. *Bizce bu en iyi politikadır." (Cumhuriyet,* 30 Nisan 1988) Eh, belki henüz kelimesi kelimesine "Marksizme aykırıydı" demediler ama, hayli yaklaşmış bulunuyorlar - böyle davranışlarda bulunmayacaklarsa, program gereği olarak mahkum

edeceğimiz, ne kalıyor? Dahası var: *2000'e Doğru*'da yayınlanan bir yazımda anlattığım gibi, Sovyet askeri doktrini tümüyle değişiyor, "taarruz" ilkesi yerine "savunma" ilkesini benimsiyor; bu doğrultuda, ABD filolarının, üslerinin, askerlerinin gittiği her yere Sovyetlerin de gidip "bayrağı dalgalandırması" şeklindeki, Brejnev döneminin "güvenlik" anlayışı yerine, kendi sınırlarına çekilme, denklik veya üstünlük yoluyla caydırıcılık değil sadece "yeterli caydırıcılık" arama anlayışı hâkim oluyor (bkz. *2000'e Doğru*, 3-9 Nisan 1988, s.35). Üstelik, rakip konumdaki Batı'nın askeri uzmanları, bunun basit bir taktik değişiklik değil, daha derin bir dönüşüm olduğu görüşünü dile getiriyorlar.

Ancak bence bütün bunlardan da çarpıcı ve önemli olan, şudur: Sovyet yönetimi, iç ve dış pratiklerindeki bu olumlu değişimlerin yol gösterici teorisi, aynı zamanda geçmişteki kötülüklerin tarihsel köklerinin açıklaması olarak önümüze öyle bir tahlil koyuyor ki, bunu Marksizm-dışı saymak hiçbir şekilde mümkün görünmüyor. Gorbaçov'un 70.yıl konuşmasında; *2000'e Doğru*'nun 1987/18. sayısının Gorbaçov ile ilgili kapak yazısında ve Andrey Stepanov ile yapılan röportajda; *Saçak*'ta yayınlanan metinlerden özellikle Boris Bolotin'in, Stalin'in *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri* kitabı hakkındaki eleştirisinde bulabileceğimiz bu tahlil, gelecek konuşma/ yazımın esas konusunu meydana getirecek. Onun için burada ayrıntılarına girmiyorum; ancak bunun, *ister dış koşullar* (geri bir ülkede devrim, "ilk" olmak, emperyalist kuşatma, faşizmin yükselişi), *ister iç politik hatâlar nedeniyle, hızlı veya aşırı-hızlı bir sanayileşme ve kollektivizasyona gidildiğinde, sosyalizmin inşasının normal bir temposuna kıyasla kitle çizgisinden oluşan sapmanın, toplumun zorlanması için işin içine çok daha fazla merkeziyet, disiplin, yukarıdan aşağı cebir, gerilim sokulmasının gerektirdiğini ve işte bu durumun* (tali faktör olarak, Stalin'in kişiliğiyle birleşince) *halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması, parti ve devlet yönetiminin kitlelerden kopması sonucunu doğurduğu* biçiminde özetlenebileceği kanısındayım. Brejnev döneminin büyüyerek çoğalan yozlaşmasını ise, bu kopuş ve bürokratlaşmanın üzerine oturtuyorlar. Hayli doğru bir tahlil, bence (M.Gündüz'ünkinden çok daha doğru, dengeli, ölçülü olduğu, kesin); ayrıca, şimdiye kadar bir bütün olarak insanlığın sosyalist inşa konusunda fazla sabırsız, fazla merkeziyetçi davrandığı, görece ileri üretim ve bölüşüm ilişkilerine fazla hızlı geçtiği yolunda, zaman içinde kendi geliştirdiğimiz kestirimlerle de, doğrusu soyut planda çok iyi çakışıyor. Üstelik, Çinlilerin kendi tarihlerindeki Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi dönemleri açısından yaptıkları özeleştiriler de, büyük ölçüde buna paraleldir. Ve şimdi bize, bütün bu "tesadüf"lerin üstesinden gelmek; önce, bütün

bunların sosyalizmin yenilenmesinde değil "kapitalizme dönüş"te buluşmak demek olduğunu "ispatlamak"; ardından, niçin hemen bütün sosyalist ülkelerin aşağı yukarı aynı anda, aşağı yukarı aynı teori ve tarih tahlili aracılığıyla "hep birlikte kapitalizme dönme ya da daha önce dönmüşlerse, işi klasik kapitalizme geçerek tamamlama kararı" verdiklerini açıklamak; bu arada, ekonomik inşa, vb. konularındaki benzerliklerimizi, eğer varsa, hemen bertaraf etmek... kalıyor!?

Hayır, böyle bir "onarım"ın hiçbir şekilde başarılamayacağı kanısındayım. Doğa bilimlerinde olsun, toplumsal bilimlerde olsun, teorik çözümler karmaşıklaşıp daha fazla cambazlık gerektirdikçe gerçeklerden, dolayısıyla çözüm olmaktan uzaklaşırlar; en iyi teoriler, açıklayıcılık kapasitelerini yitirmeksizin en basit düzeyde kurulanlardır. Bektaşi her nasılsa camiye girmiş, imamın vaazını dinliyormuş; bakmış ki, "her yerdedir ama görülmez, ismi var cismi yoktur" diye Allah'ın vasıfları anlatılıyor, dayanamayıp "yok diyeceksin ama dilin varmıyor" diye patlamış. Kilit konumu itibariyle SSCB'deki Gorbaçov reformları karşısında, (1) "reel sosyalizm"in "ardıcıl aklayıcılığı" ve (2) Sovyetler Birliği'nin ekonomik temelde, bir üretim tarzı olarak geri dönmüş, sosyal-emperyalist olduğu teorisi, iki zıt kutupta, biraz bu hale geldi. Biraz Bektaşi aklıselimi lâzım. İçinden çıkılmaz kurgulamalardansa, çok daha basiti var: *Bunlar, esas olarak sosyalizmin olgunlaşmasında buluşuyorlar.* Sosyalizmin çehresi yenileniyor, lekeleri siliniyor, prestiji yeniden yükselecek ve yükseliyor. Batı'nın ve ABD'nin derinleşen krizi karşısında bu gelişme, büyük önem taşıyor. Bu bakımdan, "yorgun pratiklerin teorilerinin, genç yükselişlere yol göstermiyeceği" (Doğu Perinçek, *Saçak,* Sayı 38,Mart 1987) fikrine de katılmıyorum. Bir kere, sosyalist ülkeler ile devrim-öncesi toplumlar farklı olduğuna göre, sosyalist inşaya ilişkin teorilerin, zaten devrim-öncesi toplumların yükselişine "yol göstermesi" sözkonusu olamaz. Ama ikincisi, "yorgun pratikler" oldukları da, tüm yukarıdaki tahlil çerçevesinde yanlış; sosyalist topluma, sürekli fırtınalar içinde olması gerekirmiş gibi, hatâlı bir bakıştan kaynaklanıyor.

Zaten eğer hepsi "yorgun pratikler" ise, hepsi "klasik kapitalizmde buluşmaya" gidiyor ise, doğrusu sosyalizmin başarılarını kimseye anlatamayız ve *Nokta* dergisi haklı çıkar; bu da sivil toplumculuğa bizim hediyemiz olur. Çünkü "herkes kapitalizme döner"ken, 20. yüzyıl sonu insanlığı, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin 1956'ya kadar neler, Çin'de 1976'ya kadar neler yaptığıyla avunamaz.

Üçüncü Dünya Savaşı Ufukta Görünmüyor

Nihayet, ele alacağımı söylediğim tema'ların dördüncüsüne ge-

liyorum: ABD ile Sovyetler Birliği arasında, hem de daha çok SB'nin taarruzu sonucu çıkacağına, 1970'lerin sonlarına gelirken o kadar emin olduğumuz, hattâ siyasi stratejimizi dayandırdığımız Üçüncü Dünya Savaşı[14] , en azından 20.yüzyılın sonuna kadar, bütünüyle insanlığın gündeminden silinmiş gibidir (o kadar ertelenirse, hiç çıkmaz diye de düşünüyorum). Eski öngörülerimizle, "Hitler tipi ve Hitler'in çizmelerini giyen bir sosyal-faşizm" tahlillerimizle[15], eli kulağında ve önlenemez bir saldırı varsayımımızla, "savaşa karşı hazırlık" programlarımızla, şimdi bunların hepsinin kulağa biraz sürrealist gelmesine yol açacak kadar çelişen bir durumun, esaslı bir açıklamasının olması gerekiyor. "Şartlar değişti" ise, şartların *bu kadar* değişebilmesinin açıklanması ve böyle bir ihtimali hiç hesaba katmayan bir teorinin sorgulanması gerekiyor.

Fazla uzatmayacağım; kanımca bunun da püf noktası, Sovyetler Birliği'nin aslında emperyalist değil, sosyalist bir ülke olmuş olduğudur -ABD ile SSCB arasındaki çelişme, bu yüzden, bizim bir zamanlar düşündüğümüz gibi salt emperyalistler-arası bir çelişme olarak derinleşmiyor. Afganistan ve Polonya olaylarından sonra Batı dünyasında başgösteren katılaşma, direnme, Brejnevciliğin tıkanmasını hızlandıran bir rol oynadı. Ekonomik duraganlaşma, artık üretici güçlerin gelişmemesi, toplum hayatının her alanındaki zehirli tortuların çoğalması -bütün bunlar bir siyasi bunalıma yol açtı ve Gorbaçov ekibinin iktidara gelmesini sağladı. Bir kere *glasnost* ve *perestroyka* yürürlüğe girdikten sonra ise tazelenen sosyalizmin içsel dinamiği yürürlüğe girdi. Bir önceki bölümde anlattığım gibi, Sovyetler Birliği birdenbire bu kadar çok silâha, füzeye, filoya, taarruz konuşlandırmalarına, vb. ihtiyacı olmadığını farketti ve daha gerçek anlamıyla bir yurt savunması doktrinine kaymaya başladı. Sırf ekonomik ihtiyaçlarla açıklanamayacak olan; başlangıç dürtüsünün ötesinde, siyasi-ideolojik kertede örülen bu gelişme, dünya halklarının barış özlemine bu sefer daha samimiyetle sarılmasına ve ABD'ye karşı peşpeşe çok büyük tavizler vererek Reagan'ı köşeye sıkıştırmasına zemin hazırladı. İsterseniz, önce dünya halkları iki süper devleti baskı altına aldılar, diyelim; sonra da barış hareketi ve Sovyetler Birliği, Vaşington'u. Sosyalist değil de tekelci kapitalist-emperyalist olsaydı, böyle bir esnekliği ve pazarlıkta ferahlığı gösteremezdi. Bizim, emperyalistler-arası çelişmelerin yeniden-paylaşım savaşlarıyla çözülmesinin kaçınılmazlığından türettiğimiz Üçüncü Dünya Savaşı, çelişmenin sadece bir tarafı gerçekten kapitalist-emperyalist olduğu, çelişmenin diğer tarafı ise her şeye rağmen sosyalistliğini yeniden hatırladığı için, kaçınılmaz olmaktan çıktı.

Dolayısıyla önümüzdeki 15 yılda, (a) İsrail ve Güney Afrika dı-

şında milli kurtuluş savaşlarının görülmediği, azgelişmişlik âlemine daha "içsel" milli demokratik devrim mücadelelerinin damgasını vurduğu; (b) dünya savaşı tehlikesinin giderek uzaklaştığı; (c) ABD'nin Batı kapitalizmi içindeki hegemonik konumunun zayıfladığı; (d) sosyalizmin ise yeniden gelişip güçlendiği ve yıldızının parladığı bir dünyada yaşayacağımızı sanıyorum.

Bir Soru

Sovyet toplumunun çelişmeleri, aşağıdan yukarı bir kitle hareketi olmaksızın, sırf *glasnost* ve *perestroyka* ile çözülebilir mi? Çok köklü bir bürokrasi var, tâ 1930'lardan gelmiş, *nomenklatura* ile içiçe geçmiş, vesaire. Gorbaçov, bu bürokrasiyi veya bürokrat burjuvaziyi, maddi çıkarlarla bağlı olduğu iktidar mevzilerinden atabilmek için, hangi güçlere yaslanabilir? Sadece yukarıdan aşağı veya tepedeki yatay eyleme, yani hâkim sınıfın bir başka kesimine dayanarak yapabilir mi bunu? Bir arkadaş, bu soruyu getiriyor.

Birinci olarak: İşte ben, Sovyetler Birliği tartışmalarında arabanın atın önüne koşulduğu durumlardan söz ederken, biraz bunu kastediyorum. Bir kere biz kesin karar vermişiz, SB'nin "geri dönmüş", "tekelci devlet kapitalisti", vb. olduğuna. Böyle bir antagonist sınıflı toplum nasıl değişir? Tabii, aşağıdan yukarı emekçi devrimiyle, fırtınalı mücadelelerle. Bu yüzden ve Gorbaçov'un "Sovyet hâkim sınıfı içinde reformcu bir kesim"den geldiğini "bildiğimiz"den, SB ancak bizim bildiğimiz türden bir devrimle değişir, *böyle* bir kitle insiyatifini görmedikçe de sosyalist saymayız, diyoruz. Sosyalistliğini yitirmemiş bir partinin ve toplumun kendi kendini daha sükunet içinde de düzeltebileceği, aklımıza gelmiyor. Bir de tabii kafamızda hep Kültür Devrimi modeli var (Kültür Devrimi kendi belirlenmiş amacı açısından başarılı olmuş olsa, bu kadar hayıflanmıyacağım; oysa o ölçüler içinde dahi kötü yenilmiş, çünkü hedef aldığı kanat daha güçlü bir şekilde iktidara gelmiş; dolayısıyla çok ısrarlı bir Kültür Devrimi savunusu, tarihle tartışmaya, "tarih böyle olmamalıydı" mecrasına girmeye yatkın görünüyor, aslında). Her neyse; reformların nicelik ve niteliğine bakıp, özellikle parti içinde ve toplumda demokrasiye bakıp, başlangıç varsayımımızı sorgulayacağımıza, hep tersten gidiyor, başlangıç varsayımımızdan olayların uymasını istediğimiz bazı ölçütler türetiyoruz.

İkinci olarak: Ayaklanma talep ve beklentiniz bir yana; ben Gorbaçov'un ardında çok ciddi bir emekçi insiyatifinin bulunduğu kanısındayım, zaten onun kendi fikirlerini, çizgisini, ekibini (her şeylerine katılmasam da) sosyalist görüyorum. Özel olarak, dolaysız bir emekçi muhtevası, ayrıcalıklara yöneltilen saldırılara yansıyor; *no-*

menklatura'nın hedef alınmasına yansıyor; "özel okullar" eleştirisine yansıyor (açıp dikkatle okudunuz mu?); fabrikalardaki seçim kampanyalarında işçi değerlerinin temel alınmasına yansıyor; Özbekistan mafyasının teşhir ediliş biçimine yansıyor (*2000'e Doğru*'da çıktı); kamu görevlilerinin sınırlı dönemler için seçilmesinin, rotasyona tabi tutulmasının ve Paris Komünü örneği her an geri çağrılabilmesinin önerilmesine yansıyor. Bence hiçbir sömürücü hâkim sınıf kesimi, emekçilere yabancı hiçbir zümre bunları yapmaz, böyle konuşmaz, Özbekistan örneğinde olduğu gibi "yeni bir kölelik sistemi", "işçiler üzerinde diktatörlük", vb. kurulmuş olmasından dem vurmaz. Gorbaçov'u "Sovyet sömürücü hâkim sınıfının bir kesiminin reformculuğu" diye açıklamaya kalkışmak, bana, Türkiye solundaki bazı grupların bizim reddedemedikleri olumluluklarımızı "eh, onlar milli burjuvazidir, milli burjuvazi de alt tarafı halk içindedir" (mersi) diye açıklanmalarını hatırlatıyor.

DİPNOTLAR

1. Bu yazı, 12 Mart 1988 tarihinde Ankara'da yapılan bir konuşmanın ikinci bölümüdür; ilk bölümü için, bkz. *Saçak*, sayı 51, Nisan 1988. Türkiye solunda, bir yazarın, belli bir asgari program çerçevesi içinde de olsa tamamen kendi kişisel görüşlerini dile getirmesi, yerleşmiş bir alışkanlık değildir. Geçmişte, sosyalist akım, grup ve dergilerin çokluğuna karşılık, bunlardan her birinin kendi içinde, programatik sınırlar bir yana, bütün ayrıntılarda homojen görünüm arzetmesi (ya da bizzat programların çok dar, çok "pürist" tutulması) kurallaştırıldığından, "imzalı makalelerin sadece sahibini bağladığı" açıklaması hâlâ fazla ciddiye alınmayabiliyor ve hiç olmazsa bazı imzalara "kollektifleri temsil" gibi yanlış anlam ve işlevler izafe ediliyor. Bu hatâlı yaklaşıma, zaman zaman, teorik tartışmalarda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu görüşlerin içeriğine ve olgulara değil de, falanca görüşü kimin savunduğuna ya da azınlıkta mı, çoğunlukta mı olduğuna bakarak kestirmeye çalışmak gibi, bir başka hatâlı yaklaşım da eşlik edebilmektedir. Onun için, malumu ilan da olsa, peşinen ve bir kere daha belirteyim: Bu yazılar hiçbir grup çalışmasının ürünü değildir; Saçak dergisinin ortak veya ağırlıklı anlayışları, hiç değildir; bunda net olalım. Benim bazı özel görüşlerim var: (1) Sovyetler Birliği'nin, içte, kendi halkına demokrasi tanımamak, dışta, başka ülke ve partilere müdahale, milletlerin kendi kaderlerini tâyin hakkı ilkesini ihlal, yoğun hegemonyacılık eğilimleri ile belirlenen, hayli uzun bir çürüme dönemi geçirmesine karşın, yeni olgular gözönünde bulundurulduğunda, sosyalist bir ülke olmaktan çıkmayıp, kendi kendini düzeltme potansiyelini korumuş olduğu anlaşılıyor; (2) dolayısıyla geçmişte, Sovyetler'i - eleştirmenin ötesinde- "yeni tip bir kapitalizme dayalılık" anlamında "sosyal- emperyalist" diye nitelemek ve buradan hareketle, "Hitler tipi bir faşizm", "yeniden-paylaşımcı", "savaşın esas kaynağı", "dünya halklarının ve Türkiye devriminin baş düşmanı" gibi tesbitlere sıçramak, hayli yanlışmış; (3) eğer bunlar doğruysa, sosyalist toplum ve sosyalist ekonomi hakkındaki genel teorik kavrayışımızın önemli bir bölümünü de gözden geçirmek zorundayız demektir (ve tersi prosedür, yani "bu anlayışlardan vazgeçemeyeceğimize göre, SB değerlendirmesini de değiştiremeyiz" yaklaşımı, varit olamaz). Şimdi, ben bunları, bireysel teorik vicdanım ve hafızam gereği, tek başıma bir sosyalist olarak savunuyorum; böylesi bir "cüret" ve "iddia"nın başka kuvvet kaynakları olması gerektiği spekülasyonuna da, doğrusu biraz hayretle bakıyorum. Sanırım bizim kendi "glasnost"umuz, işte bu fikri çoğulculuk olacaktır.

2. Türkiye'de bu pekiştirme, 12 Eylül 1980 ile gerçekleştirildi ve göreli bir Amerikancı istikrar, bir pax Americana sağlandı. Halkın siyaset sahnesinden büyük ölçüde geri itilmesiyle, bir hakim sınıf istikrarı oluştu (bugün de, Sosyalist Parti'yi kapattırma, işçi sınıfı tabanını hareketsizleştirme, SHP'nin sol kanadını tecrit etme çabaları, hep aynı "daraltılmış konsensus"un istikrarını koruma amacından kaynaklanıyor). Esasen bu nedenle, Üçüncü Dünya ülkelerinin çok büyük çoğunluğu gibi Türkiye'nin de baş çelişmesi, ABD ve yerli ortakları iledir. Solun maceracı, terörcü hâtaları, bu sonuca yardımcı oldu. Bunun ötesinde, birkaç ilginç husus var. 24 Ocak 1980 kararları açıklandığında, bazı siyasetçiler (örneğin Ecevit), bunun arkasından darbe geleceğinden ve Türkiye'nin Latin Amerika yapılmak istendiğinden söz ettiler. Biz buna karşı, Türkiye LA olamaz şeklinde bir polemik yaptık. Uzun vadede ve sosyolojik olarak, bu doğru; nitekim iç pazarın ne kadar sıkıştırılabileceğinin üzerindeki kısıtlar, bugün daha iyi gözüküyor. Ama acaba 24 Ocak kararlarının en iyi bir darbeyle uygulanabileceğini biraz gözden kaçırmadık mı? Gene Ecevit, Sovyetlerin Afganistan işgalinin, ABD'nin Orta Doğu ve Türkiye'ye daha fazla yüklenmesi sonucunu doğuracağından endişe etti. Biz buna da çok kızdık ve CHP yönetiminin Sovyetler sözkonusu olunca bir işgali gönül rahatlığıyla kınayamamasını haklı olarak eleştirdik. Ama bir kere daha, işin ikinci yanını hiç kaale almadık. 1988'den geriye bakıldığında, Afgan işgalinin bir bedelinin, 12 Eylül ile Türkiye'deki ABD nüfuzunun konsolidasyonu olduğu, daha iyi görülüyor.

3. Bu da enteresan bir olay: ABD'nin taarruzu, niçin SB ile Üçüncü Dünyayı birlikte hedef aldı ve alıyor? Uluslararası politikanın bu parametresi, nerdeyse Ekim Devriminden bu yana değişmedi. 1970'lerde bizler, "baş düşman" Sovyetler Birliği'ne karşı bir "dünya barış cephesi"nin kurulabilmesi için, Amerika'nın Sovyetlere karşı şahin, Üçüncü Dünyaya karşı güvercin olması gerektiği tahlilini yaptık ve ayrıca, olayların ABD'yi buna zorlayacağı öngörüsünde bulunduk. Hiç de öyle olmadı; ne Amerika böyle davrandı, ne de Türkiye içinde 12 Eylül. Acaba neden-- bir "hatâ" mı yaptılar, çok bilinçsiz olduklarından, uzağı göremediklerinden mi? Sovyetler Birliği yıllar yılı dünya devriminin "merkezi" olduğunu iddia etti; Üçüncü Dünyanın özerk hareketlenmelerine, Bloksuzlara, vb. ise hep "dünya sosyalist sistemi"nin bir "yan ürünü" muamelesi yaptı. Bu, kesinlikle yanlıştı (kökeni Komintern kadar gerilere gitmiyor mu?); nitekim, daha sonra ayrıca ve etraflıca üzerinde duracağım gibi, son Yugoslavya ziyareti ve ortak bildirisinde görüldüğü üzere, Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği bu yanlıştan dönmek, "merkez"lik iddialarından vazgeçmek, Üçüncü Dünyayı vesayet altına alıcı teorik formülleri bir kenara bırakmak eğilimindedir (bkz. *2000'e Doğru,* Yıl 2, Sayı 15, 3-9 Nisan 1988, s. 34-35). Bu çok önemli düzeltmenin yapılması kaydıyla; sosyalist saymaya geldiğimiz Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünyanın, emperyalizmin gözünde aynı safta yer almasının anlamı üzerinde yeniden düşünmeliyiz.

4. Bu olgu ise bir başka vülger önyargıyı: Solda en azından bir zamanlar hayli yaygın olan, askeri harcamaların Keynesyen anlamda talep yarattığı, dolayısıyla ABD ekonomisine hiçbir zarar vermediği, dolayısıyla Amerikan kapitalizminin bütünüyle ve her zaman savaştan yana olduğu ve olacağı kanaatini, yeniden düşünmemizi zorunlu kılıyor.

5. Butenko ve Adamoviç'in yazıları için, bkz. *Saçak,* Sayı 51, Nisan 1988. Nuikin için, bkz. 2000'eDoğru, 28 Şubat-5 Mart 1988. Burlatsky önümüzdeki aylarda yayınlanacak.

6. Bazı arkadaşlar, Mao'nun Kültür Devrimi teorisi ve uygulamasının, genel olarak kitlelerden, kitle insiyatifinden, emekçi denetiminden yana olmak anlamına gel-

diğini düşünüyorlar; bu yaklaşım, Kültür Devrimi'ni dokunulmazlaştırıyor ve eleştirel bir tavır almayı peşinen "bürokrat"lık, "emekçilere yabancı"lık, "burjuva"lık, "düzen taraftarlığı", "sağcı"lık, "revizyonizm", vb. ile özdeş hale getiriyor. Yukarıdaki kısa tahlil özetinde, kitle insiyatifi ile, ne parti kurallarını, ne vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımayan bir "devrimci kitle şiddeti"arasında bir ayrım yaptım. Kültür Devrimi hangi amaçlarla, hangi ölçüler içinde başlarsa başlasın, galiba sonuç olarak birincisi değil, ikincisi haline geldi. Esasen bu yüzden, kanatlılıktan, halk içindeki çelişmelerin düşmanca ele alınmamasından, yüz çiçeğin açmasından yana olan Mao ile, "geri dönüş"ü adıgeçen yöntemle önlemeye çalışan Mao arasında bir çelişme var. Birinci Mao'da, bir Stalin eleştirisi damarı çok kuvvetlidir. İkinci Mao'nun eleştirisini ise, düzgün bir Stalin eleştirisi ile birleştirmek gerektiğini, gitgide daha fazla düşünüyorum. Çok güçlü, geçmişte hep haklı çıkmış bir lider, bu özgüveni yüzünden, partisinin kollektif önderlik organlarının kabul etmemesine rağmen, kendi taraftarlarıyla bir karargâh oluşturup, kişisel prestijine dayanarak kitlelerin bir bölümünü "revizyonist" diye tanımladığı diğer kanada saldırtıyor; sonuç olarak insanlar yargısız, sorgusuz sualsiz, hapislerde, işkence altında ölüyor.... Bu, Stalin'in keyfi uygulamalarından ne ölçüde farklıdır? Sosyalist toplumun önünü açmanın genel yöntemi olarak kabul edilebilir mi? Bir kere bu mecraya girildiğinde, madem "devrimci olan, biziz" iddiası kuralsızlığı ve şiddeti meşrulaştırabiliyor, her aklına esenin "ben emekçilerden yanayım, yeni burjuvalara karşı Kültür Devrimi yapıyorum" diye ikide bir ortalığı altüst etmesi nasıl engellenebilir? Sürekli anarşi içinde bir sosyalist toplum, gelişebilir mi? Emekçilere insiyatif tanımayan bir bürokratik yönetim, tiranlıktır da, kural tanımazlık bir başka tür tiranlık değil midir? Kültür Devrimi'nde Kızıl Muhafızların derhal kendi içlerinde parçalanamaya başlamaları ve habire ufalanan bu yuvarlardan her birinin, diğerlerine karşı kendi "devrimci şiddet"ini haklı göstermesi, 1980 öncesinde Türkiye solunun yaşadığı trajediyle bu açıdan çarpıcı bir benzerlik arzetmiyor mu? Bu sorulara tekrar tekrar dönmek gerekecek, sanırım.

Öte yandan yukarıda yaptığım ayırım, bir başka yönetimin, Kültür Devrimi metotlarını reddederken her türlü kitle insiyatifini genel olarak reddetmesi ihtimaline karşı da uyanık durmayı, kanımca daha iyi sağlıyor. Böyle bir ihtimali yok saymıyorum.

Son olarak: Stalin'i sosyalizm dışına sürme metafiziği, karşılığında, aşırı savunuları da doğuruyor. Bence ne Stalin'in elleri temiz, ne de Enver Hoca'nın. Ama benim perspektifimde, düzgün bir Stalin eleştirisinin, Stalin'i sosyalizm-dışı saymak demek olmadığı, herhalde açıktır.

7. Sosyalist ülkeler de, başka ülkelerin devrim süreçlerine zarar verebilirler. Örneğin Stalin döneminde Sovyetler Birliği, gerek doğrudan doğruya, gerekse Komintern aracılığıyla, Çin Devrimine çok yanlış, olumsuz etkilerde bulundu. Bu anlamda Çin Devriminin, bu Sovyet etkisini altederek ilerlemesi gerekti. Ancak kuşkusuz böyle bir zararlı etkilemeye karşı uyanık olmak başka şeydir; herhangi bir ülkenin devriminin, bundan böyle, SB ile göğüs göğüse çarpışarak ilerlemek zorunda kalacağını öne sürmek, bambaşka bir şey. "Farketmez, ikisi aynıdır" demek ise, kafa karışıklığına yol açar.

8. Size çok basit, çok kestirme bir şey söyleyeyim. Sovyetler'in sosyalist olduklarını nereden biliyorum, biliyor musunuz: Glasnost'çular bizim gibi düşünüyor, bizim gibi konuşuyorlar. Ben sadece lafıza değil, bütünsel dokuya, duyarlılığa, cümlelerin ardında yatan, bilince çıkarılmış teorik problematiklere de bakarım. Bugünkü Sovyet basınını okuyunca, bu açıdan çarpılmamak mümkün değildir. Eskiden olduğu gibi bir "tercüme lugati" gerekmiyor; bireyler birer mikrofondan ibaret değil; insan, hep çok tanıdık bir dil, tanıdık sorunlar ile karşılaşıyor.

9. Orijinali SBKP'nin teorik organı *Kommunist* dergisinde, İngilizcesi 8 Kasım 1987 tarihli Moscow News'da yayınlanan "Demek, değişiyoruz işte..." başlıklı, duyarlı bir makalesinde Stalinslav Kondraşov, "Glasnost, bir çeşit kollektif Augeas ahırları te-

mizliğidir" diye yazıyor. Yunan mitolojisinde Augeas, güneş tanrısı Helios'un oğullarından biri ve Epe'lilerin kralıdır. Augeas'ın muazzam sığır sürüleri vardır. Euristheus, kahraman Herakles veya Herkül'den, yapılması imkânsız bir iş olarak, bu sürülerin ahırlarının tümünü bir günde temizlemesini ister. Herakles ise bunu, Alpheus nehrini yatağından çıkarıp ahırların içinden geçirmek suretiyle becerir. Eski Yunan'dan bu yana, "Augeas ahırlarının temizlenmesi", büyük ve derin çirkeflerden kurtulma anlamına gelmiştir.

10. Bazı arkadaşlar, Mao'yu ve Kültür Devrimi'ni sorgulamamalarından ötürü, Çin reformlarını "Mao'yu terkediş", dolayısıyla "revizyonizm", dolayısıyla "kapitalizme dönüş" gibi değerlendiriyorlar. Oysa -onlara göre, SSCB'yi sosyalist saymamızı gerektirmese de- Sovyet reformlarına olumlu bakıyorlar. Böylece "Çin'de kötü, SB'de iyi" gibi bir yargı ortaya çıkıyor. Sonra bu tutarsızlık, "sosyalizme karşı yapıldığında bu reformlar kapitalizme dönüş demektir; çok merkezileşmiş bir devlet kapitalizmine karşı yapıldığında ise daha klasik bir kapitalizme geçiş demektir ve bir parça iyileşme getirir" gibi, hayli dolambaçlı ve zorlama bir tarzda açıklanmak isteniyor. Burada araba, atın önüne koşuluyor; reformlar öncesinde SB'nin devlet kapitalisti, Çin'in ise sosyalist olduğu, kesin bir veri gibi kabul ediliyor. Nitelik bakımından bu kadar farklı olduğu iddia edilen iki toplumda, nasıl olup da üç aşağı beş yukarı aynı reform paketinin gündeme geldiği üzerinde, hiç durulmuyor. Daha tuhafı, "Çin'de kötü, SB'de iyi" yargısının yanısıra, bazan, "gene de Çin'in daha iyi olduğu, çünkü reformlarda daha hızlı gittiği"de söyleniyor; ki bu, (boğucu devletçiliğin çözülmesinin iyi olduğu gerekçesine dayandığından) aslında her iki tarafta da aşağı yukarı aynı boğucu devletçiliğin hüküm sürmüş *olduğunun kabulü* demektir -kapitalist değil, sosyalist ama aşırı merkezi bir devletçiliğin- ancak bu zımni kabul, farkedilmiyor.

İşte ben, bu tür günübirlik, iyi düşünülmemiş, alelacele çırpıştırılmış yakıştırmaları, eski teori ile olgular arasındaki uçurumun gitgide açıldığı koşullarda, eski teoriyi muhafaza etmenin ve teoriyi olgulara değil, olguları teoriye uydurmanın son denemeleri sayıyorum. Henüz eski teori, olgulara önyargısız, taze bakmayı engelliyor. Onun içindir ki, Çin ve Sovyet reformlarını *birlikte* incelemek çok önemlidir. Aynı reformlar, aynı dil, aynı özeleştiriler, aynı anlayışlar: Bütün bunlar, sadece ve sadece, geçmişte de bu toplumların yapısı arasında temel zıtlıklar olmadığı, benzer (derece farkıyla da olsa) hatâları yaşadıkları ve benzer tıkanmalarla yüzyüze geldikleri varsayımıyla izah edilebiliyor.

11. Bu noktada, Doğu Perinçek'in Ocak 1986 tarihli *Saçak*'taki (Sayı 24) "Sosyalizmin Sorunları ve Teorik Atılım" başlıklı yazısının getirdiği açıklama tarzından ayrılıyorum. Perinçek, "teorik yenileşme" adı verilmiş olan şeyin "döneme özgü içeriği"ni, sağ rüzgârın bir yansıması, sosyalist saflarda sivil toplumculuğun bir uzantısı olduğunu, doğru tespit ediyor. Keza, sosyalizmin bunalımının "sosyal pratiğin yetersizliği"nden kaynaklandığına da haklı olarak işaret ediyor; "bir düşünce bunalımını" diyor, "gene düşüncenin zaafları ile açıklamak totoloji oluyor."

Ancak bunun ötesinde, katılmadığım bir nokta geliyor: "Konjoktürdeki durgunlaşma, her zaman devrimci teoriye hayat veren kaynakların cılızlaşması anlamına gelir. Kitle hareketinin dibe vurması, tarihin yaratıcısının susması demektir." Bu cümlelerle Perinçek, (a) teorik sıçramaların sadece yükselişlerden beslenebileceğini savunmuş oluyor-- oysa yenilgiler, bunalımlar, tıkanmalar da pekâlâ teoriyi besleyebilir *çünkü bunlar da birer pratiktir* ve nitekim, 1848'den sonra, 1871'den sonra, Bismark rejimi altında, 1906'dan sonra, Birinci Dünya Savaşı yıllarında (*Emperyalizm* kitabının içinde yazıldığı savaş krizi, çeşitli ülkelerin birbirine kırdırılacak proletaryası açısından büyük bir yenilgi değil miydi?), şehir ayaklanmalarının ezilmesinden sonra Çin'de, uzağa gitmeye ne hacet, 1973-1974'te Mamak'ta, *her türlü koşul ile teorik ilerleme arasındaki olumlu ilişki,* net bir şekilde görülebiliyor. Ayrıca Perincek, (b) her türlü toplum için kitle hareketini, yani devrim-öncesi toplumlarda görülen türden, fırtınalı kitle hareketlerini, tarihin biricik yaratıcısı kabul ediyor. Bu, birinci olarak, eski teorimize temel teşkil eden anla-

yışlar çerçevesinde, devrim-öncesi toplumlar ile sosyalist toplumlar arasında pek bir fark olmadığını düşünmesinden ileri geliyor; buna bağlı olarak, belli bir toplumu sosyalist bile görse, fırtınalı kitle mücadeleleri dışında, sükunet içinde cereyan eden bir sosyalist inşadan pek hoşlanmıyor, istikrarı *hiçbir zaman* bir ihtiyaç olarak kabul edemiyor ve bu yüzden, antagonistleşmeyen konjoktürlerde sosyalist inşayı *bir pratik, yani teorinin beslenebileceği bir kaynak* olarak algılamıyor. Sosyalist toplumlara bugün bildiğimiz biricik pratiğin alışkanlığıyla bakmak derken, tam da bunu kastediyorum. (1979'da pek çok arkadaşın, hem kapitalist, hem sosyalist toplumların *temel* çelişmesini proletarya-burjuvazi çelişmesi gibi düşündükleri, ayrıca hatırlanmaya değer.) İkinci olarak Perinçek, SB'ni deformasyonların tıkanması içindeki bir sosyalist ülke gibi görmediğinden, orada da, bu tıkanmaların muhasebesini yapması mümkün, muhalif bir sosyalist bilinç ögesinin varlığı varsayımını, hiç aklına getirmiyor. Mao, bilginin kaynaklarının üretim mücadelesi, bilimsel deneyler ve sınıf mücadelesi olduğunu belirtirken, bu yazısında Perinçek, sosyalizm teorisinin kaynağını sırf, *fırtınalı kitle hareketlerinin yükselişi şeklindeki bir sınıf mücadelesine* indirgiyor. Bence bu kesinlikle tek yanlı ve yanlıştır; felsefi kerte, bu kadar daraltılamaz. Ender Helvacıoğlu'nun *Saçak* 33. sayıdaki (Ekim 1986) yazısı da, antagonist sınıf mücadelesi dışında sosyalist inşa deneylerini bir pratik gibi görmüyor. Buna göre, sosyalizm teorisinin yenilenmesi için, SB ve Çin'de ayaklanmalar dahil dünyada büyük bir fırtına, şart mı oluyor?

12. Bu kayışın tohumlarının maalesef eski teorimizde mevcut olduğu kanısındayım. Problem, 1970'lerin başlarında sarıldığımız "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin ispatlanamamasından kaynaklanıyor. Kruşçev'in (a) uluslararası çizgisinin sağ hatâlarının, (b) ülke içindeki çizgisinin çok daha karışık ve karmaşık karakterinin tahlili, ayrı bir konu. Buna önümüzdeki aylarda gireceğim. Ancak şunu söyleyeyim ki, Kruşçev Stalin'i eleştirdi diye bir "ideolojik karşı-devrim"in meydana geldiğini, Stalin'in sosyalizm hakkındaki anlayışları sosyalist/doğru ise Kruşçev'inkilerin yanlış/kapitalist olduğunu, Kruşçev iktidarıyla birlikte Sovyet toplumunun nitelik değiştirdiğini, "geri döndüğünü" savunmak, *bugün tamamiyle imkânsızdır*. Her şeyin Stalin dönemi ile Brejnev dönemi arasındaki büyük *devamlılığa* işaret ettiği; Sovyetler'de Gorbaçov'a direnen muhafazakârların Stalin bayrağına sarılmaya kalktıkları koşullarda, yeryüzünde bir "Kruşçevci karşı-devrim" teorisinden eser kalmadığı, önümüzdeki dönemde daha iyi görülecektir. Esasen biz de, bu teorinin "revizyonizm" tanımının bütün alt-öğelerini fiilen değiştirdiğimiz halde hâlâ 1950'lerin ikinci yarısında bir "geri dönüş"e inanmaya devam ettiğimizin farkında bulunmuyoruz.... Bu bir yana; "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin zayıflığından ötürüdür ki, Sovyet tarihinin temeldeki devamlılığını farkeden M.Gündüz, "madem SB bugün sosyalist değil, o zaman Stalin'den beri değildir" ucuna gitti. Kruşçev'le bir "karşı-devrim" olmadığı ve SB'nin tüm çarpıklıklarına rağmen sosyalist kaldığı biçiminde bir düzeltmeye gitmedikçe, M.Gündüz'ün sağa savruluşu her zaman potansiyel varlığını koruyacaktır.

13. İlginçtir ki bu son derece kitabi, hayattan kopuk teorileri geliştiren arkadaşın Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov reformlarına reaksiyonu, sevineceği, olumlu bir şeyin daha da fazla gelişmesini umacağı, olguları inceleyeceği, kendi düşünce yapısını gözden geçireceği yerde, derhal bu reformların hiçbir anlam taşımadığını, SB'nin karakterinin asla değişemeyeceğini "ispatlayan" yazılar kaleme almak oluyor. Ben, "Marksist ilkelere göre şu olamaz, bu olamaz" yaklaşımından, bu yaşımda korkarım, çünkü bu yazının başında da belirttiğim gibi, hayat en iyi teorilerden bile daha karmaşıktır; faraza, birisi "Türkiye tarımına asla kapitalizm hâkim *olamaz*" diyecek olursa, ben, "(a) şu anda kapitalizmin yörüngesinde fakat esas üretim ilişkisi ücretli emek değil; (b) ancak kapitalizm göreli olarak gelişiyor; (c) veri koşullar saf anti-kapitalist bir platformu haklı çıkarmaz; (d) gelecekte ücretli emek ilişkisi ağır basarsa, buna uygun platformu o zaman dü-

şünürüz" türü bir cevapla yetinmeyi yeğlerim. Varsın, isteyen "teoriden sapmak"la suçlasın. Mehmet Gündüz ise, *Saçak*'ın Eylül 1987 tarihli 44. sayısında, materyalist olmayan bir kehanetçiliği, makro planı geçtim, mikro planda, örneğin Gorbaçov'un Buharin'e sahip çıkmasının ve onu aklamasının "olanaksız" olduğunu söylemeye kadar vardırıyoroysa bugün Buharin sadece aklanmış olmakla kalmıyor; teorik eserleri yeniden basılıyor; makaleleri SBKP'nin merkez organı *Kommunist*'de basılıyor ve incelenmesi tavsiye ediliyor; Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70.yılı konuşmasını hazırlarken, Lenin'in uzun vadeli ve sabırlı bir sosyalist inşa fikrinin en iyi anlatımını Buharin'de bulduğu, konuşulup duruyor. Gene Mehmet Gündüz, düşünce sistemsizliğini, Sovyetler'in ideolojik çizgilerinde (sözümona) hiçbir değişiklik olmadığını "ispatlamaya", *aileyi savunuyor olmalarıyla* başlamaya vardırıyor (s.52). Bu, bir sosyalizm-dışılık kanıtı sayılacaksa, demek ki yeryüzünde pek az sosyalist kişi vardır ve Çin, filan da dahil hiçbir sosyalist ülke yoktur, olmamıştır!

14. 1978-1980 diliminin tümünde, münfesih TİKP'nin "iç barış, istikrar ve Milli Birlik Hükümeti" politikalarının, yaklaşan darbe tehlikesine karşı parlementoyu koruma ihtiyacından kaynaklandığı gibi yanlış bir hatırlayışımız oluyor, zaman zaman. Oysa bu, sadece 1980 yazı için doğrudur. 1978-1979 içinse, merkezi fikir "savaşa karşı hazırlık"tı ve Ocak 1980'deki 1.Kongre, Sovyetler Birliği'nin daha tehlikeli süper devlet olduğunu karara bağlıyordu. (Bu tespit ile, 1980 yazındaki darbe tehlikesi algılaması da çelişiyor ve ikinci, gerçek olasılığın yeterince algılanmamasını kısmen açıklıyor.)

15. *Diyelim ki* SB, gerçekten sosyalist değil, tekelci devlet kapitalistiydi ve Hitler tipi bir faşizmdi. *Diyelim ki* şimdi de, Gorbaçov reformlarıyla, burjuva demokrasisidir, klasik kapitalizme gidiyor, vb.. Peki, *nasıl* geçti Hitler faşizminden burjuva demokrasisine? Hitler tipi faşizmin karargâhı olarak, hemen hepsi Brejnev'den kalma Sovyet Politbürosu, *niçin ve nasıl,* Gorbaçov'u oybirliğiyle seçti parti genel sekreterliğine? Herhangi bir Hitler tipi faşizmin, kendi eliyle böyle bir burjuva demokratlığı yaptığını bilen var mı tarihte? Ya faşizm teorisi, faşizme karşı mücadele teorisi, vb., toptan değişecek, ya da başka bir şey.... Bu fanteziyi, "açıklama" sanılan bazı klişelerin aslında hiçbir şeyi açıklamadıklarını iyice vurgulamak için işliyorum.

SOVYETLER BİRLİĞİ VE ÇİN'DEKİ GELİŞMELER[1*]

Geçen hafta gene burada, önünüzde yaptığım "Dünyanın Büyük Dönemeci" başlıklı konuşmada, bir ülke olarak Sovyetler Birliği'nin dünyadaki göreli ağırlığının azalışının, sosyalizmin geri çekilişi (bu geri çekilişin devam etmesi) demek olmadığına; tam tersine, on yıldır yürürlükte bulunan Deng Şiaoping reformlarının Çin'e kazandırdığı ferahlık, istikrar, hızlı kalkınma ve uluslararası prestije, şimdi Gorbaçov çizgisinin SSCB'de toplumun üstüne serpilmiş bulunan ölü toprağını kaldırması eklenince, *bizatihi bu olgu itibariyle* sosyalizmin kendi krizinden sıyrılmaya başladığına ve yeni bir yükselişin eşiğine geldiğine işaret etmiş; bu görüşümün temellerini, adetâ çok geniş bir parantez biçiminde, ayrıca ortaya koyacağımı eklemiştim. Kuşkusuz bu, aynı zamanda, Sol'da muhasebenin çok kapsamlı bir sorunu olmaktadır.

İki Kesimde, İki Ayrı Muhasebe İhtiyacı

Gerçekten Gorbaçov reformları ve bu çizginin Sovyetler Birliği'nin geçmişine getirdiği eleştiriler, Türkiye solunun özellikle iki kesiminde ciddi muhasebe ihtiyaçları yaratıyor.[2]

Bu kesimlerden biri, geçmişte, Sovyetler Birliği'nin yaptığı her şeyin, tüm gerçekliğinin, bütün iç ve dış pratiklerinin topyekün aklanmasıyla belirleniyordu. Bu kesimin kökeninde, bir zamanlar Komintern'in bir ülke seksiyonu olmuş ve o şekilde yönetilmiş olmanın ağır derecede şekillendirici etkileri vardı[3] ve bu karakter, 1950'lerden itibaren büyük ölçüde bir muhacir örgütü haline gelmeleriyle iyice pekişiyordu. Tâ iki dünya savaşı arasındaki dönemde yurt dışına çıkıp hep orada kalmış olan İsmail Bilen'in önderliği, bu karakterin adetâ simge-

* *Saçak* dergisinin Haziran 1988 tarihli 53. sayısında yayınlanmıştır.

si, yoğunlaşmış ifadesiydi. Esasen Komintern'in kritik anlayışı, Sovyetler Birliği'nin "dünya devriminin merkezi" gibi görülmesi ve SBKP'nin diğer partilerin üzerinde bir "ağabey parti" konumuna yükseltilmesiydi ki, özellikle sığıntılık konumundaki küçük bir örgüt üzerinde[4] bu çağdışı anlayış son derece bağlayıcı oluyor; ne olursa olsun Sovyetlere sadakat ile özdeşleşen bir "enternasyonalizm", "ardıcıl"lığın[5] biricik kıstası haline geliyordu. Bütün bunların gelip dayandığı nokta, örneğin bugün Sosyalist Parti'nin programında maddeleşen *ideolojik bağımsızlık ve eleştirellik* kavrayışının, bir parça gözönünde bulundurulmak şöyle dursun, milliyetçilikmiş gibi karalanması ve hep aynı "enternasyonalizm" adına ideolojik bağımlılığın bir meziyet gibi gösterilmesiydi. Bu özelliklerin yoğunlaşması, mitinglerde, kitle gösterilerinde insanların "Yaşasın Sovyetler Birliği!" diye bağırtılmasına; İstiklâl Marşının karşısına Enternasyonal'i dikecek kadar metafizikleşmeye ve milli duyguları, vatanseverliği hiçe saymaya varıyordu. Brejnev yönetimine destek, tam ve kesindi: Sovyetler Birliği bir yeryüzü cennetiydi; dünyanın en demokratik ülkesiydi; mevcut üretim ilişkileri, sosyalist ekonominin en mükemmel uygulanışını ifade ediyordu; 1968'de Çekoslovakya'da "proleter enternasyonalizmi", bir ülkenin "sosyalist sistem"den kopartılmasını tam zamanında önlemiş, gene aynı "proleter enternasyonalizmi", Afgan "devrimi"nin "yardım"ına koşmuştu; Polonya'da ayaklananlar "gericiler"di ve Solidarnosc, "gerçek işçi sınıfı"nı temsil etmiyordu....

Bu kesimin Türkiye toplumu içindeki rolü ve pratikleri de, çok gazaplı ve kahredici bir tanrının yeryüzündeki gölgesi gibiydi: girdikleri bütün kitle örgütlerinde müstebitçe davranıyor, bu örgütlerin özerkliğini ve geniş doğal tabanlarına oturma kapasitelerini yokeden bir massedicilik uyguluyor, farklı siyasi görüşlere sahip insanları kitleden saymayarak dışlıyor, daha genel olarak solda kendilerinden başka gerçek tanımamak ve herkesden itaat talep etmek suretiyle sol-içi ilişkileri antagonistleştirmeye büyük katkıda bulunuyor, Sovyetler Birliği'ni eleştirenlere "sosyalist sisteme düşman", "gerici", "Amerikancı" yaftasını asıyor, özel olarak "Maocu *bozkurtlar*" dedikleri diğer kesime karşı "devrimci şiddet" (?) kullanılmasının zeminini hazırlıyorlardı. Başka bir deyişle, Sovyetler Birliği yönetimi başka ülkelere ve partilere ve kendi halkına nasıl davranıyorsa, sözünü ettiğimiz kesim de Türkiye halkına ve solun diğer akımlarına aynı şekilde davranmaktaydı. Siyasi çizgide tırmanıcılık (*arrivizm*) dediğim şey ise, devrim için kendi halkının gücüne güvenmek yerine, daha çok Sovyet desteği ve himayesine, önlerini çeşitli biçimlerde (ABD'yi nötralize ederek, yerli hâkim sınıfları yumuşatarak, vb.) Sovyet nüfuzunun açmasına bel bağlamak zihniyetinin bir devamıydı: Brejnev önderliğinin, Sovyet süper

devletinin gücünün artması sonucu "yumuşamanın geri dönülmez bir süreç haline geldiği"nden tumturaklı ifadelerle söz ettiği (oysa 1980'ler, bunun ne kadar yanlış olduğunu gösterecekti) koşullarda, eleştirdiğimiz Sovyet taraftarı kesim, "sosyalizm"in Türkiye'ye de "Afganistan'a geldiği gibi geleceği" düşüncesini zihninde yaşatıyor; hattâ "devrimci durum"un artık belli ölçülerde doğduğu tahlilini yapıyor ve böyle bir hayalperestlikle genel olarak malûl bulunduğu içindir ki, kendi içinden daha da aşırı bir ucu, Türkiye'yi "zayıf halka" olarak tahlil eden Yörükoğlu grubunu (*İşçinin Sesi*'ni) çıkartıyordu. Tabii, Sovyet süper devleti faktöründen hareket edip, aslında varolmayan bir "devrimci kriz"i derinleştirme anlayışı, somut durumun gerçek görevlerine, parlamenter düzenin merkezci diyalog ve uzlaşmalarla korunması ihtiyacına sırt çevrilmesini de beraberinde getirmekteydi. Nitekim sözünü ettiğimiz kesimin, örneğin CHP'nin sol kanadı üzerindeki ideolojik-siyasi etkisi, bu sıralarda hep, böyle merkezci yaklaşım önerilerini "sınıf işbirlikçiliği", "faşizme teslimiyet", "ihanet", vb. diye suçlayarak mahkum etmek, bir çeşit teorik şantaj ile uygulanamaz hale getirmek yönünde oluyordu. MHP'ye esir olan bir AP sağ kanadının AP yönetimini esir alması gibi, kendi dışındaki, özellikle de Sovyet taraftarı solun darkafalılığına boyun eğen CHP sol kanadının CHP yönetiminin manevra kabiliyetini yoketmesi, 12 Eylül 1980'e sürüklenişi kolaylaştırmıştır.

Sovyet taraftarı kesimin yukarıda anlattığımız tarihsel alışkanlıkları, zihniyeti, ideolojisi, siyasi çizgisi, kitlelere dönük pratikleri, 1980 öncesinde büyük zarar verdi. Halkın gözündeki, yılların hâkim sınıf propagandasının yarattığı "milli olmayan bir sol", "kökü dışarıda bir sol", "Sovyetler Birliği'ne bağımlı bir sol" imajını pekiştirdi. Sosyalistlerin elinde tertemiz, pırıl pırıl yükselmesi gereken Bağımsızlık ve Demokrasi bayraklarını kirletti. Sözümona "devrimci durum"u derinleştirmek şöyle dursun, kitle örgütlerini zayıflattı ve daraltı; çoğunluğu buralardan kaçırtı; halkın ve solun güçlerini böldü, parçaladı, dağıtı; en geniş ve esnek, kendi meşruluğundan cesaret alan demokratik ittifakları, habire bunların klişeleşmiş bir şekilde lâfını ederken, fiiliyatta imkânsız kıldı. Bütün bunları, hani, fırsat bu fırsat, başka bir akıma karşı basit ve ucuz bir polemik olsun diye değil, içerdikleri dersler çok acı ve çok önemli olduğu için söylüyorum; son tahlilde solun muhasebesi bir bütün olduğu için *ya bir bütün olarak başarılacağına ya da başarılamayacağına* inandığım için söylüyorum.

Doğal olarak bu kesim, Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov reformlarıyla birlikte, şöyle bir sorunla yüzyüzedir: İktidardaki *glasnost*'çular, 1980 öncesinde Sovyetler Birliği'nin iç ve dış pratiklerine yöneltilen eleştirilerin pek çoğunu, şimdi kendileri ifade ediyorlar.

Sovyet toplumu demokratik değildi, diyorlar; parti ve devlet yönetimi, önemli ölçüde tabandan, halk denetiminden kopmuş, kendi içinde kemikleşmiş, kastlaşmış, boğucu bir hal almıştı, diyorlar; hattâ "bürokratikleşme" ve "yozlaşma"nın belli ölçülerde bir yeniden-sınıflaşma manzarası arzetmeye başladığını, bu bağlamda Mao'nun tümüyle haksız sayılamayacağını bile kabul ediyorlar. Bunları, konuşmamın Sovyetler Birliği'ne ilişkin olgular bölümünde uzun uzadıya anlatacağım, burada kısa kesiyorum: Bugünkü Sovyetler Birliği, adetâ eski "gerici muhalif"lerin, eski "burjuva demokrasisi taraftarları"nın, hattâ ve hattâ- en korkuncu- bir kısım "Maocu"ların bir bileşiminin iktidarı gibi gözükebiliyor. Ve tabii bu sefer, şeceresi, otoritesi hiç tartışılmayacak mevkilerden, SSCB'de geçmişte varolan "sosyalist demokrasi"nin de, "sosyalist üretim ilişkileri"nin de, bir zamanlar iddia edildiği gibi "mükemmel" olmaktan çok, ama çok uzak kaldığı; hattâ *glasnost* ve *perestroyka*'nın evrimci bir düzeltme ve geliştirme gibi değil, *ikinci bir devrim* gibi yorumlanmasının doğru olacağı dile getiriliyor. Dış ilişkilerde Moskova, geçmişte "proleter enternasyonalizmi" adına savunulan, başka ülke ve partilere müdahale çizgisinden önemli geri adımlar atıyor. *Dahası*, Gorbaçov çizgisi, ayağı kendi ülkesinin toprağına basmayan küçük, dar, illegalite fetişçisi (hattâ illegalite mitos'çusu), kendi yaratmadığı, hak etmediği olanakların rehavetine kapılmış, muhacir karakterli örgütleri ilânihaye sırtında taşımak istemediğini de belli ediyor.

Bütün bu değişikliklerin zincirleme etkisiyle, belki sözünü ettiğimiz kesimdeki sosyalistlerin de zihinleri bir parça açılmakta ve geçmişteki pratiklerinin acı sonuçlarıyla, kendileri daha samimi bir şekilde yüzyüze gelmeye başlamaktadırlar. Bu tür karmaşık etkileşimlerle, eski örgütsel ve pratik alışkanlıklarından belli ölçülerde vazgeçmek, *yeni bir şey denemek*, Türkiye'nin siyasi hayatının ana mecrasından dışlanmamak ve marjinalleşmemek, bunun için ayağını Türkiye'ye basmak ve (Türkiye'nin azgelişmişliğinin özgüllükleri nedeniyle) yasal mücadelenin bizim ülkemizde kitlelere gidebilmek açısından taşıdığı muazzam önemi kavramak yönünde *bazı adımlar* atıldığı görülüyor. Bir yandan, bu adımları kaydetmek, izlemek gerekir; kendi payıma, hangi noktadan çıkıp geldikleri gözönünde bulundurulursa, eleştiride temkinli davranmak gerektiğini düşünüyorum. Diğer yandan, bakalım bu Türkiye toprağına basma denemesi, nereye kadar gidecektir? Eski ideolojik bağımlılık zihniyetinin değişmesine, bir bağımsızlık ve eleştirellik ruhunun benimsenmesine; dünya olayları, başka ülkeler ve partiler karşısında geniş, rahat ve sakin olmaya varabilecek midir? Gorbaçov çizgisinin yerleşmesi ve gelişmesi karşısında, sözünü ettiğim kesim, ne derece gerçek ve derin, *kitlelere ve sola*

açık bir muhasebe yapacaktır? Bunları, zaman içinde bekleyip görmek gerekiyor.

Diğer Uçta, "Sosyal Emperyalizm" Teorisinin Bugünkü Problemleri

Başkalarının muhasebesi hakkında, bu kadar söyleyebiliriz. Öte yandan, gene samimiyetle belirtmek gerekir ki, tam zıt kutupta, Türkiye sosyalistlerinin geçmişte Sovyetler Birliği'ne çok karşı olmuş olan bir kesiminin de önüne, çok ciddi bir muhasebe sorunu gelip dayanmış bulunuyor.

Benim de içinde yer aldığım ve *teorileştirmelerinin sorumluluğunu elbette kişisel olarak paylaştığım* (bunu, 1980 sonrasının genel sağcılaşma ortamında, çeşitli kesimlerden insanlara, kendilerini kendi akımlarının tarihinden bütünüyle soyutlamak ve her türlü yükü başkalarına bırakmak gibi acayip bir hastalık ârız olduğu için, böyle üstüne basa basa belirtiyorum) bu kesimin, önemli devrimci birikimleri olduğuna inanıyorum. Bir kibir sanmayın, solun başka kesimlerinin başka erdemlerinin inkârı da sanmayın[6]; 1960'lı yılların Milli Demokratik Devrim stratejisini savunan safları içinden türeyen akımlar arasında, özellikle "Aydınlıkçı" diye tanınan bu kesimin[7], yıllar boyunca kendi dogmatizm ve şablonculuklarından görece arınmak; ayağını Türkiye toprağına basmak; ülkemizin özgüllüklerini daha iyi kavramak; özellikle yasal, T.C. yasalarına uygun bir sosyalist mücadelenin önemini özümlemek yolunda ilerlediğini düşünüyorum. Buradan hareketle "Aydınlıkçı" kesim, emekçi kitlelerin ileri unsurlarıyla kapsamlı bir şekilde birleşmeye giden, geniş ve ferah bir yol açabilmek için, siyaset hayatının ana mecrasının içine girmiş ve büyük güçlerle mücadele platformuna çıkabilmiş; bir kapalı devre solculuğunun darlıklarını daha fazla kırabilmiş; yayınlarının sürekliliği, canlılığı ve kapsayıcılığıyla da, yeni devrimci nesiller inşa edebilmiş ve Türkiye'yi tanıyan bir kısım kadrolar biriktirebilmiş; ayrıca, çıktığı siyaset platformundan, 1978-1980 arasında, parlamentoyu ve halkın diğer demokratik kazanımlarını savunmayı amaçlayan bir dizi yaratıcı politika önermiş ve sağ terör mihrakına ülke çapında hatırı sayılır propaganda darbeleri indirerek MHP'nin tecrit edilmesine katkıda bulunmuştur. Nihayet 12 Eylül hengâmesinden sonra da bu kesimin ayakta kalabilmiş; kendi şahsında genel olarak solun bir parçasını kurtarabilmiş ve bir kere daha büyük güçlerle mücadele, ülke çapında ses duyurma platformuna çıkabilmiş olması da dikkat çekicidir. Ve bence bütün bunların ardında öyle bir *ideolojik bağımsızlık, bir kendi kafamızla düşünebilme ye-*

teneği yatmaktadır ki, Sovyet çizgisine bağımlılık içinde bunun gelişmiş olabileceğini hiçbir şekilde düşünemeyiz. Dolayısıyla, 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında beliren uluslararası saflaşmalar çerçevesinde, Sovyet taraftarı kesimde kalmayışımız doğru ve hayırlıydı, diyorum. Esasen bu mevzileniştir ki, Brejnev döneminde Sovyetler Birliği'nin iç ve dış pratiklerine karşı çıkabilmemizi, eleştirel bir tutum alabilmemizi sağlamıştır. Sovyetler Birliği'ni eleştirmeseydik, Marksizm gelişemezdi Türkiye'de. Bu mirasın çok değerli olduğu kanısındayım.

Ancak aynı zamanda, Sovyet yönetiminin hegemonyacılığına ve kendi halkını bastırmasına karşı çıkmanın, bunu eleştirmenin çok ötesinde bir şey yaptığımızı da görmeliyiz: Geçmişte biz, şöyle böyle bir 15 yıl boyunca, Sovyetler Birliği'nin artık sadece siyasi çizgi açısından değil, üretim tarzı düzleminde de değiştiğini, sosyalist olmaktan çıktığını; sosyalist üretim ilişkilerinin tamamen ve toptan yıkıldığını, bunların yerini yeni tip bir tekelci devlet kapitalizminin aldığını savunduk. Lenin, 19.yüzyıl sonu ile 20.yüzyıl başlarının Büyük Devletlerinin yayılmacı, ilhakçı faaliyetlerinin bir tesadüf, tercihe bağlı ve dolayısıyla vazgeçilebilir bir politika olmadığını, bu eylemlerin temelinde kapitalizmin artık tekelci bir aşamaya varmasının yattığını ortaya koymuştu. Lenin'in Emperyalizm teorisi ile analoji yoluyla, biz de, Sovyetler Birliği'nin iç ve dış (özellikle dış) pratiklerinin salt bir (hatâlı) politika sorunu olmadığını, temelinde Sovyet ekonomisinin karakterinin yattığını ileri sürdük. Doğal olarak bu, Brejnev döneminde önümüzde duran, algıladığımız uygulamalarından vazgeçemeyecekleri demekti.

Başka bir deyişle, belli sapmaların hâkim olması düzeyinde bırakılmamış, *"kapitalizme geri dönüş"e dayandırılmış bir Sosyal-Emperyalizm teorisi*, bir kere, Sovyetlerin kendi kendilerini düzeltmeleri, yeniden sosyalizme yakışır bir yola girmeleri ihtimalini bütünüyle dışlıyordu: bu yeni tip sömürücü, antagonist sınıflara dayalı toplum, ancak Ekim Devrimi'nin yeni bir versiyonuyla, kendi emekçi halkının ayaklanmasıyla (yıkılarak) dönüşüme uğrayabilirdi. Demek ki, iki , Sovyet parti ve devlet önderliği bir hâkim sınıf karakterindeydi, sosyalizm-dışıydı ve bu yönetimin alaşağı edilebilmesi açısından, onunla olan çelişmelerinde Sovyet toplumuna içsel her türlü diğer unsur, objektif olarak ilerici bir karakter taşımaktaydı (başka, klasik kapitalist veya azgelişmiş ülkelerde, devrimci strateji, iyice daraltılmış bir "baş düşman"a, "devrimin hedefi"ne karşı, devrimin temel güçlerinin ve ne kadar kararsız, tutarsız, vb. olurlarsa olsunlar bütün ara güçlerin tek bir cephede toplanmasını öngörmüyor muydu?). Üç, ayrıca belirtmeye lüzum mu var, gerek Sovyet önderliği, gerekse Sovyet önderliğiyle

aynı paraleldeki diğer ülke, örgüt ve akımlar ile biz ve bizim gibi düşünenler arasındaki çelişmeler de, doğal olarak Marksizm-içi çelişmeler değil, artık Marksizm ile Marksizmin düşmanları arasındaki çelişmeler, devrim (=biz) ile karşı-devrim (=onlar) arasındaki çelişmeler haline geliyordu (fakat tek el şaklamaz: madalyonun diğer yüzünde, "onlar"ın da "biz"i böyle gördüklerini, böyle davrandıklarını hatırlamak yerinde olur).

Hattâ Sovyetler Birliği, kapitalizmden sosyalizme geçiş *sonrasında* ortaya çıkmış bir "sömürücü sınıf toplumu" tipi olarak, insanlığın kurtuluşunun önünde klasik kapitalizmi de izleyerek beliren "nihai" ve daha çürümüş bir engeli; "son derece merkezileşmiş bir tekelci devlet kapitalizmi"ni, yani kapitalist sömürünün ve çelişkilerin derinleşmesinde varılabilecek en uç noktayı temsil etmekteydi. Esasen bu "ekonomik temel" üzerinde, bize göre, Sovyetler Birliği uluslararası planda da baş düşman, en kötü emperyalist, dünya devriminin birinci hedefi konumuna yerleşiyordu -Afganistan'dan sonra, yerleşmişti bile: o çok merkeziyetçi "tekelci devlet kapitalizmi" karakterinden ötürü, hiçbir zaman o kadar merkezileşemeyen Batı kapitalizmine kıyasla hem içte daha gerici ve faşist ("sosyal-faşist"), hem de daha militarist ve saldırgandı; "Hitler tipi bir faşizm"i meydana getirmekteydi. Sosyalist değil emperyalist olduğuna göre, ABD ile arasındaki çelişmenin de konusu (ekonomik temelde belirlenmiş bir) "dünya hâkimiyeti için mücadele" idi ve burada Sovyetler Birliği, statükoyu bozmaya çalışan, "geriden gelerek yeniden-paylaşım talep eden" kuvvet oluyordu; "Hitler tipi" bir ekonomik yapı ile birleştirildiğinde bu konum, (İkinci Dünya Savaşı öncesi mevzilenişler şemasından türetilen bir diğer analoji ile) Üçüncü Dünya Savaşı'na doğru gidişte SSCB'nin "daha saldırgan", "savaş tehlikesi'nin esas kaynağı" olduğu teorisine yol açmaktaydı. Savaş, kuvvet dengesinin Sovyetler lehine daha fazla bozulması sonucu Moskova'nın saldıracak cesareti bulmasıyla çıkacaktı. Polonya'da işçi hareketine karşı Jaruzelski'nin (Sovyetler'in emriyle, hattâ adetâ bizzat SB tarafından yapıldığı farzedilen) darbesi ve Afganistan'ın işgaliyle birlikte, bu durumun daha da netleştiği kabul ediliyordu: Artık yeni bir dünya savaşını, bu arada Türkiye'nin de Sovyet istilâsına uğramasını, ancak, içine ABD'nin bile dahil olduğu bir "barış cephesi" önleyebilirdi. Bu meyanda Amerika'ya, diğer Batılı kapitalist ülkelere ve Türk hâkim sınıflarına, "Sovyetler sosyal-emperyalizmi"ne karşı "yatıştırmacı" olmaları, "yumuşatılma"yı kabul etmeleri açısından eleştiriler yöneltiliyor; başka bir deyişle, daha sert davranmaları, Sovyetler'e karşı "şahin" olmaları insanlığın yararına sayılıyordu (bu talebe, Üçüncü Dünya'ya ve genel olarak dünya emekçilerine karşı ise "güvercin" olmaları şeklinde ikinci bir talep eşlik etmekte ve

bu ikisi arasında bir çelişme olmadığı, hattâ ABD ve genel olarak hâkim sınıflar Sovyetler'e direnmek istiyorlarsa zorunlu olarak halklara karşı "güvercin" konumuna girecekleri söylenmekteydi).

Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ile ilişkilerine bakış, bu perspektifin doğal uzantısıydı: ikisinin çıkarları tamamen ve her noktada zıttı; Moskova, ezilen insanlık üzerinde, ABD ile özünde aynı konumu elde etmeye çalışıyordu. Birinci olarak, SSCB'nin azgelişmiş ülkelerle ekonomik alışverişleri emperyalist karakterdeydi; ticareti, açtığı krediler, takas anlaşmaları, kurulmasına katıldığı tesisler, hep Lenin'in anlamında bir "sermaye ihracı" niteliği taşıyordu (bu arada, 1975-1978 arasındaki haftalık *Halkın Sesi* ile aylık *Aydınlık* dergisinde, 1978-1980'de günlük *Aydınlık* gazetesi ile aylık *Türkiye Gerçeği* dergisinde pek çok sayfa, İskenderun Demir-Çelik ve Seydişehir Alüminyum gibi birkaç işletmeden hareketle, Sovyetler'in Türkiye'yi nasıl "sömürdükleri"ne; siyasi sonuçları bakımından daha önemlisi, ülkemizde ekonomik temelli önemli bir nüfuz alanı elde ettiklerinin ve burjuvazinin hatırı sayılır kesimleriyle "işbirlikçilik" ilişkileri peydahladıklarının "ispatlanması"na hasredilmekteydi). İkinci olarak, Üçüncü Dünya'da Sovyet yardım ve desteğiyle yürütülen her türlü mücadelenin *amacı*, dolayısıyla *gerçek içeriği*, milli kurtuluş, bağımsızlık, devrim, vb. değil, "sosyal-emperyalizmin yayılması" oluyordu. Tersten söylersek, Amerikan emperyalizmi ve işbirlikçilerine karşı mücadelelerinde şu veya bu ölçüde SSCB'den destek alan kuvvetlerin, bu ilişkinin beraberinde getirebileceği eşitsizlik ve bağımlılıklara karşı uyarılmaları noktası aşılmış; herhangi bir çelişkiye herhangi bir şekilde Sovyetler Birliği'nin veya (Küba gibi) Sovyet taraftarı başka ülkelerin bulaşması, orada sağlıklı, haklı bir Üçüncü Dünya içeriğinin hemen hiç olmadığı gibi bir yaklaşıma ve dolayısıyla bu tür pek çok kuvvete veya mücadeleye (Angola, Libya, Nikaragua'da Sandinistler, Güney Afrika'da ANC....) fazla soğuk davranılmasına yol açmaya başlamıştı. Türkiye de, artık salt ABD emperyalizminin nüfuz alanı olmaktan çıkmış, "iki süper devletin yeniden-paylaşım mücadelesi"nin konusu haline gelmişti ve bu yüzden baş çelişme, Amerika, Rusya ve her ikisinin işbirlikçileri ile Türkiye halkı arasındaydı (üstelik burada "sosyal-emperyalizm", daha tehlikeli sayılıyordu). Başka bir deyişle, adetâ ABD emperyalizmi zincirinin yanısıra, bir de "Sovyet sosyal-emperyalizmi zinciri"nin yarılması sözkonusuydu ve nitekim "Türkiye devriminin yolu"nun, sadece Amerika ile değil, Sovyetler Birliği ile de bir boyölçüşmeden geçeceği öngörülüyordu. Burada kastedilen, faraza, Sovyetler'in 1927'de ve 1946'da Çin Devrimi'ne yanlış tavsiyelerde bulunmaları gibi, ya da çeşitli ülkelerde hep kendilerine ideolojik bağımlılık içindeki grupları desteklemeleri gibi, bir ülkenin

devriminin doğru yolunu o ülkenin kendi devrimcilerinin bulması sürecine zarar veren *sol-içi* müdahaleler *değildi;* doğrudan doğruya, SSCB'nin Türkiye devriminin düşmanları arasında, karşı-devrim kampında yer aldığı/alacağı ve devrimin güçleri ile Sovyetler Birliği arasında *antagonist, askeri* bir hesaplaşmanın yaşanacağı anlatılmak isteniyordu.

Buradan ise, hem, Türkiye'deki duruma ilişkin bazı kritik tahlil ve önermeler *çıkarsanmakta,* hem de ülkemizde yaşanan olayların tepkisel, abartılı yorumları yukarıdaki genel çerçeveyi pekiştirmede *geribesleme* sağlamaktaydı. Bir kere, Sovyetler Birliği Marksizmin, halkların, dünya devriminin ve Türkiye devriminin büyük (belki en büyük) düşmanı olduğuna göre, Sovyetlere taraftar güçlerle herhangi bir ittifak dahi sözkonusu olamazdı: bunlar da sosyalizmin dışındaydılar; karşı-devrim kampındaydılar; "sosyal-faşist" bir "sahte sol" idiler; "sosyal-emperyalizmin beşinci kolu" durumundaydılar -çok çarpıcı bir örnekte, TİP ve TSİP, 1975 ve 1977 seçimlerinde MHP ile aynı kefeye konuyor, "Rus uşağı" olarak niteleniyor, *Faik Türün ile eşdüzeyde* onlara da oy verilmemesi çağrısı yapılıyordu.[8] İkinci olarak, 1980 öncesinde yaşanan "sol" terörün Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'yi destabilize etmek amacıyla çıkartıldığı ve yönlendirildiği yolunda, Batılılar tarafından yapılan hemen bütün yorumlar, gerçeğin ta kendisi gibi kabul ediliyor[9]; daha önce kısa eleştirisini yaptığım Sovyetik kutbun aşırı-turmancılığına ilişkin kendi saptamalarımız, bu diğer yorumlarla kolayca eklemleniyordu. Maceracı grupların "devrimci kriz" tahlillerinde Sovyetler Birliği faktörünün (kâh ABD'yi nötralize etmek açısından, kâh olası maddi destekler bağlamında, kâh Afganistan'a yaptığı "yardım" biçiminde) derece derece önemli yer tutması; genel olarak sol-içi çelişmelerin antagonistleşmesi; bu arada bizim, kimseye saldırmayan bir akım olarak habire saldırıya maruz kalmamız ve hattâ çok sayıda arkadaşımızın ölmesi; bize saldıranların ise genellikle Sovyetik sayılan akımlardan olması -bütün bu olguların faturası, yukarıdaki genel teori çerçevesinde, "Moskova'nın kışkırttığı sosyal-faşist terör" formülasyonuyla, derhal Sovyetler Birliği'ne çıkartılmaktaydı. "Sol" terörün eleştirisi, kitle çizgisini reddeden bir küçük burjuva maceracılığının faşizmle düello içinde halktan kopuşunun eleştirilmesinin ötesine geçme eğilimi gösteriyor; "sahte sol" nitelemesinin kapsamı habire genişliyor[10]; giderek sol diye bir genel kavram yokoluyor ya da sol, sadece kendimize indirgeniyor[11]; sol-içi çelişmelerin *bizim açımızdan* da antagonistleşmesinin zemini doğuyordu. Uğradığımız haksızlık ve saldırıların bizde açtığı derin yaralar, biriktirdiği öfkeler ne olursa olsun -solun başka kesimlerinde, bugün bu konular üzerinde kendi açılarından kafa yoran dürüst insanlar varsa, kendi davranışları-

nın buradaki gibi açıklıkla muhasebesini yapmak, onlara düşer-, "sosyal-faşist", "sahte sol", "beşinci kol" gibi kavramlar, bizim solun diğer kesimlerine *sözel* hücumlarımızın da aşırı sert ve düşmanca bir karakter kazanmasına teorik gerekçe teşkil ediyordu. *Bu dönemde zikrettiğim terimlerin rasyonalize edici, rahatlatıcı etkisiyle yer yer fazla devletçi ve devletsel bir söyleme kapıldığımız ve solun diğer kesimleriyle aramızda derin psikolojik uçurumların açıldığı, bugün de belli ölçülerde devam eden şüphe ve soğukluklarda bizim de kabahatimizin olduğu, bir gerçektir.* Bu faslı daha fazla uzatmayacağım: Sovyetler Birliği'nin dünya çapında ve Türkiye'de "daha tehlikeli süper devlet" olduğu önermesinden öyle bir dizi ok, bir yandan ABD'ye, Türk devletine ve yerli hâkim sınıflara ilişkin öyle söylem ve politikalara, diğer yandan, solun diğer kesimlerine ilişkin öyle söylem ve politikalara uzanmaktaydı ki, bunların önemli bir bölümü, iyice dikkatli, ayrıntılı, uzun ve sabırlı bir muhasebenin sonuçları alınıncaya kadar, bugün şu veya bu ölçüde sağ hatâ şüphesi altında bulunmaktadır.[12] Hepsinin ardında ise, Sovyetler Birliği'nin sosyalist değil kapitalist ve emperyalist bir ülke; üstyapısı ve ekonomik temeli, üretim tarzı itibariyle tamamen sosyalizm dışına çıkmış ve sosyalizmin karşısına dikilmiş bir ülke olduğu yolundaki merkezi önerme yatıyordu- şu anlamda ki, gerçi SSCB'nin sosyalizm-dışı görülmesinden, daha tehlikeli görülmesine sıçranması zorunlu değildi; fakat sosyalizm-dışı görülmeseydi, daha tehlikeli, Türkiye devriminin ve dünya halklarının düşmanı, vb. gibi görülmesi, hiç mümkün olmayacaktı.

1980'li yıllara kadar, yukarıda anlattığım teoriler ve politikalar bütününden pek rahatsızlık duymadık, kuşkulanmadık. *Çünkü eğer bizim Sovyetler Birliği'ne ve Türkiye solunun Sovyet taraftarı kesimlerine ilişkin genel teorimizde bir abartma payı vardıysa, Brejnev döneminin ve ülkemizde sol-içi şiddet kullanımının alıp yürüdüğü 1978-1980 döneminin olguları karşısında, bu gözden kaçabiliyordu.* Başka bir deyişle, teorilerin gerçeğe göreli yaklaşıklıklar olduğunu ve her teori ile gerçek arasında belli bir sapma açısının varolacağını kabul edersek, *Brejnevcilik gerçeği ile bizim teorik pozisyonumuz arasında, o sırada dar bir sapma açısı sözkonusuydu* ve bizim "çıplak göz"ümüzle bu farkedilmiyordu; Brejnevcilik gerçeğinin arkasında, daha derinde, olası bir başka Sovyetler Birliği gerçeğinin varlığından şüphelenmek gereğini duymuyorduk.

Ancak bu durum, 1980'lerin başlarından itibaren değişmektedir. ABD, Reagan döneminde yeniden taarruza geçti; hem Sovyetler Birliği'ne, hem dünya halklarına karşı "şahin" kesildi; Türkiye üzerindeki ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik nüfuzunu pekiştirdi. Bu, bütün toplumsal ve siyasi mevzilenmeleri tepeden tırnağa etkiledi; dola-

yısıyla, ya, baş çelişme yeniden ABD emperyalizmi ve işbirlikçileri ile Türkiye halkı arasındaki çelişme haline geldi, ya da zaten bu baş çelişme olmaktan hiç çıkmamıştı da üstü bulandığından biz bunu göremiyorduk ve 1980'den sonra durum tekrar netleşti (bu, tartışmanın seyri içinde belirlenecektir). 12 Eylül'ün olguları karşısında, sol içinde de belli bir kader birliği hissi, gitgide daha fazla teşekkül etti.

Yukarıdaki olgular, esasen yüzümüzü Amerika'ya ve yerli hâkim sınıflara dönmek şeklinde bir perspektife yol açmışken, üzerlerine bir de, Andropov ve Çernenko'nun kısa süreli yönetimleri altında Sovyetler Birliği'nin geçirdiği kararsızlık ve politikasızlık aşamasının ardından, *Sovyet önderliğinin iç ve dış politikaları ile ideolojik-teorik söyleminde önemli değişiklikler yapan Gorbaçov reformları* bindi. Biz bunları önce, Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin özüne dokunmaksızın, "Sovyet hâkim sınıfı" açısından bir taktik geri çekiliş, bir cephe kısaltma ve ekonomiyi onarmak için zaman kazanma operasyonu olarak yorumladık. Ne var ki, reformların bir yandan parti içinde ve toplumda gerçekten demokrasi sağlayıcı içeriği derinleştikçe, diğer yandan partiler ve ülkeler arasındaki ilişkilere olumlu değişiklikler getirildikçe; nihayet, bütün bunların ardındaki teorileştirmelerde, bizim kendi kafamızla gerçekten Marksist diye teşhis edeceğimiz unsurlar çoğaldıkça ve bütünsel bir örgü içine yerleştikçe, *Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin belli başlı önermeleri ile gerçeklik arasındaki sapma açısı genişler oldu.* Şahsen benim için, *1964-1980 Brejnev dönemindeki çehrenin ardından, başka bir Sovyetler Birliği gerçekliğinin belirmesi,* hoş bir sürprizi meydana getirdi. Realitedeki bu çatallanma sonucu, Brejnevciliğin son tahlilde geçici bir deformasyon, ideolojik-siyasi kertede örülmüş uzun süreli bir sapma olduğunu düşünmeye başladım. Olgular, SSCB'nin 20-25 yıl süreyle kapitalizme geri döndüğü ve sonra, Gorbaçov ile yeniden sosyalizme geçtiği gibi bir fikre değil; ne kadar hatâlı, anti-sosyalist politikalar gütmüş olsa da 1960'lı ve 1970'li yıllarda dahi renginin bütünüyle değişmediği fikrine işaret ediyordu. Olguların bütününü "bir hâkim sınıf reformculuğu" varsayımının açıklayamaması karşısında, demek ki, dedim, Sovyet partisi ve devletinde, gidişat üzerinde sosyalizm açısından, Marksizm açısından düşünen unsurlar varlığını koruyormuş. Çu Enlay tarafından ilk defa "sosyal-emperyalist" deyiminin kullanılmasına yol açan 1968'deki Çekoslovakya'ya müdahale kararının, aslında 15 kişilik Sovyet politbürosundan sadece 1 oy farkla geçtiğine ilişkin bilgi de, örneğin, bu noktada benim için yeniden önem kazandı: muhalefet eden o 7 kişi, hep farzetmeye alıştığım üzere, bir "tekelci devlet kapitalizmi" çerçevesinde "parti bürokrasisine karşı işletme yöneticilerinin temsilcileri"nden mi ibarettiler acaba, yoksa karşı çıkışları belli bir sosyalist vicdanı da

temsil ediyor muydu? Marksizm, Sovyet toplumunda tamamen bastırılmış, yokedilmiş, en aşağılara itilmişse, Marksizm-dışı sayılması imkânsız olan Gorbaçov, SBKP'ye adetâ "dışarıdan sızmış" ve "kendini gizleyerek yükselmiş" bir unsur muydu, politbüro tarafından oybirliğiyle en yüksek mevkiye getirilmeden önce? Daha sağlıklı, sosyalist bir çizgi önerenlerin hep mevcut olduğu ve sıkışmalar, tıkanmalar karşısında nihayet onların gününün geldiği sonucuna varmak, daha gerçekçi değil miydi? Sonra, Mao'nun da bir yere kadar, Sovyet partisi ve toplumunun çoğunluğunun iyi olduğuna, ergeç düzeleceğine inancın yitirilmemesini tavsiye etmiş olduğu geliyordu aklıma; bu ise, daha sonraki aşırı-kutuplaşmaların ne ölçüde kaçınılabilir olduğu üzerinde kafa yormayı zorunlu kılıyordu. Zaten, Sovyet toplumunda 1950'lerde bir "geri dönüş" olmadıysa, (a) Kruşçev neydi? (b) Kültür Devrimi niçin, Liu Şaoşi'nin bazı bakımlardan Kruşçev benzeri çizgisine karşı yapılmıştı? (c) Şu veya bu ölçüde bir Stalin eleştirisine girişen, 1930'ların ve 1940'ların mirasından farklı bir çizgi deneyen Kruşçev'i, Brejnev neden devirmişti? (d) Stalin ve Komintern döneminin, bizim daha önce de farkına varmaya başladığımız bazı özellikleri ile, Brejnev döneminin iç ve dış pratikleri arasında, sandığımızdan çok daha büyük devamlılıklar olmasındı? (e) Kruşçev "revizyonist" ise, onu deviren Brejnev'e ne demek lâzımdı? Tamamen içeriksiz, çizgi ayırımından yoksun bir komplo, bir saray darbesi miydi bu? Yoksa (f) Gorbaçov'a muhalefet eden bütün unsurların "Stalincilik" bayrağı altında toplanmasının, reformcuların da onları "dogmatizm" ile suçlamalarının bir anlamı mı vardı? (g) Yugoslavlar da Sovyetlerin Brejnev dönemindeki belirgin hegemonyacı özelliklerine, hep esas olarak "Stalinizm"in, "Kominterncilığin" devamı gözüyle bakmamışlar mıydı? (h) Çin de, Kruşçev'i Yugoslavya'ya karşı Stalin'in / Kominform'un tutumundan dönmekle suçlayarak işe başlamamış mıydı ve sonra, Kültür Devrimi'nin en aşırı "sol"culuklarının biraz törpülenmeye başladığı 1970'lerin ilk yarısında, hemen değişen tutumlarından biri, bu olmamış mıydı? (i) Kültür Devrimi yeryüzünün büyük devrimlerinden biri idiyse, neden doğumuna yol açtığı "yeni parti"lerden hemen hiçbiri kalıcılık kazanamamış, hattâ bırakalım alternatif bir enternasyonal oluşturmayı, kendi ülkesinde başarı sağlayamamıştı? (j) Acaba bizler neden emekçi kitlelerin ileri unsurlarına göre esas olarak hep çok pürist (saflık arayıcısı), süper-ideolojik kalmış, kitle hareketlerine daha çok burun kıvırmış, "teorik bir önderlik" olmanın ötesine geçerek "sınıfın önderi" niteliğine ulaşamamıştık? Özel teorimizin hiç mi payı yoktu bunda? (k) Kültür Devrimi, hedef aldığı "revizyonizm"in tanımlanmasında "Stalinci, dogmatik" bir perspektiften hareket ediyorduysa, Kültür Devrimi'nin ve Mao'nun bu yönünün bugünkü Çin'de yapı-

lan eleştirisi, nereye yerleştirilecekti? (I) Mao'nun Çin'i sosyalist, Brejnev'in SSCB'si "sosyal-emperyalist" ise, Kültür Devrimi sonrasındaki Deng reformları ile Brejnev sonrası Gorbaçov reformları, neden aşağı yukarı aynı içerikte ve çok benzer bir teorik söylemde birleşiyorlardı?

Sorular, sorular, sorular..... Bütün bunlar, ilk olarak eleştirdiğim, zıt kutuptaki sosyalistler gibi, bizim de muhasebemizin merkezi sorununu, (tam tersi açıdan) Sovyetler Birliği'ne karşı tutumun, somut olarak Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin meydana getirmesini zorunlu kılmaktadır.

Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine

Tabii, 1969'dan beri, yani nerdeyse 20 yıldır, Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını savunmuş bir insan olarak, bu muhasebe ve düzeltmenin yapılmasında, açıkça teşrih masasının üzerine yatırılması gereken belli zorluklarla yüzyüze bulunduğumuzun farkındayım. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabında Thomas Kuhn, insanlığın bilgi hazinesinin, tek tek olgusal bilgi unsurlarının nicel birikimiyle, düz bir şekilde gelişmediğini gösterir; deyim yerindeyse, olgusal / algısal bilgi düzeyindeki gözlemlerin çoğalması ile teorik bilgideki nitelik sıçramaları arasındaki ilişkinin kavranışına, bazı zenginlikler getirir. Diyelim ki belli bir anda, bilimin herhangi bir alanında, (o âna kadar edinilmiş gözlemler temelinde formüle edilmiş) belli bir teori var; buna, nötr bir ifadeyle Eski Teori adını verelim. Yeni ve kendisiyle çelişen gözlem birikimleri karşısında bu Eski Teori, sürekli ve pürüzsüz bir evrime, her seferinde yapıtaşlarından birinin değiştiği tedrici bir başkalaşıma uğramaz. Eski Teori, genellikle uzun bir süre direnir ve bütün bir ara-dönem boyunca, zamanın, gelişen pratiğin, artan ölçüm ve gözlem olanaklarının beraberinde getirdiği ek algı öbekleri, hep, Eski Teori'nin bütünsel yapısını değiştirmeksizin, onun içinde halledilmeye uğraşılır -Kuhn'a bir ekleme yapmak gerekirse, buna, Eski Teori'nin gitgide dogmalaştığı, bilgi sürecinde dogmatizmin esas tehlike haline geldiği bir aşama da denilebilir. Ancak başka bir an gelir, Eski Teori'nin yapısı, üstüste yığılan yeni gözlem öbeklerinin ağırlığını artık kaldıramaz olur. O zaman, Eski Teori bütün alt-unsurları, belli bir biçimde birbirine eklemlediği tüm yapıtaşlarıyla *birlikte, toptan* değişime uğrar; yerini, eski ve yeni birikmiş tüm gözlemleri daha iyi açıklayabilen, olgusal düzeydeki yapıtaşları arasında farklı bir ilişkilendirme sistemi kuran, bir Yeni Teori alır. Bunun klasik örneği, Batlamyus astronomisinden Kopernik-Kepler astronomisine geçiş biçimidir. İlk çağda, çıplak göze dayalı gözlem olanakları temelinde, "evren"in merkezinin dünya olduğuna, üzerinde gök cisimlerinin çakılı durduğu

saydam küreler halindeki gök katlarının ise dünya etrafında döndüğüne inanılıyordu; bunun biraz inceltilmiş, özünde aynı bir versiyonu, dünya etrafında dairesel yörüngeler öneren bir sistemdi. Gök cisimlerinin hareketlerine ilişkin, bu şemanın dışına taşan gözlemler çoğaldıkça, yüzlerce yıl boyunca yapılan, ana dairelerin etrafına, her birinin merkezi ana dairelerden birinin çemberi üzerinde hareket eden, gök cisim taşıyıcısı yeni yeni daireler (alt-daireler) eklemekten ibaretti. Tabii böylece ana daireler ve alt-daireler habire çoğalıyor; Batlamyus astronomisi gitgide içinden çıkılmaz hale geliyor; bir çağın görece ileri bilimi artık bir *iman meselesine* dönüşüyordu. Fakat 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında bir an geldi; Galile'lerin, Tycho Brahe'lerin, Kopernik ve Kepler'lerin bu problem üzerinde yoğunlaşmasıyla, peşpeşe iki *devrimci* adım atıldı: dünya yerine güneş merkez alındı; Güneş Sistemi'nin (dünya dahil) bütün gezegenlerinin, güneşin etrafında dairesel değil eliptik yörüngeler üzerinde döndükleri ve güneşin, bu elipslerin bir odağında yer aldığı kabul edildi.... Ve birikmiş bütün gözlemler derhal yerli yerine otururken, artık hiçbir şeyi açıklamayan ana daireler ve alt daireler kalabalığı da, salt Bilim Tarihi'nin bir konusu haline geldi.

Bu tahlil tarzını, bizim "Eski Teori"miz olan Sosyal-Emperyalizm Teorisi'ne uygulayacak olursak; Kuhn'un irdelediği sarsıntılı, sıçramalı gelişimin bizim açımızdan özgül içeriği, bugün nasıl şekilleniyor? Aslında hiç de yeni bir şey keşfetmiyor olmamıza; hattâ durumun, insanlığın *genel pozisyonuna* ve özel olarak Sovyetler Birliği problemine eleştirel biçimde kafa yormuş düşünürlerin *çok büyük çoğunluğuna* gecikmiş bir iltihak tarzında ifade edilebilecek olmasına karşın, kendi düşünce sistemimizde gerekli değişikliğin büyüklüğünden ötürü, kuşkusuz binbir çeşit reaksiyon sözkonusudur. En basiti, en çıplağı; yıllarını Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin belirlediği bir çizgi doğrultusunda mücadeleye hasretmiş sosyalistlere, şimdi merkezi önermeyi değiştirmek en olmayacak şey gibi, insanın tükürdüğünü yalaması gibi geliyor. Devrimci olmayan bir perspektifle, (hatâysa) bu hatâdan dönmek, kendi kendimize zor yedireceğimiz bir adım gibi görülebiliyor. Bu kadar büyük bir değişiklik nasıl olur? Böyle bir tez geri alınabilir mi? O zaman biz çok suçlu durumda kalmaz mıyız? Bu gibi sorular; sonuçlar ne olursa olsun yeni ortaya çıkan olgular da dahil olmak üzere olguların tamamı üzerinde realistçe düşünmeyi engelleyici tıkanıklıklar, zihinlerde belirebiliyor. Peki ama, biz geçmişte Brejnev dönemini her şeyiyle savunmuş olan Sovyet taraftarı kesimin bu hatâsını kabul etmesini ve düzeltmesini (objektif olarak) istemiyor muyuz? Sovyetler Birliği sorununda iki zıt kutup arasında "orta kesim" durumunda kalan akımların, kendilerini daha çok belirleyen ma-

ceracılık hatâsını düzeltmelerini istemiyor muyuz? Gorbaçov yönetimi, bir 50 yılın özeleştirisi sorunuyla yüzyüze değil mi? Çin yönetimi, binbir çeşit vicdan ve sadakat problemiyle birlikte, 1957 sonrası tecrübelerinin yeniden değerlendirilmesine eğilmedi mi? Bunlar daha kolay özeleştiriler midir? Kaldı ki, hatâlar karşılıklıydı ve bileşik bir durumun ürünüydü. "Tutarlı materyalistler, korkusuzdurlar." Türkiye solunun muhasebesi sınavı, bizim için de bir materyalizm sınavıysa, bunun üstüne üstüne yürümekten başka çare göremiyorum.

Sosyalizm sorunlarını yeniden irdelemede, ikinci olarak şöyle bir problemimiz var: Geçmişte özellikle Çin'deki değişiklikleri, politika zigzaglarını çok fazla yakından izlemiş olmamız, birtakım tecrübeler kazandığımız ve kendimizi daha olgun hissettiğimiz bugün, *haklı bazı hassaslıklar* da doğuruyor. Kültür Devrimi'nin ilk ve en "sol" aşamasının aslında bitimini belirlediği sonradan anlaşılacak olan 1969 yılında, biz Kültür Devrimi'ni, o zamanki bütün Lin Biao'cu aşırılıklarıyla birlikte benimsedik. O andan itibaren, 1969-1971 arasında Lin Biao'ya karşı gelişen mücadele, "Konfüçyusçuluğun eleştirisi", 1970'lerin başlarında Deng Siaoping'in itibarının ilk iadesi, Çu Enlay'in ölümünden sonraki Tien An Men olayları ve "doğru kararları iptal etmeyi amaçlayan sağ rüzgâr" ile suçlanan Deng'in tekrar görevden uzaklaştırılması, 1976'da Mao'nun ölmesinin ardından Çinlilerin "Dörtlü Çete" dedikleri Vang Hongven, Çang Çunçiao, Yao Venyuan ve Çiang Çing grubunun devrilmesi, iki yıllık Hua Guofeng dönemi, bu sırada Deng'in itibarının ikinci defa iadesi, Kültür Devrimi'ne henüz Mao'yu değil Çiang Çing gurubunu hedef alan yoğun eleştiriler, ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Plenumundaki kapsamlı çizgi değişikliği... gibi, başka bir ülkenin iç politikasının bir yığın kıvrımına, bizim Türkiye pratiğimize ışık tutsun-tutmasın, canlı teori dağarcığımıza gerçekten bir şey eklensin-eklenmesin, çok girip çıktığımız hissi, oldukça yaygındır. Acaba şimdi de yeni bir "moda"ya mı kapılıyoruz? Bir yönüyle, sağlıklı bir endişedir bu; bize "heveskâr" olmamayı, iyi ölçüp biçmeyi, sindire sindire gitmeyi hatırlatıyor. Diğer yandan, her şey gibi bu da aşırıya vardırılırsa zıddına dönüşür; sırf "gene onları izlemeyelim" diye, sosyalist ülkelerin biriken pratiklerine karşı, artık olguların doğrulamadığı bir Eski Teori'ye haddinden fazla inatla sarılmaya yol açar. Burada bizim nesnel bir dezavantajımız var: Türkiyeli sosyalistler olarak, hiçbirimiz bir sosyalizmin inşası pratiğine sahip değiliz ve dolayısıyla, sosyalist topluma ilişkin tartışmalarda, *her zaman* başka pratikleri temel almak durumundayız; yani bir bakıma, sosyalist inşa pratiğine çağı itibariyle bizden de yabancı olan Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nde yazdıkları hariç, sosyalist toplum ve sosyalizmin inşası hakkındaki *bütün* fikirlerimiz, şu düzeyimizde, son

tahlilde "ithal malı" oluyor. Daha uzun bir süre, bizim sosyalizmin sorunları hakkındaki bilgi ve kavrayışlarımız maalesef hep, belli bir zaman fasılasıyla, belli bir gecikmeyle, sosyalist inşa pratiklerinin gerisinden gidecektir (hepsini aynen benimseyecektir, *demiyorum*; ister olumlu, ister olumsuz reaksiyonlarla, gerisinden gidecektir). Türkiye'nin özgüllüklerini kavramadaki üstünlüğümüzü herkese karşı savunurum; sosyalizm teorisi açısından ise, hoşlanalım-hoşlanmayalım, insanlığın lokomotifini inşa deneyleri olanlar meydana getiriyor. Bu dezavantajı serinkanlılıkla saptamalı ve *genel olarak mesafeli* davranmalı; ama aynı zamanda "haklı penaltıyı vermeyip, sonradan haksız penaltı icat eden hakem" havasına da girmemeliyiz. Kimisi açısından, yeniliğe açıklık, şıpsevdiliğe dönüşebilir, kimisi açısındansa, ihtiyatlılık, tutuculuğa; her ikisi de zarar verir. Kaldı ki, tarih tekerrürden de ibaret değildir: bugün çok daha tecrübeliyiz; Kültür Devrimi'nin en aşırı ucundan dönüş süreci, bizim açımızdan da, "sol"culuktan adım adım arınırken aynı zamanda kendi kafamızla düşünmeyi ve kendi ülkemizin devrim sürecine daha fazla eğilmeyi öğrenme süreci oldu; bu olgunlukla, ters yönde bir tepkiselliğe kaymadan da, ince değerlendirmeler yapabilir, genel eğilimleri, kalın konturları özgül kıvrımlardan ayırabiliriz. Üstelik, bir "acele" de sözkonusu değildir: Çin'de Kültür Devrimi biteli 12 yıl oldu; SSCB'de üç buçuk yıldır Gorbaçov reformları çok hızlı, çok yoğun yaşanıyor. Nihayet, bizim *esas* sorunumuz Çin'deki gelimeleri topyekün ve bütün ayrıntılarıyla beğenip beğenmemek değil, Sovyetler Birliği'dir; Sovyetler Birliği'ni de bütünüyle ve her şeyiyle beğenip beğenmemek değil, sosyalist olup olmadığını yeniden düşünmektir; bunu unutmayalım.

Peki öyleyse, bugünkü Çin'in değerlendirilmesi, Sovyetler Birliği tartışmasına nereden gelip yapışıyor? Bunu da bir konuşalım; bu, beni, üçüncü zorluk diyeceğim, konunun genişliği olgusuna getiriyor. Gerçekten, "sosyalizm sorunları" dediğimiz alan öyle bir şey ki, her biri yarım saat içinde ayrı ayrı halledilebilecek tek tek kompartımanlardan oluşmuyor. SSCB'deki *glasnost* ve *perestroyka* hakkında birşeyler söylemek, derhal Stalin hakkında, Stalin'in Buharin gibi zamandaşları hakkında ve halefi Kruşçev hakkında bir (yeniden) değerlendirme yapmak ile içiçe geçiyor, bir önceki bölümün sonunda, kendi kişisel düşünce serüvenim açısından anlattığım gibi; sonra konu, 1957'den itibaren uluslararası harekette başgösteren bölünmelerin, en azından 1960'ların sonlarındaki derekesine sıçrıyor ve oradan da, Mao'nun teorik katkılarından hangisinin, ne ölçüde doğrulandığına geçiyor; burada bir fikre varabilmek için, Çin'deki gelişmeleri de ele almak zorunda kalıyorsunuz ve sonuçta, iki büyük ülkedeki reformlar, bir yanda SSCB'deki Gorbaçov çizgisi ile diğer yanda Çin'deki Deng

çizgisi arasındaki daire, bir de bakıyorsunuz, *sosyalizm tarihinin bütün problemlerini* kapsıyor. Dolayısıyla bir kere, büyük bir bilgi birikimi gerekiyor; soruların o kadar kolay kestirilip atılamıyacağını önceden kavramak gerekiyor (zaten bu konuşma/yazı'lar da, o yüzden bu kadar uzun oluyor). İkincisi, Eski Teori'nin tek tek yapıtaşlarına fazla sarılarak, konunun bütününe bu dar açı(lar)dan bakmak gibi bir zihinsel sürtünme cereyan ediyor. Faraza biz, Sovyetler Birliği'ni sosyalizm-dışı sayarken, "revizyonizm" konusunda, "kapitalist yol" konusunda, örneğin kapitalizm ile meta üretimi arasındaki ilişkiye, sosyalist toplumda piyasaya, devlet mülkiyetinin bağrında kamu işletmelerinin göreli özerklik derecesine, prim-kâr-faiz-rant kategorilerinin varlığı/yokluğuna, maddi dürtülere, küçük mülkiyete, özel işletmeciliğe, bir bütün olarak sosyalist toplumun temel çelişmelerine ve baş çelişmesine ilişkin öyle ölçütler getirmişiz ki (özellikle Kültür Devrimi'nin etkisiyle, onun da ardında Stalin'in *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri* adlı eseri ve Marx'ın yazdığı *Gotha Programının Eleştirisi* gibi teorik kilometre taşlarının ağırlığıyla), bunların her birine ait bölük-pörçük anlayışlar, şimdi "sosyalizmde kâr olamaz", "küçük mülkiyete ve özel işletmeciliğe (üretici güçlerin gerçek düzeyi ve bu denemelerin sosyal ekonominin bütününe oranı ne olursa olsun) hiç izin verilemez", "enflasyonun varlığı kapitalizme işarettir", "üretimin sürekli gelişmesinden ve halkın refahından söz etmek, 'üretici güçler teorisi'ne sarılan bir 'tüketim sosyalizmi'nin, Yeni İnsan'ın yaratılması görevine sırt çevirmesini simgeliyor" türünden önermeler biçiminde, ortalıkta uçuşup duruyor. Fazla yakınmamak gerek, çünkü kendi ektiğimizi biçiyoruz; oysa şimdi bu çarpıcı, aforizmatik, kulağa hoş gelen formüllerin, bir "kapitalizme geri dönüş" olgusunu "teşhis" etmenin bu kestirme yollarının her birinin, *sosyalizmi inşa pratiklerinin yirmi yıl önceye (1968'e) veya on yıl önceye (1978'e) göre çok daha bütünlenmiş, boşlukları, eksik parçaları doldurulmuş genel tablosu karşısında,* hep yeniden düşünülmesi zorunlu oluyor.[13]

"Sosyalizm sorunları"nda tek bir denklemin değil, bu konuşma/yazı'ların yapısından da görüleceği üzere, bir dizi eşanlı denklemin sözkonusu olması ve bütün bir çözümler matrisini gerektirmesi, bizi ister istemez *SSCB bağlamında* Kültür Devrimi'nin geneline de getiriyor. Bu paradoks şöyle doğuyor: *Kendi payıma,* Sovyetler Birliği'nin sosyalist olup olmadığına karar vermek açısından, (birazdan yapacağım gibi) sırf Sovyetler Birliği'ne ilişkin olgulara bakmakla yetinebiliyorum; *benim için,* Kültür Devrimi tartışması mantıken bundan sonra geliyor ve hattâ daha fazla ertelenebiliyor. Sovyetler'in sosyalist olmadığında israr eden arkadaşlar içinse, Sovyetler Birliği tartışması adetâ Kültür Devrimi ile başlıyor: Bir kere Kültür Devrimi, "aşağıdan yuka-

rı emekçi insiyatifinden yana olmak", "sınıftan yana olmak" gibi bazı değerlerle sımsıkı özdeşleşiyor. İkincisi, Kültür Devrimi, Mao'nun "proletarya iktidarı altında devrimin sürdürülmesi" teorisine de sıkıca bağlı gibi; sözkonusu teorinin zorunlu sonucu ve bir "geri dönüş" ya da daha genel olarak sosyalizmde yozlaşma tehlikesinin önlenmesinin biricik yolu gibi gözüküyor. Üçüncüsü, Sovyetler Birliği'nin tam ve kesin olarak rengini değiştirmemiş, sosyalizmden geri dönmemiş olması halinde, Mao'nun "proterya iktidarı altında devrimin sürdürülmesi" teorisinin *tümden* yanlış sayılmasının gerekeceği, Mao'dan sosyalizmde bir yozlaşma ve bürokratlaşma, emekçi demokrasisinden kopma tehlikesinin varlığı noktasında *hiçbir* sağlıklı öz alıkoyamayacağımız varsayımı yapılıyor. Böylece, bir yandan, Kültür Devrimi örneği doğrultusunda, Sovyetler Birliği'nin sosyalizme dönecekse, ancak önümüzdeki yıllarda patlak verebilecek bir kitle fırtınasıyla döneceği öne sürülüyor; böyle bir bekleyişe giriliyor ve Gorbaçov reformlarına, esas olarak bir emekçi ayaklanmasının koşullarını hazırladığı ölçüde (faraza, sosyal demokratlara tanınabilecek türden) bir olumluluk payı veriliyor. Diğer yandan, SSCB'yi (şimdiden) sosyalist saymanın, Kültür Devrimi'ni toptan reddederek "emekçi insiyatifi"nin karşısına dikilmekle eş anlamlı olacağı düşünülüyor. Biz "emekçi sosyalizmi"nden[14] yana olduğumuza göre, bu erdemden vazgeçmeksizin Sovyetler Birliği'ni sosyalist kabul edemeyiz, deniliyor. Onun için, Kültür Devrimi'ni savunmak, oraya bir değişmezlik kazığı çakmak öne alınıyor ve her şeyi bu nirengi noktasının belirlemesi isteniyor; Kültür Devrimi (objektif olarak tarih önünde hiç de öyle bir konum kazanmamış olduğu halde) 1917 ve 1949 gibi, hiç kimsenin tartışma konusu yapmadığı bir "büyük devrimler" mertebesine yerleştiriliyor. Dolayısıyla, SSCB' nin kendisi doğru dürüst konuşulmadan, safların derhal Kültür Devrimi'ne karşı veya Kültür Devrimi'nden yana olmaya göre (*aynı zamanda:* Stalin'e karşı veya Stalin'den yana olmaya göre, Kruşçev'den yana veya Kruşçev'e karşı olmaya göre, vb.) çizilmesine girişiliyor. Öyle bir totoloji, bir fâsit daire kuruluyor ki, Eski Teori'nin alışılmış otoritesinin eziciliği karşısında, "Mao haklıydı /Kültür Devrimi'nden vazgeçilemez /Sovyetler Birliği alttan gelen bir dalga olmaksızın değişemez" üçgeninin dışında kalan olgular, hiçbir önem taşımaz oluyor. Aynı doğrultuda, bugünkü Çin de, Sovyetler Birliği'nin sosyalistliğinin kabul edillmesine karşı köşetaşı olan Kültür Devrimi'ni ve Mao'nun bu konudaki teorisini eleştirmiş, reddetmiş oldukları için, iyiye değil kötüye giden bir ülke görünümüne bürünüyor; Sovyetler Birliği sosyalizm kapsamına alınacağına, Çin de oradan çıkartılmanın eşiğine geliyor ve böylece, Çin tartışmasının Sovyetler tartışmasından bir üst sıraya yükselmesi eğilimi başgösteriyor.

Şurası aşikâr ki, eğer Sovyetler Birliği'nin sosyalist olduğu noktasında benim dediğim doğruysa, Kültür Devrimi'ne bakışın ve Mao'nun katkılarına bakışın da şu veya bu ölçüde değişmesi gerekecektir. Bununla beraber, sosyalizm tarihinin bir dizi meselesi arasındaki bu bağlantıların farkında olmak, bizatihi Sovyetler Birliği'nin iç ve dış pratiklerine ilişkin olguların incelenmesinin önüne çıkartılmamalı; materyalist bir tartışmaya bu şekilde zihinsel ipotek konmamalıdır, sanıyorum. Ben, aşağıda ve bu tartışmanın bütün seyri içinde, hep, bugünkü SSCB'ye ilişkin olguları irdeledikten *sonra,* Kültür Devrimi, Mao, Deng çizgisi, vb. hakkında da görüşlerimi söylüyorum, söyleyeceğim. Ama önce, arabayı atın önüne koşmamak, Eski Teori'nin dokunulmazlığı adına olgulardan "itaat" talep etmek gibi bir metot hatâsına düşmemek ihtiyacına dikkat çekmek istiyorum. İkincisi, âcil sorunun Kültür Devrimi ve bugünkü Çin değil, Sovyetler Birliği olduğunu hatırlayalım, diyorum. Üçüncüsü, olgulardan başlamaksızın Eski Teori'nin çadır kazıklarını sağlamlaştırma adımlarının, bir aşırı Stalin savunuculuğu ve aşırı Kültür Devrimi savunuculuğu çığırı açmasından çok endişe ediyorum.[15] Dördüncüsü, bana göre, yukarıda eleştirdiğim "ihtiyaç" tesbitlerinden yola çıkarak yapılan acele Kültür Devrimi savunuları da, "emekçi insiyatifi"nin övülmesi gibi, çok genel ve soyut bir düzlemde sürdürülmekte; Kültür Devrimi'nin somut uygulamalarına, benimsediği "revizyonizm" tanımına ve buradan türeyen "revizyonizmle mücadele" politikalarının içeriğine pek girilmemektedir. Böylece Kültür Devrimi bir tarihsel, bilimsel inceleme konusu olmaktan çıkıyor; bir *mecaz* haline geliyor. Bunu da hatâlı buluyorum; burada da olgulardan bir kaçış görüyorum.[16]

Sovyetler Birliği ve Çin tartışmalarında *olgulardan kaçış*, çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkıyor. Eskiden, Türkiye solunun aşırı Sovyet taraftarı kesimleri, Brejnev dönemiyle ilgili olgulara gözlerini kapatırlardı. Şimdi ise korkarım durum biraz tersidir; öyle ki, bazı arkadaşlar doğrudan doğruya olguların sayılıp dökülmesinden bile endişe ediyorlar- örneğin *2000'e Doğru*'nun 18. (Yıl 1) sayısındaki Gorbaçov kapak yazısı, bu yüzden tali de olsa bir tepki uyandırdı, olgular bu şekilde altalta sıralanınca Sovyetler Birliği ister istemez fazla iyi gösteriliyor diye. Diğer bazı arkadaşlar ise, "hiçbir olgu farketmez" havasındalar; onların "kafası son derece açık" ve Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını "kesinlikle biliyor"lar; parti içinde ve toplumda atılan somut demokrasi adımlarını uzun uzadıya anlatıyorsunuz, biraz hayretle bakıyorlar, bunda Sosyal-Emperyalizm Teorisi'ni sıkıntıya sokan ne var, dercesine- sanki, o teorinin merkezindeki "revizyonist diktatörlük" kavramı elle tutulur davranış, halka muamele biçimlerinde görülmesi gereken bir şey değilmiş de, pratikler ne olursa olsun

hasbelkader varolan, vakti zamanında gökten zembille inmiş bir "ruh"muş gibi.

Bunun ötesinde, sosyalist ülkelerle ilgili yeni gelişmeleri ve sol içindeki yeni durumları oturup *sonuna kadar, tutarlı biçimde düşünmede bir isteksizlik* göze çarpıyor. Öncelikle Çin ve Sovyetler Birliği (SSCB'yi izleyerek, daha geriden, diğer Doğu Avrupa ülkeleri), bir kere, çok kapsamlı *siyasi reformlar* yapıyorlar, parti ile devleti birbirinden ayrıştırmak; objektif ve (parti, liderler dahil) bütün vatandaşların uyacağı nesnel bir yasalar sistemi kurmak; seçilmiş kamu organlarına gerçekten yönetim kapasitesi kazandırmak; parti içinde ve devlet yapısında, çok adaylı, gizli oya dayalı seçimler ilkesini hâkim kılmak; fikri çoğulculuğu teminat altına almak; belli mevkilere ömür boyu kazık çakmayı önlemek; herhangi bir anda "parti programına veya liderlerin görüşlerine aykırıdır" diye yukarıdan aşağı oluşabilecek müdahalelere[17] karşı, bilim, sanat ve kültür çalışanları ile ürünlerine sağlam güvenceler yaratmak; her alanda aşırı kutuplaşmaların, hırçınlığın, antagonizmaların, sürekli gerginleşmelerin önüne geçmek; böylece toplumu genel olarak ferahlatmak, korkusuzca farklı fikir söylemeyi reel olarak kolaylaştırmak, fiili bir demokrasiyi gerçekleştirmek; yüz çiçeğin açacağı ve yüz fikir akımının birbiriyle yarışacağı ortamı sadece kağıt üzerinde değil, pratikte oluşturmak yönünde. (Ve üstelik, *tek tek ele alındıklarında, biz bunların pek çoğunu hayli de beğeniyoruz,* onu da söyleyeyim.) Gene Çin ve Sovyetler Birliği, önemli *ekonomik reformlar* yapıyorlar ve biz, özellikle Çin'de kollektif çiftlik topraklarının yeniden köylülere satılmasına, böylece köylü ekonomisinde özel toprak mülkiyetinin yeniden doğmasına ve bu temelde küçük ölçekte işgücü kiralamaya izin verilmesine önemli kaygılarla baksak da, diğer yandan, (a) bir bütün olarak insanlığın, şimdiye kadar sosyalizmin geri ülkelerdeki inşasında esas olarak (objektif koşulların ve sübjektif hatâların etkisiyle) *fazla sabırsız, fazla merkeziyetçi, fazla zorlayıcı, fazla ileri üretim ilişkilerini* (neye göre? üretici güçlerin somut gelişme düzeyine göre) *fazla sıkı bir disiplinle kabul ettirici* davranmış olduğu noktasında, *kendimiz* bir anlayışa sahibiz, bir kere; ayrıca (b) Türkiye somutunda, alternatif bir iktisat, kalkınma ve büyüme politikası konusunda yazdıklarımız, üretici güçlerin veri temeli ve halkın veri bilinç düzeyi üzerinde, *kendi ülkemizde oldukça uzun bir süre kamu sektörünün önderliğinde bir karma ekonomi modeli uygulanmasını öngörüyor*[18] ki, eğer bu doğruysa, üretici güçlerinin çok geniş kesimleri hiç kuşkusuz Türkiye'den *hayli geri, hâlâ geri* olan Çin'de, köylü ekonomisi alanında yapılan deneylerin en azından hepsine ve tümüne "revizyonizm" diye bakmak, tutarlılık açısından imkânsızdır. Üçüncüsü, gerek Sovyetler Birliği, gerekse Çin, kendi geçmişlerinde nelerin yanlış

olduğu konusunda, sosyalizm tarihinde deformasyonların esas olarak nereden kaynaklandığı konusunda *öyle teorik açıklamalarda bulunuyorlar ki,* hepsi değilse bile çok önemli unsurları, biraz önce sözünü ettiğim, *insanlığın sosyalizmin inşasında esas olarak fazla aceleci, yani fazla "sol" davrandığı biçimindeki kendi kavrayışımıza ve bunun bazı alt-unsurlarına* (örneğin, Komintern eleştirisi, dengeli bir Stalin eleştirisi, Kültür Devrimi'nin bütününün değilse bile en azından Çiang Çing grubunun "sol" hatâlarının eleştirisi, vb.) *müthiş uyuyor, aslında.* Dördüncüsü, Türkiye solunda olup bitenler, Sovyetik kesimdeki değişmeler, sosyalist ülkeler arasındaki nekahat dönemiyle ve paralel süreçlerde buluşma eğilimiyle *eşanlı olarak* sol içinde de bir nekahat dönemine girilmesi, girilebilmesi ve *her nedense,* SSCB ve Çin gibi sosyalist ülkelerle *aşağı yukarı aynı anda,* pek çok akımda bir süssüz, jargonsuz, retoriksiz, realistçe konuşma üslubunun ortaya çıkması, vb... bir diğer önemli olgular kümesi olarak önümüzde duruyor. Beşincisi, kendi tarihimize ilişkin bazı önemli, yeterince kurcalanmamış olgular var -geçmişteki püristliğimizin, sekterliğimizin, şablonculuğumuzun, bizdeki başkalarını hiç beğenmeme ve aynı zamanda kitle hareketlerinin birçoğuna da yeterince saf değil diye burun kıvırma eğiliminin *nerelerden kaynaklandığı* noktasında (aşikâr olmalı ki şahsen benim aklıma, Kültür Devrimi'nin "sol"culukları, püristliği geliyor).

Şimdi bakın, bütün bunlar hem kendi başlarına çok önemli olgu yığılmalarıdır, beş ana kategoride; hem de *kendi aralarındaki örtüşmeler ve bizim zaman içinde oluşmuş önemli bazı anlayışlarımızla* (elbette "Kruşçevci karşı-devrim" ve Kültür Devrimi'nin dokunulmazlığı hipotezlerini değil, yukarıda örneklediğim bütün diğer, sosyalizmin inşasına ilişkin daha somut, daha ayağı yere basan kavrayışları kastediyorum) *buluşma noktaları,* daha da üst düzeydeki çok önemli bir olguya işaret ediyor. Oysa birçoğumuz bu tabloyu bu bütünlük içinde önümüze koyup ciddi surette düşünmek yerine, aklımıza ilk gelen "cevap"ları, "karşı hücum"lar biçiminde yetiştiriyoruz, görebildiğimiz veya gördüğümüzü sandığımız bütün *"olumsuz olgu"lara fazla sarılarak,* bir "hah işte, hadi bakalım buna ne diyeceksin?" edasıyla. *Örneğin*: "İşte Afganistan'da bir Sovyet sosyal-emperyalizmi zinciri var ya..." (oysa bir kere, Afganistan'ın işgaline karşı çıkmamızın ve tekrar olsa tekrar karşı çıkacağımızın bütün haklılığı bir yana, tek bir örnekle bütün bir Üçüncü Dünya modeli oluşmuyor, bu bir; ikincisi, o olgu da sona ermekte; üçüncüsü, Sovyetler'in çekilmesinden sonra mücahitler iktidarı alırlarsa bunun bir devrim olup olmayacağı, yani "sosyal-emperyalizm zincirinin yarılması suretiyle bir devrim"in oluşup oluşmayacağı, apayrı bir konu). *Örneğin*: "Polonya işçi sınıfından yana değil misin?" (Elbette yanayım, ama biriken yeni olgular teme-

linde, Polonya örneğinden Sovyetler Birliği örneğine eskisi kadar kolay sıçrayamıyorum kafamda; Polonya'da sistem işçi sınıfını karşısına aldı diye, bunun kapitalizm demek olduğu, SSCB'nin ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin hep aynı şekilde kapitalist olduğu, Polonya'nın kapitalist ama Romanya ve Yugoslavya'nın sosyalist olduğu özdeşliklerini, artık pek rahat savunamıyorum.) *Örneğin, bundan dört-beş ay önce:* "Buharin'i aklamaları, dış politikada özeleştiri yapmaları, 'nomenklatura'yı kaldırmaları hayaldir." (Bugün hepsi, ama hepsi gerçekleşmiştir veya gerçekleşmek üzere.) *Örneğin (gene geçen yılın sonlarında):* "Bak, bütün Batı basını Gorbaçov'un tamamen köşeye sıkıştığını ve tecrit edildiğini, Ligaçev'in üstünlüğü ele geçirdiğini yazıyor." (O zaman da söylemiştim, Batı basını pek nüfuz edebilmiş değil olup bitene; nitekim şimdi, reformcuların ne kadar kararlı ve uzun vâdeli bir plan çerçevesinde ilerledikleri daha iyi görülürken, 19. Parti Konferansı'ndan önce, Ligaçev'i kendi insiyatifimizle atmak mı, yoksa azınlığın temsilcisi olarak ve fazla yeraltına sürülmesinler diye tutmak mı daha yararlıdır, perestroyka'nın başını çekenler bunu tartışıyorlar.) *Örneğin*: "Sen de olumsuz olguları hiç görmüyorsun." (Yoo, görüyorum, ama *sürecin yönünü* de görüyorum; hem, biz eskiden bir sürecin ana yönünü, esas olarak neyin /kimin ağır bastığını ve ne tarafa gitiğini saptamaya birinci derecede önem veriridik -bu metot anlayışımıza ne oldu?) *Örneğin*: (a) "Gorbaçov Türkiye'de olsa bize katılabilir"; (b) "Gorbaçov Türkiye'deki Sovyet taraftarlarından daha iyidir"; (c) "Türkiye'deki Sovyet taraftarlarını sosyalist kabul etmek gerekir ama Gorbaçov/Sovyetler Birliği'nin kendisi sosyalist kabul edilemez" (burada normal bir mantıkla bağdaştırılması imkânsız tutarsızlıklar sözkonusu). *Örneğin:* (a) "Sovyetler Birliği geliyor, Çin gidiyor"; (b) "Her şeye rağmen Çin daha demokratik, daha özgürlükçü" (bu iki önerme de tutarsız; ayrıca, farklı yönlere gitmedikleri, aşağı yukarı aynı genel platformda birleştikleri apaçık ortada). *Örneğin (öyleyse)* : "Her ikisi de devlet kapitalizminden klasik kapitalizm biçimlerine doğru ve dünya kapitalizmine daha fazla entegre olmaya gidiyorlar." (Her şey bir yana, eğer öyleyse sosyalizmin, Marksizmin iflâs etmediğini *Nokta* dergisine nasıl ispatlayacağız? "Sivil toplumculuk" ile; sağa, düzene doğru kan kaybının devam etmesiyle nasıl mücadele edeceğiz? Bence, geri ülkelerde devrim ve sosyalizmin inşası denemelerinin sonu, ergeç "kapitalizme dönmek" ise, biz de insanlık tarihinde kapitalizmin yerini sosyalizmin alacağı fikrinden vazgeçelim, olsun bitsin.) *Örneğin:* "Dünya çapında bir 'tüketim sosyalizmi'ne savruluş sözkonusu." (Bir kere, 'tüketim sosyalizmi'nin sosyalizm-içi mi dışı mı olduğunu iyi saptamak; ikincisi, bu kadar halkçılık, emekçilerden yanalık söylemleri ortasında emekçilerin refah özlemini olsun, sosyalizmin son tahlilde

bu noktada sınanacağı gerçeğini olsun hor görmemek; üçüncüsü, böyle bir savruluş varsa da, karşısına, nesnel koşullardan kopuk "ütopya"lar dikmemek, bilimsel sosyalizmde bir "ütopyalarımızı hatırlayalım" söylemini geri getirmemek lâzım.) *Örneğin*: "Yorgun pratik lerdir, bunlar." ("Sol"culuktan yoruldular; şimdi ise büyük bir canlanma gündemde.) *Örneğin*: "Antagonist sınıflara bölünmüş bir toplum, reformlarla nasıl düzelecek?" (Arabayı atın önüne koşmanın en tipik ifadesi, çünkü gündemimize gelen sorun, bu kıvamda bir reform hareketi iktidara gelip hızla ilerleyebildiğine göre, Sovyet toplumunun antagonist, artık üretim süreci içinde mevzilenmiş sınıflara bölünmüşlüğü yolundaki önermemizin gözden geçirilmesidir ve sorgulanan hipotez, dönüp dolaşıp başlangıç aksiyomu mertebesine tekrar yükseltilemez.) *Örneğin*: "Gorbaçov'a karşı da halk hareketleri, işçi grevleri var; onlara neden aldırmıyorsun?" (Soyut bir popülizm yapmayıp, tahlilci düşünmek lâzım: Bir kere bunlar, genel bir kategori olarak, reform sürecinin beraberinde getirdiği yeniden-yapılanmaların sürtünmesiz gerçekleşmemesinden kaynaklanan, geçici olgular. İkincisi, içerik olarak, reformların üretken olmayan kesimleri, bürokratik görevlileri, maaşlı gizli işsizliği, "ekmek elden, su gölden" zihniyetli memur tembelliğini darbeleme, daraltma, elimine etme çabasına karşı; (işçi sınıfı temelli oldukları ölçüde) işçilerin de bürokratik devletçiliğin havasına kendilerini uydurmuş olmalarıyla ilişkili olumsuz reaksiyonlar olarak doğuyorlar. Üçüncüsü, yönetim bu tür olumsuz olguların varlığını, eskiden olduğu gibi gizleyeceğine açıkça kabul ediyor ve baskıya başvurmaksızın ikna yoluyla, eğitimle, 19.Parti Konferansı Tezleri'nin "hümanist demokratik araçlar" dediği tarzda gidermeye çalışıyor. Dördüncüsü, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki uyumsuzluklar, sürtünmeler, farklı (ikincil) çıkarların ve farklı fikirlerin varlığı nedeniyle, gelecekte de her zaman böyle şeylerin olacağı, dolayısıyla doğal karşılanmaları gerektiği, sosyalist topluma ilişkin genel bir teorik perspektif olarak kabul ediliyor. Beşincisi, özellikle Kafkasya'daki milli hareketlerin, Gorbaçov'un getirdiklerinden değil, geçmişin çok kötü mirasından kaynaklandığını ve ayrıca, muhafazakârlar tarafından da kullanılmak istendiğini, sanırım hepimiz tespit ediyoruz. Altıncısı, bizim açımızdan en önemlisi, "işçi sınıfı Gorbaçov'a karşı direniyor" gibi bir tablo çizilecekse... o zaman eski sistem mi, Brejnevcilik mi, işçi sınıfını daha iyi temsil etmiş ve korumuş, daha sosyalist oluyor?) *Örneğin:* "Dobrinin 'tek yol barışçı geçiş' dedi; demek ki bunlar sadece Stalin'i değil, Lenin'i de terkediyorlar; demek ki tepeden tırnağa Kruşçevcidirler." ("Kruşçevci karşı-devrim" anlayışının yerleşikliğine seslenerek meseleler kestirilip atılabilir mi? Bir kere, Dobrinin'in sadece Avrupa'dan mı, yoksa Üçüncü Dünya dahil

bütün ülkelerden mi söz ettiği, "barışçı geçiş" mi dediği yoksa gelişmiş ülkelerde bugünkü koşullarda devrim süreçlerinin uzun süre barışçı koşullarda ilerleyeceği gibi, kuşkusuz doğru bir saptamayı mı dile getirdiği, alıntılara baktığımda, benim için pek açık değil; külah giydirmede bu kadar aceleci olmamalıyız. İkincisi, diyelim ki Dobrinin, saf Kruşçevci bir lâf etti- bundan da, Gorbaçov önderliğinin ve dolayısıyla SSCB'nin sosyalizm dışılığı gibi bir sonuç *çıkmaz*. 1950'lerin sonlarıyla 1960'ların başlarında da böyle bir şey söylenmemiş, 1968'den itibaren, Çekoslovakya'nın işgali, Brejnevcilik, "sınırlı egemenlik" teorileri, vb. karşısında, "sosyalist değil sosyal-emperyalisttir" noktasına gidilmişti; "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi" deyimi ise, daha önce de izah ettiğim gibi, aslen polemik amaçlı bir yamamadır: bugünün dünyasında, yeni olgular karşısında, tekrar bunu yapsa yapsa en küçücük en dogmatik gruplar yapar; "Kruşçev revizyonizmi"ne karşı bir saflaşmaya, hiç girilemez; nerede yapılırsa, çok aşırı bir Stalincilik kayması meydana gelir bunları da unutmayalım.) Örneğin: "Sovyetler Birliği konusunda böyle bir hatâmız olsa, ortayolculara katılmamız gerekirdi." (Neden? Türkiye pratiği, onların maceracılığını mı, bizim kitle çizgisine yakınlığımızı mı, görece daha fazla doğrulamıştır?) Ve nihayet, örneğin: "Gorbaçov reformları, olumlu olmasına olumludurlar ama, alt tarafı Sovyet yeni-burjuvazisinin görece liberal-demokratik kesiminin marifetidirler." (En çok bu pozisyon, yeni olgulara karşı direnmeyi, onları henüz Eski Teori'ye uydurmaya çalışıyor olmayı, Eski Teori'nin "ana daire"lerine yeni yeni "alt daire"ler ekleyerek evrendeki değişikliği kabullenmeme çabasını yansıtıyor. Oysa Gorbaçov yönetiminin uygulamalarının ve bunlara temel teşkil eden teorik söyleminin Marksist bir karakter taşıdığı, önyargısız bakıldığında, ayan-beyandır, çok kolaylıkla ispatlanabilecek durumdadır.)

Asıl Türkiye Pratiği, Bunu Gerektiriyor

Yukarıda parantezler halinde verdiğim kısa kısa karşılıkların ötesinde, her şey bir yana, Eski Teori'nin de, Eski Teori'yi bu savunma gayretlerinin de, *artık gerçeğin tınısını vermediği* ve serinkanlı düşünüldüğünde bunun derhal farkedilebileceği kanısındayım. Thomas Kuhn'un bize soyut anatomisini sunduğu sarsıntılı bilgi süreci içinde, Eski Teori ile Yeni Olgular arasındaki çelişmenin keskinleştiği böyle geçiş aşamalarında, bazı insanlar gerçeği ararlar; bazı insanlar, teorik hatâları gene teori kertesinde düzeltmeye çalışmak yerine, genel olarak teoriye karşı soğuma eğilimine girerler; bazı insanların ilk tepkileri ise, her yeniliğe alelacele "revizyonist" yaftası asmak[19], "kuvvetle mahkum" etmek ve hemen "mücadele açmak" yönünde olur. Bir bakı-

ma çok doğaldır bunlar; böyle gelip geçici reaksiyonların haklılığı veya haksızlığını, zaman dağıtır, bölüp paylaştırır yeter ki, sıfatlar ve uyandırdıkları duygular, eninde sonunda düşünmeye engel olmasın, Zaman'ın bu iyileştirici işlevinin önünü tıkamasın. Kendi payıma şunu ekleyeyim: Benim düşüncelerimin *evrimi hiç de aceleci ve yeni değildir; 12 yıllık* köklere dayanıyor.[20] Sovyetler Birliği'nin her şeye rağmen sosyalist olduğunu ise, bu netlikte, *1986 Kasım'ından beri,* yani en az bir buçuk yıldır kavrıyorum da, ancak şimdi dile getiriyorum.

Bunu da özel olarak şu noktaya vardığım için yapıyorum: Sosyalizmin uzak geçmişine ilişkin, bizim pratiğimizle hiçbir bağlantısı olmayan, sittin sene bekleyebilecek, saf akademik bir sorun değildir, bu; çünkü bir yandan da Türkiye'de, sol içinde belli gelişmeler oluyor/olabilir; dünyadaki oluşumlarla çakışan yeni durumların, Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nden türetilmiş tavıralışlarla ya da hattâ o Teori'nin zihinlerde anısı sürdükçe, gereği gibi değerlendirilmesi imkânsızdır. Zamanın kaçmadığı da doğru değildir; zaman akıp gidiyor ve Türkiye solu yeni krizlere doğru hâlâ darmadağın bir şekilde yol alıyor, dünya kapitalist sisteminin yeni şekillenişleri ortamında darmadağınık yol alıyor. Burada birbirine bağlı tarzda ortaya attığım tarihi problemlerin kaç tanesini, ne sürede çözeriz, bilinmez; ama -bir vakitler Brejnevciliği toptan aklamış olan diğer bazı sosyalistler ne yaparlarsa yapsınlar- bir dizi ikincil sorunun çerçevelediği merkezi teorik tartışma konusunda, Sovyetler Birliği'nin niteliği konusunda, *bizim* yeni bir değerlendirmeye varmamız, kaçınılmazdır. Aksi takdirde bu terazi, bu sikleti çekmez. Sovyetler Birliği sorununu da içeren bir düzeltme olmadan, en basiti, şimdiki, kaynağı bir türlü tam teşkil edilemeyen keşmekeş, gerginlik ve küçük daireler içinde dönüp durma hali, yerini, yeni bir düzgünlüğe, berraklaşmışlığa, genel çıkış yolunu görmüşlüğe bırakamaz. Sovyetler Birliği sorununu da içeren bir düzeltme olmadan, solun birliği, doğal potansiyeline doğru genişleyemez. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği sorununu da içeren bir düzeltme olmadan, *kitlelerle birleşme yolu, sendikalarla birleşme yolu; solcuların birbirlerini beğenmezliğinden olduğu kadar, bununla içiçe geçen, dünyada sosyalizm beğenmezliklerinden de canlarına tak demiş olan işçi önderleriyle birleşme yolu da, açılabileceği ve açılması gerektiği kadar açılamaz.* Hele, bütün sosyalist ülkelerdeki birbirine benzer reformların hepsini birden "revizyonizm" diye reddetmekle, hiç mi hiç açılamaz. Ve bu düzeltmeyi geç yapmaktansa, erken yapmak; şartların çok daha fazla dayatmasıyla yapmaktansa, kendi insiyatifimizle yapmak, iyidir. Türkiye'nin özgüllüklerini en fazla kavradığına, ayağını Türkiye toprağına basan bir mücadele konusunda en fazla tecrübesi olduğuna inandığım, kitlelerin önüne çıkmaya alışmış bir akımın bu dü-

zeltmeyi yapması iyidir; kuvvete kuvvet eklemek anlamına gelir. Bir de tersten, olumlu koyalım: *Sovyetler Birliği hakkında bir düzeltme, açılmanın teorisi, genişlemenin teorisi, büyümenin teorisi olacaktır.* Bunlara kesinlikle inanıyorum.

Şimdi, daha önce açıklamaya çalıştığım yöntem ilkeleri doğrultusunda, ana tezlerimi, (1) SSCB'ye ilişkin yeni olgular; (2) SSCB'de "geri dönüş" sandığımız deformasyonların kaynakları hakkında yeni bir teorik kavrayış; (3) Çin'deki reformların dayandığı tarihsel ve teorik tahlilin, Sovyetler Birliği'ndeki pratik ve teori ile buluşma noktaları; (4) sosyalizmin tarihine bu bakışın, bizim kendi edinimlerimiz ile bağlantıları; (5) 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarındaki büyük polemiklerde kullanılan "revizyonizm" tanımının problemleri; (6) aynı doğrultuda, Kültür Devrimi'nde kullanılan "revizyonizm" ve "kapitalizm yolculuğu" tanımlarının problemleri; (7) Mao'nun teorileri ve politikalarının bağrındaki iç çelişmenin yeniden değerlendirilmesi; (8) bu "revizyonizm" ve "kapitalizm yolculuğu" tanımı açısından, günümüzün sosyalist ülkeleri arasında, şunlar "sosyalist değil" bunlar "sosyalist" diye, hiç olmazsa tutarlı bir ayırım bile yapmanın imkânsızlığı; (9) bu "revizyonizm" ve "kapitalizm yolculuğu" tanımının, aslında bizim tarafımızdan da, Türkiye pratiğinde çok çeşitli biçimlerde terkedilmişliği ve fakat bu konuda berrak bir sentezin yapılmamışlığı (bu yüzden ortaya çıkan ciddi tutarsızlıklar)... şeklinde, sırayla sunacağım. Kuşkusuz burada en önemlisi, birinci ve ikinci maddeler olmaktadır.

(1) Sovyetler Birliği Sosyalist Bir Ülkedir

Sosyal-Emperyalizm Teorisi, her zaman, sosyo-ekonomik bir incelemeden çok, siyaset ve ideoloji kertesine ilişkin saptamalara dayandı; aslında, ilginçtir, *hiç kimse*, ne arkalarında bütün bir devlet aygıtının olanakları olan Çinliler, ne de Batılı Marksist eleştirmenler, üretim tarzı olarak biraz deforme edilmiş bir sosyalizmden farklı bir şeyin, yeni tip bir kapitalizmin varlığını ispatlayamadı. Yukarıda bir dipnotta değindiğim gibi, biz de böyle bir ampirik kanıtlama getiremedik ve getiremeyiz. Bir kere, dünya sosyalizminin ve Türkiye solunun uzun süreli, ciddi bölünmelerine temel teşkil edecek kadar önemli bir noktada, yıllardır ciddi, ikna edici, geniş konsensüs sağlayıcı ürünlerin verilememiş olması, çok büyük şüpheler uyandırmaya yeterlidir ve Marksizmin diğer büyük atılımlarında, faraza Marx'ın *Kapital*'inde, Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserinde, gene Lenin'in *Emperyalizm*'inde, zamanlarının kendi ölçüleri içinde ortaya konulabilmiş teorik-ampirik kalite düzeyleriyle çarpıcı bir tezat teşkil etmektedir. Kaldı ki, Brejnevcilik dönemi olgularının Sosyal-Emperyalizm

Teorisi'ni en fazla doğrular gözüktüğü yıllarda dahi böyle birleştirici bir sentez yapılamamışken, 1980'lerde artık böyle bir görüş yeryüzünde hemen hiç kalmamış bulunmaktadır. Dolayısıyla, bizim, bu görüşün içimize işlemiş olmasından ötürü "ispatlanmış" gibi hatırladığımız "antagonist sınıfların oluşmuşluğu" da, gerçekte sadece bir hipotezden ibarettir ve altına sağlam bir ekonomik temel konamamıştır.

Bu durumda Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin esas dayanakları, hep, üstyapısal kerteyle sınırlı kalmış; Sovyet yönetiminin siyasi pratiklerinin sosyalizme aykırı, ideolojisinin Marksizm-dışı olduğu yolundaki saptamalardan, bu ülkenin sosyalist olmadığı sonucuna sıçranmıştır. Bu sıçramanın mantığı, başlıbaşına şüphelidir: (a) Sovyet yönetiminin çizgisi (Kruşçev/Brejnev dönemleri ayırımını şimdilik bir yana bırakıyorum) "revizyonist" olarak tanımlanmış; (b) "revizyonizm, bir burjuva ideolojisidir" denmiş; (c) öyleyse, diye devam edilmiş, "sosyalist bir ülkede revizyonizmin iktidara gelmesi, burjuvazinin iktidara gelmesi demektir"; (d) "burjuva diktatörlüğünün kurulması, sosyalizmin yerini kapitalizmin almasıdır" önermesiyle, operasyon tamamlanmıştır. Bunlar bugün çok, çok kaba ve sakat geliyor; maceracı akımların, Lenin'in "oportünizme karşı mücadele edilmeden emperyalizme karşı mücadele bir riyadan ibarettir" sözünü alıp, bundan, "oportünist" diye tanımlanan diğer sol akımlara karşı şiddet kullanımının mazeretini türetmeleri kadar değilse bile, ona yakın bir zorlama yapıldığını düşünüyorum.

Bu bir yana, demek ki merkezi yapıtaşı "revizyonist diktatörlük" kavramıdır ve bunun da işaretleri siyasi-ideolojik olmaktadır, olmalıdır. Bu bakımdan, siyasete ve ideolojiye fazla önem verdiğim eleştirisi, tamamen yanlış ve haksızdır; Sosyal-Emperyalizm Teorisi'ni nasıl benimsediğimizin unutulduğu gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Siyasi-ideolojik kertede, özellikle Brejnev döneminin pratikleri ve teorileri, Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin odağında yer alan "revizyonist diktatörlük" kavramına, bir 15 yıl boyunca, göreli bir haklılık kazandırmıştır. Bu pratikler, *ülke içinde, kendi halkını bastırmak, partide ve toplumda demokrasiyi yoketmek; uluslararası alanda, başka partilere ve ülkelere hegemonyacılık yapmak, siyasi-askeri müdahalelerde bulunmak* noktasında toplanıyordu. Teori de, esas olarak bu pratiklerin "proletarya diktatörlüğü" adına, "enternasyonalizm" adına, "sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması" adına, vb. savunulmasından, böylece *sözkonusu kavramların dejenere edilmesinden* oluşuyordu. Sovyet yönetiminden, ne şatafatlı, riyakâr, muhtevasız formül tekrarlarının dışında, dürüstlüğün d'sine rastlanabilecek bir üslup; ne de sosyalizmin tarihsel ve güncel sorunları hakkında biraz olsun gerçekçi içerikler duyulabilir hale gelmişti.

Bugün ise durum son derece farklıdır; Sovyetler Birliği'nin kesin renk değiştirmişliği, yeni tip bir burjuva diktatörlüğüne dönüşmüşlüğü, sosyal-faşistliği, sosyal-emperyalistliği, vb. varsayımları açısından tasavvur edilmesi imkânsız derecede farklıdır. Gorbaçov yönetiminin somut realitesini, *Saçak* dergisinin Mayıs 1988 tarihli 52. sayısında çıkan "Dünyanın Büyük Dönemeci -II" başlıklı yazımda anlatmaya çalıştım. Esasen 1987/18. sayısından bu yana *2000'eDoğru* 'da da bu konuda pek çok olguya yer verilmiştir; *Saçak*'ta az da olsa Sovyet teorik ve günlük basınından bazı örnekler yer almıştır; diğer günlük ve haftalık basın, her gün yeni yeni gelişmelerin haberleriyle dolup taşmaktadır. Çok kısaca özetleyecek olursak, (a) SBKP içinde geniş bir demokrasi, fikri çoğulculuk hâkim olmuştur ve bunun teorisi, aşağı yukarı bizim halis yerli malı "kanatlılık" teorimizle aynı şekilde yapılmaktadır. (b) Genel olarak toplumda çok geniş bir demokrasi hâkim olmuştur: Parti ile devlet birbirinden ayrıştırılmakta;partinin işlevi bilfiil yönetmek değil yolgöstericilik olarak yeniden tanımlanmakta; "proletarya diktatörlüğü" adına güvenlik kuvvetlerinin keyfiliğine son verilmekte; buna uygun yasal düzenlemelerde, hep, "düşman" ve "yasak" kavramlarının sınırlarının iyice daraltılması, özgürlük ve çoğulculuk alanının genişletilmesi esas olmakta; ayrıca, sadece bu ortamda gelişen spontane bir olay olarak değil, doğrudan doğruya şimdiki önderlik eliyle, kastlaşmaya, yüksek bürokrasinin ayrıcalıklarına, her türlü yozlaşmaya *bir emekçi ahlâkı, sosyalizmin her şeyden önce emekçi demokrasisi demek olduğu bilinci açısından* bir bombardıman yürütülmekte; toplum hayatının her alanında emekçi değerlerine ağırlık verildiği görülmektedir. Öte yandan (c) partide ve toplumda demokrasi, tarih içinde de geriye doğru genişletilmekte; sırf farklı fikirler taşıdıklarından ötürü, halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması sonucu atılmış, satılmış, sürülmüş, öldürülmüş insanlar, illâ teorik pozisyonları doğru bulunmaksızın, bir parti meşruiyeti ve bir sosyalist yasallık sorunu olarak aklanmaktadır. *Hiçbir sömürücü hâkim sınıfın, kendi tarihini, uzak geçmişte kalmış kendi haksızlıklarını böyle didik didik ettiği görülmemiştir ve bu mümkün değildir.* Doğruyu-yanlışı yılların derinliklerinden çıkartıp kapsamlı, içten özeleştirilerle yeniden değerlendirmek, asla burjuvazinin değil, ancak ve ancak sosyalist vicdanın bir meselesidir. Bütün ülkelerin burjuvazisinin kendi tarihine bakışını, bunun bir tek emsalinin görülemeyeceği açısından, sonsuza kadar tartışmaya hazırım. (d) Dış ilişkilerinde Sovyetler Birliği, uluslararası sosyalist harekette çoğulculuğu, başka parti ve ülkelere müdahalede bulunulamayacağını saptamış; Afganistan'dan çekilmeye başlamış ve bunun da bir hatâ olduğunu önemli ölçüde kabul etmiş; ayrıca, bir bütün olarak askeri doktrininde, taarruz ilkesi yerine savunma ilke-

sini, ABD'ye karşı güvenliği açısından "eşit caydırıcılık" ilkesi yerine (çok daha düşük bir düzeyi ifade eden) "yeterli caydırıcılık" ilkesini benimsemek gibi, çok önemli iki değişiklik daha yapmıştır. Bütün bunları daha önce de belirtmiştim; şimdi, Mayıs sonu-Haziran başı itibariyle şunu da eklemek istiyorum: 28 Haziran 1988'de yapılacak 19. Parti Konferansı için SBKP Merkez Komitesi'nin hazırladığı Tezler, tek başına bu belge, aslında daha fazla tartışmaya mahal bırakmayacak bir düzeydedir (bkz. *2000'e Doğru*, Yıl 2. Sayı 24, 5 Haziran 1988). Bu Tezler karar haline dönüştüğü zaman, gerek partide, gerekse devlet aygıtı içinde, halktan kopmuş bürokratik kastların yuvalanma odakları olan daimi aygıtların gücü kırılacaktır. Gene 19. Parti Konferansı Tezleri'nde, SBKP, Sovyet dış politikasına çok uzun süre dogmatizmin, sübjektivizmin ve aşırı bir güvenlik psikozunun hâkim olduğu şeklinde bir özeleştiriyi ilk defa yapmakta (bu özeleştirinin niçin *doğru* olduğuna ayrıca değineceğim); açıkça, biz ABD ile bir silahlanma yarışına girmekle hatâ yaptık bile demektedir (bunu söyleyen bir devletin, dünya hâkimiyeti peşinde koştuğundan ve koşacağından söz edilebilir mi?).

Bugünkü Sovyetler Birliği'nin siyasi-ideolojik kertesine ilişkin son ve bence en önemli nokta, (e) Sovyet devletinin iç ve dış ilişkilerindeki bu derin demokratikleşme sürecine eşlik eden *tarihsel ve teorik tahlilin karakteridir*. Geçen sefer kaydettiklerimi, şimdi, elimize yeni geçen 19. Parti Konferansı Tezleri'nin tuttuğu ışıkla birleştirerek tekrar sunuyorum: *Gorbaçov önderliğine göre, 1917 Devrimi'nin geri bir ülkede meydana gelmesinden sonra, sosyalizmin inşasında "ilk" olmanın verdiği tecrübesizlik ile, emperyalist kuşatma ve faşizmin yükselişi gibi nesnel dış koşulların bir bileşimi sonucu, geriliğin altedilmesi sürecinin normal olabilecek bir temposu aşırı ölçüde hızlandırılmış; gerek kurulan üretim ilişkilerinin düzeyi (kollektivizasyon), gerekse üretici güçlerin büyüme temposu (sanayileşme) açılarından, kitle çizgisinden "sol"a doğru sapmalar meydana gelmiş; bu da, çok büyük ve merkezi bir devlet aygıtının inşası, her şeyi zaptürapt altına alması sonucu, çok fazla merkeziyet, yukarıdan aşağı cebir ve disiplin kullanılması sonucunu vermiştir. Böylece, halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alındığı geniş bir zemin doğmuş; parti ve devlet yönetimi, adaleleri alabildiğine gererken (böyle bir ortamda neler olabileceğini kendi tecrübemizden bilmiyor muyuz?), normal fikir ayrılıklarını ezilmesi gereken ihanetler gibi değerlendirmeye itilmiş; tabanı ve halkı ezdikçe de tabandan ve halktan kopmaya, kendi kendini daha fazla iç ve dış güvenlik psikozlarıyla çevrelemeye başlamıştır. Bir yönüyle, demokrasinin yokolması, davranış kalıplarını ve teorilerini değiştiremeyen bir parti ve devlet yaratmıştır; çünkü herkes değişiklik önermeye*

korkmaktadır. Diğer yönüyle, muazzam bir disiplin uygulayarak parti tabanını ve halkı çok zor görevlere seferber edecek şekilde inşa edilen ve habire pekiştirilen mekanizmanın bir özelliği, işin doğası gereği, partide ve devlette her türlü daimi aygıtın, yürütme organlarının, seçim ilkesinin ve seçilmiş komitelerin, meclislerin, vb. üzerine çıkarılması, tabii bu arada devletin göreli özerkliğinin de parti tarafından yutulması ve sonuçta her şeyin, partinin daimi aygıtı tarafından , apparatçik'ler bürokrasisi tarafından, nomenklatura tarafından çok sert emir- kumanda metotlarıyla yönetilmesi olmuştur. Düşünüş tarzı gitgide kemikleşen, dogmatikleşen bu, devlet görevlerine bağlı bürokratik kast, dış politika alanında ise, Çarlık döneminden bir Büyük Rus milliyetçiliği tortusunu devralmış; onun üzerine, Komintern'den bir "dünya devriminin merkezi olarak Sovyetler Birliği" ve "dünya partisinin çekirdeği olarak SBKP" gibi son derece hatâlı bazı nosyon veya alışkanlıkları devralıp eklemiş, "enternasyonalizm"i bu fikirlerle özdeşleştirmiş ve bunu da bir dogmaya dönüştürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, başka sosyalist ülkeler (esasen, Sovyet ordusunun müdahalesiyle) kurulduklarında, tâ Komintern'den türeyip gelen vülger dogmalarla örülmüş bu zihniyet, Sovyet-merkezli, tek sesli, Moskova'nın her türlü yaptırımına açık, vesayet altında bir sistemin oluşturulmasına yol açmıştır. Bir de üstüne, Nazi saldırısının ardından Amerikan emperyalizminin nükleer şantajı ve "ara bölgeler"e taarruzu binince, gerçekten kelimenin tam anlamıyla bir "güvenlik" psikozuna kapılan Sovyet nomanklatura bürokrasisi, kendi anavatanının çevresinde inşa ettiği "savunma kordonu"ndaki her türlü merkez-kaç eğilimi derhal önleme ve cezalandırma hakkını kendinde iyice görmeye başlamıştır (Komintern anlayışlarıyla devamlılığı vurgulamak bakımından, burada bir saptama yapayım: Stalin'in, gücü yetecek olsa, maddeten mümkün olsa, Tito'ya karşı Yugoslavya'yı işgal etmeyi isteyeceği çok mümkündür; bu bakımdan, Çekoslovakya 1968, aslında, olamamış bir Yugoslavya 1948'in, Sovyet devletinin gücü yettiğinde gerçekleşen gecikmiş bir biçimi sayılmalı). Bütün bunların kökeninde, dolayısıyla, 1930'lardan Brejnev dönemine uzanan bir "tabandan ve halktan kopuş/daimi aygıtlar yönetimi/nomenklatura bürokrasisi/ Komintern dogmaları/ İkinci Dünya Savaşı zaferinin körüklediği milli kibir ve güvenlik psikozu" bileşimi yatmaktadır. Ben bir yığın metni kendi sözlerimle özetledim; ama bu, doğru bir özettir ve şimdiki Sovyet önderliğinin ideolojik söyleminin, kendi geçmişini açıklayış tarzının bu olduğunu her türlü kanıtla göstermek, artık son derece kolaydır.

Ve bence bu, son derece gerçekçi bir tahlildir; bugün işte bu tahlil gerçeğin tınısını vermekte, bizim sosyalizm tarihine ilişkin kendi düşüncelerimizin pek çoğuyla fevkalâde buluşmakta, her noktasına

katılmasak bile bu teoriyi Marksizm-dışı sayma imkânı hiç, ama hiç bulunmamaktadır. Bir noktadan sonra, üretici güçlerin önünü eski üretim ilişkilerinin ve üstyapıların (devlet, ideoloji, alışkanlıklar,vb.) tıkamasıyla iç ve dış başarısızlıklar çoğaldıkça, parti içindeki sağlıklı unsurlar ne kadar zor da olsa zamanla bunun bir muhasebesini oluşturabilmiş ve artık olguların kendini iyice kabul ettirdiği bir noktada bu teorik ve tarihsel tahlili SBKP'ye kabul ettirerek reformların önünü açmayı başarmışlardır. Bunun başka türlü izahı yoktur. Reformlar da sosyalist karakterdedir, teori de sosyalist karakterde; ne biri, ne diğeri, ne de hele ikisi bir arada, bir "liberal-burjuva işletme yöneticileri" modeliyle açıklanabilir. Yıllardır, Marksizm'de burjuvazinin kullanabileceği hiçbir şey olmadığını döne döne vurgulamış bir akım olarak, bir "sömürücü hâkim sınıf kesimi"nin bu kadar Marksist, bu kadar emekçi içerikli olmasını, biz her şeyden önce kendi kafamıza sığdıramayız. Üç-beş küçük düzeltme sözkonusu olsa, haydi neyse; ama yıllardır en ciddi Marksist eleştirmenlerin Sovyet siyasi sistemine yaptığı bütün eleştiriler şimdi Sovyet önderliği tarafından adetâ tek bir paket gibi benimsenip yürürlüğe konduğunda, doğrusu bu, biraz fazla oluyor.21 Birşeyler bel vermek zorundadır.

Bel verecek olan, SSCB'nin değişmez bir biçimde "revizyonist-burjuva diktatörlüğü" altında olduğu teorisidir. Bugün Sovyetler Birliği'nde, ideolojisi, teorisi, iç ve dış pratikleriyle sosyalist bir siyasi iktidar, Marksist bir siyasi iktidar vardır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği sosyalist bir ülkedir; geçmişte öyle olmaktan çıkmadığı anlaşılmaktadır.

(2) Reformların Sırrı : Geçmişte, Ekonomik Sınıflar Oluşamamıştır

Peki öyleyse, Eski Teori'mizi geliştirirken varlığını saptadığımızı sandığımız, o "antagonist sınıflar" nereye gitti? Cevap: *Hiçbir zaman olmadılar; zaten biz de ekonomik olarak tanımlayamadık onları, daha çok "geri dönüş olduğuna göre oralarda bir yerde olmalıdırlar" gibi bir yakıştırma yaptık. Aşırı Sovyet taraftarları, "kamu mülkiyeti olduğuna göre sosyalizm vardır" dogmasını tekrarlayıp durdular. Biz bu mekanik özdeşliğe haklı olarak karşı çıktık, fakat şunu göremedik: Aslında kamu mülkiyetinin varlığı, halktan kopan bürokratik kastların doğrudan doğruya üretim süreci içinde kök salarak, üretim araçları üzerinde kalıcı bir tekel kurarak gerçek anlamıyla sınıflaşmalarına engel olmaktadır. Bu koşullarda, siyasi kertedeki yuvalanmalar sınıflaşmanın başlangıcını teşkil ediyor, fakat bu eğilim bir türlü olgunlaşamıyor; Sovyetler Birliği gibi toplumlarda doğan*

"yeni sınıf"ların sınıfsallığı, çok önemli, hayati bir boyutuyla hep eksik ve güdük kalıyor. Halktan kopan zümrelerin siyasi yuvalanma odakları olarak daimi aygıtlar, apparat'lar, nomenklatura ilkesi, vb., işte bu yüzden, vazgeçilmez oluyor; üretim kademesine inemeyen, bölüşüm süreciyle sınırlı kalan zenginleşme müdahaleleri de ancak buralardan yapılıyor ve fakat daima bir hukuk-dışılık, bir gasp, dolayısıyla bir kovuşturulabilirlik niteliği de taşıyor. Öte yandan, parti içinde ve toplumda genel ideolojik kerte olarak Marksizm mutlaka yaşıyor; ne kadar taşlaşma cereyan etse de, önemli kesimlerin Marksizm-içi düşünmeleri önlenemiyor, yokedilemiyor ve bu kesimler bir muhasebe yapıp, geçmişin başarısızlıkları temelinde yeteri kadar da kuvvet topladıklarında, sonuç olarak karşılarında ekonomik sınıflar değil, ekonomi kertesinde oluşmuş bir sınıfsallıktan beslenen aşılmaz direnme güçleri değil, alt tarafı, parti ve devlet aygıtının orasında burasında tutunmaya çalışan, bir bütün olarak gerçekten sınıfsal bir ortak bilinç ve koordineli karşı-devrimci eylem kapasitesinden yoksun zümreler buluyorlar. Onun içindir ki, sorun gerçekten bir bürokrasi sorunudur (sorunuymuş) ve direnmeler kırılarak reformlar mümkün olabiliyor. Ve onun içindir ki, Gorbaçov önderliği, özellikle şu 19. Konferans Tezleri ile, tam da o siyasi yuvalanma, bürokrasinin kendi kendini nispeten kalıcı kılma odakları olarak daimi aygıtları ekarte etmeye yöneliyor. Bence bu, canalıcı bir tesbittir ve doğru teori ile doğru pratik önlemin içiçeliğini simgeliyor.

Sonuç olarak, sosyalizmin ağır yaralar aldığı ama ölmediği, çünkü ekonomik sınıfların teşekkül edemediği SSCB'de, Marksist bir önderlik kendi sorunlarına, Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nden daha gerçekçi bir teşhisi teoride ve pratikte koymuş bulunuyor. Geriye, diğer tarihsel sorunların muhasebesi kalıyor.

1. Bu yazı, 19 Mart 1988 tarihinde Ankara'da verilmiş bir konferansın geliştirilmiş şeklidir. 12 Mart tarihli ilk konferans, "Dünyanın Büyük Dönemeci I, II" başlığıyla, *Saçak*'ın Nisan ve Mayıs sayılarında yayınlanmıştı. O metnin her iki bölümüne koyduğum dipnotlarda, bunların "*Saçak* dergisinin ortak veya ağırlıklı anlayışları değil", "kişisel görüşlerim" olduğunu özenle belirtmiştim. -Yazarın notu.

2. Elbette bu, solun muhasebe konularının Sovyetler Birliği ile sınırlı olması demek değildir: çok daha fazla sayıda akım ve grup açısından, kitle çizgisinden kopuş; başka ülkelerin devrimlerini taklit çabasından kaynaklanan şablonculuk ve maceracılıklar; muhteva devrimciliği yerine biçim fetişizmi; demokratik olanaklara ve yasal, partili sosyalizm mücadelesine sırt çevirme; Marksizmi "şiddet" ile özdeşleştirme; bütün bunların da etkisiyle, emekçilere açılamayış ve küçük burjuva kesimlerle, özellikle de çok değişken, uçucu bir gençliğin süper-militan dar azınlıklarıyla sınırlanma; bu küçük burjuva sınıf temeli üzerinde sonsuz bir iç didişme ve parçalanmanın doğması; dış ilişkilerinde hiç olmayacak eylemlere sürülen militanlara, bunun zorunlu koşulu olarak, örgütlerinin iç hayatında demokrasi tanınmaması ("dış demokrasi"nin/kitle çizgisinin tahribi ile iç demokrasinin tahribinin elele yürümesi); sürekli parçalanan franksiyonların kendi

aralarındaki çelişmelerin de şiddete dayanarak çözülmek istenmesi... çok daha ağırlıklı problemleri meydana getirebiliyor. Ancak biz burada, genel konumuz gereği, sırf "sosyalizm sorunları" diye adlandırılan Sovyetler Birliği ve Çin'e bakışlar üzerinde duracağız.

3. "Dünya partisi", "dünya devrimi için tek merkez" fikirlerinin Komintern somutlanışı, Türkiye'de örgütlü, sosyalist sol içinde, ilk defa TİKP'nin varolduğu 1978-1980 döneminde, *Aydınlık* gazetesinde ve *Türkiye Gerçeği* dergisinde eleştirildi. Keza, Stalin döneminin uluslararası ilişkilerinin bir diğer önemli olayı: Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı ve onu çevreleyen anlayışlar da (faşizmin yükseldiği ülkelerde, sosyal demokrasinin de "sosyal faşist" ve ittifak yapılmaz sayılması; Batı demokrasilerinin ise yatıştırmacılıkları yüzünden Alman-İtalyan mihverinden daha fazla tehlike arzediyormuş gibi gösterilmeleri, vb.), ilk defa *Aydınlık*'ta sorgulandı. Bunlar doğru yönde atılmış adımlardır, çok değerli kazanımlardır. Ancak, bugünden geriye baktığımda, (a) Komintern'i eleştirmek ile Brejnev döneminde iyice belirginleşen Sovyet hegemonyacılığını, büyük devlet kibiri ve şovenizmini eleştirmeyi birleştiremediğimizi, başka bir deyişle, kafayı salt Kruşçev'e takarak 1930'lardan gelen önemli bir devamlılığı göremediğimizi, Komintern yaklaşımının kemikleşmesi ve dogmalaştırılmasıyla tırmanan, ideo-politik kertede örülmüş bir hegemonyacılık sapması nosyonuna varamadığımızı; (b) Komintern'i eleştirmek ile TKP'yi eleştirmeyi de yeterince birleştiremediğimizi, hattâ TKP'nin (sırf) Komintern'in zıddı gibi kavranmasına ağırlık verdiğimizi ve bunun yanlış olduğunu düşünüyorum.

Bu işin bir başka yönü de var. *Aydınlık*'tan sekiz-dokuz yıl sonra bugün, Komintern'in değilse bile 1939 Saldırmazlık Paktı'nın eleştirilmesi, Sovyetler'de başlamış durumda! Ve bu eleştiri, hemen tamı tamına, bizim koyduğumuz şekilde gelişiyor: bizatihi faşizme karşı zaman kazanmak gibi doğru bir anlayışla yapılmış olması halinde bu paktın taktik gerekliliği inkâr edilmeksizin, fiiliyatta paktın faşizme karşı mücadelede önemli hatâlarla elele gitmesi, bu paktın imzalanmasıyla artık Batı demokrasilerinin "baş düşman" olduğu saplantısına düşülürken muhtemel bir Alman saldırısına karşı uykuya yatılması didik didik ediliyor. Kritik soru, şu: Glasnost'çular, Marksist değillerse, nasıl oluyor da böyle düzgün, Marksist tarih tahlilleri geliştirebiliyorlar? Bir kere, farazi bir "sosyalizm-dışı hâkim sınıf" olarak ne diye tarihi yanlışları düzeltmek ihtiyacını duyuyorlar ve ikincisi, doğru muhtevayı nasıl tutturuyorlar? Biz sosyalistsek, onlar ne oluyor? Bu soruya tekrar tekrar döneceğim.

4. Bu, ilginç bir husus: Brejnev döneminde, Sovyet-merkezli kümeleşmenin en katı, en bağnaz, en sekter, aynı zamanda fırsat bulduklarında en tırmanıcı (arrivist) unsurları, Doğu Avrupa'ya sığınmış, oradan yönetilen küçük örgütler oldular. İran'da Tudeh, Portekiz'de Cunhal, "kraldan fazla kralcı"lığın diğer iyi örnekleridir. Öte yandan, kendi toprağına ayağını basan partiler, kendi halklarıyla kaynaşma yolunda ilerleyebildikleri ölçüde, her şeylerini, bizatihi varlıklarını başkalarına borçlu olmadıkları ölçüde, çok daha dengeli tavırlar alabildiler: Çekoslovakya ile Afganistan'ın işgalini mahkum ettiler, Polonya'da işçi hareketini savundular ve darbeye karşı çıktılar. Bu göreli olgunluğun en belirgin örneğini, İtalyan Komünist Partisi oluşturuyor. (Enteresandır: 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında Çin, polemiklerin erken bir aşamasında Yugoslavya'nın yanısıra -hattâ ondan da önce- İKP'yi baş hedef almış; Togliatti'nin "yapısal reformlar" çizgisini reformcu bir "revizyonizm" ve "Kruşçev revizyonizmi"nin uzantısı/ pişdarı gibi yorumlamıştı. Kuşkusuz İKP'nin kendi ülkesinin koşullarında gerçekte ne derece reformculuğa kapıldığını veya kapılmadığını, ben tartamam; ama işin içinde bir terslik olduğu aşikâr. Tarihi yeniden irdelemek, bizi daha böyle pek çok paradoks ile yüzyüze getirecektir.)

5. "Tutarlılık" demek, sanırsam.... En aşırı "tepeden inmeci" resmi Atatürkçüden daha aşırı bir öztürkçeciliğin kekrek, takır tukur halktan kopukluğu, ilginçtir, bu süper-Brejnevci dönemde sözkonusu kesimin resmi lehçesini meydana getiriyordu.

6. Türkiye solu, 1960'ların ikinci yarısı ve 1970'ler boyunca hep parçalandı, hep parçalandı. Bu süreç çeşitli erdemlerin ve çeşitli kusurların da, yere düşen bir aynadaki görüntünün de tuzla buz olması gibi, değişik akım ve gruplara bölünmesini beraberinde getirdi. Kimde doğrular daha fazla, kimde yanlışlar daha fazla, bunun gramla tartılmasına girişmeyeceğim; yararlı olduğu kanısında değilim, bizi daha geniş birlikteliklere yaklaştırmaz. Ama genel bir perspektif olarak şundan yanayım: Soldaki farklı grupların farklı üstün yanları vardır; kimisi geniş ufuklu, yasal, partili mücadele tecrübesine sahip ve politika üretmede yaratıcıdır, kimisinin örgütçülük yanı güçlüdür ve yıllar yılı daha fazla işçi sınıfına yönelmiştir, kimisiyse daha canlı bir devrimci atılganlığın taşıyıcısıdır. Böyle bakıldığında, solu birleştirmek, bu dağınık erdemleri bir araya toplamak ve yoğunlaştırmak, zaaflarımızı birbirimizin kuvvetli yanlarıyla telafi etmek anlamına da gelecektir.

7. Burada, geçmişte bu kesime mensup bir kişi olarak ve geçmişe dönük olarak konuşuyorum. Sosyalist Parti, yeni bir partidir; geçmişteki hiçbir parti ve programın devamı olmayan, yeni ve değişik bir programa sahiptir; bileşimi itibariyle de yeni bir oluşumu simgeliyor. Bu bakımdan, "Aydınlıkçı" kesimin muhasebesi, Sosyalist Parti'nin duyabileceği bir şekilde yapılsa bile, Sosyalist Parti'nin meselesi değildir. Bu hususu gözden kaçırmamak gerekiyor.

8. Bu tutumların bir ilk eleştirisi-özeleştirisi için, bkz. İlhan Kırıt, "Sol İçinde Şiddetin Geçmişi", *Saçak*, Sayı 47, Aralık 1987, s.9, özellikle dipnot 40-41 dolayları ve sonrası.

9. Bu açıdan, bugün eski MİT ajanı Mahir Kaynak'ın, *Bulvar* gazetesinde ve *2000'e Doğru*'da, 12 Eylül öncesinde Türkiye'de terörün Amerika tarafından körüklendiği ve Sovyetler'e yıkıldığı konusunda söylediklerini okumak, ilginç olmaktadır. Bkz. *2000'e Doğru*, Yıl 2, Sayı 16, 10 Nisan 1988, s. 8-13.

10. Bu konuda da bir ilk özeleştiri için, bkz. İlhan Kırıt'ın adı geçen yazısı, *Saçak*, Sayı 47, Aralık 1987, s.9.

11. Bu tür yaklaşımların ne kadar içimize işlemiş olduğuna bir örnek vereyim. *Saçak* dergisinin Mayıs 1988 tarihli 52.sayısında, TİKP'nin Ocak 1980'deki 1. Genel Kongresi'ne sunulan Merkez Komitesi Raporu'ndan bir bölüm -teorik bakımdan eskimiş olduğunu aşağıda savunacağım bir bölüm- yayınlandı. Bu belgenin s.46'daki sunuş notunda, "Türkiyeli sosyalistlerin ... o günkü bakışları" ifadesi kullanıldı. Altını benim çizdiğim iki kelime, normal okuyucuda, 1980 başı itibariyle Türkiye'de kendimizden başka sosyalist görmediğimiz ve o koşulların değerlendirilmesi bakımından hâlâ aynı kafada olduğumuz izlenimini, doğal olarak uyandırır. Bunun bilinçli yazıldığını iddia etmiyorum; tam tersine, bilinçsizce yazılabilmesinin yansıttığı içsel alışkanlık gerçeğine dikkat çekiyorum. Solu birleştireceksek, kendi kendimizde daha birçok şeyi kırmak için daha ciddi çabalar sarfetmek gerek.

12. 1978-1980 döneminde solun diğer kesimleri, bizim hemen bütün politikalarımıza sağcılık diye saldırıyorlardı. Bu onların "sol"a savrulmuş olmalarından ileri geliyordu. Onun için, herhangi bir karışıklığa yol açmamak açısından hemen belirteyim ki, (a) kitle çizgisi ve doğru bir eylem çizgisi konusundaki genel anlayışlarımızın; (b) yasal, partili bir sosyalist mücadelede ısrarımızın; (c) Türkiye'de bir "devrimci durum"un sözkonusu olmadığı, tam tersine halkın mücadelesinin maceracılığın ve terörün tırmanması oranında geri çekildiği yolundaki tespitlerimizin; (d) buradan hareketle, demokratik kazanımları savunmak için mevzilenme ihtiyacını kavrayışımızın; (e) bu doğrultuda, parlamenter rejimi koruma ve artan darbe tehlikesini püskürtme amacına dayandırıldığı ölçüde, merkezci diyalog ve uzlaşmalar önermemizin, bir Milli Birlik Hükümeti formülü ortaya atmamızın ve iç barış ve istikrarı savunmamızın....tamamen doğru olduğu inancındayım. Sağ hatâ şüphelerinden söz ederken, bir ilk kestirim olarak, bunların dışındaki bazı söylem ve politikalarımızı kastediyorum. Burada tahlilci olmalıyız: sağcılık olan şeyler vardı, olmayan şeyler vardı. Solun "sol" hatâlara savrulan kesimleriyle ku-

tuplaşma içinde, kendi doğrularımızın ötesinde, biz de sağ hatâlar biriktiriyorduk. 1980 sonrasında bizde başgösteren çok kuvvetli sağ cereyanın, 1980 öncesindeki bu yönümüzün yoğunlaşması ve çok aşırıya gitmesini ifade ettiği yolundaki fikrimi, kuşkusuz kuvvetle koruyorum.

13. Daha sonra değineceğim ama, şimdiden bir örnekle açıklayayım. Çok ilginçtir: Kültür Devrimi'nin, faraza Liu Şaoşi'nin politika önerilerini "kapitalizm yolculuğu" olarak nitelemede kullandığı *aynı* kıstaslar açısından; bizim, SSCB'de bir "Kruşçevci karşı-devrim"den söz ederken kullandığımız *aynı* kıstaslar açısından; keza, bazı arkadaşların Çin'deki Deng reformlarına şüpheyle bakmalarına yol açan *aynı* kıstaslar açısından, bugün Sovyet muhafazakârları, Brejnevciler, Gorbaçov'a hücumlar yöneltiyorlar; sosyalist meta ekonomisi teorisi ve uygulamalarını, Stalin'in vazettiği klasik Sosyalizmin Ekonomi Politiği'nden ayrılan revizyonist bir çizgi olarak niteliyorlar, *perestroyka*'yı "sosyalizmin terki" ile özdeşleştiriyorlar (esasen, demokratikleşmeye, glasnost'a da "proletarya diktatörlüğünün terki", "karşı-devrimcilere tolerans", "burjuva liberalizmi", "Martov'un ve Dan'ın Menşevik fikirlerinin canlandırılması" açısından, revizyonizm diye bakıyorlar). Diyelim ki Gorbaçov, Kruşçev'in aynen devamıdır (bana göre öyle değil, çok daha olgun, dengeli ve bütünlüklü ama, olsun); o zaman (dahi), Kruşçevcilik ile Brejnevcilik arasında muazzam bir ayırım ortaya çıkıyor. Zaten, bin türlü olgu, bizim eskiden kullandığımız "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi" teriminin sırf siyasi bir polemik terimi olduğuna, "ikisi de aynı derecede kötüdür" gibi bir değer yargısının (tabii, bu da yanlış) ötesinde bilimsel bir içerik taşımadığına işaret ediyor. Eğer Kruşçev, özellikle SSCB içinde yapmaya çalıştıklarıyla "revizyonist" ise, Brejnev kesinlikle "revizyonist değil"dir -ileride çok daha fazla açacağım bu fikri, şimdiden haber vereyim; tam tersine, Kruşçev'in yanında Brejnev, Stalin'den devralınmış pratik yapılara ve teorik mirasa, bütün deformasyonlarıyla birlikte çok daha sadık, aslında hayli katı bir dogmatik oluyor. Ve tabii, eğer Eski Teori'mizde illâ israr edeceksek ve Çin'deki Deng reformları da bir "kapitalizme dönüş" çizgisiyse, bütün bunlar bizi, bu tür "revizyonizm"lere karşı *Brejnevcilerle birlikte* mücadele etmek durumunda bırakıyor!

14. Bu terimin tam ne anlama geldiğini bilemiyorum. Bir ülke ya sosyalisttir, ya değildir. Sosyalistse, ikinci olarak, emekçileri görece bastırdığı bürokratlaşma dönemleri de olabilir, daha demokratikleştiği dönemleri de. Eğer bizim, sosyalizm kategorisi *içinde* özellikle böyle dönemlerden/çizgilerden yana olmamız gerektiği anlatılmak isteniyorsa, ne âlâ. Ama bir tasnif sistemi açısından, "emekçi sosyalizmi" deyimine tam lâyık görülmeyen durumların, kapitalizm ile sosyalizm arasında nerede durduğunu iyi belirlemek ve böyle çok fazla alt-kategoriler yaratmamak gerekiyor.

15. "Dünyanın Büyük Dönemeci-II" başlıklı yazımda (*Saçak*, Sayı 52, Mayıs 1988, dipnot 5), Kültür Devrmi'nin her zaman Stalincilikten çok farklı gibi düşünülmesine, biçim olarak öyle gözükmesine karşın; Kültür Devrimi'nin yoğun otoritarizmine yaslanan ve halk içindeki çelişmelerin çözümünde sonuç olarak şiddete başvuran Mao ile (Mao'nun bu yönü ile), Stalin döneminin bu alandaki hatâları arasında bir paralellik, bir içsel bağlantı kurdum. Bu saptama açısından, şimdiki Sovyetler Birliği ve Çin tartışmalarında, yukarıdaki içiçelik, yani aşırı Stalin savunuculuğu ile aşırı Kültür Devrimi savunuculuğunun birlikte başgöstermesi eğilimi, bana biraz anlamlı geliyor.

16. Kültür Devrimi'ne ilişkin olgulardan kaçış eğiliminin çarpıcı bir örneği, Tunca Arslan'ın, Bertolucci'nin *Son İmparator* filmine ilişkin değerlendirmesidir. Bkz. *2000'e Doğru*, Yıl 2, Sayı 18, 24 Nisan 1988, s. 48-49. Toplam iki saat kırkbeş dakikalık bu film içinde ancak 1-2 dakika (yani, belki yüzde 1) tutan, bu Kızıl Muhafızlar eleştirisi, Tunca Arslan'ın önemli reaksiyonlarına konu oluyor. Buradaki sübjektivizm bir yana; galiba Kültür Devrimi'nin altından kalkamayan, Bertolucci değil, daha çok Kültür Devrimi'nin bir kısım olgularının sergilenmesinin altından kalkamayan, Tunca Arslan

oluyor. İyi ki, Kültür Devrimi sırasında yıllar yılı Çin dergilerini inceden inceye, satır ve resim kaçırmaksızın okumuşum da, o sıralarda neyin övüldüğüne, hangi davranış biçimlerinin göklere çıkarıldığına bakarak, Bertolucci'nin filmindeki Kızıl Muhafızlar taplosunun *ne kadar gerçek* olduğunu, bizzat biliyorum. Kültür Devrimi'nin, kendisinin somut olarak sayıp döktüğü fanatizm ve dogmatizm ve formalizm olgularının dışındaki "gerçekliği"nin ne olduğuna, Tunca Arslan hiç değinmiyor. Son bir husus: eleştirmen, "yüzde yetmiş doğru, yüzde otuz yanlış bir film" değerlendirmesini yapıyor. Bu, sanat eserini salt ideolojik-siyasi bir metne *indirgemenin* çok tipik bir örneğidir. Ve bu, Kültür Devrimi'nin de kültür ve sanat konusundaki tipik tutumuydu. İşte böyle, Kültür Devrimi'nin aşırı savunuculuğu, Kültür Devrimi'nin tek tek önemli darlıklarına dönüşle de elele gidiyor.

17. Sosyalist ülkelerin geçmişlerinde, böyle müdahaleler çok görülüyor. Bir kere, "çelişmelerin genelliği" adına "çelişmelerin özgüllüğü", buna bağlı olarak tek tek insani faaliyet alanlarının kendi kanuniyetlerinin varlığı ve dolayısıyla özerk gelişmelerine, meselelerini kendi içlerinde çözmelerine olanak tanınması ihtiyacı, yok sayılabiliyor. Bir yandan, kültür, sanat ve bilim, hep ideolojiye indirgeniyor ve tabii ideolojide de çok-sesliliğe izin verilemeyeceği sanıldığından, aşırı kapsamlı ve aşırı sert bir "proletarya diktatörlüğü" kavramı adına, ideolojik üretim araçları üzerinde tekel, dolayısıyla bilim, kültür ve sanat alanları üzerinde de tekel ihdas ediliyor. Diğer yandan, genel bir Marksizm bilgisinin her şeye yeteceği varsayımıyla, bu alanların tepesine, özgül yaratım faaliyetlerinin içinden gelmemiş, ama "siyasi bakımdan sadık" görülen "siyasi komiser"ler dikiliyor. Dolayısıyla bilim, kültür ve sanat yaratıcıları, hep, "siyasi hatâ yapma" korkusu içinde yaşıyorlar (ve tabii, halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınmasının zaten yaygın olduğu ortamlarda, "siyasi hatâ"nın bedeli de çok ağır olabiliyor). Bence Jdanov'un söylediklerinin içeriğinden, belli bir konuda doğru mu yanlış mı söylediğinden çok, bu kurumsal düzenleme ve alışkanlıkların bütünü, Jdanovculuğun esasını meydana getiriyor. Çünkü genel anlayış bu olunca, çekirge bir sıçrar, en fazla iki sıçrar; bilim, sanat ve kültür alanlarında büyük hatâlar ergeç kaçınılmaz olacaktır. Ve böyle müdahalelerde bulunanlar ne kadar yüksek mevkilerde olurlarsa, galiba hatâ da o kadar vahim, zararları o kadar tahripkâr olabiliyor. İktidar partisinin programı açısından özellikle sosyal bilimlerin verileri büyük önem taşıdığından, sosyal bilimler büsbütün ağır bir cendereye sokulabiliyor. Örneğin, Stalin'in diyalektik anlayışına aykırı geliyor ve sübjektif idealizme cevaz veriyor gerekçesiyle, Einstein'in rölativite kuramlarına bir dönem sırt çevriliyor; gene Stalin'in aklına yattı diye, Lisenko gibi bir şarlatan göklere çıkarılıyor ve Sovyet genetik bilimi on yıl, yirmi yıl geri kalıyor; *SBKP Tarihi*'nin "Diyalektik ve Tarihi Materyalizm" bölümünde köleci üretim tarzı evrensel gösterilince, İlkçağ ve Ortaçağ tarihçiliği tıkanıp kalıyor; Stalin dilbilim alanına el atınca, onun otoritesine karşı çıkmanın ağır sorumluluğu yüzünden, bu sefer lingüistik gelişemiyor; *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* kitabının fazla kesin üslubu, ekonomide özgürce araştırma yapmaya engel oluyor. Mao da, doğum kontrolüne henüz Çin 450 milyonken "yeni Malthus'çuluk" yaftasını asınca, ancak 800 milyonu aştıklarında fren yapmaya koyulabiliyorlar ve 1.5 milyardan önce durabilmeleri şüpheli görünüyor. Gene Mao, sosyalist meta ekonomisi kavramına "revizyonizm" deyince, bir yirmi yıl ciddi ekonomik araştırmalar duruyor ve ülkenin gerçek durumunu saptayacak istatistikler bile, ne gerek var havası içinde, derlenemiyor. Daha genel olarak, "yüz çiçek açsın" diyen Mao'ya karşı, gene Mao'nun "sanat ve kültür alanında proletarya diktatörlüğünü pekiştirme" gibi gerekçelerle başlattığı Kültür Devrimi'nin sonuçları, tam bir fikir, bilim, kültür ve sanat çoraklaşmasını, insanlığın bütün bilim ve kültür mirasına "burjuvalık" diye sırt çevirmeyi, 700-800 milyona gelip dayanmış bir ülkenin bütün sanatının iki elin parmaklarıyla sayılacak miktarda "örnek sahne eseri"ne indirgenmesini, Yeni İnsan diye dünyadan habersiz bir insanın şekillenmesini simgeliyor.

Bu tür olumsuzlukların önlenmesinin kapsamlı yöntemi olarak, (a) felsefi dü-

zeyde, çelişmelerin özgüllüğünün özümlenmesi; (b) sosyal bilimlerin, kültür ve sanatın ideolojiye/siyasete indirgenmemesi; (c) iktidar partisinin "benim kendi programım vardır, ben sosyal bilimlerin bütün en ileri verilerinden kendi programım açısından yararlanırım, ama sosyal bilim araştırmalarını kendi programıma uydurmaya kalkışmam" şeklinde, mesafeli bir tavrı benimsemesi; (d) özellikle önemli liderlerin, otoritelerinin ağırlığının bilinciyle, daha sakin davranmaları ve her konuda bir müdahalede bulunmaya kalkışmamaları; ancak bu iyi davranış norm'larının ötesinde, (e) bilimsel, yaratıcı ve fikri faaliyet için, "korkuya karşı örgürlük" sağlayıcı objektif güvencelerin de oluşturulması, gerekli gözüküyor.

Yukarıdaki fikirlerin pek çoğu, aslında bizim zaman içinde peydahladığımız kendi anlayışlarımızdır. O bakımdan, Sovyetler Birliği'nin de, Çin'in de reformlarının çok önemli bir unsurunu meydana getirdiklerini saptamak, ilginç oluyor.

18. Bkz. Doğu Perinçek, "Alternatif Sorununa Bir Giriş", *Saçak*, Sayı 22, Kasım 1985, s. 18-27. Özellikle s. 24'te, "Varolan birikim, Türkiye'yi yenileşme yönünde belirleyici bir başarının ve güçlü bir demokratik atılımın eşiğine getirmiştir. Ve artık toplumumuzdaki büyük değişikliklerin itici gücü ancak çalışan halk kitleleri olabilir" dendikten sonra, sözü edilen *atılımı izleyecek* sosyo-ekonomik düzen, şöyle anlatılıyor:

"Biz, üretimin amacı halkın ihtiyaçlarını karşılamak olan, güçlü bir kamu kesiminin bulunduğu, bu kamu kesiminin özel girişimle yanyana ve rekabet ederek kendini kabul ettirdiği, iç ekonomik faaliyette değer yasasının işlediği, planlı bir karma ekonomisinin, Türkiye'nin önündeki adım olduğu düşüncesindeyiz."

Hepsine katılıyorum. Fakat bir duralım: kamu/özel yanyanalığını içeren bir karma ekonomi, sosyalist siyasi iktidar altında, bir miktar kapitalist sömürüye izin verilmesi demek değil midir? Bunu, Türkiye'nin somut koşulları, üretici güçler düzeyi gerekli kılıyor. Peki, başka ülkeler, Türkiye'den çok daha geri ülkeler, aynı gerekçeyi söyleyemezler mi? Nitekim söylemiyorlar mı? Ama biz bunu baştan uygulayacağız; onlar, o noktaya geri dönmeye zorlanıyorlar. Niçin? Aşırı-merkeziyet, aşırı devletçilik üretici güçlere engel olduğu için. Böyle bir geri çekilişin "revizyonizm" demek olduğu *a priori* söylenebilir mi? Hiç sanmıyorum.

19. Türkiye solunun geniş kesimlerinde yaygın bir hastalık, yeni olmayı yanlış olmak ile eşdeğer tutmaktır. Değişmez, değişemez bir Marksizm vardır; Marksizmin herhangi bir önermesinin gerçekler karşısında değişmesi gerektiğini mi söylüyorsunuz, öyleyse mutlaka revizyonist olmalısınız! "Dünyanın Büyük Dönemeci" konferansım sırasında genç bir arkadaş, gözlerini hayretle açarak bana, "Siz, ustaların sosyalizm konusundaki bazı görüşlerinin değişmesi gerektiğini mi söylüyorsunuz?" dedi; ben de "Evet, tam bunu söylemek istiyorum" diye cevap verince omuz silkerek sustu-- yüzünde, "Artık bu kadar açık bir revizyonizm ikrarına ne diyebilirim ki?" ifadesi okunuyordu. Bazı sol dergilere bakıyorum da, bilmem kimin "yeni tezler"inin eleştirisi diye başlayan yazılarda, dünyada ve Türkiye'de hiçbir şeyin değişmediğini klasik kitaplardan alıntı üzerine alıntı yaparak ispatlamaktan ibaret bir "teorik çalışma"yı sürdürüyorlar-- öyle bir atmosfer ki, rakibinizin fikrinin "yeni" olduğunu söylediniz mi, en büyük eleştiriyi yapmış oluyorsunuz. Dolayısıyla herkesin "yeni"likçilikle suçlanmaktan ödü patlıyor. Son yirmi yılda, Türkiye solunda en kötüye kullanılan, cılkı çıkan, hattâ bu yüzden iyice de etkisizleşen ve belki bir süre kullanılmaması, dinlendirilmesi gereken bir kavramın, "revizyonizm" olduğunu düşünüyorum. Şuraya bakın: yıllardır herkes birbirini esas olarak "revizyonizm" ile suçluyor; sağcılık ithamları ortalıkta uçuşurken, bir "sol"culuk yarışıdır gidiyor. Kafalarda, "sol"culuğun alt tarafı devrimciliğin bir şekli, biraz aşırı bir devrimcilik olduğu, sağcılığın ise tümüyle devrimcilik dışı olduğu şeklinde, çok hatâlı bir saplantı var. Bu, nerdeyse bütün bir nesildir, hep, "sağ olmaktansa, sağcılık damgası yemektense 'sol' olmak, keskin olmak iyidir" gibi bir tavır; solun vahim "sol"culuk hatâlarının üzerine gidilememesine, tersine, bunların müzminleşmesine yol açıyor. Maceracı akımların tabanında, geçmişe eleştiri yöneltmek isteyen insanlar, hemen "sağcı", "reviz-

yonist" diye yıldırılıyor veya uzaklaştırılıyor. *Türkiye solunun büyük kesimlerinde yıllardır dogmatizm diye bir şeyin hemen hiç hedef alınmaması, aslında, bu kesimler açısından gerçek problemin dogmatizm olmasından kaynaklanıyor.*

20. Madem soruluyor, birkaç merhaleyi işaretliyeyim.

1976'da Mao'nun ölümünden sonra, kaleme alınan anma yazılarındaki bazı fikirler karşısında, Mao'nun "geri dönüş" ve "geri dönüşün önlenmesi" konularındaki teorik katkılarının, Kültür Devrimi *pratiği* ile özdeleşleştirilemiyeceğini; *teorik* katkının daha önemli olduğunu savundum. Çünkü daha o zamandan, sosyalizmde yozlaşma, "geri dönüş" ihtimaline karşı "proletarya iktidarı altında devrimin sürdürülmesi" teorisini daha soyut bir düzeyde korumak, bu teori ile Kültür Devrimi arasına belli bir mesafe koymak, Kültür Devrimi türü uygulamaları yozlaşmayı, "geri dönüş"ü, ne derseniz deyin, önlemenin biricik yolu gibi görmemek, bana önemli gözüküyordu. "Bir tek katkı vardır, o da Kültür Devrimi'dir" diye özetlenebilecek bir fikirde olan arkadaşlar, buna karşı, Mao'nun "üretim araçlarının mülkiyetinin sosyalist dönüşümü tamamlandıktan sonra da geri dönüş tehlikesinin varlığı" şeklindeki fikrinin aslında yeni olmadığını, Lenin'de de aynen bulunduğunu ispatlamak gibi yanlış bir çabaya girdikleri içindir ki, tartışma sonradan çatallandı ve Mao'nun teorik düzeydeki yeniliğinin inkâr edilip edilmemesi gibi bir mecraya girdi.

1978 yazında ve 1979 yazında Sosyalizm ve Sosyal-Emperyalizm Teorisi konusunda verdiğim uzun dizi-konferanslarda, o zaman için biraz heretik (sapkın) fikirler savundum. Bunlar arasında, (a) sosyalizmde yaygın bir meta ekonomisinin ve değer yasasının geniş bir geçerlilik alanının kaçınılmazlığı; (b) dolayısıyla, bütün halkın mülkiyeti altındaki kamu işletmeleri açısından dahi "kâr" kategorisinin (ve faiz, rant,vb. gibi türevlerinin) varlığı; (c) bu ekonomik kategorilerin basit varlığının, bir azınlık, bir sömürücü sınıf tarafından çekilip alınmalarıyla özdeş olmadığı; (d) Sovyet sosyal-emperyalizminin (o zaman tabii bu teoriyi esas olarak savunuyordum) probleminin, bu kategorilerin basit varlığı değil, tahakkümcü bir azınlığa doğru bir gelir akımına dönüşmeleri olduğu, yer alıyordu. Ayrıca ve daha önemlisi, (e) sosyalist toplumda, temel çelişmelerin "üretici güçler ile üretim ilişkileri ve ekonomik temel ile üstyapı arasındaki çelişmeler" biçiminde ifade edilmesi gerektiğini; burjuvazinin mülksüzleştirilmiş olması nedeniyle, üretim süreci içinde karşı karşıya gelen burjuvazi ve proletarya diye iki ayrı sınıfın bulunmadığını; dolayısıyla sosyalist toplumun temel çelişmelerinin, bir proletarya-burjuvazi çelişmesi biçiminde sınıfsal ifade kazanmadığını; sosyalist toplumu böyle görmenin, sosyalizmi kapitalizmden farksızlaştırmak anlamına geleceğini; Kültür Devrimi'nin böyle önemli bir teorik hatâyı bağrında taşıdığını, gündeme getirdim. Tabii hemen sağcılıkla eleştirildim; görüşlerimi ısrarla tekrarladım.

Gene aynı sırada, daha Çin reformlarının seyri içinde dahi böyle bir görüş ortaya atılmamışken, bir iktisatçı olarak, Stalin'in ünlü kitabında tüketim araçlarının meta olması ama üretim araçlarının meta olmaması konusunda yazılanların yanlış olduğu fikrine, kendim vardım.

Gene aynı sırada, bu gibi bir yığın problem açısından, Çin'de ve Batı'da "Sovyetler'de kapitalizme geri dönüş" konusunda yazılmış olan pek çok şeyi oturup gözden geçirdim; yeni olgular karşısında hiçbirini tatmin edici bulmadım; "kapitalizm" diye, esas olarak meta ekonomisine saldırmakta olduklarını görmeye başladım. Bu nedenle, peşpeşe çıkması tasarlanmış olan "Sosyal-Emperyalizm" dizisini, bu koşullarda yazamıyacağımı, yazılamayacağını, en azından çok beklenmesi gerektiğini söyledim.

Sanırım en az dört yıldır, Brejnevciliğin olgularını eleştirmekle birlikte, özel olarak "sosyal-emperyalizm" ve "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi" deyimlerini kullanmıyorum. Tersine, örneğin *Saçak* dergisinin Şubat 1984 Tarihli 1. sayısındaki "1980'lerin Ortalarında Türkiye'nin Fikir Hayatı Üzerine Düşünceler" başlıklı yazımda, *"Sovyetik dogmatizm" deyimine yer verdim ve bugün, net bir şekilde, çok isabet ettiğimi* düşünü-

yorum.

"Kendi kendime, acaba sosyalist olabilirler mi diye sormakta olduğumu", üç-yıldır çeşitli biçimlerde söylüyorum.

Yukarıda, "Sosyal-Emperyalizm Teorisinin Bugünkü Problemleri" başlıklı ikinci bölümün sonlarında özetlediğim, 1980 sonrasındaki kişisel teorik düşünce serüvenim, bu başlangıçlar üzerine oturmuş bulunmaktadır.

21. Örneğin şu 19.Konferans Tezleri, 1980 sonrasında M.Gündüz'ün *Sovyet siyasi sisteminin işleyişi* hakkında yaptığı bütün tesbitleri ve hattâ daha fazlasını, daha radikal bir biçimde kapsamaktadır!

BAZI TARİHSEL SORUNLAR: STALİN, KRUŞÇEV, MAO, KÜLTÜR DEVRİMİ*

"Kanatlılık" üzerine kurulu, yeni, geniş, eşit ve merkezsiz bir enternasyonalizmin teorik temelleri hakkında düşünceler

ÖZET: Bu yazı, 12 ve 19 Mart 1988 tarihlerinde Ankara'da verilmiş iki konferanstan türeyen bir makaleler dizisinin dördüncü ve -şimdilik- son bölümüdür.

Saçak dergisinin 51. (Nisan 1988) ve 52. (Mayıs) sayılarında yer alan "Dünyanın Büyük Dönemeci I-II"de, yeryüzündeki değişimin çok önemli bir unsuru, Sosyalizmin yeniden yükselişinin habercisi olarak Gorbaçov reformlarına değinmiş; 53. sayıdaki (Haziran) "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler"i ise, başlıbaşına bu fikrin açılmasına hasretmiştim. Sosyal Emperyalizm Teorisi, diyordum, SSCB'nin bir vakitler sosyalist iken daha sonra sosyalist olmaktan çıktığı ve sömüren ve sömürülen sınıflar arasında, görece barışçı reformlarla düzelmeyecek türden antagonizmalarla örülmüş bir sistem, ancak aşağıdan yukarı bir emekçi ayaklanmasının alaşağı edebileceği yeni tip bir burjuva diktatörlüğü haline geldiği; bu anlamda sosyalizmden kapitalizme geri döndüğü; çok merkeziyetçi bir tekelci devlet kapitalizmi temelinde, sadece belli bir anda izlediği politikalar demetiyle değil, tüm sosyo-ekonomik bünyesi itibariyle emperyalist (içte zalim, dışta yayılmacı) olduğu teorisidir. Yirmi yıla yakın bir süre benim de paylaştığım, Türkiye'de inşasına katıldığım bu teoriyi, önceki yazılarımda, *glasnost* ve *perestroyka* gibi, bence Marksizm-içi niteliği son derece açık bir düzeltme hareketinin yukarıdan aşağı başgöstermesini öngöremeyişi, dolayısıyla Gorbaçov çizgisi-

* *Saçak* dergisinin 56. (Eylül 1988), 57. (Ekim-Kasım 1988) ve 60. (Şubat 1989) tarihli sayılarında, üç bölüm halinde yayınlanmıştır.

nin iktidara gelmesi ve derinleşerek ilerlemesi karşısında çok temel bir yanının çökmesi gözleminden başlayarak eleştirmiştim. Sosyalizmden ayrı ve farklı bir üretim tarzı içinde kenetlenmiş karşıt sınıfların varlığını hiçbir zaman gerçekten ekonomik bir analiz ile ispatlamış değildik. Bunun yerine, "semptom"lardan, yani Sovyetler Birliği'nin ideolojisi ile iç ve dış siyasi pratiklerinden hareket etmiş; Sosyalizm adına bunca kötülüğün, ancak sosyalizm-dışı bir güç tarafından gerçekleştirilebileceği önermesinden, Sovyet parti ve devlet yönetiminin böyle bir bürokratik kapitalizmi temsil ettiğinin ispatlanmışlığı varsayımına sıçramıştık. Oysa şimdi sözkonusu "semptom"lar, yani gerek ideoloji, gerekse iç ve dış pratikler, beş yıl önce asla hayal edemeyeceğimiz boyutlarda değişiyor; arabayı atın önüne koşmaksızın, önyargısızca baktığımızda tek tek sosyalist karakterde olduğunu kabul edeceğimiz uygulamalar hâkim oluyordu. Bugün için en önemli mesele, bir kere bunu saptamak;çok daha tartışmalı olabilecek "diğer tarihsel sorunların muhasebesi" alanına daha sonra geçmekti."Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" yazısı, bu çerçevede, "(1) Sovyetler Birliği sosyalist bir ülkedir" ve "(2) Reformların sırrı: Geçmişte, ekonomik sınıflar oluşamamıştır" tezleriyle son buluyordu. Okuyuculardan, o "diğer tarihsel sorunlar"a ilişkin görüşlerimin derli toplu bir ifadesini *Saçak*'ın Temmuz ve Ağustos sayılarına yetiştiremediğim, böylece kesintisiz okuma açısından sorunlar yarattığım için özür dilerim. Bu kopukluğa rağmen aşağıdaki alt-başlıklar numaralaması, bir önceki yazının bıraktığı yerden başlıyor. Bunun, gerektiğinde fikirleri tek tek, ayrıştırarak tartışmak bakımından yararlı olacağını umuyorum.

(3) Bir "Kruşçevci Karşı-devrim" Hipotezi Artık Savunulamaz

Eşyanın tabiatı gereği, Sovyetler Birliği'nin sosyalizmden kapitalizme "geri dönmüş" olduğu teorisi, sonuç olarak kendisine bir "geri dönüş momenti", bir diyalektik dönüşüm, bir nitelik sıçraması ânı bulmak zorundadır; öyle ki, artık bu "karşı-devrim"den sonraki her türlü gelişme, bütün siyaset değişiklikleri, iktidarı gaspeden "yeni sınıf"ın hesabına yazılabilsin. Bizim klasik yaklaşımımız açısından bu dönüşüm, Kruşçev dönemindedir: Stalin'in ölümünden sonra, Sovyetler Birliği'nin 1950'lerin ortalarından itibaren izlemeye başladığı çizgi (teorik söylem ile iç ve dış pratikler bütünü), uluslararası polemiklerin seyri içinde "modern revizyonizm" olarak tanımlanmış; kutuplaşmalar

sertleştikçe, revizyonizmin bir burjuva ideolojisi olduğu, sosyalist bir ülkede revizyonizmin iktidara gelmesinin burjuvazinin iktidara gelmesi demek olduğu, burjuva diktatörlüğünün kurulmasının ise sosyalizmin yerini kapitalizmin almasını ifade ettiği yolundaki diğer önermeler[1], bu ilk halkanın üzerine yerleşmiştir. Biraz açacak olursak; kabaca Stalin'in ölümüne kadar Sovyetler Birliği sosyalistken (çünkü Marksist çizgisi itibariyle iktidardaki parti sosyalistken), "Kruşçev revizyonizmi"nin Stalin'in bu doğru çizgisinden sağa doğru çok kuvvetli bir sapma şeklinde çıkagelip bir "karşı-devrimci hükümet darbesi"ni gerçekleştirdiği[2]; bunun ardından, Stalin döneminde Sovyet toplumunu belirleyen sosyalist niteliklerin yadsınmalarının Kruşçev döneminde Sovyet toplumunda yoğunlaştığı düşünülmüştür.

Özel Bir "Revizyonizm" Tanımı: "Fazla Özgürlük"ten Ötürü "Geri Dönüş"

Nitekim, bu "Kruşçev revizyonizmi"nin ve onun iktidara gelmesiyle eşanlamlı olarak "Kruşçevci karşı-devrim"in içeriği, çok kritik *bazı* noktalarda, dokunulmaz görülmesine alışılmış Stalin'e kıyas yoluyla ve Stalinci anlayışlar tarafından, (eleştirilmesinin gerekip gerekmemesinin ötesinde) son derece koyu, "karşı-devrim"den söz edilmesini haklı gösterecek derecede koyu bir "revizyonizm" olarak belirlenmiştir.[3] Buna, *ideoloji ve siyaset* alanında, 1956'daki 20. Kongre'nin kapalı bir oturumunda Kruşçev'in Stalin'i daha çok "kişiye tapma"nın körüklenmesi, sosyalist yasallığın ihlâli ve pek çok insanın haksız yere baskı görmesi açılarından (yani, hayli eksik, yüzeysel ve güdük bir tarzda) eleştirmesinin, Stalin'e karşı burjuvazinin karalamalarını tekrarlayarak düşmanın safına geçmek gibi görülmesi ve giderek, 1970'lerden geriye bakan "restorasyon" incelemelerinde, "hükümet darbesi"ni hazırlayan "ideolojik karşı-devrim"in ilk salvosu olarak değerlendirilmesi, dahildir.[4] Ünlü "bütün halkın partisi" formülünün SBKP'yi emekçiler dışındaki, güvenilmez unsurlara, eski sömürücülerin kalıntıları ile "yeni burjuva"lara, her ikisinin temsilcisi olarak şüpheyle bakılan- aydınlara açmanın manivelası sayılması ve fiilen de böyle, büyük çaplı bir "sızma"nın meydana gelip "Kruşçevci karşı-devrim"in sosyal temelini pekiştirdiğinin zannedilmesi, dahildir.[5] "Bütün halkın devleti" formülünün de, keza, "düşman", yani "burjuvazi" üzerinde diktatörlük -somut olarak, Stalin'in uyguladığı gibi diktatörlük- uygulamaktan vazgeçmek, dolayısıyla işçi sınıfı iktidarını reddetmek kalıbına sokulması, dahildir. Aynı doğrultuda, 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında parti içinde ve basında eleştiri, fikir

hayatı, toplumsal bilimler, kültür ve sanat alanlarında bir parçacık tanınan çoğulculuğun, hep daha fazla, daha daha fazla bastırılması arzulanan "burjuvazi"ye özgürlük verdiği için suçlanması ve bunun da dönüp dolaşıp, "Kruşçevci karşı-devrimin sınıf temeli" tahlillerine eklenmesi, dahildir.

Ekonomi alanında, meta ekonomisi, piyasa, devlet mülkiyetine oranla kollektif mülkiyetin (Stalin'in hararetle savunduğu makina-traktör istasyonlarındaki araçların kolhozlara satılması[6]) ve bireysel mülkiyetin (köylülerin kendi küçük üretimlerini özel mahalli pazarlara çıkarmaları) desteklenmesi, sanayi işletmelerine daha fazla ademi merkeziyet, işletme yönetimleri ve işçiler açısından maddi dürtüler (kârın bir bölümünün işletmelere bırakılması, bu alıkonan kârın bir bölümünün bazı ücretlere ilâve primler biçiminde dağıtılması), işletme finansmanında banka kredilerinin rolünün arttırılması ve buna bağlı olarak faiz oranlarının yükseltilmesi, dışa açılma, Batı'dan sermaye ve teknoloji ithali, vb. alanlarındaki bütün ürkek deneylerin ve el yordamıyla girişilen teorik arayışların, yer yer doğrudan "kapitalizm"; bir bütün olarak ise, biricik doğru sosyalist ekonomik inşa tarzı kabul edilen o gayet katı merkezi planlamadan ve *kulak*'ları bastırma ihtiyacından türetilmiş aşırı sıkı kollektivizmden ayrılıp "kapitalizm yolu"nun tutulması damgasını yemesi, bu "revizyonizm" tanımına dahildir. Dolayısıyla buna, işçilerden ve köylülerden kopuk, onların üzerinde yükselmiş bir işletme yöneticileri "sınıf"ının büyük ölçüde Kruşçev'in eseri ve destekçisi olduğu yanılsaması da dahildir.[6a]

Kültür ve sanat alanında, "Kruşçev revizyonizmi"nin tipik belirtilerine, özü parti müdahalesinin üstünlüğünde düğümlenen Jdanovculuğun gevşetilmesi[7], yaratıcı faaliyetin tek reçetesi olarak dayatılagelmiş Sosyalist Gerçekçilik cenderesinin dışına çıkma eğilimleri, soyut resme gösterilmeye başlanan tolerans, "olumlu kahraman"ları zayıf tutarken karşı-devrimci tipleri çekici kıldığı öne sürülen Şolohov'un *Don* dizisi, Ehrenburg'un *Buzların Çözülüşü* romanı[8], Neizvestny'nin heykelleri, Pasternak'ın *Dr. Jivago*'sunun Nobel almasına yeterince erken müdahale edilmemesi[9], vb. dahildir.

Anti-Kruşçev'den, Anti-Liu Şaoşi'ye

Bir karikatür mü? Hayır; 1960'ların ortalarında ve ikinci yarısında, yani tam da Kültür Devrimi'nin ilk ve en "sol", en sekter aşamasında, Çin'in Sovyetler Birliği'ne yöneltmekte olduğu gündelik, popüler propagandanın önemli çizgilerini yakalayan bir özettir, bu; kanıtı da, getirdiği ölçüt ve anlayışların o yıllarda Çin'in çok ötesinde bir yaygınlık kazanmış olmasıdır - faraza Türkiye'de, 1972-1974 yılları

arasındaki Mamak'ta kalan devrimcilerin günlük bilinç ve popüler kültürlerinin sözel anılara dayalı bir tarihi yazılacak olsa, yukarıdaki ögelerin ne kadar önemli yer tuttuğu görülecektir.[10] Peki, nedir, Kruşçev'e karşı Stalin'in pratiklerine sahip çıkan bu "revizyonizm" tanımının özü? Çok kestirme bir ifadeyle, "revizyonizm"in ideoloji ve siyasette, ekonomide, kültür ve sanatta "burjuvazi"ye veya "kapitalizmin kaynakları"na *fazla özgürlük* tanıyıp *yetersiz diktatörlük* uygulamada yattığı şeklinde bir tanımdır; "geri dönüş" adı verilen olayın, daha nötr bir ifadeyle sosyalizmde ciddi yozlaşma ve deformasyonların belirmesinin ya köklerini *fazla özgürlük*'te görmekte, ya da bu *fazla özgürlük*'ü ve çeşitli tezahürlerini bizatihi yozlaşma ve deformasyonun kendisi olarak algılamaktadır. Ve 1960'ların ikinci yarısında Çin, dışta (sırf değilse bile önemli ölçüde) *bu kıstaslar açısından* Sovyetler Birliği'nin *iç* uygulamalarına, "Kruşçevci karşı-devrim"in *yerli* pratiklerine karşı mevzilenirken[11], kendi içinde de, üç aşağı beş yukarı aynı kıstaslar temelinde, Liu Şaoşi ve Deng Şiaoping'lerin bazı reform önerilerini (eleştirilme ve düzeltilmelerinin gerekip gerekmemesinin ötesinde) *"Buharin revizyonizmi"nin devamı olan "Tito revizyonizmi"nin devamı olan "Kruşçev revizyonizmi"nin Çin'deki beşinci kolu* gibi karşılamış ve Kültür Devrimi'nde cephesini antagonist bir tarzda bunlara döndürmüş; başka bir deyişle, "Çin'in Kruşçevleri" külâhı giydirilen Liu'ya ve diğerlerine, sadece ve sadece fikirleri yüzünden, sosyalist yasallığın, partili haklarının ve vatandaş haklarının zerresini tanımayan doludizgin şiddet yöntemlerinin uygulanmasını meşru kılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin, Anti-Kruşçev ve Anti-Stalin Eleştirileri

Dolayısıyla, -sembolik isimlerle konuşacak olursak- (Kruşçev x Stalin) kutuplaşmasının içerdiği *belli unsurlar,* (Kruşçev x Mao) kutuplaşmasından geçerek (Liu x Mao) kutuplaşmasına ulaşmış; oradan, 1968'lerin dünyasında Kültür Devrimi'nin yarattığı coşkuyla, Sovyet-Çin çatışmasında Çin'i görece haklı bulan, Kültür Devrimi'ni benimseyen bütün parti ve akımlara derece derece sıçramıştır. *Kültür Devrimi'nin başlangıçta belki gerçekten varolan* [12]*, kitlelerin bürokrasiye aşağıdan yukarı tepkisi yanı, yani deyim yerindeyse anti-Stalinist yanı, zaman içinde, kitle eylemine yukarıdan aşağı empoze edilen bu Stalinist "revizyonizm" tanımı ve beraberinde getirdiği* (halk içindeki çelişmeleri düşmanca tarzda, yani tipik Stalinci hatâlarla ele alan) *yöntemler tarafından yutulmuş*; gene Kültür Devrimi içinde, *Mao'nun da Stalin eleştirmeni yanına karşı Stalinci yanı öne çıkmış;* böylece, Çin'in ve "Kültür Devrimi'nin ürünü" sayılan genç partilerin etrafında,

Sovyetler Birliği'nin "geri dönüş"ünün (encamının) Stalinci eleştirisi diye adlandırılabilecek bir düşünce doğmuştur.[13] Öte yandan aynı yıllarda Batı ve Doğu Avrupa'da, genel olarak Marksizm alanı içinde ve Sovyetler Birliği'nin karşısında, bu ülkenin problemini aslen Stalinizm olarak gören, Brejnev döneminin iç ve dış pratiklerini *Stalin ile başlamış bir boğulma, taşlaşma ve yozlaşmanın devamlılığı* çerçevesinde inceleyen, bunun dışındaki bütün diğer konularda ise çok heterojen bir manzara arzeden bir Yeni Sol şekillendi ki, yaklaşımına, *Sovyetler Birliği'nin encamının ("geri dönüş"ün) anti-Stalinci eleştirisi* diyebiliriz. Burada "geri dönüş"ü parantez içine ve ikinci plana kasten alıyoruz; çünkü bu, bütün diğer eleştirel akımlar kümelenmesinin ortak paydasını, SSCB'nin her şeye rağmen hâlâ sosyalist, alt tarafı kötü sosyalist olduğu anlayışı meydana getiriyordu ve bugün de meydana getirmektedir. Böylece bütün dünyada, Sovyetler Birliği eleştirilerinde, (a) 1930'lar ve 40'larla birlikte, 1950'lerden sonra da sosyalist olup olmadığı; (b) bir "kapitalizm restorasyonu"ndan mı, yoksa bir bürokratlaşma, duraganlaşma ve yozlaşmadan mı bahsedileceği; (c) bu açıdan tâyin edici dönemin ve çizginin Stalin'inki mi, Kruşçev'inki mi olduğu; (d) buna bağlı olarak, asıl çarpıklaşmanın *az özgürlük*'ten (fazla diktatörlük'ten) mi, yoksa *fazla özgürlük*'ten (yetersiz diktatörlük'ten) mi kaynaklandığı noktalarında, *iki farklı tahlil, iki ana ve hayli zıt açıklama tarzı* oluştu; bunları, *Stalinizm-Brejnevizm* teşhisi ve *Kruşçev revizyonizmi* teşhisi parolalarıyla ifade edebiliriz.[14]

Kruşçev'den Brejnev'e, Tahlillerde Değişmeyen, Değişemeyen

Denilecek ki: Ama hayır, Kruşçev'den sonra Brejnev geldi, bizim de çok değişti revizyonizm anlayışımız; sen hâlâ yeldeğirmenleriyle dövüşüyorsun.... Pek sanmıyorum öyle yaptığımı; neden, anlatayım. Kruşçev ile Brejnev arasındaki birçok farkı, herkes gibi biz de gördük, kuşkusuz; Stalin eleştiriciliği ile Stalin'in rehabilitasyonu, esneklik ile katılık, ademi merkeziyet ile sert merkeziyet, "liberalleşme" ile taşsuratlılık, kişisel açıdan bocalamalı ve hattâ silik bir liderlik ile "kişiye tapma"nın doruğuna çıkması[15], aşırı-barışçı bir dış politika çizgisi ile doludizgin silahlanma, Küba'dan füzelerin çekilmesi ile Çekoslovakya'nın istilâsı, "kapitalist olmayan kalkınma yolu" vaazları ile "devrim ihracı", Vietnam'ın bir süre desteklenmemesi ile daha sonra tepeden tırnağa silahlandırılması, ABD'nin nükleer şantajına teslimiyet ile bu alanda denklik, hattâ üstünlük sağlama, "revizyonizm" ile "dogmatizm" ikilemlerinde, ne kadar harcıâlem bir tarzda kullanılırlarsa kullanılsınlar, çok önemli bir dizi tezat düğümleniyordu gerçekten. (Bilmediklerimiz de vardı: ekonomik teori ve uygulama alanında,

piyasa deneylerinin sürdürülmesi şöyle dursun, bütün bu deneyleri "kapitalizm" olarak gören ve aslında *bu noktada* Çin'in Kültür Devrimi ile birçok anlayışı paylaşan en katı aşırı-planlamacılığın yeniden hâkim kılınması gibi.) Ama öyle veya böyle, Brejnev dönemi ve çizgisinin Kruşçev ile çelişen bütün bu özelliklerini, *son tahlilde Kruşçev ile sosyalizm-dışı olmada bir buluşmayı, bir devamlılığı* postüle etmek için kullandık biz; *çünkü bir kere Sovyetler Birliği'nin Kruşçev ile sosyalizmden "geri dönmüş" olduğuna inanıyorduk artık*-- yazımın başında, bütün siyaset değişikliklerinin hesabına yazılabileceği bir "yeni sınıf"ın "iktidar gaspı" ânını saptama ihtiyacından söz ederken, işte bunu kastediyordum.

Nitekim, Kruşçev'de böyle bir "karşı-devrim"i yakaladığımızı sanmak, çok kesin bir şekilde belirledi Brejnev'e bakışımızı: 1964 sonrasını gözönünde bulundurarak, klasik bir "kapitalizm"den değil bir *"tekelci devlet kapitalizmi"*nden, "burjuva liberalizmi"nden değil *"son derece sıkı bir devletçi diktatörlük"*ten ve *"sosyal-faşizm"*den, "ABD'ye teslimiyet"ten değil *"geriden gelen ve daha yoksul, daha açgözlü olduğu için, Hitler gibi, yeniden-paylaşım talebinin esas kaynağını oluşturan sosyal-emperyalist"*ten söz ederken, hep, ardında belli bir "Kruşçev revizyonizmi" tanımının yattığı "1950'lerdeki karşı-devrim" önermesinin üstüne oturttuk bunları ve aradaki bağlantıyı kurmak için genel hipotetik senaryolar yazdık (Lenin'in, 19.yüzyılda Batı kapitalizminin serbest rekabetçi aşamadan tekelci, emperyalist aşamaya geçmesine ilişkin tahlillerine *analoji* yoluyla), "yeni Sovyet burjuvazisinin iktidarı ele geçirdikten sonra hızla büyüyüp tekelcileşmesi, bu zeminde saldırganlaşması", vb. mealinde. İşte "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi" deyimi de, bu bağlantılandırmanın formülü oldu bizim için -daha önceki yazılarımda da işaret ettiğim gibi, daha ziyade bir siyasi polemik klişesi, bir toptan suçlama ve dışlama aracıydı bu[16], çünkü hem Kruşçev'i, hem Brejnev'i içine alan bir "revizyonizm" tanımı yoktu ve olamazdı aslında; esasen biz de artık burada "revizyonizm" sözcüğünü gerçek, biricik bilimsel içeriğiyle, Marksizmin temel ilkelerinden önemli *Sağ sapmalar* anlamında *değil,* bütünüyle sosyalizm dışına çıkmış bir *"yeni sınıf"*ın (siyasetleri değişse bile) *"karşı-devrimci" iktidarının devamlılığı* anlamında kullanıyorduk.[17] Bu yolla, Brejnev döneminin karakteristiklerine politika düzleminde uyarlanabilmiş; eskiden "liberal", "burjuva", "ultrarevizyonist", vb. saydığımız her türlü Batı Avrupalı eleştirmen ve Doğu Avrupalı muhalif ile, Sovyet baskısı ve hegemonyacılığına karşı ittifak mevzilerine sokabilmiştik kendimizi -ama "Kruşçevci karşı-devrim" kavramından, Sovyetler Birliği'nin sosyalizm bahçesinden zihnen kovulmasını sağlayıcı böyle bir İlk Günah varsayımından vazgeçmeksizin. Ve tabii, bunun

dayandığı "Kruşçev revizyonizmi" tanımını, "sosyalizmde geri dönüş tehlikesinin kaynağı" gibi çok daha geniş bir kategorimizin içine *bir* damar olarak dokumaktan da vazgeçmeksizin (bunun, sözkonusu "tehlikenin kaynağı"na bakışta ne gibi çelişki ve gerilimler doğurduğuna, aşağıda ayrıca değineceğim).

Bir: Sovyetleri sosyalist saymamaya devam ettiğimiz sürece vazgeçemezdik ve vazgeçemeyiz bundan (eğer, yegâne alternatif olarak, Mehmet Gündüz'ün 1980'den sonra bulduğunu sandığı "çözüm"e, yani SSCB'nin Stalin ile bir "karşı-devrim" yaşadığı tezine[18], hattâ onun da ilerisinde, 12 Eylül sonramızın saf "sivil toplum"culuğu ile Charles Bettelheim'ın "sol"culuğunun buluştuğu "Ekim Devrimi'nin sosyalist olmadığı" tezine[19], daha daha, Marksizmi genç Marx'tan ibaret görüp sosyalizmin buhranına oralarda bir çözüm arayanların "zaten yeryüzünde sosyalizmin hiç ortaya çıkmadığı" yolundaki tezlerine kaymayacaksak[20]). *İki*: Biz bu "Kruşçevci karşı-devrim" tezine sarıldıkça da, Sovyet sosyalizminin problemlerinin kaynağını Stalin dönemi ve çizgisinde bulan, Doğu'daki ve Batı'daki bütün diğer eleştirel akımlar ve başka her türlü SSCB gözlemcisi karşısındaki yalnızlığımız büyüyerek sürüp gidecektir.

Çünkü bir dizi gerçek ve zaman içindeki değişimle yüzyüze bırakıldığında, özel olarak bu "Kruşçevci karşı-devrim" fikri, Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin *en zayıf halkasını* meydana getiriyor.

Bu gerçekler ve gelişmeler şunlardır:

(3.1) Kültür Devrimi Bir Çözüm Olamadı

"Kruşçevci karşı-devrim" kavramına ve onun ardındaki "revizyonizm" tanımına göre mevzilenen, saflara ayrışan Kültür Devrimi, 1960'ların ikinci yarısında bir süre dünyaya yeni bir umut ve heyecan verdikten sonra, uzun ömürlü olamadı. Kültür Devrimi'nin bu kaderi, faraza 1640 İngiliz ve 1789 Fransız devrimlerinin kaderine *benzemez*. Sözünü ettiğimiz diğer iki örnek, içinde meydana geldikleri *toplumların maddesini, tüm sınıf ilişkilerini* gerçekten değiştirdiler; fiili programları çerçevesinde, tarihinin baharındaki burjuvaziyi iktidara getirdiler, kapitalizmin önünü açtılar. Daha sonra, iktidarını pekiştiren bu burjuvazi, her ne kadar felsefesini, dünya görüşünü statükoculaştırıp, kendi geçmişindeki ayaklanma eylemine burun kıvırdı, "aşırı"lıklarından dem vurduysa da, bir kere, toplumun maddesindeki, kendi kudret ve hayatiyetinde simgelenen değişiklik kalıcı ve tartışılmazdı; ikincisi, bizatihi bu dönüşüm, burjuvazinin ideolojisinde de, *ana mecra* olarak bakıldığında, itiraza uğramadı. Bu bakımdan, 1640'ın, 1789'un, 1917'nin, 1949'un gerçekten *büyük devrimler* olduğu üzerinde, her bi-

rindeki karşı-devrimci kesimlerin bütün hücumlarına rağmen, insanlık çapında konsensüsler oluştu. 18.-19. yüzyıllarda tarihin, günümüzdekinden çok daha yavaş akmasına, yani o dönemin bir 50 yılının bizim belki bir 5-10 yılımız olmasına karşın, bu olumlu konsensüs, örneğin Fransız Devrimi etrafında, daha 1830'larda mevcuttu; temeldeki reel başarısı tartışılmaz olduğu için, 19.yüzyıl boyunca ve hattâ daha sonra, yeryüzünde giderek güçlenen bir Fransız Devrimi safı da hep yaşayacaktı.

Bütün bu diğer örneklerde toplum, devrim ânı öncesinde, günlük üretim ilişkileri ve siyasi ilişkiler içinde, gayet pratik ve kitleler tarafından kolayca algılanabilir biçimde, *gerçek sınıflara* ayrışmıştı. Başka bir deyişle, maddi hayatın her alanında, toprakta ve fabrikada, sokakta, vergi toplayıcısında, mültezimde, tahtta, parlamentoda, Duma'da, Kilise'de, her neyse, devrimin hedefi, devrimin düşmanı, son derece net ve açıktı (hattâ öyle ki, bilimsel bir teoriye sahip önderliklerin, halkın somut algılamasının kapsamını *küçültmek* diye bir meselesi vardı). Biraz tekrar pahasına ve basitleştirerek belirteyim: Mao, Sovyetler Birliği'ne baktı, haklı olarak bir emekçi halka yabancılaşma olayı gördü; duvara, bir "devlet sınıfı"nın gölgesi vurdu. Ama Mao bunu, Kruşçev'in çizgisiyle, Kruşçev'den ötürü ortaya çıkmış sandı ya da son tahlilde böyle kavramlaştırdı.[21] Sonuç olarak, Mao ile partinin "Sol" kanadının ittifakı bağlamında, daha çok halka baskı uygulayarak, partiyi ve halkı fazla sıkıp boğarak "bürokratlaşma" yoluyla kitlelerden kopma eğilimi şeklinde bir *taşlaşma, yozlaşma, bürokratlaşma tehlikesi değil;* (bu da içinde biraz olsa bile) çok daha ağırlıklı olarak, *"fazla özgürlük"* (="burjuva liberalizmi", "proletarya diktatörlüğünden vazgeçiş") *ve köylük bölgelerde meta ekonomisinin genişletilmesinin yol açacağı kutuplaşma yoluyla bir "kapitalizme geri dönüş" tehlikesi belirlendi.* Yeni platformumuzun oluşturulması sırasındaki tartışmaların terminolojik çerçevesine aktaracak olursak; *esas tehlikenin kulak'lardan, kulak'laşmadan, kulak'ların gelip iktidarı basmasından kaynaklandığı ve kaynaklanacağı* şeklinde bir anlayış belirlendi. Mao'nun, Stalin'in köylülüğe güvenmeyerek, köylülüğü fazla sıkıp boğarak "tek ayak üzerinde yürüdüğü" şeklindeki, bütün önceki sezgilerine rağmen[22], dönüp dolaşıp, (ayrıca tahlil edeceğim) çeşitli kutuplaşmaların ve aşırı "Sol"a savrulmaların etkisiyle, sonuç olarak böyle, *Stalin'in "kulak tehlikesi"nden türetmiş olduğu zorla kollektivizasyon doğrultusunda bir "kapitalizm tehlikesi"* saptandı. Bunun uzantısında Kültür Devrimi, kırsal alanlarda, 1950'lerin ikinci yarısında, üretici güçlerin düzeyi buna zerrece imkân vermezken girişilen (Mao'nun da özeleştirisini yaparken "komünizm rüzgârı estirmek" diye niteleyeceği[23]) komünleştirme hareketinin bir devamı; onun gibi ve Sovyetler

Birliği'nin 1930'ları gibi (gene üretici güçlerin ve köylülüğün siyasi kültür ve bilincinin düzeyiyle hiç bağdaşmayan) bir zorla, aşırı kollektifleştirme, bireysel ekonomiyi, küçük üretimi, meta dolaşımını iradi olarak yasaklama ve imha etme hareketi niteliğini aldı. Ama bundan çok daha kötü olarak, bir kere, sosyalizmin önündeki esas tehlike olarak böyle bir "kapitalizm" ihtimali keşfedildikten sonra, "Kruşçevci geri-dönüş" polemiklerinden de beslenen aynı mantık, bu sefer, *parti içinde böyle bir çizgi önerenlerin* [24], *"kapitalizm" istediklerine göre "kapitalist yolcu", "geri dönüşçü", bir "karşı-devrim karargâhı" diye nitelenmelerine* yol açtı. Dahası (her ideolojinin bir sınıfı temsil etmesi, ardında bir sınıfın bulunması gerektiğine göre!), *işbu "revizyonizm"i, "burjuva ideolojisi"ni savunanların, Çin toplumunda bir yerlerde varolması gereken hazır bir "yeni burjuvazi" adına konuştukları* düşünüldü; böyle bir (mülkiyet ve üretim ilişkileri dışı) "burjuvazi"nin aranmasına girişildi[25]; "bulundu" filân denildi ama bulunamadı tabii ve esas yapılan, görece Buharinci, tedricilikten, meta ekonomisinden yana *Liu-Deng çizgisinin taraftarlarının, parti içindeki savunucularının, bizatihi bir çizgi önermelerinden hareketle, bir "sınıf" olarak tanımlanmaları* oldu. Burada, bırakalım pratiği, salt teorik düzeyde, üç vahim hatâ sözkonusuydu. Birincisi, parti içinde, parti âdâbı çerçevesinde önerilen bir çizgi, varsayılan "kapitalizm doğurucu" sonuçlarından ötürü, dolaysızca, kestirmeden "burjuva ideolojisi" olarak nitelenmiş ve böylece Marksizm-içi, halk-içi alandan dışlanmış, halk içindeki bir çelişme niteliği inkâr edilmiş, düşmanla halk arasındaki çelişmeler kategorisine itilmiş oluyordu. İkincisi, ÇKP'nin sözkonusu kanadının bu yolla belirlenen "burjuva ideolojisi", (başka hiçbir sosyo-ekonomik kanıt zerreciği olmaksızın) bunların üstelik bir "burjuva sınıfı" olduklarının kanıtı sayılıyor; *çizgi*'den sınıfsal ideoloji'ye pürüzsüz intikalin üzerine, böylece bir de *ideoloji'den sınıfsallığa* pürüzsüz, ışık hızıyla bir intikal ekleniyordu.[26] Üçüncüsü, bütün bu zihinsel operasyonların sonunda, Sovyetler Birliği'nde gölgesi duvara vuran "devlet sınıfı"nın kökenlerinin düzgün bir tarihsel tahlili yapılmaksızın, bunların Çin'deki muadilleri, benzerleri, parti içindeki "kapitalizm çizgisi" taraftarlarının meydana getirdiği "sınıf" diye tanımlanıyordu.[27] Bu, aslında *bambaşka süreçlerden türeyen, devlet katında yuvalanan, bürokratik karakterli, programı itibariyle anti-Buharinist, Stalinci, Komintern alışkanlıklarını taşlaştırmış, gerçek bir kastlaşma* ile, (doğruluğu/yanlışlığı bir yana) en azından henüz hiçbir sınıfı temsil etmeyen, *bir sınıf karakteri arzetmeyen, parti-içi bir çizgi önerisinin, programı itibariyle görece anti-Stalinci, Buharinci bir meşru eğilimin* özdeşleştirilmesi demekti; elmalarla armutların toplanması demekti; herşeyin çorba olması ve Sovyet toplumu ile Çin toplumunun içsel so-

runlarına yanlış teşhis konması demekti; *"Sol" politikalar nedeniyle demokrasiyi öldürüp halktan koparak gerçekten tam anlamıyla bir "devlet sınıfı" olma yolunda gidenlerin aklanması, Sağ olduğu düşünülen bir çizginin ise elçabukluğuyla bir "sınıf"a, "karşı-devrimci bir sınıf"a dönüştürülmesi demekti.*

İşte Kültür Devrimi, kendilerine benzetilmek istendiği tarihteki diğer büyük devrimler gibi, gerçek bir (hakim) sınıfa karşı, halkın zaten kendi hayatında somut olarak algıladığı ve tanıdığı, bilimsel bir önderliğin ise küçültmek durumunda olduğu *yaşayan bir hedefe karşı değil; bir "çizgi" ve oradan giderek bir "ideoloji" biçiminde tanımlanan bir "sınıf"a karşı* yapıldı. Bir kere bu tanım, kitlelerin aşağıdan yukarı eylemi içinde doğmadı, doğamazdı; ÇKP Merkez Komitesi'nin, Lin Biao'nun ve Çiang Çing ile arkadaşlarının hâkim olduğu "Kültür Devrimi Grubu"nun tanımıydı ve yukarıdan aşağı kitlelere dayatıldı. Bütün kendi özgün tecrübelerine karşın, şehirleri ele geçirdikten ve ülke çapında planlama yoluyla kalkınmaya giriştikten sonra Çin Devrimi, hâlâ biraz "büyük ağabey" gibi baktığı Sovyetler Birliği'nin "muazzam bir başarı" gibi görülen inşa tecrübesini, ilk ağızda önemli ölçüde taklide yönelmişti. Bu, bütün o aşırı-merkezi planlama sisteminin, bürokratik aygıtlarının *ve halka karşı bürokratik davranış modellerinin* Çin'e yamanmak istenmesini beraberinde getiriyordu. Kökenleri Stalin çizgisi ve döneminde olan deformasyonlardı, bunlar; nitekim Mao da bunun farkına varmaya başlıyor, *Sovyet İktisadının Eleştirisi, Yayınlanmamış Yazılar* ve *Seçme Eserler*'inin V.cildi birlikte okunursa kolayca görülebileceği gibi, bu yüzden (Çin Devrimi'ne karşı tavrının ötesinde) doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'ndeki inşa çizgisi konusunda bir Stalin eleştirisinin ilk adımlarını atmaya başlıyor, bu yönde bir arayışa giriyordu.[28]

Ancak 1950'lerin sonlarından başlayarak Kruşçev ile özellikle dış politika (Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının devrimci fırtınasına ilişkin tutum, bunun karşı ucunda ABD'ye ilişkin tutum) konularında gelişen anlaşmazlık ve en kötüsü, Kruşçev'in, *aslında Stalin ve Komintern döneminin alışkanlıklarından türeyen hegemonyacı bir tavırla* ekonomik anlaşmaları feshedip uzmanlarını geri çekmesi, böylece iki ülke arasındaki ilişkileri ÇKP'nin SBKP'ye ideolojik bağımlılığı koşuluna tâbi kılması, bu yolda derinleşmeyi imkânsız kıldı. Diz çöktürülebilmek şöyle dursun, Çin'in bütün milli gururu şahlandı; hem büyük bir öfke, hem de, ülke içindeki ekonomik zorlukları altetmek için gerekli iradi çabanın da etkisiyle, büyük bir gerilim doğdu. Bu tahammülsüzleşen ortamda, sonuç olarak Çin'e zorbalık uygulamış bir Kruşçev'e daha tahlilci bir tarzda bakma olanağı da kalmadı; öyle ki, Kruş-

çev'in Stalin eleştirisi Kruşçev'in en kötü yanlarıyla aynı hesaba yazıldığı gibi, Çin içinde Liu Şaoşi'lerin hem Buharin-Kruşçev benzeri bir ekonomik çizgi öneriyor, hem de belki Kruşçev'in Stalin eleştirisi gibi bazı içe dönük yönlerini olumlu karşılıyor olmaları, onların "Çin'in Kruşçev'leri", "parti içinde yuvalanıp, bir karşı-devrim için fırsat kollayan hainler" diye damgalanmalarına yol açtı. Tefrik ve tahlil uçup gitti, itidal uçup gitti. Kitlelerin içinde, Sovyet tarihi tecrübesinin kopya edilmesiyle de beslenen bürokratik davranış modellerine karşı bir tepki vardıysa, bu başlangıçlara, bu yazının başından beri sözünü ettiğim, özel bir "revizyonizm" tanımı, "Kruşçevci karşı-devrim" hipoteziyle içiçe geçen hayli Stalinci bir "revizyonizm" tanımı yukarıdan aşağı empoze edildi ve hedefiniz budur, buraya saldıracaksınız dendi. Böylece ortaya, *bir yönüyle Stalin döneminin pratiklerinde hiç olmayan* (bu yüzden, dünyada ilk ağızda Stalin'inkinden apayrı bir yol gibi algılanabilen) *bir (görünüşte) "emekçi insiyatifi"; diğer yönüyle, özellikle halk içindeki çelişmelerin düşmanca ele alınma tarzı açısından, Stalin'in hatâlarının özünü* bu tür hatâlardan görece uzak kalabilmiş *Çin'e sokan bir "emekçi insiyatifi"* çıktı. Sovyetler Birliği'nde Vişinsky, "nomenklatura" kanalıyla yukarıdan aşağı gelmişti; Çin'de, "asla insanların kafasını kesmemeliyiz" diyen Mao'ya, Mao'nun bu yanına zıt bir Vişinsky zihniyeti, daha önce değil, Kültür Devrimi'nde ortaya çıktı.

Bu sonuç tesadüfi değildi; Kültür Devrimi'nin dayandığı "revizyonizm" tanımıyla ve saptadığı hedef ile son derece tutarlıydı, bu konulardaki merkezi kararların zorunlu sonucuydu. Halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması derken, basit bir "şiddet" meselesini kastetmiyorum; ekonomi, toplumsal ilişkiler, kültür ve sanat, farklı fikirler, çalışma hayatı-- bütün bu alanlardaki çelişmeler yanlış ele alındı.

Birinci olarak, hedef seçilen (bir çizgi olduğu için bir "sınıfsal ideoloji" olan, bir "sınıfsal ideoloji" olduğu için bir "sınıf" olan) "kapitalizm yolcuları", "karşı-devrimci" sayılmalarının meşrulaştırdığı olanca şiddetle, hiçbir hakları (ne parti içinde savunma, ne hukuki savunma hakları) tanınmaksızın, susturulup boğularak ihraç ve tecrit edildiler; 1930'ların sonlarındaki Moskova duruşmalarında olduğu gibi, "ajan, casus, Guomindangçı, fi tarihinde Çan Kayşek'e gizli bilgi vermişti" türünden düzmece suçlamalara uğratıldılar; yargılanmaksızın yıllarca hapislerde tutuldular; bazıları maalesef işkenceler, aç bırakılma ve sürekli kötü muamele, hastalık ve mahrumiyet yüzünden can verdiler. Genel isteri ortamında, onları himaye etmeye çalışanlar da aynı akibete uğradı. Mao'nun esnek ve olgun anlayışları doğrultusunda her zaman kanatlı bir parti olagelen ÇKP, 1966-1976 yıllarında bu

niteliğini önemli ölçüde yitirdi.[29] Sonuçlar, Kültür Devrimi'nin hedef aldığı "revizyonist= karşı-devrimci karargâh" üzerinde "topyekün diktatörlük" uygulama anlayışıyla mecburen içiçeydi; Merkez Komitesi Kültür Devrimi Grubu'nun saptadığı gündem, esasen bütün bunların gerçekleştirilmesiydi.

İkinci olarak, iş, parti içindeki (halkın safındaki) bir çizgi savunucularının bir "yeni burjuva sınıfı" olarak antagonist yöntemlerle tasfiyesiyle de kalmadı: bunların bizatihi bir "sınıf" olmakla kalmayıp, toplumda hazır mevcut bir "yeni burjuva sınıfı"nı temsil de ettikleri, böyle bir "sınıf temelleri" olduğu düşünüldüğünden, olayların seyri ister istemez, parti dışında, toplum çapında bir "yeni burjuvazi"nin aranması ve avlanması faaliyetine dayandı. Ama tabii gerçekte böyle bir burjuvazi yoktu ortada -peki, nereye saklanmıştı öyleyse? Benimsenen "revizyonizm" tanımı gereği, değil mi ki küçük üretim, meta ekonomisi, sıradan insanların refah özlemleri[30], geçmiş çağların Çin ve Batı sanatıyla çağdaş Batı sanatından zevk almak, vb., "kapitalizmin fideliği" gibi görülen bütün bir "burjuva hakları" alanını meydana getiriyordu -o zaman "yeni burjuvazi" bu alanın içinde bir yerlerdeydi herhalde; dolayısıyla burada ezilmesi, bütün bu "ayrık otları"nın temizlenmesi, bizatihi bu alanın dümdüz edilmesi gerekliydi. Kültür Devrimi, bu yüzden, üretici güçlerin gerçek düzeyini ve halkın gerçek kültür düzeyini hiçe sayarak, "ne kadar kollektivizm olursa o kadar iyidir" diye özetlenebilecek bir felsefeyi benimsedi; bütün maddi dürtüleri ortadan kaldırmaya, mutlak eşitlik empoze etmeye, sektörel çeşitlenmeyi ve mal dolaşımını kısıtlamaya girişti. Bu cendereden sıkılan, kollektif çiftlikteki yarı-askeri disipline yabancılaşan, oradaki çalışmayı benimsemeyen, kendi küçük toprağına daha fazla özen gösteren ve meselâ illâ Devlet'in kendisine emrettiği gibi sırf buğday üretmek değil, biraz da sebze üretip bunu pazarda kendisi satmak isteyen her köylünün şahsında (*ki bunlar yüz milyonlarca idi*) bir potansiyel kulak, bir "yeni burjuva" keşfetti ve bunları "mücadele hedefleri" (ezme, bastırma, külah giydirme, sokaklarda gezdirme, siyasi haklarının iptali, vb.) ilân etti. Genel olarak insanlar, halk, normal emekçiler, daha iyi yaşamak isterler, bunun için çalışır ve üretirler -Tarihi Materyalizmin bu en basit gerçeğini unutan Kültür Devrimi'nin "sol" önderliği, toplumun ancak çok çok ileri ve çok küçük bir kesimi için, öncünün öncüsü için geçerli olabilecek, her türlü kişisel çıkardan arınmışlık ruhunu, Çin gibi 500-700 milyonluk bir ülkenin, genişliği ölçüde geri kesimlerine dahi kabul ettirebileceği hayaline kapıldı. Bu yüzden, "revizyonizm"in insanların içinde, kişisel ruh âleminde, özlemlerinde yaşadığını öne sürdü ("kapitalizmin fideliği" olarak meta ekonomisinin ve küçük üretimin tanımlanması ve "yeni burjuvazi"nin orada ezilmek is-

tenmesi de yetmedi; tek tek bireylerin içine girilmek istendi) -- "kendinle mücadele et, revizyonizmi yen" sloganı, (daha iyi bir sosyalist ahlâka doğru elbirliğiyle, gönül ferahlığıyla, neşe içinde ilerlemenin değil) hayattan zevk almaya karşı mücadelenin, bazı Ortaçağ Hıristiyan mezhepleri gibi sürekli kendi kendini kamçılama ve kamçılatmanın, şeytan taşlamanın, ruhların çitilenmesinin ve halkın sürekli gerilim içinde tutulmasının aracı haline geldi. İlk ağızda "üretimci" bir sosyalizmin, bu açıdan Stalinciliğin alternatifi gibi görülen Kültür Devrimi, milyonlarca insanı işte bu araçlarla köylerinden, ailelerinden, normal yaşantılarından koparıp, Bettelheim'ın Stalin dönemi için söz ettiği dev şantiyelerin benzerlerinde, sonuç olarak Devlet'in çok aşırı otoritesi altında ve çok ağır koşullarda çalışmaya sevketti. Kültür, sanat ve bilim alanları da, gerek insanlığın evrensel mirasına, gerekse çağdaş uygarlığın tüm zenginliğine karşı süper-sekter bir tavrın etkisiyle, büyük bir fakirleşme geçirdi. Uç noktada, cehalet övüldü; sınavlarda boş kağıt veren tembel öğrenciler, "devrimci tutum"un örneği haline getirildi.[31]

Bütün bu yol ve yöntemlerle Kültür Devrimi'nin tarihi, (özellikle bilimsel bir önderliğin sözkonusu olduğu gerçek büyük devrimlerin aksine) hedef küçültmenin değil, sürekli hedef büyültmenin tarihidir. Öyle ki Kültür Devrimi, yukarıda anlattığımız süreç içinde, "kapitalizm fideliği" içinde saklanan bir "yeni burjuva sınıfı" ve insanların ruhlarında bir "revizyonizm" araya araya, *sıradan ve çok geniş emekçi kitleleri hedef haline getirdi.* Dolayısıyla Kültür Devrimi'nin tarihi, genişleyen ve büyüyen bir "emekçi insiyatifi"nin değil, tam tersine, 1967'lerden itibaren gerçek emekçi kitlelerin hızla ortalıktan çekilmesi, soğuması, hayal kırıklığına uğraması ve kendilerini riske etmemek için pasif seyirciler haline dönüşmesinin tarihidir.[32] Ve son tahlilde Kültür Devrimi, Çin halk kitleleri tarafından reddedildi. Evet, Sovyetler Birliği halkı Stalinizme katlandı ve çok, çok uzun bir süre onu reddetmedi, reddedemedi; ama özgün gelenekleriyle, 1949'a kadarki sürece geniş köylük bölgelerde çok daha aktif bir şekilde katılmışlığıyla, "yüz çiçek"in ve "halk içindeki çelişmelerin doğru ele alınması"nın Mao'sunun esnekliği ve olgunluğundan beslenmişliğiyle, daha büyük bir tecrübe birikimini temsil etmesiyle, kısacası devrim sürecinde kendi kendisini daha fazla değiştirmişliğiyle ve dünyanın bir bütün olarak daha ileri bir dünya olmasıyla Çin halkı, Kültür Devrimi'ne ancak on yıl katlanabildi ve sonunda, kitlelere rağmen alınan bir kararla değil, kitlelerin pasif ve aktif biçimlerde hoşnutsuzluklarını belli etmeleri sonucu alınan bir kararla, Kültür Devrimi sona erdi.[33] Ve öyle bir sona

eriş oldu ki bu, kısa zamanda, içerdiği "revizyonizm" tanımı ve tüm pratikleriyle birlikte, bizzat Çin'de tepeden tırnağa eleştirilerek reddedildi.

Sonuç olarak Kültür Devrimi, Çin ölçeğinde ele alındığında, tarihteki (burjuva-demokratik veya sosyalist) gerçek büyük devrimlerden, içinde meydana geldiği toplumun maddesini değiştirememiş, faraza ekonomik ve siyasi iktidarı bir sınıftan alıp başka bir sınıfa verememiş, bunun gibi başka herhangi bir olumlu, somut sonuç elde edememiş olmasıyla ayrılıyor. *Diyelim ki*, Kültür Devrimi'nden sonra Çin'de meydana gelmiş çizgi değişikliği veya değişiklikleri olumsuz yöndedir; bunların, toplumun maddesinde "devrim"in yarattığı değişikliği aslında muhafaza ederken o "devrim"i ideolojik planda horlamaları gibi, bütün diğer, gerçek tarihi devrimlere özgü bir durum, Çin'de görülmüyor (aslında neden görülemeyeceğini, bütün yukarıdaki tahlil açıklıyor). Öte yandan, Kültür Devrimi'nin özellikle başlangıçta, halka karşı bürokratik davranış modellerini hedef alan bir emekçi insiyatifi yanı vardıysa, bunun olumlu sonuçları olduysa, bunun mirasının iktidar partisi ve onun çalışma tarzı tarafından tevarüs edilmiş olabileceğini düşünmek gerekiyor (örneğin ben, Kültür Devrimi'nin başlangıçtaki bu tür *saik*lerinin, Deng Şiaoping'ler, Peng Çen'ler üzerinde bir olumlu etki yapmış olabileceğini düşünüyorum.

Bunun ötesinde, Çin dışına çıkacak olursak, Kültür Devrimi tarihteki diğer, gerçek devrimlerden, dünya çapında da pek bir iz bırakmamasıyla ayrılıyor. 1789 Büyük Fransız Devrimi'nin bir "Fransa dışında yaşaması" vardır; 1871 Paris Komünü'nden sonra bir "Enternasyonal'in dünyayı dolaşması" olayı vardır; 1917'den sonra, adı üstünde bir Üçüncü Enternasyonal vardır; 1949 Çin Devrimi'nden sonra ve onunla birlikte, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bir milli demokratik devrimlerin yükselişi ve ortak bir tecrübeyi paylaşmaları dalgası vardır. Sözkonusu büyük devrimler, kendi toplumlarının maddelerini değiştirebildikleri ölçüde, kendi etraflarında, *reel bir başarının etkisinden* kaynaklanan böyle "enternasyonal"ler de oluşturabilmişler ve bunlar az-çok kalıcı olmuştur.

Çin-Sovyet tarihi polemikleri ve onun ardından Kültür Devrimi ile doğan "yeni parti"lerin kaderi ise, bu açıdan çok farklıdır. Birinci olarak, özellikle Kültür Devrimi'nin patlak verişinin, Kültür Devrimi'nin içerdiği süper-sektarizm dozajının, bu parti veya akımları da, 1960'ların ortalarına kadarki polemikler aşamasındaki, görece daha dengeli konumlarından alıp çok daha "sol"a savuruşu izlenebiliyor.

Lin Biaoculuk, Çaru Mazumdarcılık, 1957-1964 döneminin değil, Kültür Devrimi özel alt-dalgasının ürünleri olarak, çeşitli ülkelerin ve bizim kıyılarımıza vurmuştur. Bu dalganın getirdiği, Sovyetler Birliği'ni cesaretle eleştirebilme kapasitesinin ötesinde, çok büyük dogmatizmler, sektarizmler, darkafalılık ve darkapıcılıklar, şablonculuklar, habire bölünme eğilimleri vardır. Kitle hareketinin binbir çeşit eğilim ile lekeliliğine karşı bir pürist burun kıvırış, "en mükemmel" dışında herşeyi "revizyonizm" ile kirlenmiş sayış vardır. Bugün Sol'un geniş kesimlerine, birbirimizi beğenmezliği bırakalım çağrısında bulunuyoruz, mücadele edeceksek birbirimizi beğenmek zorundayız diyoruz; haklıyız. Geçmişteki, birbirimizi beğenmezlik aşırılıkları ise, "biricik doğru çizgi" dışındaki herşeyin "burjuva çizgisi" olduğu, "burjuva çizgileri" ile ise fazla oyalanmadan bölünüp onları karşıya almak gerektiği şeklindeki bir anlayıştan kaynaklanmıştır ve bu anlayışta Kültür Devrimi'nin önemli payı vardır. Ayrıca Kültür Devrimi, bütün bunlarla içiçe olarak, genel bir ideolojik bağımsızlığı da saf olarak beslemiş değildir -evet, Sovyetler Birliği'ndeki yozlaşmaya karşı çıkanlara cesaret vermiş, onlara yalnız olmadıklarını hissettirmiştir; ancak öte yandan, "dünya devriminin merkezi Sovyetler Birliği" anlayışının karşısına bir "dünya devriminin merkezi Çin" anlayışını da diktiği gerçektir[34] ve aslında bu, Komintern siyasi mayasının Kültür Devrimi'nin bağrında ne kadar büyük ölçüde devam ettiğine bir işarettir. Bu faktör, "Maocu yeni parti"lerin çok büyük çoğunluğunu, kendi ülkelerinin koşullarını bütünüyle hiçe sayan aşırı bir Çin Devrimi taklitçiliğine ve aynı zamanda bir Çin dış politikası takipçiliğine itmiştir (ikisi aynı şey değildir, ama aralarında önemli bir zihniyet bağlantısı vardır). Özellikle Avrupa'da ama aynı zamanda dünyanın başka birçok yerinde, bu süper-sektarizm aşamasında "Maocu yeni partiler", kendi toplumlarına çok yabancı küçük tekkeler görünümüne girmişler, kendi işçi sınıflarını "eski parti"lerin Sovyetizminin elinden kurtarmak yolunda kayda değer başarılar elde edememişlerdir.

İkinci olarak, bu süper"sol"cu aşamanın üzerine, 1970'lerde, bir Çin dış politikası takipçiliği çerçevesinde, Sovyetler Birliği'ni dünya devriminin ABD emperyalizmi ile eşdeğer, hattâ daha tehlikeli bir düşmanı gibi kabul etmek, "Maocu yeni partiler"in birçoğu açısından, ülkeden ülkeye değişebilen önemli sağcılıkları beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa'da bu perspektif, ABD emperyalizmi ve genel olarak burjuvazi ile arada hiçbir sınırın kalmamasına yol açabilmiş; bu "yeni parti"lerin saflarından, en kaliteli aydınlar açısından dahi Hıristiyan

Demokratlığa (çarpıcı bir örnek olarak filozof Lucio Colletti akla geliyor), Strauss'çuluğa, sosyal demokratlığa, Yeşil'ciliğe derece derece iltihaklar belirmiş; bu cereyan giderek bir topyekün dağılma ve kendini feshetme noktasına varmıştır.

Elbette, bu yeni dalganın içinden çıkan bazı parti ve akımlar, kendi ülkelerinin özgüllüklerini kavramada, bunlara uygun teori üretmede, darbelerden sonra tekrar tekrar doğrulmada ve sosyalizm mücadelesinde direnmede başarılı olabilmişlerdir -genellikle bu tür başarılar, Kültür Devrimi'nin yaydığı dogmatizm, sektarizm ve şablonculuktan görece erken kopmaya başlayabilmiş; bu tür eğilimlerin eleştirisine kendi insiyatifleriyle girişebilmiş; sonra ikinci aşamada, sermaye ve kendi hâkim sınıflarıyla aralarındaki ayırım çizgisini bulandırmayabilmiş olmaları ölçüsündedir. Kısacası, kendileri farkına varmış olsunlar veya olmasınlar, *pratikte* Çin'i "dünya devriminin merkezi" gibi kabul etmedikleri, bir klasik Marksizm damarını koruduklarını, "Kültür Devrimi'nin bir ürünü" olmaktan ve kendilerini bu şekilde tanımlamaktan vazgeçtikleri ölçüdedir.

Sovyetler Birliği'ne karşı eleştirel ve bağımsız, bağımsızlıkçı tavır almanın *mot-à-mot* bir Kültür Devrimi taraftarlığı/takipçiliği ile özdeşleşmesi, Brejnev döneminde Sovyetler Birliği'nin sosyalizme leke süren iç ve dış pratiklerine karşı mücadeleye de zarar vermiş, bu mücadeleyi zayıf düşürmüştür.

Bütün bu gelişmelerin 1970'lerin sonu ile 1980'lerde gelip dayandığı yer, aslında çok kısa süreli olan Kültür Devrimi dalgasının uluslararası alandaki varlığının tarihteki gerçek büyük devrimlerden sonra oluşan "enternasyonal"lerden çok farklı bir şekilde, *bütünüyle*, sona ermişliğidir. Sosyalizmin ve Marksizmin dünya çapındaki genel buhranı içinde, Komintern'in ve Kominform'un devamı olarak Sovyetler Birliği'nin etrafında kümelenen "eski parti"ler, bütün duraganlıkları, boğulmuşlukları, devrimcilikten ve yaratıcılıktan yoksunlukları içinde, gerileyerek, aşınarak, kamu desteği ve oy kaybederek, donuk organizmalar olarak da olsa varlıklarını korurken, Kültür Devrimi "enternasyonal"i yokolup gitmiştir. Parti ve akımların yokolmasının ötesinde, sosyalizmin sorunlarının Kültür Devrimi'nin dayandığı ve önerdiği kavramlar dizisine dayalı bir analizi, bir teori olarak, bağımsız aydınlar, düşünürler, Sovyetler Birliği eleştirmenleri arasında da yokolup gitmiştir.

"Dünya Mao'yu ve Kültür Devrimi'ni yeniden keşfedecektir." Bu bizim isteğimize bağlı bir olay değildir. Ben dünyanın da, Sovyet-

ler Birliği'ndeki ve diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki reform hareketlerinin de, Mao'daki, daha yukarıda anlattığım çok önemli bazı tespitlerle birleşeceğine inanıyorum. Burada keşfedilecek olan, sosyalizmin inşasının uzun süreliliğini kavrayan Mao'dur, iknacı Mao'dur, tedricen ilerlemekten yana olan Mao'dur, bir Stalin eleştirisine başlayan Mao'dur, halk içindeki çelişmelerin doğru ele alınmasından ve yüz çiçeğin açması, yüz fikir akımının birbiriyle yarışmasından yana olan Mao'dur, bize bir kanatlı parti teorisinin unsurlarını veren Mao'dur. Ama Kültür Devrimi'nin dayandığı sabırsız, "sol"cu perspektifin Mao'su, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin ve beraberinde getirdiği özgül saflaşma biçiminin Mao'su -bu Mao'nun ve Kültür Devrimi'nin, somut "revizyonizm" tanımıyla, yeniden keşfedilmesi ihtimali, hiç görünmemektedir.

Kültür Devrimi'nin Çin'de ve dünyada, pratikte ve teoride, gerek yol açtığı bütün sonuçlar ve gerekse tarihteki büyük devrimlerden çok farklı bir şekilde, erken örülen bir unutuluşa girmesi, merkez aldığı "revizyonizm" ve "Kruşçevci karşı-devrim" kavramlarıyla son derece ilgili olup, bizatihi bu kavramların bir duvara toslamasını ifade etmektedir.

(3.2) Sovyetler Birliği'nde Düzelme, Anti-Kruşçev Değil, Anti-Stalin Bir Tahlil ve Programla Çıkageldi

Şöyle bir ihtimal, objektif olarak varolabilirdi: Kültür Devrimi'nin kaderine ilişkin bütün bu gelişmeleri ve dolayısıyla, Kültür Devrimi'nin Çin'de önlemeyi amaçladığı "Kruşçevci karşı-devrim" kavramı ile buna içsel "revizyonizm" tanımının kaderine ilişkin bütün bu gelişmeleri, "modern revizyonizm"in SSCB'den sonra Çin'i ve tüm dünya sosyalizmini de ele geçirmesi diye yorumlamak; bu doğrultuda, Ekim Devrimi ve Çin Devrimi dalgalarıyla oluşan, bir zamanların bütün sosyalist ülkelerinin[35] artık "revizyonist ve geri dönmüş"[36] olduğu kötümserliği ve süper-devrimciliğine varmak[37].... *EĞER*, bu arada, önceki yazılarımda uzun uzadıya anlattığım gibi, *sosyalizm-dışı, Marksizm-dışı olarak tanımlanması imkânsız derecede kapsamlı ve derin bir düzeltme* (adetâ, yıllardır uluslararası alanda da yapılan bütün Marksist eleştirileri altalta toplayarak, bu doğrultuda iç ve dış pratiklerin düzeltilmesi) akımı, keza *Marksizm-dışı olarak tanımlanması imkânsız bir teorik söylem* eşliğinde, 1980'lerin ortalarında bizzat Sov-

yetler Birliği'nde iktidara gelmiş olmasaydı!

Ama böyle bir düzeltme akımı ve teorik söylem, Gorbaçov'la birlikte SSCB'de 1985'te başa geçti, işte; sonraki yıllarda zayıflayıp silikleşeceğine, netleşti ve güçlendi, iktidarını pekiştirdi; üstelik de bütün bu gelişme momentleriyle insanlık tarihi sahnesine çıkışı, (a) "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden türetilmiş ve türetilebilecek öngörülere *tamamen ters* bir yerden; (b) ama, Sovyetler Birliği'nin sorununu (ya da, sorunlarının kaynağını) "Stalinizm" olarak veya "Stalinizmin aşırı uzun sürmesiyle belirlenen bir duraganlık, taşlaşma ve çürüme" olarak saptayan, *yeryüzündeki bütün diğer eleştirel akımların bekleyebileceği* ve hâlâ umutları kaldığı ölçüde de beklediği bir yerden, oldu. Evet, anti-Kruşçev bir tahlil, program ve kadrolaşma[38] ile değil, esaslı surette anti-Stalin[39] bir teori, program ve kadrolaşma ile çıkageldi Gorbaçov: Sovyet tarihine bakışında, geri bir ülkede yapılan ilk sosyalist devrimden sonra, (i) tecrübesizlik ve (ii) emperyalist kuşatma ile faşizmin yükselişi olgularınca büsbütün ağırlaştırılan koşullarda, hayatta kalabilmek için üretici güçleri bir an evvel geliştirme çabasının, nasıl, bir yandan, muazzam bir devlet aygıtının kurulmasını gerektirdiğini ve diğer yandan, zorla kollektifleştirme ve (aşırı) hızlı sanayileşme gibi, sosyalist inşanın "normal" denilebilecek bir tempo ve patikasından "sol"a doğru sapmalar doğurduğunu; bu büyük zorlamayı aygıtın lokomotif rolü aracılığıyla, yukarıdan aşağı topluma kabul ettirme çabası içinde, partide ve genel olarak toplumda müthiş bir gerilimin yaratıldığını ve demokrasinin kalmadığını; en üst düzey önderliğin yanılmazlığı efsanesinin geliştiğini ve tabana hesap vermeyen bir aygıt görevlileri zümresi, ekonomiden ve sivil toplumdan değil doğrudan doğruya siyasi iktidar alanından vücut bulan bir "devlet sınıfı" olarak *nomenklatura*'nın işte *bu koşullarda* şekillendiğini[40]; tabiatı gereği son derece tutucu, teoride ve pratikte her şeyin alışıldığı üzere sürüp gitmesine düşkün bu zümrenin, dış politika alanında da 1930'lardan ve Komintern'den sürüp gelen "dünya devriminin merkezi olarak Sovyetler Birliği", "bütün diğer ülke ve partilerin SSCB devletinin ihtiyaçlarına tâbiyeti" zihniyetlerini kalıplaştırdığını, İkinci Dünya Savaşı sonrasının "güvenlik psikozu"nu bu temelde büyüttüğünü ve kemikleşmiş bir dogmatizmden beslenen müdahaleciliklere vardırdığını açıkladı.[41] Kısacası, objektif tarihsel çerçeve içinde, yeryüzünde sosyalizmin yaşayabilmesi için 1930'larda Tek Ülkede İnşa çizgisinin biricik pratik, uygulanabilir olasılık olduğunu tahlil ve teyit etti; bu gerçeği elden bırakmadı ve fakat bunun üzerine, Mao'nun Stalin'e yöneltiği "halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması" eleştirisine doğrusu çok benzer[42] bir şeyi oturttu.[43] Gene Gorbaçov'cular,

1920'lerin sonlarından itibaren Sovyetler Birliği'nde kurulan bütün o üretim ilişkilerinin ve üstyapıların[44], *uzunca bir dönem boyunca üretici güçlerin görece hızlı gelişmesini ve sosyalizmin direnmesini, uluslararası alanda da başarılar kazanmasını sağlamakla birlikte*[45], olumsuzluklarının[46] tali yön olmaktan çıkıp asli yön haline gelmesiyle, *1950'lerde artık gelişmeye hizmet etmeyen bir kabuğa dönüştüğünü* de saptadılar.[47] Bütün bu noktalarda *glasnost* ve *perestroyka*, dünyada öteden beri mevcut, Sovyetler Birliği'nin encamının anti-Stalin eleştirisi cereyanı ile birleşti, hattâ adetâ bu cereyanın SSCB yönetimine geçmesini simgeledi ve nitekim *bu tahlillere dayanarak* Sovyet sosyalizminin üzerindeki ölü toprağını silkelemeye girişti; ilk ağızda da, partide ve toplumda önemli bir demokratikleşmeyi gerçekleştirirken, dışta hegemonyacılığın durdurulmasını ve bir ilk özeleştirisinin yapılmasını *başardı*.[48] (Öyle ki, pek çok gözlemcinin de katıldığı gibi, Gorbaçov'un yeni yeni adım attığı ekonomik yeniden-yapılanma alanında karşılaşmakta olduğu ve karşılaşacağı güçlükler, bu yüzden uğrayabileceği aşınmalar ne olursa olsun[49], Sovyetler muhtemelen Brejnev dönemindeki gibi bir çehreye yeniden bürünmeyecekler; kazanılmış olan demokrasi, açıklık ve çoğulculuk derecesinin iptal edilmesi son derece zor, teorinin yeniden çarpıtılması son derece zor ve tabii, böyle bir toplumun tekrar "uluslararası diktatörlük" uygulamaya kalkması da son derece zor olacaktır.)

Dolayısıyla -tekrar ve üzerine basa basa belirteyim- bizim Eski Teori'mizin içindeki doğruluk payı, ya da örneğin *2000'e Doğru*'nun 14 Ağustos 1988 tarihli 34. (Yıl 2) sayısının "Glasnost'un 'anti-Sovyetizm'i" başyazısında yapılan, "Sovyetler Birliği sosyalist mi, değil mi tartışmasının artık *Pravda* sayfalarına sıçraması, kuşkusuz çok önemli" saptaması, *gerçeğin sadece bir yanıdır* ve buradan, aynı başyazıdaki "Mao Zedung'un Sovyetler Birliği üzerine yaptığı belirlemeler doğru çıkmıştır.....bugün..... genel bir kabul görmektedir" iddiasına geçmek, hayli uzun ve zor bir zihinsel adımı gerektiriyor. Çünkü *gerçeğin diğer yanı*, şudur: *Bugün yeryüzünde bir "Kruşçevci karşıdevrim" hipotezi kalmamıştır. Bizzat Sovyetler Birliği'ndeki tartışmanın hiçbir kanadında, tıkanmanın 1960'larda ve Kruşçev yüzünden meydana geldiği fikrinin ZERRESİNE rastlanmıyor; bir asgari olarak herkes, Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümü konuşmasındaki, 1930'larda oluşan deformasyonlar ve tıkanmalar tahlilinde birleşiyor ve bu pozisyonun daha radikal tarafında, daha da sert anti-Stalinciler yer alıyor*[50]! Sovyetler Birliği dışındaki eleştirel literatürde tablo,

belki daha da çarpıcıdır: Antonio Carlo'dan Rudolf Bahro'ya kadar hiçbir, ama hiçbir ciddi düşünür, *adetâ Kruşçev'in ismini zikretmiyor; Sovyet tarihinin hiçbir önemli problemini Kruşçev etrafında örmüyor; Kruşçev'i veya dönemini bir ilgi odağı, bir araştırma alanı olarak kabul etmiyor.* SSCB dışında öteden beri mevcut, Sovyet sosyalizminin sorunlarının anti-Stalinci eleştirisi cereyanı ile, şimdi Moskova'da iktidarda olan Gorbaçov reformculuğu arasındaki diyalektik gelgitte, *Kruşçev'in Sovyet toplumunda herhangi bir şeyi olumlu veya olumsuz yönde önemli ölçüde değiştirmiş olduğu fikri, sosyal bilimlerin ıskartaya çıkartılmış varsayımları öbeğine, kolay kolay geri dönmemecesine sürülmüş bulunuyor.*

Dahası var: *glasnost* ve *perestroyka* hareketi etrafında Sovyetler Birliği'nin içinde ve dışında meydana gelen saflaşmalar da, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden türetilebilecek tahminlere hiç mi hiç uygunluk göstermiyor. Bir yandan, anti-Stalin bir tarih tahlilinden yola çıkan Gorbaçov reformları, daha önce de belirttiğim gibi, Sovyetler Birliği'ni bir kere daha dünya devrimcilerinin ilgi merkezi haline getirmiş[51], daha şimdiden sosyalizmin itibarını kısmen restore etmek suretiyle Avrupa'da Sol'un canlanmasına katkı yapmıştır[52]; bırakalım Avrupa'yı, bu SSCB'nin sosyalizm-içi görülmesinde henüz anlaşmasak bile, bizim hepimiz için dahi *glasnost*'un attığı her adım, her demokratikleşme, hegemonyacılıktan uzaklaşma ve derinleşen özeleştiri belirtisi, *bir umut, bir sevinç kaynağı* oluyor, Türkiye'de sağlıklı bir sosyalizmin yeniden fışkırmasına dolaylı bir doping gibi değerlendiriliyor (ve bütün bunları, tekrar edeyim, dünyaya ve bize bugün güçlü bir Kruşçev eleştirisi değil, güçlü bir Stalin eleştirisi veriyor). Diğer yandan, öncelikle Sovyet muhafazakârlığı bir "Stalin savunusu" bayrağını yükseltmektedir: Ligaçev'in kişiliğinde simgeleşen *nomenklatura,* Kruşçev'le değil Stalin'le doğan o "devlet sınıfı", bu yılın başlarında Nina Andreyevna adlı bir doçentin *Sovyetskaya Rossiya*'da yayınlanan "İlkelerimden vazgeçemem..." başlıklı makalesi aracılığıyla yaptığı gibi, bir "yüzde 60 doğru, yüzde 40 yanlış" paradigması çerçevesinde Stalin'in "yüzde 40'lık yanlış"larının eleştirilmesine karşı dahi direniyor; ekonomiyi emir-kumanda yöntemleriyle idare etmeyi sürdürmek isteyen bürokratlar, sosyalist meta ekonomisi kavramına ve aşırı-merkezi planlamanın biraz gevşetilmesine, gene Stalin'in *SSCB'nde Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri* kitabında dogmalaştırılmış "doğru çizgi"den "kapitalizm yönünde sapma" gözüyle bakıyorlar[53]; devlet

başkanı Gromiko, Stalin'den, özellikle Yalta ve Potsdam'da "aslanlar gibi" dövüşüp Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'ne dostlukla belirlenmiş bir sosyalist ülkeler kuşağı kurulmasını sağladığı için övgüyle söz ediyor ki, bu ifadelerde, Gorbaçov'un sırtından atmaya çalıştığı hegemonyacılık kamburunun dahi Stalin'in omuzlarında geri gelmeye çabalayışının kanıtını bulmamak olanaksızdır.

Ve nitekim, Sovyetler Birliği'nin periferisinde yer alan diğer sosyalist ülkeler arasında da, özellikle *en katı, en halksız, en "kanun ve nizam" vaazcısı, en soğuk despotik-teknokratik rejimler;* daha açık söyleyelim, Brejnev döneminde Moskova'ya en fazla bağımlı ve hattâ doğrudan doğruya *Sovyet müdahaleciliğinin ürünü olan yönetimler ile, bütün dünyada "polis devleti" sıfatına en fazla lâyık görülenler,* Gorbaçov reformlarına tepkilerini, Stalin'e sarılmak şeklinde belli ediyorlar: Tengiz Abuladze'nin ünlü "Pişmanlık" filmi, Beria'nın şahsında Stalin'in halka kılıç sallamasını ve sosyalist yasallığı yoketmesini eleştirdiği için, Doğu Almanya'da gösterime girmiyor ve parti organı *Neues Deutschland, glasnost* ile *perestroyka* hakkında çok resmi, mesafeli birkaç tanıtım yazısı yayınlamakla yetiniyor; Küba, ekonomik inşasında hemen tek bir doğru'su olmayan Küba, geri üretici güçler düzeyini hiçe sayarcasına köylünün küçük özel mülkiyetini tümüyle devletleştirmeye kalkışan Küba, halkın "şimdi hiç olmazsa Fidel hayatta; acaba ölürse başımıza ne gelecek?" dercesine, Raoul Castro'nun polis aygıtına endişeyle baktığı Küba, bu dergide çıkan Stalin eleştirilerine dayanamadığını belli edercesine, *Moscow News/Les Nouvelles de Moscou* dergisinin abonmanlarını iptal ediyor; bir diğer sembolik Stalin övgüsü, tam da Brejnev'in 1968 müdahalesinin 20. yıldönümü günlerinde, Prag'da, o müdahaleye varlığını borçlu olan, Gustav Husak'ın devamı Milos Jakes önderliğinden geliyor.[54] İşte bunlardır, bu zihniyettir, bu ideolojidir, Ligaçev'lerin Doğu Avrupa'daki yedek güçleri, Yeltsin ve Afanasyev'lerin yeminli düşmanları, Gorbaçov'u yıpratıp kuşatmak ve teslim almak isteyenler....

Ve nihai ironi: Hiç zedelenmemiş, saflığı bozulmamış bir "Kruşçevci karşı-devrim" optiğinden Arnavutluk, Stalin'e lâf dokundurtmama noktasında giderek Küba, Doğu Almanya, Çekoslovakya yönetimleri ile birleşmekte; yıllardır değiştirmediği "Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin 1950'lerin ikinci yarısında restore edildiği" dogması, ASHC'yi bugünün koşullarında (hep, SSCB'yi yönetenleri "baş hedef" almak yüzünden), Sovyet muhafazakârlarının, "devlet sınıfı"nın asıl inatçı mensuplarının, Ligaçev'lerin ve onların Nina Andreyevna

gibi sözcülerinin dümen suyuna sürüklemektedir. Ve Arnavutluk ya da Arnavutluk tipi bir tutum, *bütün açısından felaket yanlış* olmakla birlikte, *kendi içinde* tutarlıdır bu konuda. Peki ya biz? Bizim pratik tavrımız nedir, bugünkü saflaşma karşısında? Yukarıda da işaret ettiğim gibi,

(a) SSCB'nin sosyalizm-içi olup olmadığına ilişkin tartışmamız bir yana, çok açık ki hepimiz, Gorbaçov'ların (yani 1930'lar üzerinde yoğunlaşan, anti-Stalin bir yozlaşma eleştirisiyle gelenlerin!) başarılarıyla seviniyoruz;

(b) hattâ bazılarımız, üstelik de SSCB'nin sosyalizm-dışı olduğunda daha ısrarlı ve zor değişen bir tavır alanlarımız, (Sovyetlerin bugünkü durumuna daha sert eleştiriler yöneltiyorlar diye)Yeltsin kanadını (yani aşırı anti-Stalincileri, Kruşçev'e göre ce daha yakın olanları, pozisyonu Mehmet Gündüz'ün pozisyonu-na tekabül edenleri !), daha bir beğeniyle izliyoruz;

(c) *nomenklatura*'nın, Brejnevciliğin kalıntılarının, muhafazakârlığın sözcülüğünü yaptığını kabul ettiğimiz, haklarındaki bu evrensel yargıyı tartışmadığımız Ligaçev'lerin (yani Stalin bayrağını sallayanların !) her mevzi kazanışında, *glasnost* ve *perestroyka*'nın her bocalayışında üzülüyor, endişeleniyoruz;

(d) bundan bir yıl, sekiz ay, hattâ topu topu altı ay önce Sovyetlerin faraza Afganistan'dan çekilmeleri, dış ilişkilerinde demokratikleşmeleri, diğer ülke ve partilere karşı hegemonyacılıklarının herhangi bir özeleştirisini yapmaları ihtimaline, "Halil arkadaşın hayalleri" diye, "tebessümle" baktıklarını maalesef fazla çokbilmiş, yukarıdan, horlayıcı bir üslupla dile getirmiş olanlarımız[55] dahil, şimdi, diyelim 1968 Çekoslovakya müdahalesi konusunda *daha açık* bir özeleştiriyi Sovyetler Birliği'nden *talep* ediyoruz. (ama nedense, Gorbaçov'un gidebileceği radde konusundaki bütün öngörülerimizin şu ana kadar yanlış çıktığını içimize sindiremiyoruz);

(e) hattâ ve hattâ, SSCB'deki Stalin eleştirisi furyasına, Sovyetlerin kendi ihtiyaçları açısından sempatiyle bakıyoruz; geçmişte Stalin'in doğru bir eleştirisini yapmış, halk içindeki çelişmelerin düşmanca yöntemlerle ele alınmasına karşı Türkiye so-

mutunda doğru bir tavrı benimsenmiş, dolayısıyla ülkemiz pratiğinde Stalinizmden ayrılmış bir akım olarak, gönül rahatlığıyla, "Sovyetler kendi tarihlerinde hiçbir zaman Stalin'i doğru dürüst eleştirmediler, şimdi böyle bir aşamadan geçmeleri bize kısayla çok daha fazla gerekli" diyebiliyoruz !

Ve kuşkusuz, *bütün açısından budur, doğru tutum.* Peki ama söyler misiniz, *içsel tutarlılık açısından*, Stalin'den sonra ve Stalin'in sosyalist çizgisinden ayrılma yoluyla gerçekleşmiş bir "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezi, bu tepetakla olmuş zihinsel evrenin artık neresindedir? Yukarıdaki (e) maddesi doğruysa, Kruşçev'in sorunu, Stalin eleştirisini bugün yapıldığı gibi yeterince derinleştirememek ve olgun bir tarzda koyamamak olmuyor mu, bir bakıma?[56] Öte yandan, eğer "Kruşçevci karşı-devrim" yok ise[57], yani bir İlk Günah ânı, bir "geri"ye, "kapitalizmin restorasyonu"na doğru sosyalizm dışına çıkış momenti tesbit edilemiyorsa, SSCB'nin belli bir noktadan (İkinci Dünya Savaşından, Kruşçev'den, 20.Kongre'den, 1950'lerin sonlarından, vb.) itibaren ve bugün de sosyalist sayılmaması fikri, Tarihi Materyalizmin toplumsal formasyonların tasnifi ve değişim mekanizmaları hakkındaki genel önermelerinin içine nasıl yerleşecektir? Nihayet, artık reformlarla düzelmeyecek kadar sosyalizm-dışı olduğu farzedilen bir partinin, devletin ve ülkenin "Stalin eleştirisine ihtiyacı", Marksist bir önderin Marksist düşünce kategorileri içinde eleştirilmesine ihtiyacı[58] nereden geliyor, söyler misiniz?

1930'larda uzun süre Komintern'in "sosyal demokrasinin faşizm kadar tehlikeli olduğu" tahlillerini en azından paylaşan; Molotov-Ribbentrop Paktından sonra tekrar, bir zaman kazanma operasyonunun ötesinde, kendini Almanya'ya karşı kesin güvenceye aldığını zannederek İngiltere ve Fransa'yı "baş düşman" görme yanılmasına savrulduğu, artık herkesçe bilinen[59] Stalin, 1941 yaz başında ülkesi Nazi istilâsına uğradığında, "*Olguların mantığı bizim mantığımızdan güçlüdür*" diyebilmişti. Sovyetler Birliği'ndeki canlanışın, anti-Kruşçev bir mevzileniş ile değil, anti-Stalin bir mevzileniş ile çıkageldiğini; bunun, Kültür Devrimi'nde somutlanan "geri dönüşü önleme" modelini ve dayandığı "revizyonizm/kapitalist yolculuk/geri dönüş" tahlilini değil, ona alternatif olan, Sovyetler Birliği'nin encamının anti-Stalin eleştirisi akımını ve bu düşünce tarzına dayalı prediktif (öngörüsel) modeli doğruladığını, *bütün dünya görüyor.* Görmekle kalmıyor; Sovyetler Birliği'ne eleştirel bir tarzda bakan bütün Marksizm-içi cereyanların artık aşağı yukarı aynı tesbitlerde birleşmesi ve bunların hepsinin teorik platformda Gorbaçov çizgisi ile birleşmesi, bunun karşısında bir "Kruşçevci karşı-devrim" ve "Kültür Devrimi Maoculu-

ğu"nun evrensel planda hiç mevcut olmaması biçiminde *yaşıyor*.[60] Kafamızı kuma gömmenin hiç âlemi yok: bu gerçekler, sadece Sovyet-Emperyalizmi Teorisi'nin değil, özel olarak "Kruşçevci karşı-devrim" alt-önermesinin bütün parametrelerini, dayandığı bütün zemini altüst etmektedir.

Biz, "olguların mantığının, kendi mantığımızdan güçlü olduğunu", ne zaman kabul edebileceğiz?

(3.3.) Kendi "Revizyonizm" ve/veya "Geri Dönüş"Tanımımız, Türkiye Pratiğinde, Zamanla Nerdeyse Tamamen Zıddına Dönüştü

Yukarıda, bir başka bağlamda, faraza Arnavutluk türü bir çizgi ile bizim aramızda, Gorbaçov önderliğine ve bugünkü Sovyetler Birliği'ne bakışta, bir yandan içsel tutarlılık ve diğer yandan gerçeklere uygunluk açısından oluşan *büyük* farklara değindim. Kuşkusuz bu farkların kaynağında, aslında bizim sadece SSCB tarihine bakışta *"Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden fiilen vazgeçmiş olmamız* değil, aynı zamanda, gene pek farkına varmasak ve bilincimize çıkarmasak da, *"revizyonizm" veya "geri dönüş tehlikesinin kaynakları" konusunda o hipotezin dayandığı kavrayıştan da Türkiye pratiğinde fiilen vazgeçmiş olmamız* yatmaktadır.

Evet, bizim bugünkü platformumuzun püf noktasını, Sosyalizm'de "geri dönüş" veya yozlazma veya tıkanma tehlikesinin, ne derseniz deyin[61], çok özetle, fazla özgürlük ve yetersiz diktatörlük'ten değil, *az özgürlük'ten, yetersiz özgürlük'ten kaynaklandığı anlayışı* meydana getiriyor. Artık, Kruşçev tipi pratiklerden çok, Brejnev tipi pratiklere ve hattâ Stalin tipi pratiklere göre tanımlanmış bir "geri dönüş"ün veya "anti-sosyalizm"in kaynakları teorisidir ; dahası, Kültür Devrimi'nin anti-Kruşçev, anti-Liu yönlerine (bana göre, merkezi çizgisine) bakarak değil, Kültür Devrimi'nde olan (veya olduğunu sandığımız, arzuladığımız, görmeye çalıştığımız) ikinci bir anti-Stalinci, anti-bürokratik yöne bakarak oluşturulmuş bir "revizyonizm" tanımıdır. Ve böyle olduğu için de, biz ne kadar, bilir-bilmez, olumlu olan herşeyi Mao'ya izafe etmek istesek de, aslında bu platform, Sovyetler Birliği'nin Brejnev dönemindeki encamının esas olarak Stalinizmden ve Stalinizmin kemikleşerek devamından ileri geldiği yolunda, gerek Batı Marksizminin geliştirdiği eleştirilerden, gerekse Doğu Avrupa'daki Marksist, anti-Stalinist muhaliflerden, *nomenklatura* eleştirmenlerinden, sandığımızdan ya da bütün mantıki sonuçlarıyla birlikte,

tutarlı olarak kabul etmeye hazır olduğumuzdan çok daha fazla şey almaktadır.

Bugünkü platformumuzun *gerekçesi*, genel olarak ve aynı zamanda madde madde yazılmaya başlandığında, bunun apaçık ortaya çıkacağını, şimdiden şuraya kaydediyorum. Bu yazının en başında belirttiğim üzere[62], 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında Kruşçev'e karşı gelişen reaksiyonun içinde, Moskova'nın (a) hegemonyacılığına ve (b) Üçüncü Dünya'nın devrimci fırtınasına sırt çevirmesine, haklı ve sağlıklı bir karşı-çıkış vardı. Öte yandan, bunun yanısıra, bir de kuvvetli Stalinizm damarı vardı ki, işin bu tarafının Kültür Devrimi'nin "sol"a savruluşu içinde kemikleşmesini, biz, 1960'ların sonlarında bir "fazla özgürlük=revizyonizm, kapitalizm yolculuğu" tanımı biçiminde devralmıştık. Oysa bugün geliştirdiğimiz yeni, kucaklayıcı platform, esas olarak, sosyalist toplumda yozlaşmanın, kötülüklerin, tıkanmanın kaynağını ya da başlıca şeklini özgürlük eksikliği biçiminde tanımlıyor ve bu tehlikeyi, *devrim yapmış emekçi halka özgürlük vermede son derece cesur davranarak* aşmaya çalışıyor.

Bazı çok önemli hususları, tek tek ele alalım: SİYASİ SİSTEM açısından şimdiki platformumuz, sosyalizmde çoğulculuğu o kadar önemli görüyor ki, genel olarak toplumda fikri çoğulculuğu ve parti içinde kanat çoğulculuğunu vazgeçilmez saymanın ötesinde, farklı görüşlerdeki vatandaşların birleşme, örgütlenme ve hattâ *siyasi parti kurma* haklarını teminat altına alıyor. Bu tutumun, güncelliğin herhangi bir baskısına tâvizden ibaret olduğunu düşünmek, yanlıştır. İçtendir, ilkeseldir bu tutum ve dolayısıyla bizi, "burjuva" fikir ve akımlara özgürlük tanınmasını bir "revizyonizm= kapitalizm yolculuğu"[63] olarak gördüğümüz bir geçmişten, artık çok tâyin edici biçimde ayırıyor (öte yandan, istesek de, istemesek de, Doğu Avrupa ülkelerinde, örneğin Sovyetler Birliği'nde, Yugoslavya'da, Macaristan'da cereyan eden çoğulculuk ve çok-partililik tartışmalarının zeminiyle ve akılyürütme biçimiyle üç aşağı beş yukarı aynı konuma, en azından onlara bu yüzden "revizyonist", vb. diyemeyeceğimiz bir konuma sokuyor).

Bunun ötesinde, platformumuz, bireysel ve kollektif düzeylerde son derece geniş vatandaş haklarından söz etmekle kalmıyor; bütün bu ayrıntılı özgürlükleri *anayasal ve yasal garantilere* bağlıyor. Yıllardır ve şimdi de okumayan, literatür izlemeyen, sıkıntılı konular üzerinde fazla kafa yormayan, kendilerini geliştirmeyen birçok arkadaşımız olduğunu da gözönünde bulundurarak[64], bunun olanca anlamını

şöyle açıklayabilirim: "Sosyalist yasallık" kavramı, yeryüzündeki sosyalizm deneylerinin ve yol açtıkları tartışmaların çok önemli bir odak noktasını meydana getirmektedir. Bir vakitler, Teori'de, kapitalizmden geleceğin büyük uyum dünyasına geçiş süreci boyunca devletin niteliğinin "proletarya iktidarı" olarak tanımlanmasıyla *yetiniliyordu.* Bu devletin emekçi halk için demokrasiyi ifade etmesi, başlıbaşına üzerinde durulması, gerçekleştirilmesi gereken bir muhteva olmaktan çok, "burjuvazi üzerinde diktatörlük" uygulamasının adetâ otomatik sonucu ve uzantısı gibiydi. Diğer yandan, "burjuva demokrasisi" kavramı, horlanan bir şeydi; daha net bir söyleyişle, "burjuva demokrasisi", *insanlığın burjuvazi çağında ulaşabildiği ve özümleyebildiği demokrasi düzeyi* olarak algılanmıyor, sosyalizmin *koruyup da üzerine büyük kazanımlar inşa ederek aşacağı bir katman* olarak değil, reddedilecek ve ıskartaya çıkartılacak bir "aldatmaca"dan ibaret gibi görülüyordu. Dolayısıyla, "proletarya iktidarı" olarak sosyalist devletin, siyasal sistem düzleminde demokrasiyi gerçekleştirmek açısından, bir "frenler ve dengeler" (*checks and balances*) manzumesine ihtiyacı yoktu; hattâ tam tersine: Jaboken filozoflar, burjuva-demokratik ihtilâlin bir gereği olarak "kuvvetler birliği"ni gündeme getirmemişler miydi? Lenin, *Devlet ve Devrim*'de, *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*'de, vb., "her devletin bir diktatörlük" ve her diktatörlüğün "prensip olarak sınırsız" olduğundan söz etmemiş miydi? Öyleyse (devrim momentinin ihtiyaçları ile artık üretim ilişkilerinin sosyalist dönüşümünü tamamlamış, kendi temelleri üzerine oturmuş bir sosyalist toplumun ihtiyaçları arasında hiçbir ayırım gözetmeyen bir mantıktan[65]), sosyalist devletin demokratik olabilmek için bir hukuk devleti olmasını, yasalarla bağlı olmasını ve kimsenin, hiçbir kurumun, yasaların üzerinde yer almamasını istemek, sözkonusu "proletarya iktidarı"nın yaptırım gücüne bir sınır koymak, özellikle "karşı-devrimi bastırma" kapasitesi açısından devletin elini kolunu bağlamak demekti... Bu zihniyet, Sovyetler Birliği'nde, Stalin döneminde ağır bastı ve örneğin 1936 Anayasası'nda bütün bir güzelim hak ve özgürlükler dizisinin yer almasına karşılık, hiçbirinin kurumlaşmaması, yasal-anayasal güvencelere bağlanmaması, kurumlaştırılmadıkları için de devletin keyfi terörüne karşı savunulmamaları ve kağıt üzerinde kalmaları sonucunu beraberinde getirdi. Gene bu zihniyet, Çin'de, Kültür Devrimi yıllarında Çiang Çing ve arkadaşlarının aşırı "sol"cu felsefesinde ağır bastı; Kültür Devrimi Karargâhı'nın ve emrindeki Kızıl Muhafızlar'ın, "burjuvazi üzerinde topyekün diktatörlük" uygulayabilmek

için her türlü yasallık kaygısı ve kısıtlamasından kendilerini vareste kılmaları, hattâ bu doğrultuda sosyalizmin yasalara ihtiyacını teorik bakımdan reddetmeleri ve sosyalist toplumu bir sürekli anarşi hali gibi resmetmeleri sonucuna götürdü. Bu, kitabi bir hukuk sorunu da değildi; tam tersine, Mao'nun 1956-1957'deki teorik olgunlaşma ânında[66] kullanacağı terimlerle "halk içindeki çelişmeler"in yanlış ele alınması, sosyalist yasallığın çiğnenmesi veya oluşmamasıyla içiçeydi : "Bastırma" fonksiyonunun hedefi olabilecek "düşman"ın kapsamının habire genişletilmesi, zorunlu olarak, bu "düşman"lara saldırıların her türlü frenden, ayakbağından kurtarılması çabasını beraberinde getiriyordu; tersten söyleyecek olursak, halk içindeki çelişmelerin *doğru* ele alınması, ancak ve ancak, neyin halk içindeki bir görüş veya eylem, neyin ise sosyalizme düşmanca bir eylem olduğunun *yasalarca, objektif olarak, herkesi bağlayacak tarzda tanımlanmasıyla* mümkündü ve böyle bir tanımlamanın yapılmadığı her yerde, "sağ sapma=sosyalizm yıkıcılığı=burjuva/faşist ajanlığı, casusluğu" (Stalin) veya "sağ sapma= revizyonizm= kapitalizm yolculuğu= geri dönüşçülük" (Kültür Devrimi) çıkarsamaları serbestçe ve keyfi biçimde işleyebiliyorsa[67], halkın herhangi bir unsuru, halk içindeki her türlü cereyan, her an "düşman" diye "proletarya diktatörlüğü"ne maruz, hücuma açık kılınabilirdi.

Nitekim her iki durumda, gerek 1930'lardan itibaren SSCB'de ve 1945'ten sonra Sovyet tecrübesini taklit eden diğer Doğu Avrupa toplumlarında, gerekse Kültür Devrimi yıllarında Çin'de, bu anlayışların sonucu, kâh doğrudan doğruya polisin ve KGB'nin, kâh idealize edilerek mutlaklaştırılmış bir mevhum "emekçi insiyatifi" adına hareket eden, yetkileri kendilerinden menkul Kızıl Muhafız müfrezelerinin[68], tam bir yasa tanımazlık içinde, *halk üzerinde terör* estirmeleri oldu. Bu yüzden, sosyalist demokrasinin içi boşaldı; sosyalist demokrasi, sadece Teori'de varolan, o küçümsenen "burjuva demokrasisi"nden sadece Teori'de ileri olmaya devam eden bir şey haline geldi; sosyalist ülkeler, "demokratik"likleri sadece Teori'de, lâfta sürdürülen ülkeler haline geldi.[69] Özellikle sosyalizmin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa varyantında, halktan ve parti tabanından koparak kendi içinde kemikleşen bir "devlet sınıfı"nın[70] emekçilere şu veya bu ölçüde yabancılaşmış yükselişi, bu anlamda bir "bürokratlaşma", bu antidemokratikleşmenin daima diğer yüzünü meydana getirdi ve sözkonusu ikili süreç (demokrasinin ölmesi, "devlet sınıfı"nın yükselmesi), daima, *kuralsızlıkla, sosyalist yasallık eksikliğiyle paralel ilerledi.*

Öte yandan, bu tecrübelerden çıkartılan derslerledir ki71, 1976'da, (artık yaptığı hiçbir hatâdan dönemeyecek durumda olan) Mao ölür ölmez (Hua Guofeng önderliğinde, yani daha Deng siaoping ortada yokken), Çin Komünist Partisi *derhal* bir sosyalist yasallık sisteminin inşası ve korunmasına girişti. "Proletarya iktidarı"nın yasasızlık demek olmadığı saptandı; artık kendi temelleri üzerine oturur hale gelmiş bir sosyalist toplumun siyasal sisteminin, burjuvazi çağında insanlığın geliştirdiği "frenler ve dengeler"i *bir asgari* olarak koruması ve bunun gerektirdiği "kuvvetler ayrılığı"nı gerçekleştirmesi gerektiği saptandı; sosyalist demokrasinin üstünlüğünün, sırf mülkiyet/gelir/iktidar bakımından zıt, farklı, eşitsiz sınıfların ortadan kalkmasıyla otomatikman realize edilmeyeceği ve fakat bu sosyo-ekonomik olgunun adıgeçen kurumsal kazanımlarla birleştirilip onlara yeni bir hayatiyet vermesiyle elle tutulur hale gelebileceği saptandı. Peki, "proletarya iktidarı" yok muydu artık? Vardı tabii; belirli bir sınıfsal içerik taşıyordu, siyasal sistem; (ancak) bu içerik, partinin önderlik ettiği yasakoyma sürecinde ve sosyalist yasaların kendilerinde somutlanacak, bir kere sistem ihdas edildikten sonra da, parti ve devlet yöneticileri, ordu, polis, vb. dahil herkes ve bütün kurumlar açısından kesinlikle bağlayıcılık taşıyacaktı. Araştırma ve inceleme yapmayan bazı arkadaşlarımız ister inansınlar, ister inanmasınlar; 1971 ve 1980 darbelerinden, bunu izleyen kovuşturmalardan, objektif fiillerimizin değil "ruhumuzdaki şeytan"ın yargılanmak istendiği dâvâlardan sonra, bizim sosyalistler olarak üzerinde çok hassas hale geldiğimiz o "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesi, Çin'de, *ancak Kültür Devrimi'nin bitimini izleyen siyasi reformlar sürecinde*, sosyalist demokrasinin standart bir unsuru haline getirilebildi; gelişmiş burjuva hukukundan daha geri bir keyfilik, *ancak o zaman* sona erdirilebildi. Anayasal sistematizasyonlara gidildi, organik yasalar ve alt-yasalar çıkarıldı, vatandaşların yararlanabileceği hukuki danışmanlık ve avukatlık kurumları oluşturuldu ve *bu sayede*, kağıt üzerindeki bütün güzel hak ve özgürlükler, herhangi bir iktidar odağının dilediği zaman "proletarya diktatörlüğü" adına çiğneyip geçemeyeceği dokunulmazlıklar halinde perçinlenebildi.[72] Gene 1985 sonrasında Sovyetler Birliği'nde, bu tecrübelerden çıkartılan derslerledir ki, Gorbaçov önderliği demokrasiyi geliştirmek için derhal sosyalist yasallığı geliştirmek, vatandaş hak ve özgürlüklerini anayasal-yasal güvencelere, kurumsal payandalara kavuşturmak gereğini duydu: Özgül tarihsel geçmişi nedeniyle SSCB'de bu süreç, anarşizan bir kuralsızlığın tiranlığının tasfiye edilmesinden

çok, güvenlik örgütlerinin ve mahkemelerin ceberrutluğunun tasfiye edilmesi hedefine yöneldi.[73]

Uzun sözün kısası, bugün dünya sosyalizminde, bir kere, "proletarya iktidarı"nın "bastırma" fonksiyonunun iyice küçültülmesi, mümkün olduğu kadar dar tutulması anlayışı zafer kazanmış bulunuyor[74]; ikincisi, (böyle yapılmadığı takdirde) sırf bir Marksist parti tarafından yönetiliyor diye devletin otomatik olarak demokratikleşmeyeceği, sosyalist demokrasinin otomatik olarak vücut bulmayacağı anlayışı zafer kazanmış bulunuyor; üçüncüsü, sosyalist demokrasinin burjuva demokrasisini *içererek* aşabileceği, bunun için de vatandaş hak ve özgürlüklerini kurumsal güvencelere kavuşturmasının zorunlu olduğu anlayışı zafer kazanmış bulunuyor; dördüncüsü, bütün bunların, ancak, bir yandan sosyalizmin sınıfsal içeriğini dokusuna sindiren, diğer yandan herkes için kesinlikle bağlayıcı olan, boşluksuz bir yasal sistemin yerleştirilmesi ve sosyalist devletin bir (sosyalist) hukuk devleti vasfının belirginleşmesiyle sağlanabileceği anlayışı, zafer kazanmış bulunuyor.[75] İmdi, bazı acı tecrübeleri bilfiil yaşamış olmasak da ve keza, bir kısım arkadaşlarımız faraza Kültür Devrimi sonrasında Çin'de cereyan eden tartışmaları çok iyi izlemiş olmasalar da,

(a) Mao'dan -dikkat edin: Kültür Devrimi'nin "sol" Mao'sundan değil; 1956-1957'nin Mao'sundan-- "yüz çiçek açsın, yüz fikir akımı birbiriyle yarışsın" ilkesinin olgun, hoşgörülü özgürlükçülüğünü tevarüs etmişliğimiz temelinde[76];

(b) buradan da hareketle, 1980 öncesinde geliştirebildiğimiz kendi, kuşkusuz çok değerli Stalin eleştirilerimiz temelinde;

(c) 12 Eylül'ün (12 Mart gibi faşist olmamakla birlikte) devletçi özgürlüksüzlüğünün, pederşahi otoritarizminin, bize, sosyalizmin asla böyle olmaması gerektiğini daha iyi kavratması temelinde;

(d) nihayet, tarihin bir cilvesi, bu koşullarda "sivil toplumculuk" ile mücadele ihtiyaçları açısından da olsa, Batı'daki ve Do-ğu Avrupa'daki Sovyetler Birliği eleştirilerini, eskiden ("Kruş-çevci karşı-devrim" paradigmasına klasik-Maocu sadakatimiz içinde) pek ilgilenmediğimiz o anti-Stalinist eleştirel literatürüoturup okumamız ve oralardan siyasal demokrasi konusunda bir şeyler öğrenmemiz temelinde[77],

böyle çok karmaşık, çok-kaynaklı bir süreç içinde[78], bizim platformumuz da üç aşağı beş yukarı aynı GENİŞ ÖZGÜRLÜKÇÜLÜK + KURUMSAL GÜVENCELER+SOSYALİST YASALLIK bileşkesine gelip dayanmış bulunuyor.[79] Bir kere bazı arkadaşlarımızın hâlâ "sosyalist olmadığı"nda (mantıksızca, bütün kanıtlar aleyhlerine olduğu halde) *inat* ettikleri Sovyetler Birliği'nin bugünkü reformlarıyla olsun, gene bazı arkadaşlarımızın "henüz sosyalist olsa bile revizyonizm yoluna girdiği"nde (doğru dürüst incelemeksizin, bütün "çizgi"sini bazı ekonomik denemelerine indirgeyerek, bizzat bu denemelerin tartışılması konusunda toplumda mevcut, *kurumlaşmış demokrasi* derecesini gözardı ederek[80]) *inat* ettikleri Çin'in Kültür Devrimi sonrası reformlarıyla olsun, doğrusu çok ilginç bir buluşmadır, bu -öyle bir buluşmadır ki, bazı farklılıklarımız olsa bile (ki elbet vardır ve olacaktır), onların da, bizim de, GENEL BİR SOSYALİZM KATEGORİSİ içine bir yelpaze halinde yerleştirilmemizi mümkün kılıyor. İkincisi, bu buluşma noktasındaki konumumuzun, 1969-70'te "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezine sarılırken ve daha sonra 1972-73'te Mamak'ta, yani en fazla "klasik Maocu" olduğumuz dönemlerdeki sosyalist demokrasi ve sosyalist siyasal sistem kavrayışımızla, dolayısıyla da (siyasi sistem düzleminde) "revizyonizm", "kapitalizm yolculuğu", "geri dönüşün kaynakları", vb. hakkındaki kavrayışlarımızla[81], (aradaki evrimin bütün tedriciliğine rağmen başlangıç ve bitiş noktalarını böyle *net* karşılaştırdığımızda[82]) doğrusu pek bir ilgisi kalmamış bulunuyor.

Geçelim. Platformumuzun EKONOMİ'ye hasredilmiş bölümleri üzerinde bu kadar uzun durmayacağım, çünkü çok aşikâr bir gerçek var: Türkiye sosyalistlerinin bütün kesimleri içinde, *görece en az devletçi, mutlak merkeziyete en az inanan, sosyalist mülkiyet/tesahüp/bölüşüm ilişkilerinin gitgide daha ileri biçimlerine doğru ilerleyişte en az zorlamacı, en fazla tedricilikten yana yaklaşım*, bizim platformumuzda yer alıyor. Düpedüz, sosyalizme geçişten sonra oldukça uzun bir süre için "karma ekonomi"ci bir platformdur, bu[83]; sosyalist olan ve sosyalist olmayan (ancak, sosyalist sektörün önder ve motor rolünü izleyen, anahatlarıyla sosyalist bir ekonomik iklimce çerçevelenip ona tâbi kılınan) ekonomik biçimlerin bütün bir tarihi dönem boyunca yanyana yaşamasını ve (a) üretici güçlerin gelişmesi, (b) halkın kültür düzeyinin yükselmesi temelinde, ikincilerden birincilere doğru, gönüllülük esasına uygun, yavaş bir geçişin gerçekleşmesi ilkesine sımsıkı sarılıyor. Ve üstelik, asla bir tesadüf değil, çok bilinçli bir tercihin sonucudur, bu yaklaşım; ardında, bir bütün olarak bakıldığında, insanlığın sosyalizmin inşası konusunda şimdiye kadar esas olarak *fazla sabırsız* davranmış, geri ülkelerde meydana gelen devrimlerden sonra

nesnel-kültürel koşulların kaldırabileceğinden *çok ileri* üretim ve bölüşüm ilişkilerini, *fazla merkeziyetçi* iktidar yapıları aracılığıyla, *aşırı zorlayıcı* bir tarzda dayatmış olduğu yolundaki, genel ve hepimizce paylaşılan bir tesbit yatıyor. (Daha açık söylemek gerekirse, bu tesbiti Doğu arkadaşım da paylaşıyor; bırakalım paylaşmayı, fikrin oluşturulmasına öncülük etmiş bulunuyor.) Örneğin, Stalin'in Troçki kadar olmasa bile gene de "sol" olduğu ve -dönemin olağanüstü dış şartlarının zorlayıcılığı bir yana- Stalin'in zorla kollektivizasyon ve hızlı sanayileşme programına kıyasla Buharin'in daha normal, daha tedrici ve akılcı bir ekonomik inşa çizgisini temsil ettiği, sırayla Çinliler ve Gorbaçov ekibi Buharin'i yeniden keşfetmeden *önce*, bizim kendi kavrayışımızın bir parçası haline gelebilmişse, bu sayede gelebilmiştir. Problem şudur: Buharin ile (Stalin'e göre) "Tito revizyonizmi", Buharin ile (Stalinci bir perspektiften) "Kruşçev revizyonizmi", Buharin ile (Kültür Devrimi perspektifinden) "Liu Şaoşi revizyonizmi" kavramları arasında öyle kuvvetli bağlantılar vardır ki, bizim ekonomide hayli Buharinci bir inşa anlayışına yanaşmış olmamız, 1955-sonrası SSCB tarihine bakışımızın köşetaşı olan "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezi ve bunu tamamlayan Kültür Devrimi taraftarlığımız ile büyük bir çelişki oluşturmaktadır.

Bunu da geçelim. KÜLTÜR VE SANAT alanında, neresindeyiz işin? Buradaki dönüşümümüz, hattâ *içsel devrimimiz,* diyeceğim, diğer konulardakinden aşağı kalır gibi değildir. Biraz hatırlayalım, lütfen: 1960'ların sonlarında, 1972-73 yıllarında Mamak'ta ve ondan sonra da 1970'lerin ortalarına kadar, esas olarak Jdanovcu idik, biz. İki anlamda: Birincisi, kültür ve sanatı ideolojiye ve hattâ politikaya indirgemek; dolayısıyla, sosyalist toplumda partinin/devletin (bütün ideolojik üretim üzerinde olduğu gibi) kültür ve sanat üretimi üzerinde de tekel kurmasını, bütün kültür-sanat araçlarını devlet sektörüne almasını ve (o özgül dalın kendi faaliyetine, kendi yaratım emekçilerine karşı değil, öncelikle "yukarı"ya karşı sorumlu) "siyasi komiserler" vasıtasıyla yönetmesini onaylamak anlamında[84]. İkincisi, bu genel ilkenin ötesinde, Jdanov'un ve Jdanov'u izleyerek, Jdanov'un daha da abartılı bir varyantı şeklinde, Çin'de Kültür Devrimi'nin "sol" felseefesinin[85], doğrudan doğruya sanat ve edebiyatın içeriği hakkında getirdikleri, "sosyalist realizme uygunluk", "mutlaka bir olumlu kahraman olması", "kitlelerin içinden öncüleri ve öncülerin içinden en büyük kahramanları sivriltmek" gibi formülleri ve değer yargılarını benimsemek anlamında. Bu yüzden, Stalin'den beri Sovyetler'de ve Kültür Devrimi yıllarında Çin'de yapıldığı gibi, insan yaratıcılığının sonsuz çeşitliliğinin ve yüzlerce, binlerce yıllık bir evrensel kültür mirasının çok geniş dilimlerini "burjuvazi"ye hediye etmeye hazırdık, biz: soyut resim ve

heykel "anlamsız", Picasso sırf politik tutumuyla "tahammül edilebilir", modern şiir "halka yabancı", klasik müzik "kapitalizm hayranlığı"ydı.[86] Dahası, "sol"culuğumuzun doruğunda (şahsen yapmadım ama, yapıldığını utanarak hatırlıyorum), *okumaya karşı yasakçıydık:* 1972-73'te Mamak'ta, "okunmaması gereken kitaplar" listelerimiz vardı; bir arkadaş Şolohov mu okuyor, bir başkasının canı Kafka'yı mı çekiyor - vay, bu ne kibirdi? Kendilerini "revizyonizme, burjuvaziye karşı şerbetli"mi zannediyorlardı ki, böyle zehirli yayınları okumaya cüret ediyorlardı? Bütün bunlar da birer tesadüf değildi; bir yandan, geri bir toplumda yaşıyorduk elbet, ve köylü değerleri ile devrimci değerlerin birbirine karışmasının belli bir "doğal zemin"i vardı; ama öte yandan, ileri insanlar olarak bizim rolümüz bu gerilikle mücadele etmek olabilecekken, tam tersine, "Kruşçevci karşı-devrim"hipotezinin ve Kültür Devrimi politikalarının içine sinmiş olan özgül "revizyonizm" tanımı yüzünden, bilinçli müdahalemiz geriliği kutsamak yönünde oluyordu.

Şimdi, bir de bugün geldiğimiz noktaya bakalım: 1956-1957 yıllarının Mao'sunun "yüz çiçek açsın" ilkesini yaşaya yaşaya iyice içselleştirmemizin güzel sonuçları, yeni platformumuza olduğu gibi yansımıştır. Bu platform, her şeyden önce kültür ve sanatı ideolojiye/politikaya indirgeyerek, "sınıf mücadelesinde araç olabilir" diye üzerinde tekel kurmayı reddediyor; tam tersine, bireysel ve kollektif düzeylerde sosyalist toplumun insanlarına, kültür-sanat üretimi araçlarına özgürce sahip olma, parti ve devlet tarafından ön-denetime tâbi tutulmaksızın kültür-sanat üretiminde bulunma hakkını tanıyor; böylece, kültür ve sanat alanında çoğulculuğu gerçek, kurumsal güvencelere kavuşturuyor. Bunun ardında ise, en önemli sosyalist politikanın, kültür ve sanata şu veya bu formülü, hazır reçeteyi empoze etmek değil, kültür ve sanat alanının kitlelerle diyalektik bir ilişki içinde kendi içsel dinamiğiyle gelişmesine özgürlük tanımak olduğu noktasında bir kavrayışın yerleşmesi yatıyor. Kuşkusuz her türlü yaratıcılığa olduğu gibi, her türlü eleştiriye de özgürlük tanımak kaydıyla, bağnazlığı büyük ölçüde terketmiş bulunuyoruz; bugün faraza bir çağdaş Sovyet resim sergisinin kuruluğu, donukluğu, cansızlığı karşısında çoğumuzun kafasından geçen düşünce, "sosyalist realizmi terkettiler, böyle oldu" değil, daha çok, "sosyalist realizm diye bir şey tutturup hayatı cendereye sokarsan, işte sonucu" şeklinde oluyor; "Türk resmi, Sovyet resminden ne kadar ileri!" şeklinde oluyor. Devrim-öncesi Rusya, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başlarında Avrupa'nın en zengin, en büyük deneysel çeşitliliğe sahip, en bereketli kültür ülkesiyken (ve esasen devrim de, bu patlamaya hazır fermentasyon halinden, büyük ölçüde kaynaklanmışken), hattâ bu müthiş çeşitlilik 1917'den sonra da,

Lenin hayattayken bir süre devam etmişken, daha sonra niçin ve nasıl boğuldu; niçin ve nasıl öldürüldü, kamplara atıldı, intihara zorlandı, ülkeden kaçırtıldı, ya da "sadece" susturuldu, Meyerhold'lar, Mandelstam'lar, Pasternak'lar, Akhmatova'lar, Mayakovsky'ler, Yesenin'ler, Gabo'lar, Kandinsky'ler?... Ve kendilerine habire "eserinin orasını değiştir, burasını değiştir" denilen Eisenstein'lar, Prokofiev'ler, Şostakoviç'ler..... Yaşanan gerçekliği *eleştirme* hakları, iktidar-halk çelişmesinde iktidarı *eleştirme* hakları "eleştirel gerçekçilik", "sosyalist gerçekçilik" adına, iktidar tarafından yokedilen; hepsi, sosyalist demokrasinin boğulmasının mutsuzluğunu derece derece yaşarken, "olumlu kahraman"lara sahte "mutluluk" türküleri söyletmeye zorlanan şairler, yazarlar, tiyatrocular, besteciler..... Kim üstünden geçti onların: Stalin ve Stalin'in, Jdanov'un politikaları mı, yoksa "Kruşçev revizyonizmi"mi? Bugün biz, yeni platformumuzda sanat ve kültüre bu denli özgürlükçü bir yaklaşımı benimserken, diğer yandan da hâlâ bu daralma, taşlaşma ve boğulmanın "Kruşçevci karşı-devrim"in sonucu olduğunu safça iddia edebilir miyiz?

Gerçekçi olalım: SİYASET'te EKONOMİ'de, KÜLTÜR VE SANAT'ta, bizim sosyalizm projemiz 1960'ların sonlarındaki durumumuza kıyasla çok büyük bir değişim geçirmiştir; *çünkü* sosyalist toplumda tıkanmanın, yozlaşmanın, "geri dönüş"ün nereden kaynaklanabileceğine ilişkin kavrayışımız, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin dayandığı "revizyonizm" tanımına bütünüyle inandığımız günlerden bu yana, aşağı yukarı tepetakla olmuş bulunuyor. O kadar tepetakla olmuş bulunuyor ki, bakınız, solun diğer kesimlerinden şimdiki platformumuza, SİYASET VE İDEOLOJİ'de, "bu kadar özgürlükle bir ülke yönetilemez" şeklinde eleştiriler gelmektedir; keza EKONOMİ'de olsun, KÜLTÜR VE SANAT'ta olsun, "reformculuk, Buharincilik, revizyonizm, burjuvalık,vb." eleştirileri gelmektedir ve biz bunlara, "sosyalistler özgürlükten korkuyor" yollu cevap vermeyi tasarlıyoruz. Ve haklıdır bu tutumumuz; ama dikkat edelim, "özgürlük korkusu" içinde bize bu eleştirileri yöneltenler, özellikle de "Maocu" bir kökenden gelip "klasik Maoculuğa" bizden çok daha fazla sadık kalanlar, *aslında bizim geçmişimiz adına bizimle polemik yapmaktadırlar.*

Öyleyse, asgari bir bilimsel tutarlılık kaygısı, asgari bir teorik vicdan, şunu açıkça söylemeyi gerektirir: Saydığım alanların her birinde ve hepsinde şu yeni platformu formüle edebilmiş bir hareketin, geldiği noktada, artık "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezini sürdürmeye hakkı yoktur, olmamalıdır. Ve eğer, Kruşçev'in sağcı, hegemonyacı hataları var ise (elbette var) ve fakat bir "Kruşçevci karşı-devrim" yok ise; ayrıca, SSCB'nin sosyalizmden Stalin'le ayrıldığını da savunmayacak ise (elbette savunmamalıdır), Sovyetler Birliği'nin mutlak suret-

te sosyalizm-dışılığında israr hakkı da yoktur, olmamalıdır.

(3.4) "Kruşçevci Karşı-Devrim" Tezi ve Alt-Kavramları, "Sosyalist Olan" ve "Sosyalist Olmayan" Ülkelerin Tasnifine de Artık Işık Tutamaz

Bir zamanlar, çok inandığımız, yüzde yüz doğru kabul ettiğimiz Eski Teori'miz sayesinde, insanlığın çoğunluğunun genellikle sosyalist kabul ettiği âlemi, biz "aklar" ve "karalar" şeklinde, çok düzgün ve temiz bir darbeyle ikiye bölebiliyorduk. Bir yanda, sosyalizmin yeryüzündeki iki feneri olarak, Asya'da Kültür Devrimi'ni yaşayan Çin ile, Avrupa'da Enver Hoca'nın Arnavutluk'u vardı. Diğer yanda, "sosyalizmden kapitalizme geri dönmüş" Sovyetler Birliği ile diğer Doğu Avrupa ülkeleri vardı. "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden türettiğimiz bu saflaşmanın sadeliğine, teorileştirilmişliğine, mutlaklığına büyük bir güven duyuyorduk.

Öncelikle şuna işaret etmek gerekir ki, bu kategorileştirmenin yalınlığı, daha Gorbaçov hiç ortada yokken, 1985'ten çok önce, tâ 1970'lerde *aşınmaya ve bulanmaya* başladı. Bu aşınma ve bulanma, bir yönüyle, "Kruşçev revizyonizmi"nin saf şekliyle geçerli olduğu bir 1956-1964 döneminden "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi" gibi çok çelişmeli ve tutarsız bir deyimle açıklanmak istenen 1968-1980 dönemine geçişin zorunlu *siyasi* ayarlanmalarını ve bu yeni siyasi tavıralışlara alelacele uydurulmuş, *yarım-teorik* (yani, bir teorik kulbunun bulunduğu düşünülen, ama kesinlikle derinleştirilmemiş ve yerli yerine oturtulmamış) onarımları izler. Diğer bir yönüyle, kendi "revizyonizm" ve/veya "geri dönüş" tanımımızın Türkiye pratiğinde zamanla nerdeyse tamamen zıddına dönüşmesiyle içiçe geçer ve işin bu boyutu daha ciddidir- daha ciddidir ama, sosyalist toplumların deformasyonlarının kaynaklarına bakışımızdaki bu değişim de o kadar ampirisist tarzda, el yordamıyla, hafızasız kopukluklarla, attığımız her bir adımı tartışmanın geçmişine oranlamaksızın ve zihinlerde konsolide etmeksizin, buna karşılık her yeni geldiğimiz noktayı "işte Marksizm burada (ve hep buradaymış ve esasen biz de hep buradaymışız)" havasıyla benimseyerek yürütülmüştür ki, burada da karşımıza tekrar, keşmekeş içindeki bir düşünce evreni çıkmaktadır.

"Kruşçevci karşı-devrim" fikrine dayalı tasnifin saf şeklinin, zaman içinde nasıl, gitgide daha çok sayıda ülkenin sosyalist olduğunu kabul etmek; başka bir deyişle, sosyalizm-içi alanı Sovyetler Birliği'nin kendi sınırlarına dayanıncaya kadar *genişletmek* (ve fakat orada durmak) biçiminde aşındığını somut olarak izlersek, bu teorik keşmekeşin gerçek boyutlarının daha iyi görülebileceğini sanıyorum. YU-

GOSLAVYA ile başlayalım: Kruşçev'e karşı ilk polemiklerinde Çin, Yugoslavya'nın kendisine olsun, Moskova'nın Tito ile barışma eğilimine olsun şiddetle çatmış; "Yugoslavya sosyalist bir ülke midir?" sorusunu ortaya atmış ve bu soruyu olumsuz biçimde cevaplamıştı. Çin'in bu tavrı, Kültür Devrimi'nin ilk ve en "sol" aşaması, yani 1966-1969 yılları boyunca da sürdü ki, ilginçtir, bitiş tarihi, aşağı yukarı Çekoslovakya'nın işgaliyle (1968) birlikte gerçek Brejnev döneminin açılışına denk düşüyor. Kuşkusuz mesele Çin ile sınırlı değildir: Bu kronolojik dönemin sonlarında, 1969-1971 yıllarında ayrı bir siyasi hareket olarak şekillenen Proleter Devrimci Aydınlık geleneğinin bilincinde de Yugoslavya, ilk başta ve 1975-76'lara kadar, adetâ süper-revizyonist bir ülke, kapitalizm yolunu ilk tutmuş ülke olarak yer alıyordu. Ve ÇKP'nin, SBKP'yi doğrudan hedef almak yerine bir süre Yugoslavya simgesiyle dövüşmeyi yeğlemesi gibi bir "siyasi taktik ilkesizliği" (?) değildi sorun; doğrudan doğruya bir *muhteva sorunuydu:* Stalinist bir "Kruşçev revizyonizmi = (giderek) Kruşçevci karşı-devrim" tanımı, *zorunlu* olarak hem Kruşçev'i, hem Tito'yu birlikte kapsıyordu. Hattâ Kruşçev'den önce Tito'yu kapsıyordu ve nitekim pratikte o sırayla kapsamıştı; çünkü Tito, iç ve dış politikalarının çeşitli unsurları açısından, bir "Kruşçev (ve Gorbaçov) habercisi" gibiydi gerçekten: özgün çizgisinin sonraki onyıllara *olumlu* bir miras olarak kalan yönleriyle hatırlayacak olursak, (a) Komintern devamı bir Kominform'un, Sovyet modelini Yugoslavya'ya dikte etmesine karşı çıkarak, partisinin ve ülkesinin bağımsızlığını, egemenliğini savunmuş, yani bir "dünya devriminin merkezi" nosyonunu, merkezli ve emir dağıtan bir enternasyonalizmi reddetmişti. (b) Bu tutumun uzantısında, "sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması" adı altında bloklararası katılaşmaya karşı çıkmış, kapitalist ülkelerdeki sosyalist muhalefet akımlarının bir Sosyalist Ülkeler Bloku'nun iç uzantıları durumuna düşürülmesinin, öyle gösterilebilmesinin devrime de, sınıf mücadelesine de hiçbir yararı olmayacağı noktasında duyarlılıklar peydahlayabilmişti. (c) Ülke içinde, sosyalist iktidar altında geniş bir "burjuvazi= karşı-devrim" cephesinin varlığı iddiasını olsun, küçük mülkiyeti, meta ekonomisini ve piyasa kategorilerini olsun, ezilmesi gerekli bir "kapitalizm fideliği" saymıyor; bu yüzden (siyasi kertede) proletarya iktidarının "bastırma" fonksiyonunu fazla geniş tutmaktan, aşırı gerilim yaratarak halk içindeki çelişmeleri çok antagonist tarzda ele almaktan, dolayısıyla da kitlesel demokrasinin yokedilmesi üzerinde yükselen bürokratlaşmalardan görece uzak durabiliyordu. (d) Ekonomik kertede bütün bunlara tekabül eden özyönetim ve piyasa ekonomisine (o zamanın ölçüleri içinde) görece fazla olanak tanıma deneyleri ise, fazla geniş, yekpare ve sıkı bir devlet mülkiyetinin üretim araçları ile emek-

çi halk arasında yeni yeni yabancılaşmalar yaratma eğilimini, SSCB'ye kıyasla daha fazla frenleyebilmekteydi. *Nitekim Stalin de bütün bunları*, sosyalizmin inşasının biricik doğru yolu saydığı, kendisinin Sovyetler Birliği'nde uyguladığı modelden "sapmalar" olarak gördüğü için, *"karşı-devrimci" saymış ve Yugoslavya'yı Kominform'dan atmaya girişmişti.* Ve öz olarak, aynen Kruşçev'in "karşı-devrimci" sayılmasına uygulanacak genel anlayıştı bu; dahası, Kruşçev'in kendisinin İmre Nagy "karşı-devrim"ine karşı 1956'da Macaristan'a müdahalesini olsun, Brejnev'in Dubçek'i Çekoslovakya'da "karşı-devrim" yapıyor gibi gösterip 1968'de bu ülkeyi işgal etmesini olsun, hep aynı genel anlayış temellendiriyordu.

Burada çok kuvvetle vurgulamak istediğim husus, şudur: "Kruşçev revizyonizmi" ve "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezlerinin dorukta olduğu aşamada, "Yugoslav revizyonizmi", "karşı-devrimci Tito kliği", vb. kavram ve hipotezleri de doruktaydı ve aralarında derin içsel bağlantılar bulunuyordu. 1968'de Çekoslovakya'nın işgalinden itibaren ise durum değişmeye başladı: 1956'da Kruşçev'den daha fazla sertlik talep etmiş ve onu Macaristan'a zamanında müdahale etmiyor diye eleştirmiş olan Çin, 12 yıl sonra Prag Baharı'nın ezilişini "sosyal-emperyalizm" diye niteledi ve cephesini Brejnev'e, Brejnevciliğe dönmeye girişti. Bir kere bu noktada, Macaristan'ın olduğu gibi Çekoslovakya'nın işgaline de çok sert tavır alan Yugoslavya ile Çin arasında, bir buluşma oldu. Dahası, Yugoslavya, Uluslararası Komünist Hareket adı verilen, Kominform'u lâfzen lağvetmiş olup onu ruhunda yaşatan fiili dokudan Çin'in atılması girişimlerine de hep direndi; Komintern merkeziyetçiliği geleneğiyle boğuşmasını, buralarda sürdürdü. İki ülke ve iki parti, büyük bir hızla yeniden dostluk kurdular; daha çok Çin, Yugoslavya'ya karşı geçmiş tavrından ötürü özeleştiri yaptı; Üç Dünya Teorisi, Belgrad'ın bloksuzluk çizgisiyle önemli teorik köprüler kurdu; Mao, ünlü *"Tito ti"* (Tito, çelik adam, çelik gibi) lâfını sarfetti. (Bugün bütün bu geçmişimize bana göre hâlâ biraz fazla muhafazakâr bir tarzda bakan arkadaşlarımızın bazıları, Gorbaçov'a karşı dikkatli bir bekleyiş tavrının da ötesine geçerek, "sosyalizmden kapitalizme doğru kan kaybının esas müsebbibinin artık Gorbaçov olduğunu" öne sürüyorlar. Böyle düşünen arkadaşlar, "Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ni 'klasik kapitalizm'e götürmekte olduğu"ndan son derece emindirler; başka bir deyişle, "Kruşçevci karşı-devrim" anlayışlarının uzantısına şimdi de bir "Gorbaçovcu karşı-devrim"i yerleştiriyorlar ve apaçık bir şekilde bu arkadaşların düşünce tarzının arkaplanını, "Gorbaçov'un Tito'dan farksız olduğu, Tito'nun gittiği yere gitmekte olduğu" önermesi meydana getiriyor. Dolayısıyla, Çin-Yugoslav dostluğunun Mao hayattayken ve onun gözetimi al-

tında perçinlenmesinden bir 14 yıl sonra bugün, "Kruşçevci karşı-devrim" (="Titocu karşı-devrim"= "Macar karşı-devimi"= "Dubçek karşı-devrimi",vb.) fikriyatının ya da bunun dağınık parçacıklarının, alt-unsurlarının, hâlâ zihinlerde ne ölçüde yaşadığı, nasıl bir *muhafazakârlığı* beslediği, ortaya çıkıyor. Daha önemlisi, Gorbaçov olayını dört yıl izledikten sonra hâlâ Sovyetler Birliği'ni (bütün lekeleriyle birlikte) sosyalizm-içi saymak istemeyişin, eleştirinin ötesinde bir "karşı safta" görmeyi sürdürmenin ve buna yeni yeni gerekçeler bulmaya çalışmanın, *bizleri nasıl 14 yıl öncesinden daha gerilere götüreceği,* "Kruşçev revizyonizmi" tanımından türeyen tek tek darlıkların canlanmasına yol açacağı, SSCB ve Çin'den başlayarak yeryüzündeki bütün sosyalizm alanını silmeden kolay kolay duramayacağı, şu Yugoslavya örneğinden, Yugoslavya'nın sosyalistliği konusunda az-çok halledilmiş duran bir meselenin tekrar "halledilmemiş" hale gelmesinden, pekâlâ görülebiliyor.)

Çünkü bu, gerçekten de halledilmiş bir meseleydi bizler için, 1970'lerin ortalarında veya ikinci yarısının hemen başlarında: Biz de, yukarıdaki örnekler üzerinde kafa yora yora, artık en gerici mihrak olarak saptadığımız (ama hâlâ "Kruşçev revizyonizmi"nin uzantısına yerleştirdiğimiz) Brejnevciliğe karşı bağımsız, kişilikli tavrı, direnci nedeniyle, *ilerici bir güç* olarak benimsemiştik Yugoslavya'yı, o yıllarda; dahası, sadece "hedef almamak"la kalmamış, *sosyalistliğini* kabul etmiştik- bir, *kendi halkına dayanan* bir sosyalist siyasi sistemi olması nedeniyle; iki, demin sözünü ettiğim, kendi "revizyonizm" tanımımızdaki belli belirsiz değişimler sonucu, Yugoslav ekonomik deneylerine de artık çok kötü gözle bakmadığımız için (ama pek kendi kendimize sormadığımız bir şey vardı: Yugoslavya sosyalist idiyse, Kruşçev neden "sosyalist değil"di acaba?). Üstelik, benzer ölçütleri ROMANYA'ya da yaymıştık hemen o sıralarda: Çavuşesku yönetimi de direniyordu Moskova'ya karşı; kendi halkından kuvvet alan bağımsız bir tutuma sahipti; Çin ile dostluk kurmuştu; başka ülkelere yönelik müdahalelere katılmıyordu - öyleyse bu ülkenin de sosyalistliği çok fazla sorgulanmamalıydı. Oysa Yugoslavya'dan farklı olarak, Romanya herşeye rağmen *Varşova Paktı üyesiydi,* alt tarafı - peki o zaman, diğer VP üyelerinden çok mu farkı vardı? Nitekim, 1976'dan 1978'e, 1978'den 1980'e Çin'in tavrı, hem BÜTÜN DOĞ U AVRUPA'YI, hem de eskiden "revizyonist" diye niteleyip ilişkisini kestiği MUHALEFETTEKİ KP'LERİ sosyalizm-içi saymaya evrildikçe, biz de adım adım inceleyip sonuç çıkarmaya çalışıyorduk bu tutumdan - evet, Sovyetler Birliği'nin niteliği ve etkisi tâyin ediciydi burada, çünkü Moskova belirliyordu bütün bu diğer ülkelerin rejimlerinin niteliğini ve çizgisini; Sovyetler Birliği bir değişse, bir şekilde baskısı kalk-

sa, onların da hepsi ferahlayabilir, kendi emekçi halklarının istediği, belirleyeceği bir yol bulabilirlerdi; "hedef almama"nın ötesinde, onların da (sosyalistliklerini fazla sorgulamama anlamında) sosyalizm-içi olduklarını kabul edebilirdik, dolayısıyla. Böylece adım adım, Kültür Devrimi'nin doruğundaki bir "sadece Çin, Arnavutluk, Kuzey Kore ve Vietnam sosyalisttir" anlayışından, zaman içinde zigzaglı bir şekilde, *Sovyetler Birliği hariç*, insanlığın popüler bilincinde sosyalist denilen bütün ülkelerin sosyalist kabul edilebileceği şeklinde bir anlayışa yaklaşıyorduk.

Şimdi burada, bizi sürecin bu noktasında yakalayan Gorbaçov reformlarının, aslında eskiden beri varolan ama üzerinde durmadığımız, farkına varmadığımız veya kafalarımızın gerisine attığımız bazı mantıki tutarsızlıkları da iyice belirginleştirerek, bizi *olayın bütünü üzerinde, bütünsel bir tarzda* düşünmeye zorladığı kanısındayım. Sözünü ettiğim sakatlıkları, çeşitli açılardan ortaya koymaya çalışacağım.

(1) *Bizim düşünüşümüzde öyle bir pragmatik süper-siyasilik hâkim olmuştur ki, artık gerçek anlamıyla bilimsel tahlil, teorik tahlil yapılmamakta; önce herhangi bir siyasi tavır alınmakta ve sonra "teori" arkadan gelmektedir.* Daha önce de başka vesilelerle belirttim: Sadece bir bütün olarak Türkiye sosyalistleri değil, özel olarak bu hareket de yıllardır sınıf tahlili yapmıyor; şimdi daha net görüyorum ki bu sınıf tahlili yapmama tavrı sadece kendi ülkemizin siyaset sahnesiyle sınırlı olmayıp, sosyalizm sorunlarını da kapsamaktadır. Sosyalizm sorunları alanında bu tavır, herhangi bir ülkenin sosyalist olup olmadığı sorusuna, salt ideolojik-siyasi kertede ve siyasi tavıralışların gerekliliğinden hareketle cevap verilmeye çalışılmasında somutlanıyor. Bunun tohumu, ilk başta, Kruşçev'in belli konulardaki söylemine bakarak "revizyonist" olduğuna, *yani* "burjuva ideolojisi"ni (velev bir varyantını) temsil ettiğine, *yani* bir çeşit "burjuva iktidarı"nın sözcüsü olması gerektiğine, *yani* Sovyetler Birliği'nde bir "karşı-devrim"in cereyan ettiğine hükmedilmesiyle atılmış; önceki yazılarımda belirttiğim gibi, bu tekrarlı indirgemeciliğin üzerine, sonradan yapay bazı "sınıf tahlilleri" eklenmek istenmiştir. Ancak bu tahliller hiç tutmamıştır ve tutmadığı, sadece Lenin'in Emperyalizm teorisine mümasil bir Sosyal-Emperyalizm Teorisi'nin dünya çapında, kalıcı bir şekilde yaratılamamasıyla değil, aynı zamanda, kendi vicdanımızda ve kafamızda çok fazla yer etmemeleriyle ölçülebilmektedir.

Çünkü bakın: Şu yukarıdaki, Yugoslavya'nın, Romanya'nın, giderek Doğu Avrupa'nın tamamının (SSCB hariç) sosyalist sayılması yönündeki düşünce değişikliklerinin, sözkonusu ülkelerin sosyo-ekonomik, sınıfsal yapılarına, üretim tarzlarına ilişkin, gerçekten bilimsel

tahlillerle değil, sırf yeni bazı siyasi saflaşmaların icaplarının yapılmasıyla örüldüğü, son derece açıktır. Özel olarak diğer Varşova Paktı ülkeleri örneğinde, Sovyetler Birliği'nin baskısı kalktığında *çizgi*'lerini pekâlâ değiştirebileceklerinden hareketle sosyalizm-içi sayılmaları mantığı, hep *siyasi çizgiye bakma* yüzeyselliğinin çıplak yansımasıdır. Peki, burada esas hatâ bu halkada mıdır, yoksa öncesinde mi? Bir önceki aşamada "ideolojik karşı-devrim" varsayımının üzerine bindirilen sözümona "sınıf tahilleri"nin, izafe edildikleri ülkelerin pek çoğu açısından bu kadar kolay ve hızla geri alınabilmesinin nedeni, aslında bu "sınıf tahlilleri"nin "tahlil"den çok "polemik" değeri taşımış olması değil midir? "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin özüne ve yapıtaşlarına inanıyorsak, böyle bir *rücu*, sözkonusu hipotezin geçerlilik alanında böyle bir kısıtlama, niyedir? Sosyalizm alanı, önce salt siyasi ölçütlerle küçültülmüş, sonra gene salt siyasi ölçütlerle büyütülmüştür; sorgulanması gereken, her iki aşamadaki mantığın sığlığının kendisidir. (Ve tabii bunu sorgulamak, şimdi de Gorbaçov Birleşmiş Milletler'de "devrimler çağının kapandığı"ndan ve "sosyalizm ile kapitalizm arasında bir buluşma"dan söz etti diye yeni yeni "ideolojik karşı-devrim" hipotezlerine sıçramadan önce, biraz daha serinkanlı düşünmeyi gerektirecektir.)

(2) *Kuşkusuz yukarıdaki nokta, basit bir mantık ve yöntem egzersizi değildir; önemi, sosyalizm alanı içinde büyük, nitel sınıfsal yapı farklılıklarının varlığının, gerek zaman eksenine oturan karşılaştırmalarla, gerekse ülkeler-arası, kesitsel karşılaştırmalarla ispatlanmasının imkânsız olmasından ileri gelmektedir.* Bunun ötesinde, siyasi yaşantı, günlük hayatın dokusu, sistemin işleyişi, vb. gibi, hep toplumun genel yapısına bağlı süreçler açısından da büyük, nitel farklılıkların ispatlanamamasından; görülen deformasyonların da benzer, bunları aşma çabalarının da benzer olmasından ve evrensel dalgalar halinde baş göstermesinden ileri gelmektedir.

Bu konularla ilgili önceki yazılarımda, Eski Teori'mizin eleştiri ve özeleştirisini yaparken, şu noktalara işaret etmiştim: Sovyetler Birliği'nde ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde, Kruşçev'le birlikte bir "yeni burjuva" sınıfının ortaya çıkışı ciddi araştırmalarla gösterilebilmiş değildir; kapitalist üretim tarzının varlığı gösterilebilmiş değildir; gerçekten ekonomik sınıfların teşekkül ettiği gösterilebilmiş değildir. Çünkü fiilen, ekonomik alanda teşekkül edememiştir, sınıflar; parti ve devlet yönetimlerinin veya bunların bazı katmanlarının emekçi halka yabancılaşması, bürokratlaşması süreçleri elbette mevcuttur; ancak siyasi yapının ve mülkiyet sisteminin özellikleri nedeniyle, bir yandan da zümreleşmeler hep güdük kalmakta, ekonomide kök salamamakta, dolayısıyla son tahlilde geçicilikten ve dönüştürülebilirlikten de kurtu-

lamamaktadır (nitekim bir "proletarya ayaklanması" olmadan da Gorbaçov'u mümkün kılan faktör, budur). İşte, önce zaman içinde bakalım: Yugoslavya'nın, Romanya'nın, diğer Doğu Avrupa ülkelerinin sınıfsal yapılarında, örneğin bir fasıl 1965-öncesinde (Tito'nun Stalin'den kopmasıyla veya Kruşçev'in iktidara gelmesiyle, SBKP'nin 20.Kongresiyle, vb. işaretlenen) bir sınıfsal yapı değişikliği, sonra da 1970'lerde (onların birçoğunu tekrar sosyalist saymamızı gerektirecek) bir başka sınıfsal yapı değişikliği var mıdır? Geçelim; ülkeler-arası bir karşılaştırma olarak bakalım: bütün bu ülkelerin sınıf yapıları, sosyo-ekonomik bünyeleri ve siyasi rejimleri arasında, sadece bazılarını "sosyalist" saymamızı haklı gösterecek derecede ciddi farklar olduğuna inanmak, olanaklı mıdır? Örneğin bir Arnavutluk yönetimi, kendi halkına, Romanya veya Bulgaristan yönetimlerinden çok mu farklı davranmaktadır? Bulgaristan "sosyalist değil" ise Romanya'nın veya Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin "sosyalist"liği neye dayanarak kabul edilir? Ve en önemlisi, bütün Varşova Paktı ülkelerinin toplumsal yapıları ve siyasi rejimlerinin işleyişleri, partisel strüktürleri, vb. ile Sovyetler Birliği'ninki arasında ne gibi kalitatif ayırımlar sergilenebilir ki, berikiler "sosyalist" olsunlar da SSCB hâlâ "sosyalizm-dışı" kalsın?

Böyle hiçbir ciddi ayırıma işaret edilemeyeceği açıktır ve hattâ tam tersine, insan bir argümanı uç noktalara götürerek şeytanın avukatı rolünü oynamak isterse, pekâlâ, *demokrasi, yasallık, halk içindeki çelişmelerin ele alınması tarzı*, vb. gibi çok önemli bazı *siyasi hayat* (parti ve devlet çizgi'si değil, toplumun genel siyasi yaşantısı) ölçütleri açısından, Sovyetler Birliği'ndeki *glasnost* karşısında, öyle bazı ülkelerin sosyalist sayılmaması veya "daha az sosyalist" sayılması gerektiğine hükmedebilir ki, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden türetilecek saflaşma ve öngörüler toptan berhava olur. Bunun kanıtı olarak, bizim Çin-Sovyet ideolojik tartışmalarında Kruşçev'e karşı çıktılar diye, bu gerekçeyle, hiçbir zaman sosyalistliklerine toz kondurmadığımız *Arnavutluk* ve *Kuzey Kore*'yi; keza, yukarıda anlattığım uslamlamayla uzun bir süredir sosyalist kabul ettiğimiz *Romanya*'yı, bir inceleme öbeği şeklinde, birlikte ele alacağım. Nelerdir, bu üç ülkenin ortak özellikleri?

Bir kere, sosyalizm âleminde görülen en aşırı ve yoğun, artık insana en fazla batan, en kötü "*kişi kültleri*"ne sahip olmalarıdır: partilerinin yönetici kollektiflerinin çok üstüne çıkmış, otoriteleri tartışılmaz, binbir sıfatla anılan, resimleri ve heykelleri hiçbir yerden eksik olmayan, eleştirisi yapılamayan ilâhlardır, Enver Hoca, Kim İl Sung, Çavuşesku; o kadar ki, isimleri etrafında örülen resmi ve zorunlu tapınç yanında, kendi ülkemizde Atatürk'ün bilimsel ölçüler ötesinde

yüceltiliş ve gizemlileştiriliş tarzı doğrusu biraz hafif kalır ve itiraf edeyim ki bu tezat da yeni bir insanlık bilincini savunması gereken sosyalistler için hayli acı olur. Açıkçası, her türlü teorik ayrılığın ötesinde, Sovyetler Birliği'nde Stalin ve Brejnev kültlerini, Çin'de Mao kültünü (sonuncu örnekte, Kültür Devrimi'nin Yeni İnsanı yaratma iddiasıyla o kadar çelişen bir tarzda) beslemiş olan bir eski mayalanma, bugün yeryüzünde Arnavutluk, Kuzey Kore ve Romanya'da yaşamakta; bu bakımdan faraza Irak'taki Saddam kültünden veya İran'daki Humeyni kültünden daha iyi bir durumdan söz etmek de mümkün olamamaktadır.

Ancak *ikinci olarak* (ve Stalin ile Mao örneklerinden de çok farklı olarak), her üç ülkedeki "kişi kültleri", gene sosyalizm âleminde görülen en kaba ve çıplak "*sülâle yönetimleri*" ile tamamlanıyor: gerekli mutlak güvenin aile ve klan bağlantıları dışında gerekli mutlak güvenin sağlanamamasından ve partilerin/devletlerin anormal iç yaşantısının böyle bir mutlak güvene ihtiyaç göstermesinden olacak, "nepotizm" (akraba kayırma) inanılmaz boyutlardadır - Tiran'da merkez komitesi Hoca ve Alia soyadlarıyla dolup taşar, karı-kocaların, kardeşlerin siyasi kariyerleri birlikte yükselir ve alçalır; Pyongyang'da Kim İl Sung, daha hayattayken, kendi oğlunu varis atamıştır (padişahlık mıdır ki bu?); Bükreş'de hemen her kilit bakanlık ve müsteşarlıkta ve tabii özellikle güvenlik servisleriyle bağlantılı olanlarında bir kardeş, amca, yeğen, kuzen Çavuşesku oturmakta, bu arada zaman zaman, TRT'den de izlenebileceği gibi parlamento toplantılarında dahi Şef, hükümetinden ve politbürosundan apayrı, tek başına bir locaya kurulmakta, çok aşağılarda, parterden kendisini alkışlayan isimsiz milletvekili kalabalığına oradan mendilini sallamaktadır.

Anormal iç yaşantılardan söz ettik; evet, *üçüncü olarak,* belirleyici ölçütümüz kitlesel, canlı bir demokrasi olacaksa, her üç ülkede bunun tam zıddı vardır: *Çok sert ve acımasız, kaskatı bürokratik baskı rejimleri,* "biricik doğru çizgi"nin en küçük bir şekilde eleştirilmesini "burjuva sapması, karşı-devrim=suç" haline getirmekte; yekparelik arayışı hışmını sürdürmekte; teoride, bilimde, sanat ve kültürde farklılık hayat hakkı bulamamaktadır. *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi*'ni açın okuyun: Stalin döneminde yazılan *SBKP Tarihi* ile en çarpıcı benzerliği, bütün ideolojik tartışmaların "karakolda bitmiş" olması ve bunun böyle olması gerektiğinin savunulmasıdır - Liri Gega'lar, Bekir Balluku'lar, dönem dönem Enver Hoca'nın yakınına kimler gelebilmişse onlar, gün gelir hep "ajan, casus, yıkıcı, karşı-devrimci" olurlar; son olarak bilindiği gibi ülkenin otuz küsur yıllık başbakanı Mehmet Şeyhu, bazı bilgilere göre politbüro toplantısında vurularak öldürülmüş (varın, politbüro toplantısını düşünün siz!), sonra da "Amerikan,

Sovyet, Çin ve Yugoslav gizli servisleriyle ilişkisinin keşfedildiği açıklanmış"tır. Romanya ise Batı Avrupalı gözlemcilere göre "tam bir polis devleti"dir; toplam nüfusun *beşte birinin* daimi ajanlıktan basit muhbirliğe kadar uzanan çeşitli ilişki biçimleri içinde, "kamu güvenliği organları"nın hizmetinde olduğunu tahmin edenler vardır.

İmdi, tekrar edelim, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezine göre, Arnavutluk yeryüzündeki *en has* sosyalist ülke sayılmak zorundadır (gerçekten, tutarlılık bunu gerektirir); Kuzey Kore Stalinist bir siyasi kültürde Arnavutluk'u çok yakından izleyecektir; üstelik bakınız, şimdi Romanya da (Çekoslovak, Doğu Alman ve Küba yönetimleriyle birlikte), Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketine, özellikle *glasnost*'un getirdiği demokratikleşmeye, çoğulculaşmaya, son derece soğuk bakmaktadır (yani bugünkü tavrıyla, "Kruşçev revizyonizmi" fikrinden "Gorbaçov revizyonizmi" fikrine gidişte, Çavuşesku da iyi bir yere oturacaktır). Peki, gerçekte, yüreğimizin derinliklerinde, sosyalist midir bu ülkeler? Benim *minimalist* ölçütlerime göre, hepsi sosyalisttir, çünkü Marksist bir siyasi sistem çerçevesinde ve Marksist teoriye referans yoluyla, son tahlilde *gerilikten kaynaklanan* problemlerini zaman içinde aşma şansını korumaktadırlar. Öte yandan, bir Sosyalist Demokrasi genel teorisi çerçevesinde bakacak olursak, bizim 1970'ten bugüne ne kadar geliştiği yeni platformumuzda somutlanan geniş ve ferah anlayışlarımız çerçevesinde, bütün bunların zor hazmedilir işler olduğu açıktır; bizim kendi sosyalizm özlemimizin, modelimizin, ütopyamızın bu olmadığı, olamayacağı açıktır; bunların, bırakalım Batı'nın çok daha ileri ülkelerini, Türkiye'de dahi, işçi sınıfının ileri kesimlerine, modern emekçilere "sosyalizmin başarıları" gibi gösterilemeyeceği açıktır. Bunun da ötesinde, konumuz açısından çok kritik sorun şudur: Eğer sosyalizmin bu en geri ve ilkel örnekleri dahi sosyalist iseler, dört yıllık *glasnost*'tan sonra bugün gelinen noktada, başka hangi ülke, hangi ölçütle, sosyalizm alanının dışında bırakılacaktır?

(3) Yukarıda, birinci olarak, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin indirgemeci yöntem hatâsının, bizim sosyalizm alanının sınırlarına bakışımızı nasıl çarpıttığına ve siyasi pragmatizme sevkettiğine işaret ettim. İkinci olarak, sözkonusu hipotezin bağrında yatan özgül "revizyonizm" tanımının - *siyasi* düzlemde,"fazla özgürlük" hatâsı, "burjuvazi"yi bastırma fonksiyonunun eksikliği hatâsı diye özetlenebilecek bir "revizyonizm" tanımının - üreteceği tasnif denemelerinin, gerçeklerle de, bizim bugün kendi sosyalizm projemize bakışımızla da niçin hiç bağdaşmayacağını anlatmaya çalıştım. *Son olarak, bunlara bir de "Kruşçev revizyonizmi" tanımının ekonomik içeriğini ekleyecek olursak, işin nasıl büsbütün karışacağını ve hiç çözülmez hale geleceğini gösterebileceğimi umuyorum.*

Nedir, "Kruşçev revizyonizmi"nin ekonomik içeriği? Daha önceki yazılarımda belirttiğim gibi, kabaca bir "Buharin çizgisi"dir; fazla merkeziyet, devletçilik ve katı planlamadan kaçınılması, meta ekonomisinin kapsamının geniş tutulmasıdır; üretici güçlerin ve kültürün gelişme düzeyine göre mülkiyet ve ekonomik hesap biçimlerinde fazla ileriye doğru atılmış adımlardan, emekçi halkın yerel kollektif mülkiyetinin çeşitli varyantlarına doğru geri çekilişlerdir - bu bütünsel bakış, bugün, bir Sosyalist Meta Ekonomisi genel kavramında sistemlilik kazanmaktadır. Şimdi, bir kere şunu belirtmek gerekir: Bugün, uygulamaların ayrıntılarındaki yerel farklar bir yana, sosyalizm âleminde genel ekonomik doğrultu o denli ortak, Sosyalist Meta Ekonomisine yöneliş o denli kapsamlıdır ki, eğer bu "revizyonizm", "karşı-devrim", "geri dönüş" ve "kapitalizmin restorasyonu" ise, yeryüzünde sosyalizm bitmiş demektir, çünkü bunun dışında sadece Arnavutluk ve Kuzey Kore kalır. Evet, bu yoruma göre Çin de, Sovyetler Birliği de, Demokratik Almanya da, diğer Doğu Avrupa ülkeleri de, Vietnam da, Yugoslavya da, Polonya da eşit derecede "klasik kapitalizme entegre olmuş" sayılmalıdırlar; çünkü gazete kupürü bilgisi düzeyinin ötesinde bakıldığında, temel ekonomik teorileştirmeleri bakımından olsun, pratikte ne yaptıkları bakımından olsun, aralarında büyük farklar yoktur, nitel sınırlar çekme olanağı yoktur. Demek ki "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezi tutarlı biçimde uygulanacaksa, bugün yeryüzünde belki sadece 20-25 milyon insan sosyalizm altında yaşamaktadır! Dahası, bunların *bugünkü kavrayışımızla, yeni platformumuza geçmiş anlayışlarımızla*, siyasi bakımdan en geri ve olumsuz örnekler sayılması gerektiği ortadadır. Dolayısıyla karşımıza, insanlığa sosyalizmi hedef göstermek ile sosyalizmi yeryüzünde yok saymak arasında; ayrıca, "Kruşçevci karşı-devrim" fikriyatına göre oluşturulacak sosyalizm tercihleri ile zaman içinde oluşan, gelişen yeni "revizyonizm" veya "geri dönüşün, tıkanmanın kaynakları" tahlillerinden türetebileceğimiz sosyalizm tercihleri arasında, iki büyük çelişki çıkmaktadır.

İkinci olarak, Sosyalist Meta Ekonomisi yönelişini en yoğun biçimde uygulayan ülkeleri bir alt-kategori olarak alıp, toplumsal yaşantılarının bütün diğer yönleriyle birlikte tahlil edecek olursak, bu tür çelişkiler çoğalacaktır. Çünkü bu durumda karşımıza, Yugoslavya, Macaristan, Romanya ve Polonya, birlikte çıkmaktadırlar. Bunlardan ikisi (Yugoslavya ve Romanya), geçmişte sosyalist kabul ettiğimiz ülkelerdir; Macaristan ve Polonya, Doğu Avrupa ülkelerini de sosyalist kabul edebiliriz derken gözönünde bulundurduğumuz, bu nihai halkaya giren ülkelerdendir; ancak Dayanışma hareketinin patlak vermesinden bu yana, işçi kitleleriyle rejim karşı karşıya geldiğinden ve biz bunu Eski Teori'miz çerçevesinde "kapitalizm kanıtı" saydığımızdan,

Polonya konusunda ek bir karışıklık çıkmış bulunmaktadır. Peki ama, (a) kitlesel muhalefetin varlığı/yokluğu bir kapitalizm ölçütü ise, veya (b) Polonya, bütün Doğu Avrupa ülkeleri için yeterli bir örnekse, Polonya "sosyalist değil"ken Yugoslavya neden ve nasıl "sosyalist" olacaktır? Aşırı-piyasacı, aşırı dış borç yükü altına girmiş bir ekonominin olumsuz sonuçlarına karşı halk tepkisi ve işçi direnmeleri, bugün Polonya'da olduğu kadar Yugoslavya'da da ortaya çıkmaktadır. (Yeri gelmişken belirtelim: gerici milliyetçilik desek, o da Sovyetler Birliği'nde olduğu kadar Yugoslavya'da da vardır; üstelik birbirlerine karşı Romanya ile Macaristan arasında vardır.) Bununla birlikte, Yugoslavya ile Polonya'da mevcut rejimler, şu veya bu şekilde gelinen noktada, halk hareketleriyle aralarındaki çelişmeleri görece uzlaşmacı bir tavırla çözmeye çalışmaktadırlar; Yugoslavya'da bu tavır, zoraki değil, geniş ve içten bir demokrasidir. Romanya'da ise, tam tersi sözkonusudur: Yugoslavya ve Polonya kadar dışa borçlu olduğu halde, Çavuşesku yönetimi, polisiye tedbirlerle bütün yükü halkın sırtına bindirmekte, borçları emekçilerin yaşantısından keserek ödemekte ve kışın ısınmayan evlerde oturan yarı-aç, yarı-tok insanları, büyük hoşnutsuzluklarına karşın, baskıyla kontrol altında tutmaktadır. Görünüşte, kitle hareketi pek yoktur. Bu rejimler arasında, yukarıda da işaret ettiğim gibi, Sovyetler'deki *glasnost*'a en karşı olan, hattâ tek karşı olan da Romanya'dır. Buna karşılık, Macaristan, Polonya ve Yugoslavya, hep hararetli *glasnost* ve *perestroyka* taraftarlarıdır. Ancak bu ülkelerde bu yönetimlerden de daha "Gorbaçovcu" olan bir güç vardır ki, o da, bizim aşağıdan yukarı ayaklanışına hayran olduğumuz, desteklediğimiz, enternasyonalizmimizin denektaşı yaptığımız Dayanışma hareketidir; sendikanın etrafındaki aydın muhalefetleridir (Gorbaçov reformlarının rolünü "Jaruzelski'nin desteklenmesi"ne indirgemeden önce, bunun üzerinde bir parça düşünülmelidir). Yıllar önce Kruşçev'in yaptığı gibi, Gorbaçov da Yugoslavya'ya sıcak bir kucak açmış; "Brejnev doktrini"nden kesinlikle vazgeçtiklerini, çoğulcu bir Uluslararası Komünist Hareket'in varlığını benimsediklerini, bir daha asla başka ülke ve partilerin işlerine karışmayacaklarını ilân etmek için, Belgrad'ı seçmiştir. Ve yıllar önce Kruşçev'in Tito ile barışmasını bir "revizyonizmde buluşma" sayan taraflar, bu sefer Sovyet-Yugoslav ortak bildirisini çok olumlu bir gelişme olarak selâmlamışlardır....

Bütün bu malzemeden çıkarsanacak, bana göre iki önemli sonuç vardır. Bir yandan, herhangi bir "sosyalist" veya "değil" nitelemesi kullanmaksızın bu ülkeleri olumludan olumsuza doğru sıralayacak olursak, en başta Yugoslavya, sonra Macaristan ve Polonya, en sonda Romanya yer alır (başka bir deyişle, "Kruşçevci karşı-devrim" optiğinin öngörüleriyle gerçek arasında, gene net bir çelişki oluşur). Diğer

yandan, bu ülkelerin herhangi biri sosyalist değil ise, hepsi sosyalist değildir; herhangi biri sosyalist ise, hepsi sosyalisttir - ve onlarla birlikte, hattâ onlardan fazla, bugün Doğu Avrupa'daki reform rüzgârının kaynağı olan, siyasi demokraside belki en ileri konumda bulunan Sovyetler Birliği de sosyalist sayılmalıdır.

Bu soruyu daha önce de sordum; tekrar ediyorum: Bütün yukarıda anlatılanlar ışığında, bu dizinin önceki yazılarının konuları ışığında, gerçekler, yeryüzündeki gelişmeler ışığında, *dünyada sosyalist ülkeler var mıdır? yok mudur?* Ya hemen hiçbiri "sosyalist değil"dir; ya da (bütün lekelilikleriyle, olumlu ve olumsuzluklarıyla, zaman zaman çizgi değişiklikleriyle birlikte) "hepsi sosyalist"tir. Hangisi? Bu soruya verilecek cevap, tarihsel açıklama tarzları itibariyle şu alternatiflerden biriyle de tutarlı olmak zorundadır:

(a) Sosyalist iktidarlarının kurulmasından bu yana, hepsi sosyalisttirler, ancak tıkanmalar yaşamışlardır ve gene yaşayacaklardır (geçmişte ise bu tıkanmalar, daha çok Stalin ve Komintern döneminin yapılanmaları ile bunlara dayalı Sovyet modelinin başka ülkelerde körükörüne taklit edilmesinden kaynaklanmıştır);

(b) İlk olarak "Kruşçevci karşı-devrim" ile sosyalizmden uzaklaşmışlardır ve şimdi de Gorbaçov ile artık tamamen "klasik kapitalizme gitmekte"dirler;

(c) Stalin ile sosyalist olmaktan çıkmışlardır ya da belki (Bettelheim'ın dediği gibi) hiç sosyalist olmamışlardır.

Benim "tercih"im açıktır: Yeryüzünde sosyalizm vardır, hem de çok geniş bir alan olarak vardır; Sovyetler Birliği ile, Çin ile, Arnavutluk ile, Kuzey Kore ile, Macaristan ile, Küba ile vardır. Halka yabancılaşan bürokratik eğilim ve rejimleri ile vardır; bunlara karşı başgösteren ve canlılık getiren, yaratıcılık getiren, aşağıdan yukarı emekçi muhalefetleri ile vardır; yukarıdan aşağı reform denemeleri ile vardır. Büyük kötülükleri ile vardır ve bu kötülükleri sadece bazı ülkelerin (meselâ Sovyetler Birliği'nin), sadece bazı dönemlerdeki (meselâ Stalin döneminde değil de Brejnev dönemindeki) bazı kötülüklerine (meselâ dış işgallerine) indirgemek yanlıştır - Afganistan ve Çekoslovakya müdahaleleri sosyalizme aykırıdır da, Troçki'leri, Kirov'ları, Buharin'leri, Radek'leri, Rakovsky'leri, bütün bir "Ekim Devrimi'ni yapanlar" neslini, sırf muhalefet ettiler, farklı fikir söylediler diye öldürmek/öldürtmek; bir Kâmil İkramov'u, bir Pyatnitsky'yi, bu zulme karşı çıktıkları anda, göz göre göre, yapılan suçlamaya zerrece inanmaksızın, sınırsız bir soğukkanlılıkla "Japon casusu", "Alman casusu" ilân edip idama yollamak, çok mu sosyalizmle bağdaşır, kabul ve af edilebilir davranış olmaktadır? Evet, üç aşağı beş yukarı her ülkede, dönem dönem büyük kötülükleri vardır; aynı zamanda, bunlarla yanyana ve

içiçe, büyük iyilikleri vardır. Ve bunlar arasına kesin nitel sınırlar çizme olanağı bulunmamaktadır. Sonuç olarak, bunların hepsi bir sosyalizm alanıdır; insanlık sosyalizmi başka şeylerle değil, bunlarla tartışmakta ve kendine yol aramaktadır.

Bir tek çözüm vardır: Hem, yeryüzünde geniş bir sosyalizm alanının varlığını kabul etmek; hem de sosyalistliği paylaşma duygusunu bu ülkelerin yönetimleriyle sınırlamamak - onların yaptıkları kötülüklere, haksızlıklara da karşı çıkabilmek, bunları eleştirmek ve içte olsun, dışta olsun haksızlığa uğrayanın yanında yer almak: Polonyalı işçinin, Stalin kurbanının, Artur London'un, Afgan direnişçisinin, Kültür Devrimi'nde yargısız, kanunsuz kitapsız, sorgusuz sualsiz öldürülen onbinlerin. Bu haksızlıkları yapanların da sosyalistler olduğunu, bunun insanlığın geriliğinden ileri geldiğini unutmadan; onları sosyalizm-dışına, "kapitalizm"e atmadan. *Bir tek* çözüm vardır: Hem, iktidarı ve muhalefetiyle, sosyalizmin uluslararası varlığını tanımak; hem de bu uluslararasılığa bir daha hiçbir "merkez", hiçbir eşitsizlik, hiçbir tekçilik katmamak, katılmasına göz yummamak. Ne, sosyalizm alanını tekrar daraltmaya girişmek; ne de, *glasnost* ve *perestroyka* derken, "Brejnev'in dediği gibi" tavrından, "Gorbaçov'un dediği gibi" tavrına sıçramak.

İhtiyatlı ve itidalli olmak. Bazı şeylerin, uzun nekahat dönemlerine ihtiyaç gösterdiğini unutmadan.

1. Bu sillojizmin ön-eleştirisi için, bkz. "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler", *Saçak*, Sayı 53, Haziran 1988, s.28-29.

2. Örneğin bkz. *Kruşçev-Brejnev Dönek Kliğinin Karşı-Devrimci Hükümet Darbesi,* Sovyet Sosyal-Emperyalizmi dizisi -I, Aydınlık Yayınları, Ekim 1976. Gerçi bu metin, daha yayınlanır yayınlanmaz, yer yer fazla kaba bulunarak eleştirilmiştir; bununla birlikte, bizatihi bu kabalığı, sadık bir özeti olduğu, o yılların Çin literatürü ve diğer, Maocu denilen partilerin literatürü açısından hayli tipiktir. Bu dizinin arkasının niçin getirilemediğini ise, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler"in bir dipnotunda belirtmiştim; bkz. *Saçak*, sayı 53,s. 27, not 19.

3. Bununla, Kruşçev'in bunların dışında, başka ve ciddi hatâları olmadığını da, eleştirilemeyeceğini de söylemek istemiyoruz, kuşkusuz. Ancak haklılık ile haksızlığın çok kötü bir şekilde birbirine karıştığı da bir gerçektir. Daha kapsamlı bir değerlendirme için, bkz. aşağıda, (5) numaralı alt-başlık.

4. Birçok başka örnek arasında, bkz. Martin Nicolaus, *Restoration of Capitalism in the USSR*, Liberator Press, New York, 1975, özel likle bölüm II.

5. Aslında, böyle bir şey hiç olmadı: Bütün "burjuva aydın sızması" teorilerine karşın SBKP, toplumun bütünsel yapısına kıyasla işçi sınıfı kökenliğinin yanlış olarak aşırı kayırıldığı bir parti, Sovyet toplumu da aydınlara şüpheyle bakılan bir toplum olarak kaldı. Onun içindir ki, 19. Parti Konferansına Tezler'de Gorbaçovcu, reformcu Merkez Komitesi, yeniden, bu konulardaki aşırı güvensizliğin giderilmesi ihtiyacından söz

ediyor. Tabii aynı güvensizlik, Çin'de Kültür Devrimi sırasında çok aşırı biçimde yaşandı ve ancak 1970'lerin ikinci yarısında, aydınların da emekçi halkın bir parçası olduğunun kabul edilmesiyle ortadan kalktı.

6. Bkz. Boris Bolotin, " 'SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri' Kitabı Üzerine", *Saçak*, sayı 47, Aralık 1987.

6a. "Devlet sınıfı"ysa devlet sınıfı, "zümre"yse zümre, "bürokrasi"yse bürokrasi, "nomenklatura"ysa nomenklatura; her neyse; bu (gene de sosyalizm-içi saymaya devam ettiğim) iktidar kesiminin asıl Stalinizmin ürünü ve Stalin döneminin mirası olduğunu göremeyişimiz; hattâ tam tersine, Stalin dönemini "sıradan işçiler ve köylüler için canlı bir demokrasi" olarak idealize edebilişimiz, doğrusu bugün kendi kendimize biraz hayret verici gelebiliyorsa, bunun ardında, kendi kavramlarımızda büyük ve fakat tam bilince çıkarılamamış bir dönüşümün yattığını saptamamız gerekir sanıyorum.

7. Bu konuda bkz. "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler", *Saçak*, sayı 53, Haziran 1988, s.24, dipnot 16.

8. Kastım, bu romanın iyi bir roman olduğu değil - tam tersine, "roman" olduğundan bile şüphe edilebilir aslında. Tıpkı, Tengiz Abuladze'nin şu ünlü "Pişmanlık" filmi gibi: Sovyetler Birliği'ndeki güncel ideolojik önemi ne olursa olsun, yüzeysel, insanda heyecan uyandırmayan bir allegori, film olarak kötü, açıkçası. İster Stalinci, ister anti-Stalinci amaçlarla, sanatın politik-ideolojik bir metne indirgenmesinin *her zaman Stalinci sonuçlar* verdiğini görmek, ilginç oluyor.

9. Evet, bir sanatçının ödül almasına müdahale edilmesi değil, yeterince erken müdahale edilmemesi eleştiri konusu oldu - tıpkı, Macaristan konusunda Kruşçev'in, yeterince erken müdahale etmemekle suçlanması gibi. Anlamlı paralellik, bence.

10. Umarım şimdi bu da, çok onurlu bir mücadeleye leke sürmek biçiminde algılanmaz..... Fakat bunun ötesinde, daha ciddi bir sorun var: Benzer kavramlar o yıllardan beri, kendilerini "Maocu" saymayan başka, onbinlerce genç devrimcinin de ahlâk sistemine, estetik değerlerine, ekonomik kavrayışlarına, vb. sinmiş bulunuyor. Bunun bir izahı olması gerekir. Kültür Devrimi'nin bazı rüzgârlarının, bizde zaten çok yaygın olan köylü değerleri ile çok kolay buluşması mı? Yoksa, tarihsel geriplanında Stalinizmin yattığı değerlerin, ironik bir biçimde, iki ülke arasındaki çatışmanın doruğunda bile, sâdece Çin'den değil, *yaşayan Stalinizm* olarak Brejnev'in Sovyetler'inden de geliyor olmasının, keza bir payı var mı bunda? Bir gün, bütün yaşadıklarımla ve bir tarihçi olarak, Sol'un popüler kültürünün tarihini yazmayı gerçekten istiyorum.

11. Dikkat ederseniz, Kruşçev'in iç politikası ile dış politikası arasında bir ayırım yapmaya çalışıyorum. Aşağıda (5) numaralı alt-başlıkta anlatacağım gibi, Kruşçev'in büyük sağ hatâları, daha çok dış politikasında yoğunlaşmıştır; ama bunlar ile ülke içinde sınıfsal değişim arasına bir özdeşlik işareti konamaz.

12. Tartıştığım bazı arkadaşlar, Kültür Devrimi'nin başından itibaren ve sonuna kadar "aşağıdan yukarı bir emekçi ayaklanması" olduğunu "çok iyi biliyor"lar; bunu "çok açık görüyor"lar. Yıllardır Kültür Devriminin hemen bütün belgelerini etüt etmiş, Kültür Devrimi'nin içinden geçmiş kişileri (faraza William Hinton'u) şahsen dinlemiş bir insan olarak ben, başka bir ülkede olup biteni, doğrusu bugünkü aklımla bu kadar kesin bilemiyorum. Bunun yerine, Kültür Devrimi'nin felsefesi içinde bürokratik bir devlet ağalığına karşı çıkan yan ile esas hedef olarak NEP'ten ve Buharin'den esinlen-

miş bir "fazla özgürlük" çizgisine vuran, kitleleri buna karşı "devrimci şiddet"e yönelten yan arasında kuvvetli bir çelişmenin varlığını, tüm materyelde izleyebiliyorum. Bu tartışmanın amaçları açısından, Kültür Devrimi'nin olumsuzluk ve haksızlıklarının, geri kitlelerin spontane eyleminin ürünleri olarak değil, partinin yukarıdan aşağı verdiği çok "sol" ve katı, alabildiğine hedef genişletici "revizyonizm" tanımının ürünleri olarak görülebilmesi, bana yeter.

13. Hatırlayalım: Çin'in ideolojik profilindeki bu değişiklik, Sovyet taraftarı partilerin muhalif kanatları içinde hiç anlaşılamadı, tepkiler doğurdu, kuvvet kaybına yol açtı. Çok tipik olarak, Kruşçev'inkinden çok daha derin Stalin eleştirileri arayışı içindeki (bu yüzden "Maocu" tanınan) bir Althusser, Fransız "Maocu"larının Stalinizmini görünce, sonuç olarak FKP'de kaldı. "Maocu"luğun Stalinizme kayması, bütün Doğu Avrupa ülkelerinin muhalifleri üzerinde daha da itici bir rol oynadı ve ilginçtir, bu üllkelerin sorunlarının Stalin'den sapılmasından kaynaklandığı teşhisi, bütün dünyada en az, hattâ sıfır mesabesinde ilgi ve desteği, bu ülkelerin kendilerinde topladı. George Thomson'la ilgili anılarımı da yazdım (*Saçak*, sayı 50, Mart 1988, "George Thomson 1903-1987", *Tarihöncesi Ege*, Cilt I'in ikinci baskısına önsöz, Payel, İstanbul 1988). 1956'da Macaristan'ın işgalini destekleyen Thomson'un Stalinci-Maocu konumunun, 1960'ların ortalarında İngiliz Komünist Partisi içinde/etrafında maalesef bir inandırıcılığı olamamasını, bir bakıma doğal karşılamak gerekir.

14. *2000'e Doğru*'nun 28 Ağustos 1988 tarihli 36. sayısında çıkan bir Jacek Kuron röportajı, bugün ittifak yapmak ve işçilere güvenmek dışında, bu iki akımın *düşünce yapıları* itibariyle birbirlerine ne kadar yabancı kaldıklarının son ve tipik bir örneğidir. Kendi fikirlerini Kuron'a söyletmeye çalışan Mehmet Salih Çeviker, Stalin'i soruyor, "Nomenklatura'nın bir temsilcisi ve önderi" tanımını dinliyor; SSCB'nin bugün sosyalist olmadığı bakışaçısından "sosyalizm yeniden kurulabilir mi?" diye soruyor, "sosyalizm ya yoktu, ya vardı ve hâlâ da vardır"ı dinliyor ki, Kuron açısından bu, hep var demektir; SSCB'nin Jaruzelski'yi desteklemesini sosyalist olmadığının kesin ve bitirici kanıtı kabul eden bir perspektiften "Gorbaçov'un kim olduğu"nu sorarken, Sovyet hâkim sınıfının bir reformcu kesimi, yani sosyalizm-dışı cevabını istiyor aslında, oysa Kuron, Sovyetleri sosyalist kabul eden bir perspektif içinde "kim olduğunu ispat etmeye gerek yok" diyor. Ve Mao'yu soruyor, Kültür Devrimi'ni soruyor; Kuron hiçbir şey söylemiyor.

15. Bu dönemin *Halkın Sesi* dergilerinde ve *Aydınlık* gazetelerinde, sanırım tonla yazı vardır, "Brejnev kültü"nü, Brejnev'in göğsü on-onbeş sıra madalyalı portrelerini, SBKP kongrelerinde Brejnev onuruna irat edilen, inanılmaz dalkavukluklarla dolu nutukları, bütün bunların yansıttığı riya dolu siyasi yaşantıyı teşhir eden. Herhalde çok önemli bir kısmını da ben yazmışımdır; çok da seviniyorum yazmış olduğuma. Ama şunlar eksiktir: (a) Bu "kişiye tapma"nın Stalin dönemindeki "kişiye tapma" ile ilişkilendirilmesi; (b) Stalinci bir siyasi kültürün şu veya bu ölçüde devamı olarak, Enver Hoca'nın, Kim Il Sung'un, Çavuşesku'nun... ve maalesef, Kültür Devrimi'nin yükseklik derecesiyle orantılı olarak Mao'nun etrafındaki "kişiye tapma" kültleri ile ilişkilendirilmesi. Brejnev ile Mao, çok çok zıt kamplardaydılar, şüphesiz; ve kanımca Brejnev, *siyaset düzleminde* hegemonyacı, sosyal-emperyalist nitelemelerini hak etmişti; dolayısıyla aralarındaki mücadele anlamlıydı da. Gene de, siyasetteki bu kadar zıt konumların bazı ortak "siyasi kültür" özellikleri göstermelerinin anlamı üzerinde, teorik açıdan düşünmek gerektiğini sanıyorum.

16. "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler", *Saçak*, sayı 53, Haziran 1988, s. 22, dipnot 12.

17. Ben pratiğin teoriye önceliğine inanıyorum. Ama öte yandan, (daha eskisini

kurcalamayacağım) en azından 1970'ler dünyasında, pek çok yerde olduğu gibi bizde de, Teori'nin, günlük siyasetin her kıvrımına fazlaca uydurulmak istendiğini ve bu arada kavramların inanılmaz derecede çekiştirilip buruşturulduğunu düşünüyorum; gelecekte, Teori'ye ve teorik kavramlara karşı bu kadar pragmatist tavırlardan kaçınmak arzusunu duyuyorum.

Şu sağ, "Sol", Revizyonizm, Dogmatizm kavramlarını ele alalım. Bir kere, bunların hepsi özünde, Marksizm-içi alandaki hatâlara ilişkin kavramlardır. İkincisi, teorik hatâlara, çizgi hatâlarına ilişkin kavramlardır, yoksa, faraza, burjuvaziye iltihak etmiş olmak gibi bir sonuca ilişkin değillerdir. Üçüncüsü, ister sağ, ister "sol", her türlü hatâ, son tahlilde sosyalizme değil kapitalizme, işçi sınıfına değil burjuvaziye, devrime değil karşı-devrime yarar; dolayısıyla herhangi bir araç, yol veya yöntemin eninde sonunda o karşı tarafı güçlendirmesine bakarak, sözkonusu çizgiye ayrıca bir içerik analizi yapmaksızın derhal ve kestirmeden sağ hatâ, sağcılık, revizyonizm, vb. denemez. Özel olarak sosyalist toplumda, meselâ Kültür Devrimi'nde yapıldığı gibi, "doğru" olduğu farzedilen tek bir çizgiye "proletarya çizgisi" demek, bunun karşısında da her türlü (gerçek veya hayali) "yanlış"ı tek bir "burjuva çizgisi"nde toplamak ve kestirmeden Sağ'a, Revizyonizm'e eşitlemek, keşmekeş yaratır ve hatâların türleri, kaynakları üzerinde serinkanlı düşünme olanaklarını yokeder. Sosyalizmdeki tıkanmaların, yozlaşmaların, "geri dönüş" eğilimlerinin Sağ kaynaklarının da, "Sol" kaynaklarının da olabileceğini içimize sindirmeliyiz. Dördüncüsü, "kendim sağcılıkla suçlanmaktansa 'sol'culukla suçlanayım; başkalarına vuracaksam 'sol'cu diye değil, sağcı diye vurayım" zihniyeti, rasyonalizmi öldürdüğü gibi, kollektiflerin iç hayatını da tefessüh ettirir (üçüncü ve dördüncü hususlara bir uç örnek: Çin'de, "sol" hatâların eleştirisinin apaçık gerekli olduğu koşullarda, kısmen kimse bu "sol" hatâlardan söz etmeye cesaret gösteremediğinden, kısmen "karşı-devrim peşinde koştuysa, burjuvaysa, sağcıdır" mantığıyla, Lin Biao sağcı diye eleştirilebilmiş, bu da teorik kargaşalığı derinleştirmekten başka hiçbir sonuç vermemiştir).

Her dört açıdan, "Brejnev revizyonizmi" deyimi zayıftır, içeriksizdir. Bir kere, SSCB kesin sosyalizm-dışı ise, ne diye hâlâ "revizyonizm"den söz ediyoruz/ediyorduk? Bir yeni-burjuvazinin, Marksizm-içi alanda sağ hatâlar yapması ne demek oluyor? Bu kuş mudur, deve midir, yoksa bir belirsizlik alanının, bir halledilmemişliğin kaçınılmaz ifadesi midir? İkincisi, eğer SSCB sosyalizm-dışı değilse, Brejnev'in çizgisi neden "revizyonist"tir, yani bir sağ hatâlar manzumesidir? Brejnev, Kruşçev'in biraz kurcaladığı statükoyu teoride ve pratikte yeniden pekiştirmekten başka bir şey yapmadı kil İçerde halkı bastırmak-evet; dışarda "devrim ihracı" yoluyla hegemonyacılık-evet. Ama Revizyonizm'i genel olarak ve her türlü Anti-Sosyalizm ile özdeşleştirmeden, bunlara "Brejnev revizyonizmi" diyemeyiz. Ve üstelik gene başlangıç noktamıza döneriz: Brejnev'in sosyalizm-dışılığına giden sürecin, daha çok sağ hatâlarla mı, "sol" hatâlarla mı döşendiğini açıklamak gerekir. Ya da Brejnev'in, 1964-1980 arasında hâlâ sağ hatâlar yaparak SSCB'yi "geri döndürmekte" (= bitmemiş bir süreç?) olduğuna hükmetmeliyiz.

18. Başka alternatif olmadığını, bir örnekle göstermeye çalışayım. Sovyetlerdeki Yeltsin kanadının teorisyenlerinden Afanasyev'in, bugünkü Sovyet toplumunun sosyalist sayılamıyacağını öne süren, *Pravda*'da yayınlanmış bir makalesi, *2000'e Doğru*'nun 14 Ağustos 1988 tarihli 34. sayısında özetlendi. Aynı sayıdaki "Glasnost'un 'anti-Sovyetizm'i" başyazısında ise, Sovyetler Birliği'nin encamının anti-Kruşçevci ve anti-Stalinci eleştirileri/izahları arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın, bunun "Mao'nun belirlemelerinin doğru çıkması" anlamına geldiği öne sürüldü. Ayrıca yazının bütünsel dokusu itibariyle, "emekçi girişimine tanıdığı rol" açısından Afanasyev, Gorbaçov'dan daha radikal, daha devrimci bir kanat olarak selamlanmış oldu.

Oysa Afanasyev'in makalesi incelendiğinde, başyazımızın aksine, SSCB'nin "İkinci Dünya Savaşından sonraki bir süreç içinde" *değil*, Stalinizm yüzünden ve daha o

dönemde sosyalizm dışına çıktığını savunduğu görülüyor. Bunu Mao'nun (ve bizim) doğrulanmamız saymakla yetinebilmek, çok zor. Afanasyev'in Mehmet Gündüz ile aynı tahlili savunarak Sovyetler Birliği'nde devrimci kanat olabilmesi ise, ayrı bir fasıl. Diyelim ki, SSCB "sosyalizm-dışı" olduğu için, ona bu teşhisi koyup yıkmaya çalışan, en devrimci oluyor. ... O zaman da, bu devrimciliğin, bu emekçi girişimi öncülüğünün, nasıl olup da, en Kruşçevci kesim olan Yeltsin'lerin karargâhından, saf anti-Stalinist bir programla fışkırdığını izah edebilmeliyiz. Öte yandan, başyazının bütününe sinmiş olan, "Sovyetler Birliği'nin kesin sosyalizm-dışılığı" önyargısını bir yana bırakarak, Afanasyev'in Sovyet tarihi ve Stalin yorumu ile meselâ Gorbaçov'un Sovyet tarihi ve Stalin yorumunu karşılaştırdığımızda, Gorbaçov'unkinin çok daha dengeli, çok daha doğru, hattâ bizimkiyle hemen tıpatıp aynı olduğunu görüyoruz. Bu açıdan Yeltsin, SSCB'yi sosyalizm-içi kabul ettiğimiz anda, Sovyetlerdeki bir sağ kanadı meydana getiriyor. Bu teorik mevzilenmenin hiç mi önemi yok? Buna da bir şey demek zorunda değil miyiz? Dahası: Bakınız, işte bir Sovyet teorisyeni de sosyalist değiliz dedi, öyleyse sosyalist değillermiş yorumu, biraz kolaycı olmuyor mu? Başka bir açıdan bakacak olursak; Sovyetler Birliği'nde artık bu kadar geniş bir demokrasinin varlığı ve bu çerçevede, belli bir yelpaze içinde Gorbaçov'un merkezi çizgisinin yanında bir de bu kanadın çıkması sosyalizmin canlanmışlığını kanıtlıyor denilemez mi? Tıpkı, bizim sosyalist yelpazemiz içinde Mehmet Gündüz'ün yer alması gibi....

Yukarıdaki soruları, çok netmiş gibi gözüken başyazının ardındaki teorik kargaşalığı belirlemek için sordum. Bence bu yumağın içinde en önemli husus, şu: "Kruşçevci karşı-devrim" kavramı artık o kadar silinmiş, o kadar belirsizleşmiştir ki (başyazıda da bu öneme, hiç zikredilmemekte), bu ortadan kalkınca netleşen, Sovyet tarihinin asli devamlılığı sathı mailinde, *bugün SSCB'nin sosyalist olmadığında ısrar edeceksek*, Afanasyev'lere sarılmak, Afanasyev ile Mao'yu birleştirmeye çalışmak, Mao'nun doğrulanmasını Afanasyev'de görmek, biz istesek de, istemesek de hızla üzerimize geliyor.

Esasen Mehmet Gündüz'ün yapmaya çalıştığı da üç aşağı, beş yukarı budur. Başka bir deyişle, *SSCB sosyalist değilse,* Sovyetler Birliği'nde Afanasyev'in, bizde M.Gündüz'ün teorisinin "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezine ağır basması eğilimi, büyüyerek devam edecektir.

19. Bir yönüyle elbette Mao'nun sosyalizm tarihi döneminin uzun süreliliği konusundaki perspektifini paylaşan Bettelheim'ın, diğer yönüyle, "bütün insan ilişkilerinin tepeden tırnağa değişmesi, toplumun bütün hücrelerine kadar değişmesi"ni bu uzun süreç için bir ideal, bir proje olmaktan çıkarıp, sosyalizmin varlığı veya yokluğuna karar vermek için bir ölçüt haline getirdiği anda nasıl mükemmelliyetçiliğe saplandığını ve sonunda dönüp dolaşıp, Stalin döneminin de sosyalist olmamasının ötesinde, Ekim Devrimi'nin sosyalistliğinden söz etmenin bir "yanılsama" (aynen : illüzyon) olduğu fikrine vardığını, bu yazının ileri bölümlerinde ayrıca irdeleyeceğim.

20. Eğer kendi sosyalizm projemizin formülasyonunda maksimalist, ama yeryüzündeki sosyalizm alanının tanımlanmasında minimalist davranmayı beceremezsek, yani "toplumun bütün hücrelerine kadar değişmesi"ni sosyalist olan/olmayan ülkeleri tanımlamada bir ölçüte dönüştürürsek, (o kadar muğlak, o kadar sübjektif, o kadar sınanabilirlikten uzak ve ancak her ülkenin kendi insanının anlayabileceği karakterdedir ki bu ölçüt) aynı kapı potansiyel olarak bizim için de açık demektir.

21. Burada iki faktör var. Birincisi, aslında Komintern-dışı bir çizgi izleyerek devrim yapmayı başarmış olan ÇKP, uluslararası alanı tanımıyor; o tür konularda belki kendine yeterince güvenmiyor, konformizmi tercih ediyordu. Gerçi Stalin, Çin Devrimi konusunda hep yanlış şeyler söylemişti; gene de Stalin Stalin'di, Komintern Komin-

tem'di, büyük müttefiklerdiler, güvence ve destek kaynaklarıydılar. Kısacası, Stalin'e ve dönemine herşeye rağmen büyük bir güven duyuluyordu (esasen Çin, bu yüzden Yugoslavya'ya karşı çok hatâlı bir tutumu bile benimsedi). Kruşçev ise bir bilinmeyen'di; dahası, hem ABD'ye karşı teslimiyetçi bir tutum içindeydi, hem de Çin'e hegemonyacılık uygulamaya yelteniyordu. Bu iki tutumu, Çin açısından belirleyici oldu ve kendi ülkesi içindeki bütün diğer önerileri de, bu yüzden,"Kruşçev revizyonizmi"nin hesabına geçirildi.

İkincisi: ünlü "Çiang Çing'e Mektup"unda bizzat Mao'nun çok güzel anlattığı gibi, o sırada Mao, sağcılık diye teşhis ettiği Liu Şaoşi'lere karşı, aşırı "sol" olduğunu bile bile, Lin Biao (ve Çiang Çing ve arkadaşları) ile bir ittifaka girdi *veya zorlandı* (sözkonusu mektupta, açıkça, "... benim elimi zorladı" ifadesi geçmektedir). Lin Biao ise, tamamen, "tarihin darbeler ve karşı-darbelerle değiştiği" teorisine batıp gitmişti; bir tek çizgi değişikliğinin bir karşı-devrim ifade edeceği teorisinin doruğunu simgeliyordu. "Çiang Çing'e Mektup"ta Mao, bundan da, "görülmemiş bir dil" diye yakınıyordu.

"Kruşçevci karşı-devrim" teorisinde, bu iki öge yanyana getirilmiş oldu.

22. Bkz. Mao Zedung, *Sovyet İktisadının Eleştirisi* (Birikim Yayınları, İstanbul, 1980) içinde, Stalin'in *SSCB'de Sosyalizmin İktisadi Sorunları* kitabı üzerine iki ayrı zamanda alınmış eleştiri notları (kitabın ikinci ve üçüncü "makale"leri).

Ama sadece Mao'nun sezgisi mi bu? Moshe Lewin'in de (aklımda *Russian Peasants and Soviet Power*'ı var), Bahro'nun da, Bettelheim'ın da, Antonio Carlo'nun da, Buharin'in ve 1930'ların (bu yüzden kanına girilmiş) bütün "Sağ muhalefet"inin de.... Ve şimdi, tabii Gorbaçov'un da, Afanasyev'in de, Boris Bolotin'in de.

23. Bkz. *Yayınlanmamış Yazılar 1956-1971* (May Yayınları, 1.bas. 1976, 2.bas. 1979) içinde, (6) numaralı metin, "Luşan Toplantısındaki Konuşma", 23 Temmuz 1959. Burada Mao, "Büyük İleri Atılım"ın "sol" hedeflerinin saptanmasında kendi payına da ayrıca değiniyor.

24. Yani, üretici güçlerinin geriliği itibariyle, Çin'in bireysel ekonomiden kollektif ekonomiye ve oradan kamu ekonomisine giden muhasebe ve mülkiyet biçimi basamaklarını çok tedricen tırmanması; bütün bu uzun dönem boyunca, meta üretimi ve dolaşımının varlığının korunması ve geliştirilmesi (çünkü Marx'ın da saptadığı gibi, üretimin sosyalleşmesinin başka yolu olmadığı; böylece, parti ve devlet iktidarının sosyalist önderliği altında, kısacası sosyalist bir *siyasi sistem* altında, ekonominin, kamu sektörünün başı çektiği fakat bütünüyle domine etmediği, sosyalizmin daha ileri düzeylerine zaman içinde açılan, deyim yerindeyse "*milli-demokratik ekonominin uzantısı karma bir karakter*" taşıması, şeklinde özetlenebilecek bir paket getiren, Liu Şaoşi ve Deng Şiaoping'lerin....

Bu anlayışların (a) bizim bugünkü platformumuza yakınlığı; (b) Ekim Devrimi'nin aslen sosyalist bir siyasi sistem yarattığı için sosyalist olduğu, yoksa sosyo-ekonomik içeriğinin pek çok "demokratik" öğe taşıdığı veya taşıması gerektiği, daha fazla taşımış (bu açıdan daha yavaş gitmiş) olsa daha iyi olacağı yolundaki kavrayışlarımıza yakınlığı.... üzerinde ayrıca düşünülmelidir. Tabii o zaman (c) bugünkü Çin önderliğinin, sosyalist bir siyasi sistem altında henüz sosyo-ekonomik anlamda "sosyalizmin ilk aşaması"nda bulunulduğu yolundaki teorileştirmesi üzerinde de, bütün bu yelpaze içinde, daha dikkatli düşünülmelidir.

25. *Saçak* dergisinde bu yazının bir eki olarak, Bettelheim'ın "Ekim Kapitalist Devrimi" hakkındaki görüşlerinin bir belgesini sundum. Burada, Bettelheim'in bir "geri ülkelerde devrim ve sosyalizmin inşası" problematiğinden tamamen koptuğu, apaçık görülüyor. Devrim ile, önce bir sosyalist siyasi sistemin kurulması ve fakat bunun altında, (ne kadar zigzaglı, zaman zaman boğulmalı ve duraganlaşmalı da olsa) sosyo-ekonomik

planda sosyalizm yönünde uzun bir yürüyüşün başlaması perspektifini; kısacası, aşamalı devrim, aşamalı inşa teorisinin geri ülkelere uygulanmış şeklini unutmuştur. Bettelheim. Mao'dan, "SSCB'nin sosyalist olmadığı" fikri dışında hiçbir şey almamış, alamamış. "Süper-solcu" yıllarının slogansal cilâsı kazındığında, altından, gelişmiş kapitalist ülkelerde devrim olduğunda siyasi sistem ile sosyo-ekonomik düzlem arasında başından itibaren mevcut olabilecek daha ileri uyum düzeyine, *sadece bu modele* sosyalizm denmesinden daha ileri bir kavrayış çıkmıyor. Reddettiği şeylere bakın: eski toplumdan kalma uzmanların planlamada çalışmasını, karşı-devrimci faaliyetlerde bulunmadıkları sürece burjuvazinin mensuplarının sosyalizme kooptasyonunu bile, "eski burjuvazi ile yeni burjuvazinin kaynaşması" olarak görüyor! Ne yapacaktı Lenin - kullanabileceği herşeyi kullanarak sosyalizmi kurmaya çalışmaktan vaz mı geçecekti? "Aman burjuvalığa bulaşmayayım" diye elini kolunu bağlayıp oturacak mıydı, "üretimci" olmamak için? Bunu söylemek, devrim yapılmamış olmasını istemekle birdir. (Ayrıca ben, eski uzmanların, eski patronların bilgi ve tecrübelerinden yararlanılmamasını isteyecek kadar süpersekter bir adamın, Stalin'i eleştirmesinden de şüphe ederim. *Bu zihniyetiyle* koyun Bettelheim'ı, geri bir ülkede sosyalist inşanın başına - tutarlı olacaksa, Stalin'den daha sert, daha "sol" davranması gerekir.)

İmdi, bu Bettelheim, Çang Çunçiao ve Yao Venyuan'ın "Marksizme katkı"larından, "Çin toplumu hakkında yaptıkları sınıf tahlilleri"nden söz ediyor, ciddi ciddi. Söz konusu "sınıf tahlil"leri işte yukarıda ana metinde belirttiğim, *"kapitalist çizgi savunucularının ideolojileri itibariyle parti içinde meydana getirdikleri sınıf"*tan başka bir şey değildi. Bir yandan, sosyalist toplumun temel çelişmesinin (ya da: her zaman baş çelişmesinin - Çin literatüründe çok açık değildir bu ayırım), üretim araçlarının mülkiyetinin sosyalist dönüşümünün tamamlanmasından *sonra dahi,* hâlâ "proletarya-burjuvazi çelişmesi" olduğu ve işte bunun parti içine "proletarya çizgisi ile burjuva çizgisinin mücadelesi" biçiminde yansıdığı söyleniyordu. Diğer yandan, aslında toplumda somut bir burjuvazi, üretim ilişkileri içinde yer tutan bir burjuvazi hiç görülemediğinden, "kapitalizme götürür" teşhisi konan bir çizgi önerisinin parti içinde varlığı, toplumda "burjuvazinin varlığı"nın ve dolayısıyla "proletarya-burjuvazi temel çelişmesinin varlığı"nın, *aynı zamanda* kanıtını meydana getiriyordu. Başka bir deyişle, sosyo-ekonomik tahlil filan değil, düpedüz demagojik, döngüsel bir mantık oyunu sözkonusuydu. Bugünkü siyasi kültürümüz açısından tahammülü zor gelen canhıraş slogancı retorikleri aşılarak okunduklarında, Çang ve Yao'nun *Proletarya Diktatörlüğünün Teorisi ve Uygulaması* (Bora Yayınları, 1975) başlıklı kitapta yer alan yazılarında, bütün bunlar izlenebilir. (Bu arada, Yao Venyuan'ın, kendi "sol"culuklarının eleştirilmesine varabilecek bir çığır açılmasın diye Lin Biao'yu "sol"cu değil sağcı olmakla suçladığını da ekleyeyim. Bkz. yukarıda, dipnot 17.)

Yeri gelmişken ve bu yazıların varacağı nihai nokta konusunda okuyucuyu sabırsızlandırmamak bakımından, şunu da ekleyeyim: Şu, geri ülkelerde meydana gelen devrimlerden sonra bir sosyalist siyasi sistem ile, bunun altında, klasik anlamda çok fazla sosyalist sayılmayabilecek, karmaşık bir sosyo-ekonomik düzlemin ortaya çıkması durumu (üzerinde hepimizin birleştiği bu tespit), aslında benim, Gorbaçov reformları ışığında Sovyetler Birliği'ni neden sosyalizm-içi düşünmeye karar verdiğimle çok ilgili bir meseledir. Burada şöyle bir olayla karşı karşıyayız: muazzam deformasyonlardan, büyük kötülüklerden sonra dahi Sovyetler Birliği, sonuç olarak kendine Marksizm aracılığıyla, sosyalizm yelpazesi içinde çözümler, özeleştiriler, düzeltmeler arıyor. Demek ki sosyo-ekonomik kertede ne olursa olsun, Marksizm hâlâ bir referans noktası onlar için - öyle bir referans noktası ki, "kendi karakterlerini gizlemek için sahtekârca sarılıyorlar Marksist lâfazanlığa" diyemeyiz artık; teorileştirmelerinin bütünsel dokusu, Marksizm tınısı veriyor. (Demek ki, sosyo-ekonomik düzlemde tüm olup bitenin, bir "devlet sınıfı" yönündeki oluşumların da, Marksizme referans yoluyla düzelme olanağını ordan kaldırma kertesine varmadığını, bir ilk kestirim olarak söyleyebiliriz.... Muhtemel izahına, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler"yazımın en sonunda, *gerçek eko-*

nomik sınıfların oluşmadığı biçiminde, değinmiştim.)

Benim, sosyalizmin sırf bir siyasi sistem olmadığı, sırf bir siyasi sistem+ mülkiyet biçimi de olmadığı şeklinde bir anlayışım, *kendimiz için* var: Toplumun, kuşkusuz çok uzun bir süreç içinde, kuşkusuz üretici güçlerin düzeyini ve halkın kültür düzeyini gözeterek, kuşkusuz kitle çizgisi izleyerek, bütün hücrelerine kadar değişmesi, tüm insani faaliyetlerinin değişmesi perspektifine, *kendi sosyalizm projemiz* olarak sahip çıkmalıyız, bu ideale sarılmalıyız. Başka bir deyişle, kendi ülkemizde yapmak istediklerimizde, hedefimizde *maksimalist* olmalıyız (anlayışımız, siyasi sistem+ ekonomi biçimi+ insan ilişki ve faaliyetlerinin kalitesi kertelerinin *üçünü de* kucaklamalıdır). Ama bunu, yeryüzünde kimin/neyin sosyalist olduğunun, kimin/neyin olmadığının tanımlanmasında kullanamayız. Çünkü her şeyden önce, siyasi sistem ile ekonomi biçimlerinin az-çok ölçülebilir şeyler olmasına karşılık, "tüm hücrelerine kadar değişme"yi, "insan faaliyetinin kıvamı"nı,vb., hele şu veya bu toplumun dışından, asla ölçüye vuramayız. Şu veya bu ülkedeki "insan faaliyetleri", "toplumsal hayatın hücreleri", yeteri kadar sosyalist mi, değil mi? Ve kime göre? Bunu nasıl yargılayacağız? Böyle bir formülasyonu *ölçüt* gibi kullanmaya kalktığımız anda, (o kadar fiilen lekelidir ki, şu geri insanlığın ilişkileri) yeryüzünde sosyalizm kalmaz ve hiç olmamıştır, Marx'ın aile hayatı ve Engels ile arkadaşlığı *dahil*. Zaten öyle bakanlar da var, "genç Marx" yanılları gibi, Bettelheim gibi. Bunun içinden çıkamayız.

Bunun yerine, yeryüzünde sosyalizmin varlık alanına ilişkin ölçütümüz, *minimalist* olmalıdır. Şu basit tanımı öneriyorum: Bir ara ne kadar kötülemiş olurlarsa olsunlar, *kendilerine sosyalist bir siyasi sistem çerçevesinde ve Marksizm aracılığıyla çözüm aramaya devam edebilen bütün ülkeleri sosyalizm-içi sayalım.* ÇÜNKÜ HER ŞEYE RAGMEN BİZ ONLARLA ORTAK BİR TARTIŞMA KATEGORİSİ, ORTAK BİR PARADİGMA İÇİNDE DE YER ALIYORUZ. Bir arkadaş, "bugün Sovyetler Birliği dünya devriminin merkezi değil, ama dünya devrimcilerinin ilgi merkezi" diyor. Bence çok doğru ve önemli bir gözlem. Ama sosyalizm-dışı ise, nasıl böyle olabilir? Bence başlıbaşına bu tesbit, ortak bir tarihe, ortak bir teoriye refere ederek tartıştığımızın kanıtı. (Bırakalım, burjuvazinin diğer kesimlerini; sosyal demokratlarla dahi böyle bir ortak referans noktası var mı aramızda?)

Onun için: kendi sosyalizm projemizde maksimalizm, yeryüzündeki sosyalizm alanına bakışımızda minimalizm, biricik doğru çözümdür. Kuşkusuz, ideolojik bağımsızlığa ve her türlü hegemonyacı eyleme karşı çıkma hakkımıza, hattâ bence başka ülkelerin iç tecrübelerini verbesiçe tartışma hakkımıza halel getirmeden.

İnsanlık, sosyalizmin ne olduğu, ne olmadığı sorununa çok daha olgun ve bütünsel bir çözüm buluncaya kadar...

26. Bu mantığın felaketli niteliğini, biz Türkiye sosyalistleri olarak, bütün tandanslarımızla, kendi acı tecrübelerimiz temelinde çok kolay anlayabiliriz. Hemen hepimiz, bu tür indirgemeciliklerin daniskasını yaptık, 1960'ların ortalarından 1980'e kadar: Lenin'in "oportünizme karşı mücadele olmadan emperyalizme karşı mücadele bir riyadan ibarettir" sözünü aldık, somut çerçevesinden kopardık, oportünizm ile emperyalizm'in özdeş olduğu ve emperyalizme nihai olarak uygulanacak yöntemlerin oportünizme de uygulanması gerektiği teorisine çevirdik. Tabii her birimiz de "oportünizm"i kendimize göre tanımladık; kendi "biricik doğru çizgi"miz dışındaki bütün diğer akımlar "burjuvazi, karşı-devrim" haline geldi; bunlara çeşitli, hayali "sınıf temelleri" izafe ettik; kendi akımımız dışındakileri zihnimizde "düşman"ın - burjuvazinin, Amerika'nın, faşizmin/sosyal-faşizmin safına, kısacası halkın dışına ittik. Bazılarımız bunun üzerine, böylece "sol dışı" sayılanlara şiddet uygulanmasını da doğal olarak eklediler; bazılarımız eklemediler. Ama bunun öncesinde, çizgi farklılığından "sınıfsal ideoloji"ye, oradan "ezen sınıf karakteri"ne dolaysız sıçrayışlar, siyasi kültürlerimizin az-çok ortak bir özelliğiydi. Kültür Devrimi'nde de, Türkiye'de de bu mantık, sonsuz bir pürizme, birleş-

meye değil habire bölünmeye ve sınırsızca antagonistleşmeye götürdü. Bu mantık Türkiye'de yanlışsa Çin'de de yanlıştır, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin örülüş tarzında da yanlıştır; bunu içimize sindirmeliyiz.

27. Bazı arkadaşlar "aşağıdan yukarı bir emekçi insiyatifi" olarak gördükleri veya bu yönünün ağır bastığını düşündükleri Kültür Devrimi'ni otomatik olarak "büyük devrimler" arasında saydıklarından ve "haklılığı, doğruluğu"nun sorgulanmasını 1917 Ekim Devrimini, 1949 Çin Devrimini sorgulamak mesabesinde "karşı-devrimcilik" gibi karşıladıklarından, "tali yönler"e ilişkin "lüzumsuz teferrüat" gibi gördükleri bu hususlar üzerinde pek kafa yormuyorlar. Her hareketin bir çizgisi, bir hedefi, bunlar tarafından belirlenen bir içeriği olur; haklılık/haksızlık, doğruluk/yanlışlık yargısı, bunların analizinden çıkar. Kültür Devrimi hakkında ise, böyle bir analiz yapılmak yerine, Kültür Devrimi'nin kendi sübjektif bilinci olan "emekçi insiyatifi" sloganının gerçeğe tekabül ettiği varsayımı bu analizin yerine geçiriliyor; bütün diğer hususlar bu dokunulmazlaştırmanın etrafına yerleştiriliyor, ondan türetiliyor. Sovyetler Birliği'nin sosyalizm-dışılığı önermesinin, Mao'nun (bütünüyle) doğruluğu önermesinin, Kültür Devrimi'nin haklılığı ve doğruluğu önermesinin aralarına bir sarsılmazlık üçgeni çekiliyor; Kültür Devrimi'nin "haklı ve doğru" olması için de, Liu'ların ve Deng'lerin gerçekten böyle bir "devrim"in hedefi olmaya lâyık "karşı-devrimciler" olmaları gerekiyor. Bunun için, "evet, Liu Şaoşi'ler revizyonistti" fikrinde ısrar ediliyor; bu, bugünkü kafamızla üzerinde iyi düşünülmemiş "revizyonizm" tesbitinin, bir "devrim"in hedefi olmaya lâyık "karşı-devrimcilik" ile aynı şey olup olmadığı, biraz es geçiliyor; sonuç olarak, hiçbir bağımsız analiz yapılmaksızın, gerçek bir bilgi temeli olmaksızın, bir "Liu Şaoşi revizyonizmi" tevatürü sürüp gidiyor. En fazlası, bir miktar "haksız yöntemler" kullanıldığı kabul ediliyor; ancak bunların Kültür Devrimi'nin tesadüfi unsurları değil, doğrudan doğruya merkezi tesbitlerinin, hedef ve yöntem tanımlarının, bir "karşı-devrimci karargâh"a karşı, belli bir "devrimci (olağanüstü) durum" ortamında, sosyalist yasallığı kenara iten bir "topyekün devrimci şiddet saldırısı" başlatmasının *zorunlu sonuçları, işin esası, püf noktası* olmasına hiç parmak basılmıyor; bir "devrimci karargah"ın, hem böyle bir hareket başlatması, hem de "devrimin hedefi" aldığı insanlara karşı "haksız-yöntemler" uygulanmasını önlemesi, mekanizması, politikası olmayan bir temenniden öteye geçemiyor. (Bütün bu fâsit daireyi sorgulayanların ise, keza herhalde, "emekçi halka yabancı", bunun için "emekçi insiyatifine düşman", "ekonomist", "bürokratik", vb. bir "ideolojik sınıfsallık"ları, dolayısıyla bir "sınıf temel"leri olması gerekiyor?)

Onun için ben, şu sorulara tek tek, sıfat kullanmaksızın, somut ve serinkanlı cevaplar getirilmesini öneriyorum:

1 Bizim bugünkü platformumuzu, Buharin'e ilişkin görece hayırhah değerlendirmemizi, iknacılığımızı, tedricilikten yanalığımızı, geri ülkelerde sosyalizmin inşası problematiği hakkındaki olgun kavrayışımızı, Stalin dönemini sosyalizm-içi saymakla beraber zorunlu kollektivizasyon ve hızlı sanayileşme çizgisine yönelttiğimiz çok ciddi eleştirileri, "Tito revizyonizminden türeyen Yugoslav kapitalizmi" perspektifini terketmişliğimizi hep gözönünde bulundurarak - Çin gibi, Türkiye'den çok çok geri bir ülkede, Liu Şaoşi'nin 1960'lardaki önerilerine toptan yanlış gözüyle bakabilir miyiz?

2 Buna ilişkin değerlendirmemizden, gerçekten ve samimi olarak, Liu Şaoşi'nin bütünüyle sistemli bir "revizyonizm"i olduğu fikrine sıçrayabilir miyiz?

3 Buna ilişkin değerlendirmemizden, böyle bir çizgiyi savunmanın parti ve devlet içinde bir "karşı-devrimci karargah" oluşturmak demek olduğu sonucuna sıçrayabilir miyiz - hele, kanatlı parti anlayışımız ve halk içindeki çelişmelerin doğru ele alınması, sosyalizmi devireceğini resmen ilân etmeyen ve bu uğurda pratik örgütlenme/komplo peşinde koşmayan bütün görüşlere özgürlük tanınması, yüz çiçeğin açması-yüz fikir akımının birbiriyle yarışması konularında bütün öğrendiklerimiz, benimsediklerimiz muvacehesinde?

4 Gene bütün buralardan, Liu Şaoşi taraftarlarının "parti ve devlet içinde bir sı-

nıf" oluşturdukları fikrine sıçrayabilir miyiz? 1966 öncesinde Çin'in bir "yeni sınıflaşması" olduğunu söyleyebilir miyiz? Eski sınıfların ekonomik tasfiyesi 1957'de tamamlandığına göre; *dokuz yıl içinde* bir halktan kopmanın, bir "yeni sınıflaşma"nın, bir "yeni burjuvazinin iktidarı ele geçirmesi"nin, bu "yeni burjuvazi"nin ancak kitlesel devrimci şiddet yöntemleriyle bertaraf edilmesini gerektirecek kadar uçvermiş, oluşmuş ve ilerlemiş olduğunu söyleyebilir miyiz? Bugünkü kafamızla, Liu Şaoşi çizgisinin, Sovyetler Birliği'nde gözlediğimiz "devlet sınıfı"nın muadili olduğunu söyleyebilir miyiz? Bütün bunları, 1966-öncesi Çin toplumunun ciddi bir sosyo-ekonomik (ideoloji kertesinden varsayımlarla türetilmiş olmayan) sınıf tahliline dayandırabilir miyiz? Dayandırılabileceğini düşünebilir miyiz?

5 Mayıs 1966'da Kültür Devrimi'nin resmen başlatılmasına temel teşkil eden, yukarıda ana metinde anlattığım bütün mantık çizgisi ve merkezi tesbitler, ÇKP Merkez Komitesi'nin eseri midir, yoksa kitlelerin spontane "emekçi insiyatifi"nin mi? Bu "revizyonist çizgi", "burjuva ideolojisi", "burjuva sınıfı" kavramlaştırmalarının, emekçi kitlelerin kendi hayatlarından doğduğunu ve keza, emekçi kitlelerin kendi insiyatifleriyle, faraza köylük bölgelerde meta ekonomisini yasaklamaya, insanlığın bütün kültür mirasını redde ve yasaklamaya, vb. yöneldiklerini söyleyebilir miyiz?

(Bu son nokta benim için çok önemlidir; çünkü ben kendi hayatımda, süpersolcu deklase unsurların değil, gerçek emekçi kitlelerin bu kadar kültür, sanat, eğitim, bilim, bilgi düşmanı olabileceklerinin işaretlerini *hiç* görmedim. Tersine, emekçi kitleler kültüre, bilime, bilgiye saygılıdırlar; buna aç ve susuzdurlar; burjuvazinin onları yoksun bıraktığı şeydir, bu. Beni hiç kimse, "kültür, burjuvalıktır" kabilinden özel bir tanım, bir çizgi, *dışarıdan, yukarıdan, merkezden* dayatılmadıkça, Kültür Devrimi'nde görülen kadar "sol"dan kültür düşmanı bir "emekçi insiyatifi"nin ortaya çıkabileceğine ikna edemez ve dolayısıyla da, bunun gerçek bir "emekçi insiyatifi" olduğuna ikna edemez. Köylüler klasik müzik yerine halk müziğini sevebilirler, ama klasik müziği "burjuvalık" diye imhaya kalkmazlar, durup dururken. Çin'de binlerce yıl öteden süzülüp gelmiş tapınakları, heykelleri, taş kabartmaları, müzeleri, çağdaş kitaplıkları, matbaaları, üniversiteleri, Dışişleri Bakanlığını, yarım-bilgili, küçük burjuva aydın dogmatizmi ve sektarizmi içindeki *öğrenciler* kırdı, döktü, bastı, kuşattı, tahrip etti; işçiler ve köylüler *değil*... Tıpkı, Türkiye solunun 1980-öncesindeki bağnazlık, bilgili ve kültürlü herkesi bir "burjuva otoritesi" gibi görme eğilimlerinin, yarım-bilgili, yarı-aydın, dogmatik bir "sol" öğrenci ortamından filizlenmesi gibi! Aksini düşünmek, Çin açısından kültür, sanat, bilim, eğitim alanındaki bütün "aşırı"lıkların kitlelerin spontane "emekçi insiyatifi"nin doğal sonucu olduğunu düşünmek - işte asıl bu, emekçi kitlelere biraz burjuvazinin baktığı gibi bakmak oluyor; bunu da burada kaydedeyim.)

Bence, bu sorulara tek tek, kapsamlı cevaplar verilsin; Kültür Devrimi'nin "haklılığı ve doğruluğu" önermesini, bütün bu ayrıntılandırmalar temelinde, ondan sonra tekrar görüşelim.

28. Ancak buna bakarak, Mao'yu "komple bir anti-Stalinci" diye tanımlamak, kuşkusuz ki tek-yanlı ve yanlıştır. Bir kere, hangi ölçüler içinde bir Stalin eleştirisi? Mao'ya Stalin'in ve döneminin sosyalist olup olmadığı konusunda bir soru yöneltmek ya da çeşitli eleştirilerini böyle bir olumsuz içsel kanının işaretleri gibi yorumlamaya kalkışmak, abes: Stalin çizgisi ve döneminin, dolayısıyla o zamanın Sovyetler Birliği'nin sosyalizm-içi olduğundan şüphe etmek, Mao'nun (haklı olarak) aklının köşesinden geçmedi. O, Marksizmin kendi içsel geleneği çerçevesinde, Stalin'i aşmak için bir Stalin eleştirisine başlamayı denedi. (Bu yazıda benim kullandığım "Sovyetler Birliği'nin encamının anti-Stalinci eleştirisi" deyimi ve benzerlerinin de, aynı anlayış ile sınırlı olduğu herhalde açıktır.)

Öte yandan Mao, önceki yazılarımda ve yukarıda anlattığım gibi, bu eleştiride fazla ileri gidemedi; Stalin zamanında yazılan ve çok beğendiği *SBKP(B) Tarihi*'nin

temsil ettiği siyasi kültür türünden ve Sovyet tarihi yorumundan kopamadı; oradaki bütün antagonist değer yargılarından kopamadı; Kültür Devrimi'ni başlatan stratejik tesbitleri ve Kültür Devrimi pratiklerinde somutlanan çok "sol"cu "revizyonizm" tanımını paylaştığı ölçüde, Stalin'deki "revizyonizm" anlayışından kopamadı. Mao'nun, Sovyetler Birliği'nin Stalin ile başlayan inşa çizgisini izleyip onun eleştirisinden türettiği, "halk içindeki çelişmelerin doğru ele alınması" ve "yüz çiçek açsın, yüz fikir akımı birbiriyle yarışsın" kavramları/politikaları, Kültür Devrimi aracılığıyla, "biricik doğru proletarya çizgisi" dışındaki herşeye diktatörlük, hem de Çang Çunçiano'nun deyimiyle "topyekün diktatörlük" uygulanmasını isteyen "sol" bir müstebitliğin istilâsına uğradı, o dalganın altında kaldı.

Bu yazının Mao bölümünde ayrıca değerlendireceğim gibi, Mao en büyük sosyalistlerdendi. Sovyetler Birliği'nin tecrübesi aracılığıyla, sosyalist toplum hakkında çok önemli bazı şeyleri o gördü: lekeliliği gördü, "bir kere kuruldu, bitti" diye bir şey olmadığını gördü, üretici güçlerin gelişmesiyle herşeyin kendiliğinden hallolmayacağını gördü, üretim ilişkilerinin ve üstyapının geliştirilmesinin hep bilinçli karar ve müdahaleler gerektirdiğini gördü, buralarda hatâ yapıldıkça boğulma ve duraganlaşmalar doğacağını ve sosyalizmin zedeleneceğini, bulunacağını gördü, sosyalizmin basit bir ekonomik inşa değil yeni bir insan ilişkileri bütünü yaratmak meselesi olduğunu gördü, bu projenin çok uzun süreliliğini gördü... Bazı şeyleri de yanlış gördü: bence bu hatâları, o, 'çok uzun' sürelilik" kavrayışı ile çelişen, "sol" hatâlardır; "toplumun bütün hücrelerine kadar değişmesi" ve "yeni insan" konusunda ruhunun bütün coşkusuyla sabırsızlanmasından kaynaklanan hatâlardır; sıradan kitlelerin düzeyinden kopmasından ve onları fazla zorlamaya kalkışmasından doğan hatâlardır; Stalin eleştirisinde yeteri kadar ileri gidememesinden mayalanan hatâlardır; "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinden ve bunu Çin'e teşmil ederek "geri dönüş"ü önlemeye çalışması etrafında örülen hatâlardır. Bu hatâlar vardır, gerçektir, hayal mahsulü filân değildir. Bu yüzden, "Mao nasıl böyle hatâlar yapmış olabilir ki? Mao'nun kavrayışının esası, sosyalizm tarihi döneminin uzun süreliliğidir..." diyemeyiz; kendi getirdiği doğru anlayıştan, kendi kendisinin o konuda yanlış yapmış olamayacağı varsayımını türetemeyiz, idealist bir mantık olur bu. Aynı şekilde, Sovyetler Birliği'nde bugünkü gelişmelerin "Mao'yu (her bakımdan) doğruladığını"da söyleyemeyiz-- bir yönüyle doğruladığını, bir yönüyle doğrulamadığını söylemek daha gerçekçi bir tavır olur; daha az politik ve daha doğru teorik bir tavır olur. Herkes gibi Mao'ya karşı da diyalektik bir tavır almalıyız.

Mao'nun Stalin'i Marksist bir gelenek içinde aşmaya çalıştığını, aşmak için eleştirdiğini söylüyoruz. Gelecekte Mao'nun da aynı şekilde aşılacağını; Mao Marksist olduğu için Marksizmin Mao'yu eleştirerek aşacağını da söylüyoruz. Hepsi doğru bunların. Peki ama, bu, "Mao'yu eleştirerek aşma" işlemi, sosyalizm dünyasında şimdiden başlamış değil mi acaba? Çin'de bugünkü deneylerin boyutları hakkındaki kaygı ve tartışmalar bir yana; Mao'nun "sol" hatâlarına ilişkin tesbitleri ve "sosyalizmin ilk aşaması" konusundaki formülasyonları, hiç mi "aşma" değil? Gorbaçov'un Sovyetler Birliği tarihi hakkındaki tahlil ve teşhisleri, hiç mi "aşma" değil? "Her yerde revizyonizmin hâkim olduğu" gibi bir varsayımdan hareket edersek, kuşkusuz bunu hiç göremeyiz. Bence sosyalizmde, *hem* (bilmeyenler açısından) bir Mao'yu keşfetme, *hem de* eleştirerek aşma süreci, başlamış bulunuyor.

29. Bugün ÇKP, ekonomik reform çizgisine sol'dan yönelen eleştirileri bastırıyor, Deng çizgisinin başarılarını aşırı gösteriyor ve bu konuda demokratik bir tartışma ortamına imkân vermiyorsa, o da bugünkü ÇKP'nin problemidir. Böyle bir problem varsa, bu 1966-1976 dönemindeki parti-içi demokrasi tahribatının büyüklüğü olgusunu değiştirmez. Bu konuda, "sağ her zaman daha kötüdür" de denilemez-- kapitalizm alanı ile sosyalizm alanını birbirine karıştırmaksızın, sosyalizm alanının kendi içine bakacak olursak, tarihi tecrübe böyle bir genellemeyi doğrulamıyor. *Sosyalizm alanı içinde,* faraza Stalin dönemindeki, demokrasinin partiden ve toplumdan yokoluşu olayı, Çin'in Kül-

tür Devrimi'ndeki anti-demokratikleşme, Kamboçya'da Pol Pot önderliğinin halka, topluma yaygın olarak uyguladığı muamele, hep "sol" hatâlarla sökün etti. Ve bunların hepsi, şöyle böyle değil, *çok büyük* tahribata yol açtı; hattâ Kamboçya örneğinde, Vietnam istilâsına zemin hazırlayacak kadar halkı karşısına aldı. Bu mesele, "asıl sağ diktatördür" diye, kapitalizm alanı ile sosyalizm alanından birlikte mi bahsettiği, yoksa sosyalizm alanı içinde "sol" ile sağ eğilimlerin halk açısından sonuçlarının karşılaştırılmasından mı bahsettiği pek belli olmayan tek bir genelleme içinde halledilemez; böyle bir genelleme, "sol" hatâların yol açtığı demokrasi tahribatının özürü olamaz.

30. Daha önceki yazılarımda da belirtmiştim, bir kere daha söylüyorum: Emekçi halkın refah özlemlerinden habersizlik ve bunlara sırt çevirme, aydın-teorisyenlerin, özellikle de hayatının çok büyük kısmını "profesyonellik" koşullarında, sırf öncü içinde, sırf çok seçkin insanlar arasında geçirmiş aydın-teorisyenlerin önemli bir zaafı olarak ortaya çıkabiliyor.

31. Gene burada, 1980 öncesinde bizim devrimci gençlik-öğrenci hareketimiz içinde ortaya çıkan, her türlü bilgiye ve öğretime "burjuvalık" diye karşı çıkma, öğrenmemeye ve dogmatizme devrimci kılıf geçirme eğilimini hatırlamak, yerinde olacaktır.

Kültür Devrimi'nin kültür alanındaki tahribatına, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" yazımın (*Saçak*, sayı 53, Haziran 1988, s.24, dipnot 16) bir bölümünde değinmiştim. Kültür Devrimi'nin adı, "kültür" kelimesini içeriyor. Kültür Devrimi Çin halkına külltür verdi mi? Eğer mesele, emekçilerin yönetmesini sağlamak idiyse, emekçilerin yönetmesini sağlayabilecek biricik araç olan bilgi ve kültürü verdi mi? Yoksa, eski toplumda bilgi ve kültürün burjuvazinin tekelinde kalmış olmasına tepkisi (eğer sözkonusu olan böyle bir tepki idiyse), emekçilere bilgi ve kültür vermek değil, "bilgi ve kültüre ihtiyacınız yoktur" diyerek onları büsbütün bilgisiz ve kültürsüz bırakmak mı oldu? Bence Kültür Devrimi, bu sorunun da cevabından bağımsız olarak "büyük devrimler" arasına otomatik olarak yerleştirilemez ve kültüre değil tam tersine, kültürsüzleşmeye yol açtığının belirtilmesi, bir büyük devrime dil uzatmak gibi nitelenemez.

32. Ve gene bizde, 12 Eylül 1980 öncesinde kitlelerin kendilerini tamamen siyaset sahnesinden çekip, "sol"culuğun giderek pasif seyircisi haline dönüşmeleri, depolitizasyonun 12 Eylül'den önce bu noktada başgöstermesi gibi.

33. Aktif davranışlar da olduğunu belirtmek gerekir: Örneğin Çu Enlay'in ölümünden bir süre sonra O'nu anmak için Tien An Men meydanında spontane olarak başgösteren anma toplantısı-mitingi, düpedüz, Çiang Çing ve arkadaşlarına karşı bir protesto eylemiydi, bir emekçi insiyatifiydi. İlginçtir ki o tarihte ÇKP Merkez Komitesi'nde "sol" son bir defa ağır bastı ve bu eylemi "karşı-devrimci komplo" olarak mahkum ettirdi. Ama demek ki en azından "sol"a göre, her emekçi insiyatifi emekçi insiyatifi olmayabiliyor. O zaman, başka "emekçi insiyatifleri"nin de olmayabileceğini düşünmek gerekir.

34. Bu konuda ÇKP'nin Kültür Devrimi sonrası özeleştirisi için, bkz. *Saçak*, sayı 20, Eylül 1985, s. 36.

35. Kuşkusuz, Arnavutluk hariç! Çünkü bilindiği gibi Arnavutluk, Stalin'e en sadık olmayı ve "Kruşçevci karşı-devrim" kavramına en sadık olmayı, "geri dönüş"ün Anayasa aracılığıyla yasaklanması gibi dahiyane bir "kesin çözüm" (!) ile birleştirmeyi başarmış bulunuyor. Bu sayede Arnavutluk, hep daha "ince"lerek, daha "sinsi"leşerek ve daha "tehlikeli" bir hal alarak (ben bu incelme-sinsileşme-tehlikelileşme retoriğini bir başka ülke ve bir başka dönemden de hatırlıyorum ama, acaba nereden?) gelen "re-

vizyonizm" dalgalarının herhangi birine bulaşmışlık şüphesinden, şükürler olsun, hâlâ tamamen münezzehtir. Çağdaş dünyanın bütün o ileri işçi sınıfları ve emekçi halkları, artık "geri dönmüş" olan Sovyetler'de, Çin'de,vb. yitirdiklerini bir tek bu Arnavutluk örneğinde yaşatarak, sosyalizm ülkülerini ayakta tutabilirler....

Şaka bir yana; Arnavutluk'un dünyayı Stalin optiğinden, "Kruşçevci karşı-devrim" optiğinden görmeye devam edişi konusunda, bkz. Baskın Oran, "Perestroyka, tu kaka", *2000'e Doğru*, 14 Ağustos 1988 (Yıl 2, sayı 34) s. 36-37. Bu ideolojik perspektif ile elele giden toplumsal realitelere ise, aşağıda, (3.4)'te değineceğim. Bence bunların, bizim bugünkü sosyalizm anlayışımız ve projemiz ile pek bir ilgisi yok. Ama hemen yeri gelmişken ekleyeyim ki, bütün iç ve dış kaskatılığı içinde Arnavutluk'un, yeryüzünde kendinden başka hemen hiçbir sosyalist ülke tanımamasına karşılık, SSCB, Çin, Yugoslavya ve o bütün diğer sosyalist ülkeler, Arnavutluk'u sosyalist saymayı sürdürüyorlar - Arnavutluk'tan başka hiç kimse, bugün, sosyalizm dünyasını kesip biçen ve bir kısmını dışlayan tutumları benimsemiyor. Ve kuşkusuz bizim önümüzde, reel bir alternatif olarak Arnavutluk'un bölmeci tavrını değil, diğer, geniş ve minimalist yaklaşımı özümsemek adımı duruyor.

36. Bu yazının geçen sayı yayınlanan I. bölümünde izah edildiği gibi, Türkiye'nin pek çok devrimci insanının zihninde hâlâ, sosyalist bir ülkede "revizyonizm"in başgöstermesi (revizyonizm tanım ve teşhisindeki isabet payı bir yana), o ülkenin "geri dönmüş"lüğüyle ve "sosyalizm-dışı"lığıyla özdeş sayılıyor. Bu mantıksal sıçramanın bulanıklığını belirtmek bakımından, "revizyonist ve geri dönmüş"ü birlikte kullanıyorum.

Bunun ötesinde, böyle bir kavrayışın, Sosyalizmi her an muazzam bir karanlıklar, fesatlar ve şeytanlar âleminden kaynaklanan binbir çeşit "revizyonim ve geri dönüş" tehlikesiyle yüzyüze bulunacak kadar *zayıf ve kırılgan,* Kapitalizmi ise böyle binbir kılıkta "geri dönüş"ler başlatabilecek kadar *güçlü* görmesi üzerinde, ayrıca düşünmek gerekiyor. Türkiye solunun bazı kesimlerinde işler o hale geldi ki, Sosyalizmin devrim yapmış ülkelerde yaşama gücüne hemen hiç inanılmıyor; hattâ, "hah işte, o da döndü, bu da gitti" diye, adetâ seviniliyor. Çeşitli sosyalizm-beğenmezlikler arasındaki mücadele, olumlulukların değil olumsuzlukların keşfi yarışlarını besliyor. Bu mecradan *köklü bir çıkış* yapamadıkça, halka sosyalizmin başarılarını göstermek, çağdaş başarılarını göstermek, bir türlü hayata geçiremediğimiz bir temenniden ibaret kalıyor.

37. Evet, hem kötümserlik hem süper-devrimcilik: çünkü süper devrimcilik, pürizmi içinde, kendinden başka kimseyi ve hiçbir ülkeyi sosyalizm-içi görmüyor ve tabii bu kadar karanlık bir tablo karşısında, süper-devrimcilikten başka hiçbir tutumla da sosyalizm mücadelesi sürdürülemiyor. Sosyalizm alanından, bu yüzden *de* kaçışlar başgösterdiğinde, süper-devrimcilik bu olaydan kendi "sol"culuğunu daha da pekiştirmenin gerekçelerini çıkartıyor. Bakınız, Türkiye'deki en süper-devrimci, en dogmatik gruplar, aynı zamanda en kötümser akımlardır; işte *Emeğin Bayrağı,* işte *Yeni Çözüm,* işte *II.Tez* çevresindeki Troçkistler... Hepsi, derece derece, Türkiye'de 12 Eylül'den bu yana hemen hiçbir şeyin değişmediği, askeri yönetimin nerdeyse aynen devam ettiği, militarizmin ve bütün burjuva kesimlerinin yekpare bir blok meydana getirdiği, kendileri dışındaki diğer akımları reformculuğun, uzlaşmacılığın, vb. kapladığı; yeryüzünde ise Marx'ın öngördüğü Sosyalizmin kalmadığı veya hiç olmadığı, "aşamalı devrim" gibi saçmalıklar yüzünden meta ekonomisinin topyekün ortadan kaldırılmadığı ve "piyasa sosyalizmi" gibi yozluklar, kapitalizm hayranlıkları icat edildiği, işte Gorbaçov reformlarının bütün veya esas anlamının da bu olduğu... çok elverişsiz bir zihinsel evrende yaşıyorlar. Böyle tasavvur ettikleri koşullar hiç umut vermeyince de, geriye, Neruda'nın bir şiirinde olduğu gibi, "Ben taşıyordum sınırlardan dışarı/son cenk başbuğunun/yalnızlığını ve dolu dizginliğini" atmosferi, yani kendi yalnızlıklarının romantize edilmesi ve yüceltilmesi kalıyor.

38. "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin alt-önermeleri olarak, yıllar yılı, (i) Kruşçev'in "eski Bolşevikleri tasfiye" ettiğine inandık; (ii) Stalin döneminde bir "emekçi demokrasisi" tanımış olması gereken Sovyet işçi sınıfı ve halkının, Kruşçev'in "revizyonist diktatörlüğü"ne, Kruşçev'le gelen bir "yeni burjuvazi"ye karşı ayaklanması gerektiğini düşündük; (iii) sonuç olarak, bir "eski Bolşevikler" + "emekçi halk" başkaldırısının, "Kruşçev-Brejnev revizyonizmi"ni alaşağı etmesini bekledik. Oysa bugün gerek Sovyetler Birliği, gerekse bütün dünya, eski Bolşeviklerin asıl büyük tasfiyesinin nasıl Stalin döneminde, Yezhov'lar, Beria'lar, Vişinsky'lerce gerçekleştirildiğini konuşuyor (bu arada, iki büyük bombanın eli kulağında: emareler, Troçki'nin sürgünde Stalin'in emriyle öldürtülmüş olduğu gerçeğinin teyidinin yanısıra, Kirov'un da Stalin tarafından öldürtülmüş ve sonra suçun "muhalefet"in üzerine atılmış olduğu yolundaki bir *resmi* açıklamanın da çok geçmeden yapılabileceğini göstermekte). Demokrasinin yokoluşuna ilişkin bütün açıklamalar, Stalin dönemi üzerinde düğümleniyor. Ve Gorbaçov'un başlattığı süreci daha ileri götürmek için "aşağıdan yukarı bir emekçi insiyatifi" gelecekse de, bunun bir "Kruşçevci burjuvazi"den çok Stalin'den Brejnev'e intikal etmiş olup bugün de Stalincilik bayrağı altında direnmeyi sürdüren bir "bürokratik devlet sınıfı"nı hedef alacağı, artık herkesçe görülebiliyor.

39. Ancak bu bağlamda "anti-Stalin" olmak, derhal ve dolaysızca "Kruşçevci" veya "Kruşçev'in tekrarı/devamı" olmak demek değildir; bir kere daha söylüyorum: Gorbaçov'a hazır biçilmiş bir "Kruşçev revizyonizmi" kaftanını derhal giydirmek, bu konuda Eski Teori'mizin beslediği önyargılara seslenerek Kruşçev ile Gorbaçov'u aynı "revizyonizm"de, yani "anti-Marksizm"de, yani "sosyalizm-dışılık"ta buluşturmak çabası, ciddi ve etraflı düşünmek yerine kolaycılığı, yanlışlığı ve haksızlığı ifade ediyor.

40. Bu yazının I. bölümünde de belirtmiştim: eski "dokunulmazlık alanları"nı koruyan devlet sırları, tabular, Resmi Tarih dogmaları kalkıp da Sovyet tarihi saydamlaştıkça, *en olmayacak şey*, (ne kadar, gerçekten *sınıf* olabildiği bir yana) şu "devlet sınıfı"nın, "iktidar burjuvazisi"nin, "bürokrasi"nin, her neyse, Kruşçev ile, Kruşçev yüzünden ve Kruşçev çizgisini taşıyarak ortaya çıktığına inanmak gibi gözüküyor.

41. Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70.yıldönümü konuşmasına, *2000'e Doğru*'nun 3-9 Mayıs 1987 tarihli 18. (Yıl 1) sayısının kapak yazısına ve ona eşlik eden Andrey Stepanov ile röportaj metnine, Boris Bolotin'in *Saçak* dergisinde yayınlanmış teorik Stalin eleştirisine, gene *2000'e Doğru*'da yayınlanan SBKP 19. Konferansı Tezleri ile ve Afanasyev'in *Pravda*'daki yazısı ile ilgili haber-yorumlara dayalı, yukarıdaki özet için, ayrıca bkz. H.Berktay, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler", *Saçak*, Sayı 53, Haziran 1988, s.30.

42. Öyle ki, *bu noktada* Bahro, Sovyetlerin "Çince konuşmaya başlamaları"ndan söz etmektedir; bkz. *2000'e Doğru*, Yıl 1, sayı 19, 10-16 Mayıs 1987 ve *Saçak*, Sayı 41, Haziran 1987. Bunun, benim "hangi Mao'nun keşfedileceği" hakkında söylediklerime nasıl oturduğu, o kadar açıktır ki....

43. Nasıl oluyor da bizim Stalin dönemine ilişkin tahlillerimiz ile Gorbaçov'un Stalin dönemine ilişkin tahlilleri, *bu kadar* aynılaşıyor, özdeşleşiyor? Nasıl oluyor da üstelik, onlarda ve bizde, bir kanatta Afanasyev'leri ve Mehmet Gündüz'leri, diğer kanatta Ligaçev'leri ve Türkiye solunun Stalin'e fazla lâf söyletmek istemeyen kesimleri ile, bu görece düzgün merkezi tahlilin etrafında *tamı tamına aynı yelpaze* belirebiliyor? Nasıl oldu da fikri yaşamlarımız böyle birbirine benzemeye, adetâ birbirinden birşeyler alıp vermeye başladı? Aynı tarihsel malzemeyi, aynı kategorilerle tartışıyor olmamızın

anlamı ne? Siyasi sistemin taşıyıcılığını yaptığı yol gösterici teori, ideoloji kertesi, bu kadar önemsiz olabilir mi? Onlar sosyalizm-dışı ise, biz neyiz? Biz sosyalistsek, onlar ne/neci? Neden ben kendimi Afanasyev'in Stalin dönemi karşısındaki nihilizmine değil de *Pravda*'nın cevabına yakın hissediyorum? Bu soruları, önce *Saçak*'ın 53.(Haziran 1988) sayısındaki yazımda sordum; bu yazının geçen sayıdaki I. bölümünde tekrarladım. Bu sorular hâlâ cevap bekliyor.

44. Yani: Marksist bir partinin önderliği altındaki sosyalist bir siyasi sistemin, geniş devlet mülkiyeti ve kolhoz mülkiyeti sektörlerinin, merkezi planlamanın, bütün bunların geri ve gevşek bir topluma sağladığı organizasyon, sıkılık ve disiplin derecesinin....

45. Burada da ben, Gorbaçov'un meseleye iç ve dış mücadelelerin bütünlüğü içinde bakmasını, Afanasyev'in veya Mehmet Gündüz'ün veya Bettelheim'ın nihilizmine tercih ederim.

46. Yani: kolhozların köylülüğün gönüllülüğüne dayanmamasının, fabrika yönetimlerinde işçilerin söz sahibi olmamasının, sınıf adına partinin ve parti adına daima aygıt üst kademesinin (dikkat ediniz: devrim-öncesi bir toplumda değil, mülkiyet dönüşümünü tamamlamış bir sosyalist toplumun olağan işleyişinde) çok yukarıdan aşağı yönetir hale gelmesinin, fazla ileri merkeziyet ve sosyalizasyon derecelerinin empoze edildiği üretim süreçlerine emekçilerin yabancılaşmasının, ses çıkarmayı önleyen ideolojik monolitikliğin, cebir ve şiddet alanının genişliğinin... Kısacası, *diktatörlük fazlalığı ve demokrasi yetersizliğinin.*

47. Yeri gelmişken belirteyim ki, *2000'e Doğru*'nun 14 Ağustos 1988 tarihli "Glasnost'un 'anti-sovyetizm'i" başyazısında olduğu gibi, "1950'lere kadar dünya tarihinin en çarpıcı sanayileşmesinin yarattığı Sovyet ekonomisi 1960'larda duraganlaşmaya başladı.." denilirken, bunun *o yıllarda* sosyalizm-dışına çıkmaktan, yani bir 1960'lar "geri dönüş"ünden kaynaklandığının imâ edilmesi, "Kruşçevci karşı-devrim" hipoteziyle elele giden bir önyargıda yanlış ve haksız ısrarı ifade ediyor. 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında Sovyet ekonomisinde büyümenin artık yavaşladığını, rakamlar temelinde herkes biliyor; ancak yeryüzünde başka kimse, hâlâ bu yorumu sürdürmüyor. Keza kimse, üstyapının ekonomiyi frenler olmasını mutlaka üstyapının "sosyalizm dışı" hale gelmesinin otomatik kanıtı da saymıyor; çünkü herkes, bir toplum ekonomisi ve devletiyle sosyalist olmaktan çıkmadan da, eskimiş üretim ilişkilerinin üretici güçleri ve eskimiş, üstyapıların ekonomik temeli engelleyebileceğini biliyor. Dolayısıyla, "bakın işte ekonomi o yıllarda duraganlaştı" demek, hiç de bir Stalin-sonrası "karşı-devrim"in veya "geri dönüş"ün mantıki kanıtını meydana getirmiyor. Hattâ geniş bir Mukayeseli Tarih perspektifi içinde sorunu irdelersek, zaman içinde (t) noktasında üretici güçlerin gelişiminde bir tıkanma gözlenir hale geldiğinde, bu tıkanmayı yaratan (üretim ilişkilerindeki ve üstyapılardaki) köhneme olayının, mutlaka, o (t) döneminin kendi içinde değil, (t-1), (t-2), (t-3), vb.gibi *önceki* dönemlerde meydana gelmiş olması gerektiğini (çünkü tarihte böyle etkileşimlerin hiçbir zaman spontane ve simültane olarak değil, sürtünmeli ve dolayısıyla gecikmeli biçimde oluştuğunu) kolayca düşünebilmemiz ve sırf bu nedenle dahi, tıkanmanın başgösterişini "Kruşçevci karşı-devrim"in kanıtı sayma eğilimine - bu, geçmiş kalıntısı fikrimize - şüpheyle bakabilmemiz gerekiyor.

Bütün bunların ötesinde, burada belli bir tutarsızlık veya iyi düşünülmemişlikten kaynaklanan *fiili* çifte-standartlılığın da sözkonusu olduğu kanısındayım. Burada açıkça, içtenlikle tartışıyoruz. Bazı arkadaşların, benim sosyalizme bakışımın "üretici güçler teorisine iltihak", dolayısıyla "ekonomizm" ile malül olduğunu düşündükleri, bir gerçektir. Bu eleştiri, başka hiçbir şeyden değil, sadece ve sadece, "Dünyanın Büyük Dönemeci I-II" ve "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" başlıklı önceki yazılarım-

da, dünya sosyalizmindeki reform hareketlerini ciddiye almak ve örneğin Çin'i "Mao'nun yolundan ayrıldılar, ama ha tosladılar ha toslayacaklar" basitliği içinde düşünmemek gerektiğine işaret ederken, *işte bu bağlamda*, şimdiki çizginin 10-12 yıldır yürürlükte olduğunu, istikrar kazandığını, sallantılı olmadığını *ve üretici güçlerde büyük gelişmeler sağladığını* belirtmemden, istihraç ediliyor.

Benim, bir ülkenin sosyalist olup olmadığını ya da doğru bir çizgi izleyip izlemediğini, *sırf* üretici güçlerinin gelişip gelişmediğine bakarak yargılamak gibi bir meselem, yok. Öte yandan üretici güçler ile üretim ilişkileri ve üstyapılar arasındaki diyalektik, elbette Marksizmin alfabesidir; aksi takdirde, neden Tarihi *Materyalizm* deniyor? Bu bir yana, şu başyazı örneğinde apaçık görüyoruz ki, benim "ekonomizm"imi eleştiren arkadaşlar için, Sovyetler Birliği'ndeki üretici güçler tıkanması pekâlâ çok önemli bir kıstas, hattâ bu ülkeyi (1960'lardan itibaren) "sosyalizm-dışı" saymaya yetecek kadar önemli bir kıstas olabiliyor. Çin'de üretici güçlerin Kültür Devrimi politikaları terkedildikten sonra hızla geliştiği gerçeğini saptamak "ekonomizm" ise, Stalin sonrasında üretici güçlerde tıkanma olduğu için SSCB'yi sosyalist saymamak, aynı derecede "ekonomizm" değil midir? Ama ben ne kendi verdiğim örnekte, ne bu başyazıdaki örnekte, aslında bir ekonomizm hatâsı görmüyorum; buna, sadece tutarlılık açısından dikkat çekiyorum.

Bir de, daha kişisel bir not: "Ekonomizm" eleştirisini dile getiren arkadaşlarımın, tartıştıkları insanı da iyi tanımadıkları, sözkonusu yazıları da dikkatli okumadıkları kanısındayım. Çünkü benim "ekonomist"değil, olsa olsa - bir deyim icat etmek gerekirse - "ideolojist" bir eğilim taşıdığımı farketmek, önyargısız bakıldığında çok basittir. Yıllardır, ister Ortaçağ Tarihi olsun, ister Türkiye Fikir Tarihi olsun, *ideoloji* ile, ideolojik yapıların nasıl ve hangi ortamlarda oluştuğu ile haşır-neşirim. Türkiye işçi sınıfının durumu sözkonusu olduğunda, salt ekonomik analizlerle yetinilemeyeceği, sınıfın alt-kültürünü veya alt-kültürlerini bilmek gerektiği uyarısı, benden geliyor. Şu sosyalizm tartışmalarında, Sovyetler Birliği'ni incelerken de, keza hep, toplum düzeyinde siyaset kertesi (demokrasi sorunu) ve onun üzerinde, yönetici partinin yol gösterici ideolojisinin Marksizm-içi mi, Marksizm-dışı mı olduğu problemine parmak basıyorum. Buradan hareketle, bir yandan kendi sosyalizm projemizi (a) siyaset, ve (b) ekonomi kerteleriyle sınırlamayıp (c) toplumsal ilişkilerin, insan ilişkilerinin bütün hücrelerine kadar değişmesi perspektifiyle tamamlamamız gerektiğine katılırken, diğer yandan, çeşitli ülkelerin sosyalist olup olmadığını tanımlamada şu *minimal* kıstası öneriyorum: *Bir zamanlar devrim yaparak sosyalist bir siyasi sistem kurmuş olup*, bugün de bu sistemin yönetici (Marksist) siyasi partisi aracılığıyla, her şeye rağmen *sorunlarına Marksizm çerçevesi içinde çözüm arayabilmekte midir*? Şimdi, bunun neresi "ekonomizm?"

Ayrıca, ideoloji kertesinde bu kadar yoğunlaşmakta haklıyım da; çünkü faraza SSCB'nin "sosyalizm-dışı"lığı, defalarca işaret ettiğim gibi, aslında başlıbaşına ekonomik düzlemde *hiç ispatlanmış değildir*. Tam tersine, bu önyargımız, Kruşçev çizgisi= revizyonizm, revizyonizm= burjuva ideolojisi, sosyalist bir ülkede iktidarda, bir revizyonist çizgi= siyasi karşı-devrim... *ideolojik indirgemeciliğinin* devamı olarak sürüp gidiyor. Bizatihi bu ilksel ve temel mevzileniş, bugünkü Sovyetler Birliği'ni tartışırken de, reformların yolgösterici teorisi, dayandığı tarih tahlili,vb. üzerinde bu kadar uzun durmayı zorunlu hale getirmekte.

SSCB'nin "İkinci Dünya Savaşından *sonraki* bir süreç içinde"(?) "sınıfların birbirinden *kalın hatlarla* ayrıştığı... bir topluma dönüştüğü"nün; yani - kendi terimlerimle söyleyecek olursam- sırf bir "devlet sınıfı"nın, son tahlilde geçici ve eğreti bir "iktidar zümresi"nin *değil de*, gerçekten ekonomik ve dolayısıyla kahcı sınıfların oluştuğunun BAĞIMSIZ SOSYAL VE EKONOMİK KANITLARI, BATI'NIN TÜM ELEŞTİREL LİTERATÜRÜNDE, ÇİN'İN KÜLTÜR DEVRİMİ DÖNEMİ LİTERATÜRÜNDE, BİZİM LİTERATÜRÜMÜZDE, HANİ, NEREDE?

48. Örneğin Mehmet Gündüz, tek tek ağaçlardan ormanı göremeyecek bir konumdan, "reel sosyalizmin asla ve asla değişemeyeceği", "Sovyetlerin Buharin'i asla aklamayacakları", şunun veya bunun "asla olmayacağı" gibi, hem dogmatik ve hem de fragmanter polemiklere saplanıp kalmasa ve şu genel taplo üzerinde, (a) kendi muadilleri de dahil Sovyetler'de geniş bir yelpaze içinde kapsamlı bir Stalin eleştirisinin gelişmesi; ancak (b) bunun, daha çok Sovyetler Birliği'nin sosyalistliği ölçüleri içinde kalması... açılarından, derinlemesine düşünse, kendi teorik hatâlarını düzeltme yollarını da bulabilecektir.

49. Bu güçlük ve tehlikelere, doğurdukları ve doğurabilecekleri zigzaglara; öte yandan, *bir geçiş döneminde kuşkusuz pek bol bulunabilecek negatif olgulara parmak basma kolaylığı içinde, tahlil ve yorumlarımızda gelişmenin yönünü gözden kaçırmak tehlikesine,* daha sonra değineceğim.

50. Nitekim Afanasyev, *Stalin dönemini* sosyalist saymıyor veya ülkesine, bir bütün olarak, Stalin dönemi yapılaşmalarından ötürü "sosyalist değil" diyor. Afanasyev'in 1930'lar için kullandığı deyim, "kışla sosyalizmi"dir. Bu, Mao'nun topyekün bir "doğrulanma"sı sayılabilir mi? Stalin dönemine "kışla sosyalizmi" diyen adam, Çin'deki Büyük İleri Atılım dönemine ve komünleşme hareketine olsun, Kültür Devrimi'ne olsun, aynı şeyi *haydi haydi* der; Mao'yu Stalin'den çok farklı bir biçimde keşfetmez, bu açıdan. Kesinlikle spekülasyon değildir, ispatı çok kolaydır bunun: Afanasyev ile birlikte aynı Yeltsin'ci kanatta yer alan bütün teorisyenler, *Moscow News* sayfalarında, (a) Stalinciliği, (b) Maoculuğu veya Kültür Devrimi pratiğini, (c) Pol Potçuluğu, sosyalizmin inşasında aynı aşırı "sol" zorlamacılığın muhtelif örnekleri olarak değerlendiriyorlar.

51. Bkz. bu yazının I.bölümü, dipnot 25.

52. Bütün Batı'da ve özellikle Avrupa'da, bu etki açıkça görülebiliyor. Marksizm alanı içinde yer alan akımlarda da görülebiliyor; sıradan halk üzerinde de (Gorbaçov'un ve SSCB'nin popülerliği biçiminde) görülebiliyor. Şurası gerçek ki 1985'ten bu yana Sovyetler'deki değişim, insanlara sosyalizmi yeniden sevdirebilmektedir. (Basit bir örnek olarak, Joan Baez'in algılayışı için, bkz. *2000'e Doğru*, 17 Temmuz 1988.)

Peki ama, "sosyalizm-dışı" bir ülkede olup bitenlerin Sol üzerinde canlandırıcı bir etki yapması, nasıl mümkün olabilmektedir?

53. Gene bir ironi: Tıpkı, Kültür Devrimi'nin ekonomik çizgisinde olduğu gibi!

54. Bkz. *2000'e Doğru*, 28 Ağustos 1988, s. 34-35.

55. Bu yazı yazılırken elime geçen 56.sayı *Saçak*'ta (Eylül 1988), Doğu arkadaşımın "Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak" yazısının içerdiği *şahsiyat* dozajı, böyle küçük bir karşı-hatırlatmayı biraz gerekli kılıyor.

Örneğin Doğu Perinçek, "bence bugün Halil'in getirdikleri gene uluslararası modadır" diyor. 1960'ların en sonlarını kastederek, " O zaman Halil, keskin 'Maoculuğu' taşıyan arkadaşlardan biriydi. Herkes o kadar savrulmamıştı" diyor. "Halk bu kadar omurgasız, bu kadar şıpsevdi ve bu kadar yabancı hayranı tavırlara niçin güvensin?" diyor. Ve dahası, çizdiği bu "şıpsevdi, omurgasız, yabancı hayranı, habire modalara kapılan" Halil Berktay tablosunu, bir de şu "kanıt"la desteklemeye kalkıyor: "Çok tipik olduğu için okuyorum: Halil ÇKP genel sekreteri Cao Ziyang'dan bir alıntı yapmış: 'Bulutlar çok tepede kararmışsa yağmur yağacak demektir.! Meteorolojiyi de Cao Ziyang'dan öğrenecek değiliz. Bu kadar yabancı hayranlığı neden?" Doğu Perinçek bunu, 56.sayıdaki yazısının 19.sayfasında, 1.sütunun ortalarında yazıyor; Ankara'daki konfe-

ransında, benim çıkmamdan sonra, kitle önünde söylemiş olduğu da anlaşılıyor.

Bir kere şunu sorayım: Ben nerede Cao Ziyang'dan böyle bir alıntı yapmışım? Doğu Perinçek, *Saçak*'ın 53. sayısındaki "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" yazısına, sayfa numarası belirtmeksizin bir dipnot düşmüş; kitle önünde, oradan "okuduğunu" söylüyor. Bu, gerçek değildir. Ne o yazımda, ne de başka herhangi bir yazımda, böyle bir alıntı kesinlikle yer almıyor. Benim 1988 başından bu yana sosyalizm sorunlarıyla ilgili olarak yazdığım bütün yazılardaki biricik Cao Ziyang alıntısı, 51.sayı *Saçak*'taki "Dünyanın Büyük Dönemeci-I" yazısının 7.sayfasının sonu ile 8. sayfasının başındaki, dünyanın geçirmekte olduğu muazzam değişiklikler ve Marksizmin yenilenme ihtiyacı ile ilgili, "meteorolojik" filan olmayan bir paragraftır. (Bunu da, dünyadaki değişikliklerin ne kadar geniş yankılar uyandırdığına ve vahim değerlendirmelere yol açtığına bir örnek olarak zikretmişim; o kadar. Bu konudaki bir düzeltmeyi Doğu arkadaşıma bırakıyorum.

Dikkat çekmek zorunda olduğum ikinci husus ise şu: Bütün bu *şahsiyat* retoriklerinin, şu veya bu ölçüde doğruluk payı taşıyıp taşımadıkları bir yana, tartışmanın özüyle hiç, ama hiç bir ilgileri bulunmuyor. Muhteva hakkında söylenmesi gerekli şeyler üzerinde yoğunlaşmak yerine böyle yan polemikler açmak, bir kere, aşikâr bir zaafı ifade ediyor. Daha önemlisi, bu tutum sadece kendi kendimize değil, bütün Sol'a yapılmış bir kötülüğü de yansıtıyor. Biz yıllar yılı, Sol'daki tartışmaların yöntemsel kötülük ve düşüklüklerine hep karşı çıktık; eleştiri ve özeleştiride, "söyleyenin niyetini ve karakterini spekülasyon konusu yapmamak; söylediği doğru mu, değil mi, ona bakmak; ne olursa olsun ondan yararlanmaya çalışmak" ilkesini savunduk. Şimdi Doğu arkadaşım, tartışmalardaki üslubu ve bazı yöntemleriyle, bu geleneğimize gölge düşürüyor; siyasi kültür düzeyi açısından Sol'a iyi örnek ve özellikle bu nekahat döneminde bu bakımdan sağlıklı, huzurlu bir yuva olmak gerekirken, öfkeli ve gerilimli bir şahsiyatçılık ortamının işaretlerini neşrediyor.

Üçüncü olarak: Doğu Perinçek bütün bunları yaparken, benim esas tartıştığım sorun olan, *Sovyetler Birliği'nin bütün lekeliliğine karşın sosyalizm-içi olup olmadığı* sorunu hakkında, (*2000'e Doğru*'daki bazı başyazılarında, yeni olguları hesaba katmaksızın Eski Teori'yi "böyledir!" edasıyla tekrarlamak dışında) dişe dokunur hiçbir şey söylemiyor. Bunun yerine, benim bu tartışmadaki tali görüşlerimle, yan tema'larımla, *ya da öyle söylemediğim halde kendisinin bana izafe ettiği ikincilliklerle* uğraşıyor. Şöyle muğlaklık alanları yaratıyor: (a) Sosyalizmin, bir siyasi sistem ve bir ekonomik sistem olmanın ötesinde, bir insan ilişkileri bütünü olduğunu ve dolayısıyla toplumun bütün hücrelerine kadar değişmesi gerektiğini anlatırken, bunu kendi sosyalizm projemiz olarak mı, yoksa (aynı zamanda) sosyalist olan ve olmayanı ayırtmenin dışsal ölçütü olarak da mı getirdiğini tasrih etmiyor; (b) bu zemin üzerinde beni, sözkonusu sosyalizm perspektifini kendi sosyalizm projemiz, olarak da reddediyormuşum (sosyalizm hakkında, "ekonomist", bürokratik-teknokratik, giderek "revizyonist" bir perspektife sahipmişim) gibi göstermeye çabalıyor; (c) yazılarımda 1960'lı yıllardaki büyük uluslararası tartışmalarda Mao'nun göreli doğruyu temsil ettiği hususu son derece açık olduğu halde, beni, Sovyetleri daha doğru görmeye, Kruşçev'in çizgisini desteklemeye kaymışım gibi takdim etmeye uğraşıyor; (d) hattâ beni, Brejnev döneminin emekçiler üzerindeki diktatörlüğü ve dışa karşı hegemonyacılığı gibi sosyalizme en fazla leke süren pratikleri dahi mazur göstermek veya savunmak konumunda resmetmeye gayret ediyor; (e) özel olarak, Polonya işçi hareketini desteklemediğim iddiasını ortaya atıyor, Polonya hakkındaki görüşlerimin bu derece "değiştiği" izlenimini okuyucuya vermek istiyor - bunun için Solidarnosc'un tek başına iktidarı alacak kadar güçlü olup olmadığı tartışmasını, işçi sınıfının yaratıcılığına bel bağlayıp bağlamamak tartışmasına dönüştürüyor; bunun için, habire benim Jaruzelski'lerin safına geçtiğim yolunda imâlarda bulunuyor. Bir bütün olarak baktığımda bunlar bana, Doğu arkadaşımın sorunları tek tek ve tane tane, serinkanlı bir mantıkla tartışmayı veya böyle bir tartışmadan doğabilecek konsensüs'leri pek arzulamadığını; bunun yerine, kapsamlı ve aşırı bir kutuplaşma istediğini düşündürüyor

- aksi takdirde neden karşı tarafı bu kadar abese itmek istesin? Kendi payıma, bütün haksız itham ve isnatlara tek tek cevap vermekle birlikte, böyle bir aşırı-kutuplaşmaya karşı sonuna kadar direneceğim; siyasi olgunluk, işçi sınıfının ihtiyaçları, Sol'un ihtiyaçları, Türkiye sosyalistlerinin üzerinde birleşebileceği platformu ve ortak siyasi kültürü genişletip derinleştirme sorumluluğu, bunu gerektiriyor.

Bu ön-açıklama zemininde, dördüncüsü: Doğu Perinçek'in üzerinde gezindiğini söylediğim beş muğlaklık alanından (c), (d) ve (e) maddelerinde özetlediklerimi, bu yazının sonraki bölümlerinde ayrıca ve tekrar ele alacağım; burada beni öncelikle, (a) ve (b) maddelerinde anlatmaya çalıştığım tür belirsizlik aracılığıyla Doğu arkadaşımın uyandırmaya çalıştığı izlenimler ilgilendiriyor. Doğu Perinçek, habire, "Halil arkadaşın görüşleri"diye, içeriği belirsiz bir torba'yı hedef alıyor; bir "uluslararası moda" olarak "reformcu görüşler"den söz ediyor; benim bu torba'yı (sırf) "bugün dünyanın belli merkezlerinde revaç buldu" diye benimsediğimi öne sürüyor. Yukarıda şahsiyat yapmak diye nitelediğim, "yabancı hayranlığı", "şıpsevdilik", vb.ithamları da böyle bir torba imaline dayanıyor. Nedir bu "Halil arkadaşın görüşleri"-- ve neden Doğu Perinçek, bunları titiz, dikkatli, tek tek alıntılı bir şekilde zikredip sırayla irdelemiyor da, topyekün bir yumak yaratıp, bunu genel olarak ve izlenimsel bir tarzda "reformcu...moda" gibi deyimlerle mahkum edip geçmeyi tercih ediyor? Acaba Doğu arkadaşım, Sovyetler Birliği'nin sosyalizm-içi olup olmadığı merkezi sorunu yerine, benim Kültür Devrimi'ne ve bugünkü Çin çizgisine ilişkin görüşlerimi - daha doğrusu, bu nüanslı görüşlerin, bugünkü Çin çizgisinin toptan onayı gibi sunulmak istenen bir versiyonunu-- geçirmeyi, öncelikle bunu tartışmayı ve burada kazanabileceğini düşündüğü puanları Sovyetler Birliği'nin niteliği tartışmasının da hesabına yazmayı mı yeğliyor; bu yüzden mi iki konu arasındaki sınırları belirsizliğe terkediyor? Bu yüzden mi, şu veya bu çizgi "revizyonist" olsa bile "karşı-devrim" ifade edip etmeyeceği sorununa girmiyor? Bu tür muğlaklıklara karşı, şunu açıkça belirtmeliyim: bugün SSCB'nin sosyalizm-içi olduğu görüşünü bir "moda", sadece "belli merkezler"de "revaç bulan" bir fantezi diye nitelemeye veya çağrışım yoluyla böyle nitelemeleri benim sözkonusu temel tezime de bulaştırmaya, akıl ve vicdan elvermez. Çok açık ki insanlığın yüzde 99.99'u, gelinen noktada, "acaba SSCB sosyalist mi, değil mi?" diye bir tartışma yapmıyor; Gorbaçov reformlarını bu açıdan izlemiyor; "Gorbaçov'un proletaryası nerede?" sorusunu Türkiye dışında ortaya atanlar da, bunu bir sosyalizm içi veya dışı olmak bağlamında değil, *SSCB'nin sosyalizm-içi olduğunu kabul etmekle birlikte*, reformların aktif kitle desteğinin boyutlarının ne olacağı ve dolayısıyla ne kadar ilerleyebileceği bağlamında, getiriyorlar. Benim, olgular artık çok fazla üstüste yığıldıktan ve Eski Teori'miz yeryüzünden (bizim dışımızda) silindikten *sonra*; olayların gelişme yönünü tesbitte *belirgin bir gecikmemiz* şekillendikten sonra; görüşlerimi bir yıl veya daha fazla süreyle çok dar bir ölçekte sunup, hep demin sözünü ettiğim, yukarıdan olmasına çalışılmış tebessümlerle karşılaşmamdan *sonra;* bir hafifseme ve kaale almama tavrını hayli yaşadıktan *sonra*, çıkıp da "artık durumun biraz farkına varsak..." kabilinden bir şeyleri aleniyete dökmenin "şıpsevdilik", "modalara düşkünlük", vb. terimlerle karşılanmak istenmesi, bu açıdan da düzgün bir tutum değildir. İnsanlığın genel yargısına bu kadar ters bir konumdayken, kapsamı belirsiz "acelecilik" eleştirilerini sürdürmek, gerçeklerden kopukluk anlamına, dünyadan habersizlik zemininde bir Eski Teori'yi payandalamaya çalışmak anlamına geliyor.

Nihayet, Doğu arkadaşımın bu "acelecilik", "modacılık", "şıpsevdilik" eleştirileri açısından, doğrudan doğruya kişisel düzeyde dahi gerçeği doğru ve tam yakalamadığı kanısındayım. Birinci olarak, ben Doğu Perinçek'in dediği kadar "aceleci" filan değilim-- ne yapmışım alt tarafı? 1968-69'da Sovyetler Birliği'nin sosyalizm-dışı olduğunu (bütün o "Kruşçevci karşı-devrim", vb. alt-önermeleriyle birlikte) savunmuşum; *20 yıl sonra, üç yıldır* biriken yeni olgular karşısında, bu görüşümü değiştiriyorum, değiştirmek gerektiğini söylüyorum. (Acaba bu 20 yıl içinde başka kimler, hangi görüşlerini, ne kadar değiştirmişlerdir?) İkinci olarak, bu konuda "acelecilik" şeklinde tek-yanlı bir hatâ tesbiti de mantıksızdır: aceleciliğin de hatâ olacağı yerler vardır, tutuculuğun ve yan-

lışlara gereksiz yere bağlanmanın da! Yerine göre, pratikten kopuk bir teorik çalışma da hatâ olabilir, dar pratikçiliğe batıp gerekli teorik değişikliklere zamanında eğilmemek, bu konuda ciddi ve titiz bir araştırmaya girmeyip geri kalmak da! Entellektüalizm de bir hatâ olabilir; "işçici" bir aydın düşmanlığını rastgele pompalamak da! Çok sözü edilen Mao'dan, tam da bu noktada, çok değerli bir uyarıyı dikkatlerinize sunmak istiyorum:

"Birçok şey, eğer onlara körükörüne ve hiç eleştiriden geçirmeksizin bağlanırsak bizim için birer yük, birer ağırlık haline gelebilir. Birkaç örnek verelim: Hata işledinizse, bunların yükünü hayat boyu sırtınızda taşıyacağınızı düşünebilir ve bu yüzden cesaretinizi kaybedebilirsiniz; hata işlememişseniz, hiç hata işlemeyeceğinizi sanabilir ve kibire kapılabilirsiniz. Çalışmada başarısızlık, kötümserliğe ve bezginliğe yol açabilir; buna karşılık başarı, kibir ve böbürlenme doğurabilir. Henüz kısa bir mücadele geçmişi olan bir yoldaş, bu nedenle sorumluluktan kaçabilir; kıdemli bir kimse, uzun bir mücadele geçmişi olduğu için bildiğinden şaşmaz bir tutum takınabilir. Sınıf kökenleriyle gurur duyan işçi ve köylü yoldaşlar, aydınlara tepeden bakabilirler; bazı bilgilere sahip oldukları için aydınlar da işçi ve köylü yoldaşları hor görebilirler. Bir kimsenin herhangi bir alanda kazandığı ustalık, onun böbürlenmesine ve başkalarını hor görmesine yol açan şahsi bir sermaye haline gelebilir. Hattâ bir insanın yaşı bile böbürlenme konusu olabilir. Gençler, zeki ve yetenekli olduklarından yaşlılara değer vermeyebilirler; yaşlılar da zengin tecrübelere sahip olduklarından gençlere tepeden bakabilirler. Eleştirici bir uyanıklık olmazsa, bütün bunlar birer ağırlık, birer yük haline gelebilir." ("Öğrenimimiz ve Şimdiki Durum", 12 Nisan 1944, *Seçme Eserler,* Cilt III.)

Doğu arkadaşımın, dikkatli okursa ve üzerinde düşünürse, bu paragrafın birçok yerinde kendi kendisini; insanlara karşı başvurduğu bazı "taktik" yöntemlerin, kullandığı bol sıfatlı itham ve isnatların haksızlığını; öte yandan, kendisine yeterince diyalektik bir şekilde bakmadığının işaretlerini bulabileceğini sanıyorum.

Dünyayı değiştirme mesajını 2000'lere taşımak için, insanların biraz kendi kendilerini değiştirebilmeleri de gerek.

56. Bir kere daha belirteyim: Kruşçev'in *en kötü* hatâları, Çin'e hegemonyacılık uygulaması, Macaristan'a askeri müdahalede bulunması, SBKP'nin çizgisinin bütün diğer partilerce tasvip edilmesi ve desteklenmesini uluslararası harekete dayatmasıydı. (İlginçtir ki her üç noktada Kruşçev, bir bakıma kendi özgül çizgisiyle değil, Sovyetler Birliği'nin tarihi alışkanlıklarının, Komintern geleneğinin gücüyle davranıyordu.) Bugünkü kafamla, bir partinin kendi ülkesinin somutluğunda ne yaptığının, başkalarına kendi düşüncelerini dayatmaya kalkması kadar yanlış ve kötü olamayacağını düşünüyorum. Nitekim fiilen de Kruşçev'in dünya çapında sosyalizme çok zarar veren tavırları, işte bunlar oldu. Bence bunlardan bir gömlek sonra, bir diğer en büyük ve kötü hatâ olarak, Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının devrimci fırtınasına sırt çevrilmesi, ABD'ye karşı bu noktada teslimiyetçi bir politika izlenmesi geliyordu. (Bu noktada da, her zaman başka herkesin Sovyet dış politikasının ihtiyaçlarına uyarlanmasını talep etme alışkanlığının, -esas yön olmamakla birlikte-- payını gözden kaçırmamak gerekiyor.) Öte yandan, yelpazenin diğer ucunda, Kruşçev'in bir Stalin eleştirisi başlatması, kesinlikle hatâ değildir ve bir "revizyonizm"i ifade etmiyordu. Çin'in, Kruşçev'in en kötü ve kötü diye sınıflandırdığım hatâlarına karşı polemikler içinde, Stalin eleştirisi de dahil torba halinde bir "Kruşçev revizyonizmi", hattâ asıl önemlisi bir "Kruşçevci karşıdevrim" kavramı geliştirmesi, bir aşırılıktı; yanlış oldu; önlenebilecek dogmatizm ve "sol"culuk hatâlarına yol açtı; dünyada ve özellikle SSCB'de de,bir defansif reaksiyon içinde Stalin'e fazla sarılmaya, yeterince eleştirmemeye yol açtı; sonuç olarak, aslında SSCB'deki gerçek "yeni sınıf"ın ekmeğine yağ sürdü... Kruşçev özel bölümünde tekrar ele alacağım bu değerlendirmeyi "Kruşçevcilik" gibi görmek veya göstermek isteyen, çok hatâ eder.

57. Daha önce de belirttiğim gibi "Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak" yazısında (*Saçak,* sayı 56, Eylül 1988), Doğu Perinçek, Kruşçev'in "revizyonist" olduğunda israr ediyor ve bunu yaparken de, ilginçtir, doğru anlıyorsam, daha çok benim yukarıda üzerinde durduğum en kötü ve kötü hatâları vurguluyor (hegemonyacılık-Üçüncü Dünya'ya sırt çevirmek). Ben bunun ötesinde, "Kruşçevci karşı-devrim" kavramını, yani iktidardaki partinin bir çizgi değişikliğiyle toptan Marksizmi yitirip yitirmeyeceğini ve ayrıca toplumun sosyalizmi yitirip yitirmeyeceğini tartışıyorum; Doğu Perinçek bu kritik noktada hiçbir şey söylemiyor.

58. Sovyetler Birliği'ndeki Stalin eleştirisinin, "burjuvazinin ağzı" değil de Marksizm-içi bir Stalin eleştirisi olduğunu, sanırım kimse inkâr etmeyecektir.

59. Bu hususa *Aydınlık* gazetesi ile *Türkiye Gerçeği* dergisinde, tâ 1970'lerin sonlarında dikkat çekilmişti. Bugün aynı eleştiri, SSCB'de keşfediliyor. Bu konuda bkz. "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler", Saçak, sayı 53, Haziran 1988, s. 13, dipnot 2.

60. Doğu Perinçek, "Arada ikna olmamız için, Çin yönetimindeki değişiklikten başka ne oldu?" diye soruyor ("Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak", Saçak, sayı 56,s.19, sütun1). Eğer bununla, Sovyetler Birliği'nin sosyalistliğine ikna olup olmamayı kastediyorsa (daha önce sözünü ettiğim o "Halil arkadaşın görüşleri"torba'sı yöntemi yüzünden, ben yanlış anlıyor değilsem), Çin'de olup bitenler, SSCB'ye ilişkin yeni olguların sadece tali bir unsurudur. Bu yazıda anlatmaya çalıştığım gibi, Sovyet Sosyal-Emperyalizmi teorisini ve onun önemli alt-önermesi olarak "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezini, (a) bizatihi Gorbaçov reformlarının içerdiği düzeltme derecesi; (b) Sovyet parti ve devlet yönetiminin Marksizm-içi ideolojik berraklaşması; (c) bu düzeltme hareketinin anti-Kruşçev değil anti-Stalin bir tahlil ve programla çıkagelmesi.... nedenleriyle, her şeyden önce bu nedenlerle değiştirmek gerekiyor. Buna, (d) Kültür Devrimi'nin bir çıkış olamamışlığı; (e) bizim kendi "revizyonizm" anlayışımızın değişmişliği (bunu aşağıda irdeleyeceğim); (f) bir "Kruşçevci karşı-devrim" ve/veya "SSCB'nin sosyalizm-dışılığı" paradigmasının, yeryüzündeki sosyalist olan/olmayan diğer ülkelerin tasnifine de hiçbir şekilde ışık tutamayacağı... şeklindeki diğer açıklamalarım, bu şekilde özetlenebilecek diğer olgu kümeleri, eşlik ediyor. Önceki yazılarımda da defalarca açıklamaya çalıştığım gibi, tartışmamız öncelikle Çin değil, SSCB hakkındadır; Kültür Devrimi'nin haklılığı/ Mao'nun "geri dönüş" teori sinin haklılığı/ SSCB'nin kesin "geri dönmüşlüğü" teorisinin haklılığı diye bir Eski Teori boyutumuzun varlığı, SSCB'ye ilişkin yeni olgulara net bakışımızı gölgelediği, arabayı atın önüne koşma eğilimini beslediği içindir ki, bir yan unsur olarak bunları da tartışmamız gerekti ve gerekiyor... Ben bunları defalarca söylüyorum ve hattâ, bu yan konularda çok ısrarlı değilim de diyorum; ama Doğu arkadaşım bu uyarılarıma hiç aldırmaksızın, hem SSCB'nin sosyalizm-içi olup olmadığını hiç tartışmıyor, hem de "Halil arkadaşın görüşleri" veya hattâ "temel teori"si (?) diye belirsiz bir torba ile dövüşmeyi sürdürüyor.

61. Şubat 1987'de ben kısa süreli bir hapislikten yeni çıktığımda ve bu meseleleri ilk defa kapsamlı bir şekilde tartışmaya başladığımızda, Doğu arkadaşım, Mao'nun Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmaktan (kesinlikle) çıktığını "gördüğü" içindir ki "sosyalizmde geri dönüş tehlikesi"nin varlığını formüle edebildiğini öne sürüyor; tersten söyleyecek olursak, Sovyetler Birliği'ni sosyalist kabul etmenin, Mao'nun bu değerli katkısından tümüyle, yani herhangi bir formülasyonuyla vazgeçmek demek olacağını savunuyordu. Bense, (a) bunun apriorizm olduğunu, arabayı atın önüne koşmak demek olduğunu, önce Sovyetler Birliği'ne ilişkin yeni olgulara cesaretle bakmamız ve sonra, Mao'dan neyi al ıkoyacağız/neyi alıkoymayacağız sorununa geçmemiz gerektiğini belirtiyordum; (b) ayrıca, Sovyetler Birliği'nde sosyalizm artık asla kendini yenileyemeyecek derecede tasfiye edilmiş olmasa bile, Mao'nun çok önemli bir şeyi gördüğünü, "geri

dönüş tehlikesi" sezgisinin SSCB'de mutlak bir geri dönüşün olduğu anlamında değilse bile sosyalizmde önemli tıkanmaların, boğulmaların, taşlaşmaların olabileceği anlamında korunması gerektiğini söylüyor, bir sentezin bu yönde aranabileceğine işaret ediyordum. Pek kulak asan yoktu görünüşte, ama söylemeye devam ediyordum.

Gel zaman, git zaman, Doğu arkadaşımın *Saçak* dergisinin 56. (Eylül 1988) sayısındaki "Dünyayı Değiştirmek Mesajını 2000'lere Taşımak" başlıklı yazısında (s.11, ikinci sütunun sonları), şu ifadeyle karşılaşıyorum: "Geri dönüş ya sistemin rengini tamamen değiştirmesi şeklinde olabilir ya da ilerlemenin durması, donması, belirli gerilemelerin olması ve eski topluma ait özelliklerin yeniden yoğunlaşması şeklinde olabilir." Çok güzel; Ankara konferansı sırasında Doğu Perinçek bunu söyler söylemez araya girerek "ben, tam da, Mao'nun geri dönüş teorisinin kurtarılması, bir özünün korunması gereken bağlam var derken, bu ikinci alternatifi kastediyordum" cümlesini sarfetmemin de tanıklık ettiği gibi, Doğu arkadaşım bunu söylemekle, aslında tartışmaların seyri içinde (adını koymaksızın) önemli bir tavır değişikliği yapmış oluyor. İstediği kadar bana sinirlensin; istediği kadar, bir kelimeye takılarak, "Mao'nun geri dönüş teorisinin kurtarılmaya ihtiyacı yok" gibi (s.12, ilk sütun başı) semantik polemikler yapsın; istediği kadar, bir yandan "geri dönüş"ün bu ikili anlamını kabul etmeye yanaşırken, diğer yandan hâlâ "SB'de sosyalizm tamamen tasfiye edilmiştir"de ısrar etsin, önemli bir tavır değişikliği yapıyor. Benim daha önce geçtiğim zihinsel yollardan geçmeye başlayarak, başlangıçtaki çok katı Eski Teorici tavrını esnekleştirmenin yordamını araştırmaya koyuluyor. (Bunun bir diğer işareti de, SSCB'nin sosyalizm-içi olup olmadığı konusunda, benim üzerinde yoğunlaştığım esas noktada tartışmaya isteksizliğidir; bunun yerine Doğu arkadaşım, kâh, yeni olguları hiç irdelemeksizin, "SB'nin sınıflı bir toplum olduğu biliniyor" tavrıyla kestirip atmaları, kâh, bunları asgaride tutarken, daha çok, kendi sosyalizm projemizin ne olmasından söz etmeyi ve bu arada, "Halil'in görüşleri" diye muğlak bir torbaya çatmayı tercih ediyor.) Ne gam! Adı konsa da, konmasa da, bir insana hangi "şıpsevdilik, yabancı hayranlığı, sağcılık, reformculuk,vb. vb." külahı giydirilirse giydirilsin, demek ondan da öğrenilecek birşeyler olabiliyor.

62. Bkz. *Saçak*, sayı 56 (Eylül 1988), s. 22-24.

63. Normal olarak böyle bir perspektif, bizim bugünkü platformumuzun, çizgimizin, gerek sosyalizm projemiz ve gerekse Türkiye'nin özgüllüklerine uygun bir mücadele tarzında ısrarımız açısından, "reformizm", "revizyonizm", vb. diye nitelenmesini de gerektirir. Nitekim, faraza bir Amavutluk çizgisinin izdüşümündeki akımlar, bugün de sahiptirler böyle bir içsel tutarlılığa: *2000'e Doğru*'nun 2 Ekim 1988 tarihli 41. (Yıl 2) sayısında, 4. sayfada yer alan "Yurtdışındaki sol örgütler 12 Eylül'ü tartıştı" başlıklı haberi bir okuyun; bu akımlar, dünyada Gorbaçov'u nasıl değerlendiriyorlar, Türkiye'de SP'yi nasıl değerlendiriyorlar... Sakın, kendi kendimize bunun bir "tesadüf" olduğunu söylemeyelim; her ne kadar sübjektif olarak devrim isteseler de gerçeklerden çok kopuk olan bu arkadaşların perspektifi, aslında bizim geçmişimizde varolan bir "içsel tutarlılığı" temsil etmektedir.

64. Evet, üzerine basa basa söylüyorum, bugün birçok arkadaşımız artık okumamakta, araştırma ve inceleme yapmamakta, teorik konulara ilgi duymamaktadır. Somut olarak bu tartışmada, bazı arkadaşlar ruhlarını rahatsız etmemek için, vahim, cansıkıcı gerçeklerden kaçarcasına, Eski Teori'nin aşinâ, teskin edici mekânına sığınmışlıkları içinde, okumak ve düşünmek yerine tekerlemelerle idare etmeyi, bana giydirilmek istenen külahlara kolayca inanmayı yeğliyorlar. Zararları, sadece kendilerine değildir; onların tutumu yüzünden, genel olarak bu hareketin eskiden beri en çok okuyan, teoriye en çok ilgi duyan, en çok yeni fikir geliştiren akım olma vasfı kaybolmaya yüz tutuyor. 12 Eylül'den sonra solun geniş kesimlerinde, düzene iltihak yüzünden bir teoriden kaçış cereyanı başgösterdi. Bizde ise şimdi, "(1) sağcılaşma esas tehli-

kedir; (2) Halil arkadaşın görüşleri sağcılaşmayı, reformculuğa kucak açmayı temsil etmektedir" şeklindeki erken ve yüzeysel iddialar, bunlara eşlik eden, benim hakkımdaki şahsiyatçı spekülasyon dozajı, insanları teoriden, okumaktan, düşünmekten uzaklaştırıcı, kaçırtıcı bir rol oynuyor.

65 Sosyalist partiler, devrim-öncesi toplumlarda kurulurlar ve pek çoğunun hayatının çok büyük kısmı, bu toplumlarda geçer. Dolayısıyla, özellikle geri ülkelerde, işbu devrim-öncesi toplumun bağrında mücadele süreci, bu partilerin zihniyetleri, kavrayışları, alışkanlıkları üzerinde çok şekillendirici bir rol oynar. Karşılarında, sosyal üretim ilişkilerinin bir kutbunda yer tutmuş net bir sınıfsal hedef vardır; dört bir yanları antagonist çelişmelerle çevrilidir (halk içindeki çelişmelere kıyasla, düşman ile aralarındaki çelişmeler görece çok geniş bir alanı kaplamaktadır); şiddet, zor, bastırma, onlara uygulanan yöntemler itibariyle, hayatın içine işlemiştir; bütün bunlara karşı ve küçükken büyük olabilmek için, çok fazla disipline, merkeziyete, fedakârlığa, uygun adım yürümeye ihtiyaç duyulur; bütün bunlar da, ister istemez sıkılığı, biraz tekdüzeliği, yeknesaklığı, kuşkuculuğu, özel bir tür sürekli uyanıklığı, gerilimi, vb. beraberinde getirir. Yıllarını, hattâ onyıllarını bu şekilde geçirmiş insanlar ve bu insanların kollektifleri, tanımadıkları, pratiklerini birinci elden bilmedikleri Sosyalist Toplum hakkında da, ilk ağızda bu alışkanlıkların optiğinden düşünmeye yatkınlık peydahlarlar. Örneğin: (a) sosyalist toplumdaki temel çelişmelerin mutlaka bir sınıfsal görünümü olması gerektiği saplantısından kendilerini kurtaramayabilirler; (b) iktidardaki bir partinin, yönettiği toplumun muazzamlığı ve karmaşıklığı, içindeki insan ihtiyaçlarının sonsuz çeşitliliği karşısında edinmesi gereken sabır, itidal, hoşgörü ve genişlik, onlara, henüz muhalefette olanlara, kolaylıkla "burjuvalık, liberalizm, devrimci değerlerden, vazgeçme, vb." gibi gözükebilir; (c) muhalefetteki ve baskı altında bulundukları dönemdeki mücadele anlayışlarını, iktidara geldiklerinde aynen sosyalist topluma teşmil etmek isteyebilirler ve bu, genellikle, ister teoride, ister pratikte, kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasındaki farkın bulanması, aynen kapitalist toplumda varolan türden sınıf mücadelelerinin sosyalist toplumda da aranması veya yaratılmak istanmesi, devrim-öncesi topluma özgü yöntemler uygulanarak halk içindeki çelişmelerin habier yanlış ele alınması sonuçlarını beraberinde getirir.

Kanımca, gerek Stalin'in 1930'lardan itibaren SSCB'de, gerekse Mao'nun Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi dönemlerinde Çin'de işledikleri "sol" hatâlarda, böyle bir şekillenmeyi, bir zihinsel alışkanlıklar bütününü bilince çıkaramayışın önemli payı vardır. Dahası, bugün yürüttüğümüz tartışmalarda, çeşitli arkadaşların benim söylediklerime karşı reaksiyonlarında, aynı zihinsel alışkanlığın gücü çok berrak bir şekilde görülebilmektedir. Bunun çok tipik bir örneği şudur: ben, faraza Kültür Devriminin pratiklerini eleştirerek, bunun bir "emekçi insiyatifi" olmadığını öne sürüyorum ve bu tür eleştirilerle de temellendirerek, bugünkü anlayışlarımıza göre çok geniş, çok ferah, çok özgürlükçü, demokrasiyi kurumsal garantilere bağlamış bir sosyalist toplumu ve keza, böyle bir toplumda, çok geniş ve serbest bir parti hayatını savunuyorum ya; bazı arkadaşlar buna bakarak, benim bugünkü toplumda yüzyüze bulunduğumuz koşulları ve icaplarını unuttuğumu sanıyorlar - bana yönelen "reformculuk, emekçi insiyatifine sırt çevirme, vb." suçlamalarının önemli bir kısmı, bundan ileri geliyor. Hayır, ben bugünkü toplumda mücadele vermenin hiçbir icabını unutuyor değilim; tersine, bu arkadaşlar Sosyalist Toplum'dan söz etmekte olduğumuzu unutuyorlar, çünkü kafalarında devrim-öncesi toplum ve mücadele ile devrim-sonrası toplum arasında esaslı bir ayırım bulunmuyor.

66. Bu ayırım çok önemlidir. Bütün ülke çapında iktidarın 1949'da ele geçirildiği Çin'de,üretim araçlarının mülkiyetinin sosyalist dönüşümünün esas olarak tamamlandığı veya tamamlanmak üzere olduğu 1956-1957 yılları, Mao'nun dikkatini artık kendi temelleri üzerinde şekillenen bir Sosyalist Toplum'un teorik sorunlarına çevirdiği ve bu konuda yeni formülasyonlara vardığı yıllar oldu. Bu yıllarda Mao, büyük bir teorik

canlılık gösterdi; konsantre oldu, düşüncelerini sistemleştirdi, çok önemli bazı yazılar kaleme aldı. Örneğin, "On Büyük İlişki Üzerine"yi, "Halk İçindeki Çelişmelerin Doğu Ele Alınması Üzerine"yi, bu yıllarda yazdı; keza, "yüz çiçek açsın, yüz fikir akımı birbiriyle yarışsın" ilkesini tam bu yıllarda formüle etti. Bu dönemde Mao, deyim yerindeyse, esas olarak Stalin'in iktidara gelişinden bu yana Sovyetler Birliği'nin tecrübeleriyle bir hesaplaşma içindeydi ve ekonomide çok tedrici, gönüllülüğe dayalı bir mülkiyet/üretim ilişkileri ilerleyişini, siyaset-ideoloji-kültürde hoşgörülü, geniş bir özgürlükçülüğü öngörüyordu. (İlginçtir: Stalin'i okuması ve "tek ayak üzerinde yürümek"le, köylülüğe güvenmemekle, çok fazla şeyi düşmanca çelişmeler gibi ele almakla eleştirmesi de, tam bu yıllara rastlıyor; bkz. Sovyet İktisadının Eleştirisi içinde, 1958 tarihli okuma notları.)

Ne var ki, Batı'da Çin'i izleyen Marksist gözlemcilerin çarpıcı bir formülle "Mao'nun Dengçi dönemi" dedikleri bu dönem, kısa sürdü. Daha önce de anlattığım gibi, bir yandan Çin'in büyük doğal felaketlere uğradığı bir sırada, diğer yandan, Kruşçev kendi görüşlerini Çin'e zorla kabul ettirme çabası içinde, partilerarası ilişkiler ile devletlerarası ilişkileri birbirine karıştırdı, hegemonyacılık uyguladı ve yardım sözleşmelerini iptal edip Sovyet uzman-danışmanlarını geri çekti. Bu diz çöktürme çabası o kadar büyük bir gerginlik yarattı ki; ayrıca, ortaya çıkan ekonomik sıkıntıları aşmak o kadar büyük zorlamaları gerektirdi ki, parti ve toplum hayatı kısmen deforme oldu, rasyonel, tefrik edici bir tartışma güçleşti, "fazla özgürlükçülük" Kruşçevizm ile özdeşleştirildi ve Kruşçev'in en kötü yanlarının hesabına yazıldı, çeşitli yollardan büyük bir "sol"a savruluş meydana geldi. Büyük İleri Atılım'da bu "sol"a savruluşun ilk dalgası yaşandı; partinin ve toplumun çoğunluğu tarafından reddedildi, özeleştirisi yapıldı, geri çekildi; ama 1966'dan itibaren bu sefer Kültür Devrimi biçiminde yeni ve daha şiddetli bir "sol" dalga meydana geldi. Defalarca açıkladığım gibi, Kültür Devrimi'nin Mao'sunun hemen bütün politikaları ve kavrayışları, bizzat kendisinin 1956-1957'de geliştirdiği o diğer kavrayışların reddini, terkini ifade ediyordu.

Son bir gözlem: Kültür Devrimi yıllarında Mao, hiçbir kalıcı teorik eser vermedi. Başka bir deyişle, doğruluğuna inandığı Kültür Devrimi politikalarından ve pratik sonuçlarından, teori düzeyine yükseltebileceği bir sistemleşme çıkarmadı, çıkaramadı.Bu durum, 1956-1957 yıllarındaki verimliliğiyle büyük bir tezat teşkil etmektedir ve Mao gibi bir lider açısından, kuşkusuz önemli olabilecek bir göstergedir. Bana bu durum, Mao'nun son yıllarında bir gerçeklerden kaçış havasına girdiğini; Kültür Devrimi politikalarının pratik sonuçlarıyla kendi teorik vicdanında, materyalistçe hesaplaşmaya girişemediğini düşündürüyor.

İmdi: Bazı arkadaşlar Çin Devrimi'nin ve Çin'de sosyalizmin inşasının, bu arada Mao'nun hayatının ve fikri gelişiminin bu dönemlerini, aralarındaki ayırımları, vb. hiç bilmeksizin ya da bildiklerini unutmuş olarak, Mao, Çin, vb. hakkında konuşup duruyorlar; hiçbir derin incelemeye dayanmayan tekerlemeler sıralıyorlar; Mao'ya tahlilci bir şekilde yaklaşmıyorlar ve bütün dönemler için geçerli, hep aynı şeyleri düşünen, çelişmesiz, tek bir Mao imajı yaratıyorlar. Bu yanılsamanın çok çarpıcı bir örneğini, aşağıda vereceğim.

67 Stalinizm ile Kültür Devrimi arasındaki paralelliği, hiçbir şey, karşıtlarına uyguladıkları bu mantıkların benzerliğinden, hattâ özdeşliğinden daha çarpıcı bir şekilde ortaya koyamaz. Evet, açın Stalin döneminde yazılan SBKP Tarihi'ni, bakın, "sağcılar=faşist ajanlar" mantığını görmek için; açın Kültür Devrimi metinlerini, bakın, "sağcılar=kapitalizm yolcuları, dolayısıyla karşı-devrimciler" mantığını görmek için (sağcılık tanımının doğruluğu/yanlışlığı sorununu, bir kenara bırakarak, bunu izleyen mantık sıçramalarından söz ediyorum). Her iki durumda, kullanılan terminolojiyi bugün okuduğumda, aynı çığırtkanlığı, aynı şirazesinden çıkmış retoriği, aynı suçlama ve antagonizma aşırılığını görüyorum. Yargılar, hükümler, olabilecek en uç noktalardadır; bir fikir çeşitliliğine yer kalmamıştır; yıldırıcılık hâkimdir. Stalin dönemi ile Kültür Devri-

mi arasındaki bu içsel bağlantıyı hiç düşünmemiş arkadaşların, en azından bu hususa biraz dikkat etmeleri gerekir.

Bunun da ötesinde, bir sorun var: Kültür Devrimi'nin "sol"cu felsefesi, Stalin'i, sosyalist toplumda antagonist sınıfların kalmadığını söylediği için eleştirdi (ve tabii kendisi, olmayan bir "proletarya-burjuvazi" çelişmesini Sosyalist Toplum'un temel veya her zaman baş çelişmesi haline getirerek, ortada adetâ halk içinde çelişme diye bir şey bırakmadı). Bu noktada, teorik düzlemde, doğrusu Stalin, Kültür Devrimi'nin dayandığı kavramlaştırmadan daha iyiydi, görece daha doğruydu. Stalin'in eleştirilecek yanı, "teorik Stalin"in, sosyalist toplumda antagonist sınıf çelişmelerinin kalmadığını belirtmesi değildi; "pratik Stalin"in, bütün toplum antagonizmalarla bezeliymiş gibi davranmasıydı! 1956-1957 yıllarının Mao'su, Stalin eleştirisinde esas nokta olarak, bunu yakalamıştı; Kültür Devrimi yıllarının, Lin Biao ve Çiang Çing grubu ile ittifak yapan, yakayı onlara kaptıran Mao'su ise, tam tersi konuma kaydı.

Çağdaş Sovyet teorisyenlerinden Boris Bolotin, Stalin'in teorisinin her zaman pratiklerinden daha iyi, daha dürüst olduğunu söylüyor; neden bahsettiğini çok iyi anlıyorum ve katılıyorum. (Bkz.*Saçak*, sayı 47, Aralık 1987.) Ben, bir diğer örnek vereyim: *SBKP Tarihi*'nin kollektivizasyon ile ilgili bölümlerini okuyan biri, Stalin'in orada "sol"culuğa, zorlamacılığa yaptığı eleştirilere, gönüllülük ilkesini savunmasına bakarak, pekâlâ kolhozlaşmanın gönüllülük temelinde gerçekleştiğini düşünebilir. Oysa artık bütün dünya, hiç itirazsız biliyor ki ve biz de biliyoruz ki, gerçek bambaşkaydı.

68. Tekrar edeyim: Bilir-bilmez rivayetler bir yana; Kızıl Muhafız müfrezeleri esas olarak emekçilerden değil, yarım-yamalak eğitim görmüş, gençlik sektarizmi içindeki öğrencilerden oluşuyordu. Ülkede "devrimci durum" olduğu gerekçesiyle, hiçbir kanun maddesiyle bağlı olmaksızın, insanların evlerini bastılar, vatandaşları alıp götürdüler, ellerini kollarını bağladılar, sokaklarda dolaştırdılar, dövdüler, gizli yerlere kapattılar, aç bıraktılar, işkence yaptılar, keyfi idamlar uyguladılar. Genel isteri ortamında karşı durulamayan bir linç metodu güttüler. Ve bütün bunlar tesadüfi bir şekilde değil, doğrudan doğruya (bu yazının ilk bölümünde irdelediğim) bir merkezi çizgi sonucu ortaya çıktı. Ve bütün bunları, kapitalist bir ülkede de değil, sosyalist bir ülkede, sosyalist bir ülkenin vatandaşlarına karşı yaptılar. Sosyalistlerin, ellerini vicdanlarına koyup, (a) Kızıl Muhafızları eleştirmeyeceksek, 1980 öncesinde ülkemizde halktan kopan bazı "sol" akımların halka uyguladıkları bazı yöntemleri nasıl eleştirebileceğimizi;(b) bu tür olayların sosyalizmde olmasını isteyip istemediğimizi; (c) sosyalizmde böyle haksızlıklar istemiyorsak, demokratik hak ve özgürlüklerin kurumsal güvencelere kavuşturulduğu bir yasal sistem dışında bunları önlemenin kapsamlı bir yolu olup olmadığını; (d) kuralsız bir demokrasi olup olamayacağını... ciddiyetle düşünmeleri gerekir.

69. Çünkü Teori'de, sosyalist demokrasi, burjuva demokrasisinden farklı olarak, eskiden sömürülegelmiş büyük emekçi çoğunluk için demokrasi idi. İnsanlık binlerce yıldır idealistçe düşünüyor; materyalizm henüz çok yeni, insanlık için. İşte bu içimize işlemiş alışkanlığın gücü, burada da görüldü: madem, sosyalist devlet Teori'de böyle, o zaman pratikte de otomatikman böyle olur ve sözkonusu önerme gerçekliğin kendisidir, zannedildi. Dolayısıyla, bir devrim yapılarak sosyalizmin ortaya çıktığı yerde, demokrasinin mutlaka olacağı farzedildi. Nitekim, bu mantık yüzünden bizler de ve daha nice sosyalistler de, gelişmemizin bir dönemi boyunca Stalin yönetimindeki SSCB'yi bir "emekçi demokrasisi" gibi gördük; hep olguları kafamızdaki önyargıya uydurarak, azbuçuk bildiğimiz ama gerçek boyutlarını tahmin edemediğimiz kötülükleri, daha çok "burjuvazi"ye uygulanmıştır gibi yorumladık; sıradan işçilerin, köylülerin bir demokrasi havasını soluduğu, önderliğin halka hesap verdiği, ünlü aydınların, yazarların kitlelerle çok canlı bir ilişki içinde olduğu ve bunun yaratıcı heyecanını yaşadığı gibi yakıştırmalarda bulunduk. (Zaten bunun uzantısında,Kruşçev'i "proletarya iktidarı= emekçi demokrasisi"ni yıkmakla suçladık.)

Sosyalizm, elbette *potansiyel olarak* kapitalizmden daha demokratiktir--Teori'nin doğruluğu, burada yatıyor. Ama bunu hayata geçirmek için, başlıbaşına bir problem olarak sosyalizmde demokrasinin inşasına eğilmek şart. Sadece genel olarak sosyalist toplum değil, özel olarak sosyalizmin demokrasisi de, geçişin tamamlanmasından sonra kendiliğinden evrilip serpilmiyor. Ve uzun dönemler boyunca normal bir demokratik işleyişi, ikide bir "kitle hareketleri" yaratmak suretiyle çözmek de, çıkar yol gibi gözükmüyor.

70. Ben bunu tırnak içine alarak kullanıyorum, çünkü daha önce de izah ettiğim gibi, kapitalist toplumda olduğu türden bir sınıf olmadığını, tam anlamıyla bir sınıf olmadığını, ekonomik alanda vücut bularak sınıflaşmasını tamamlayan bir sınıf olmadığını düşünüyorum.

71. Ders çıkartabilmek, ders çıkartabilecek bir kuvvetin ve ders çıkartmaya yarayacak bir teorik çerçevenin varlığını gerektiriyor. Bu da partidir ve Bilimsel Teori'dir. Daha önceki yazılarımda da değindim: Çin bir yana; Sovyetler Birliği'nde de, bütün çizgi hatâlarına, hem de çok vahimlerine rağmen son tahlilde SBKP içinde ve toplumda Marksizm ölmediği içindir ki, dersler çıkartılabildi ve kapsamlı düzeltme hareketlerine girişilebildi. Başka bir deyişle; bir an geldi, bir partinin bünyesinde temel düşünce, dünya görüşü, referans çerçevesi olarak Marksizmin devam etmesinin, sırf belli bir anda ve hattâ bir kaç onyıl boyunca hatâlı bir çizgi izlenmesine bakarak yoksanamıyacağı görüldü. Demek, belli tarihi anlarda izlenen çizgilerin lekeliliğinden daha derin, onları aşan bir hayatiyeti olabiliyordu, bir bütün olarak Marksizmin! Ne kadar basit bir gerçek aslında, değil mi? Aslında *bizim, kendi* geçmişimizde ne kadar vahim çizgi hatâlarının yer aldığını biraz hatırlayacak olursak ve fakat aynı zamanda bir referans çerçevesi olarak Bilimsel Teori'yi hep koruduğumuzu da düşünürsek, öz tecrübelerimiz temelinde kolayca varabileceğimiz bir gerçek. Keza, Türkiye'deki başka sosyalist akımların ne kadar büyük çizgi hatâları yaptıklarını ve fakat gene de Marksizm-içi sayılmaları gerektiğini düşünürsek (düşünürlerse), bizim de, onların da kavrayabileceği bir gerçek.

Ama ne yazık ki, biz yıllarca Sovyetler Birliği'ne bakarken işin bu boyutunu hiç düşünmedik. Hep, (aslında bizim fiilen tanıdığımız biricik dönem olan Brejnev döneminde) varolan çizgiyi haklı olarak reddettik; ama bunun ötesinde, partide ve toplumda Marksizmin bir şekilde yaşıyor olabileceği ihtimalini, hiç gözönünde bulundurmadık. Daha öncesinde, Kruşçev'in yaptığı çizgi değişikliğiyle, bizatihi bir çizgi değişikliğiyle, SBKP'nin toptan bir Marksist parti olmaktan çıktığını kabul ettik. "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezi, bu çok kritik hatânın üzerinde yükselmiştir.

72. 1986-1987 kışında kısa bir süre Ankara Merkez Cezaevinde kalırken, Dev-Sol'dan yatan genç bir arkadaşla tartışmıştım bu konuyu; "Avukatlığa filân ne gerek var? Hattâ hukuka ne gerek var? Zaten sosyalizmde savcı da, mahkeme de biz olacağız" diyordu.

Sadece ve sadece kendi küçük azınlığının, gerçeği ve mutlak gerçeği elinde tuttuğuna bu kadar rahatlıkla inanan bir zihniyet, toplumun muazzam karmaşıklığından ve devrimden sonra da onmilyonlarca insandan ancak küçük bir kısmının "ileri kesimler"i oluşturacağından habersizliği, çok daha geniş "geri kesim"lere ise "düşman" diye bakmaya yatkınlığı, aslında çok daha kestirmesi, *hayattan habersizliği, toplumu tanımamışlığı* içinde, bir gün iktidara gelecek olursa, vay halkın haline!

Sosyalist inançları ve eylemleri yüzünden, savcılık makamı ile yargıçlık makamı arasındaki çizginin silindiği, savunma hakları diye birşeyin kalmadığı koşullarda yargılanan genç insanlar, bu tecrübe sonunda hâlâ, Sosyalist Devlet'in karşıtlarına şimdiki devletin kendilerine davrandığı gibi davranması gerektiğini düşüneceklerse, yani sosyalizm kapitalizmin aynadaki aksinden ibaret olacaksa onlar için, vay sosyalizmin haline!

Bu, başkasına çuvaldız. Biraz aşağıda, "kendimize iğne"ye de sıra gelecektir.

73. Sovyetler Birliği'nde hukuk reformu çabaları, "anti-sosyalist propaganda" suçunun kapsamının alabildiğine daraltılması, mahkemelerin sanıkları aksi ispatlanmadıkça suçlu kabul eden zihniyetinin değiştirilmesi, genel olarak cezaların hafifletilmesi, idam cezasının kaldırılması, vb. konularında, şimdiye kadar *2000'e Doğru*'da pek çok yazı yayınlanmış bulunmaktadır.

74. Çok önemli bir nokta: Kruşçev'in 1950'lerin sonlarında kıyamet kopmasına yol açan "bütün halkın devleti" formülasyonu, işte bu doğrultuda bir *arayışı* ifade ediyordu. Kuşkusuz, doğru bir kavram değildi bu; Stalin'in uygulamalarını düzelteyim derken, ters yönde fazla kayan bir kavramdı; Kruşçev'in tipik hamlığı, ampirisizmi içinde, kantarın topuzunu kaçırıveren bir kavramdı; ama bir arayışın ürünü olarak ortaya çıkıyordu ve bu arayışın nereden kaynaklandığını biraz anlamaya çalışmak gerekirken, doğrusu bu kadar suçlanmayı, bir "ideolojik karşı-devrim"in köşetaşı yapılmayı hak etmemişti. Algısal bilgiden teorik, bilimsel bilgiye geçişin ara konaklarında, böyle yarı-bilimsel kavramların ortaya çıktığı sık sık görülür; lâfız üzerinde durmak kadar, nereden gelinip nereye gidilmekte olduğu hakkında bütünsel bir nosyon edinmek ve sabırlı davranmak da önemlidir. (Bir zamanlar Marx ve Engels, bir "Asya Üretim Tarzı" kavramı ortaya atmışlardı; bunu bütünüyle silip atmak da mümkün, aslında henüz "İlkel Komünal Toplum" kavramına doğru elyordamıyla arayış içinde olduklarını hesaba katarak daha anlayışlı davranmak ve AÜT'ü "yarı-bilimsel bir terim" diye irdelemek de.) Kruşçev, 1917'dan kırk yıl sonra hâlâ "proletarya iktidarı"nın "bastırma" yönünün bu kadar geniş tutulmasını düzeltecek bir yöntem peşindeydi; bugün gelinen noktada apaçık görülebileceği gibi, bu, hiç de onun en kötü yanını meydana getirmiyordu. 1976'dan sonra Çin daha olgun davrandı; böyle bir aşırılığa gitmedi; "halkın demokratik iktidarı" gibi bir ifadeyi öne çıkararak, hem ülkenin özgüllüklerini daha fazla hesaba katmaya, hem de iktidarın *demokrasiyi düzenleme* işlevini (sınıfsal içeriği gözden kaçırmaksızın) öne çıkarmaya yöneldi.

Tabii burada tekrar, sosyalist toplumları devrim-öncesi toplum gibi düşünmemek sorunuyla da yüzyüze geliyoruz. Sosyalist toplumlar yerlerinde durmuyorlar: Teknoloji ve diğer üretici güçler ilerliyor; kafa emeği ile kol emeği arasındaki fark bütün zigzaglara karşın objektif olarak azalıyor; bütün toplumun kültür düzeyi ne olursa olsun yükseliyor; devrim-öncesi proletaryanın yerini, daha iyi eğitim görmüş, bizim klasik ölçülerimize uymayan, geniş bir vasıflı emekçi kitlesi alıyor; aydınlar da dönüşüme uğruyor. Sınıfsal yapıdaki bu homojenleşme eğilimleri, dönem dönem emekçilerin iktidara ve üretim araçlarına yabancılaşmalarına rağmen objekif bir gerçekliktir. Esasen bu yüzden, bir "demokrasinin restorasyonu" operasyonu, sosyo-ekonomik temelin bu arada gelip dayandığı noktayı hesaba katmak zorundadır; baskı altında tutulmuşluğu bir yana, Sovyet işçi sınıfı, nesnel kapasiteleri itibariyle hiç kuşkusuz 1917'dekinden veya 1939'dakinden çok ileri bir noktada bulunuyor.

Sosyalist toplumlarda "bastırma" fonksiyonunun kapsamının iyice küçültülmesini teorik düzeyde temellendirmek ihtiyacı, işte bu nesnel gelişmeler yüzünden ortaya çıkıyor. "Vay, saptılar" filân demeden önce, bütün bunları da bir parça düşünmek lâzım (dı). Aksi takdirde, üretici güçler geliştikçe üretim ilişkilerinin ve üstyapının da (iradi müdahalelerle) daha iyiye doğru geliştirilmesi, otomatik bir süreç olarak anlaşılmasa da sosyalist toplumun ilerlemesi ve yeni yeni, daha zengin realitelerin ortaya çıkması öngörüsü, lâfta kalır. Hem, sosyalist toplumlar duragan değildir, diyeceğiz; hem de hep eski alışkanlıklarımızla, kendi bildiğimiz pratikler ölçüsünde yargılamak isteyeceğiz-- burada bana ciddi bir çelişki var gibi geliyor.

75. Şöyle de diyebiliriz: Meseleyi her ne kadar ham ve yüzeysel bir tarzda da koymuş olsa, Kruşçev'in *sosyalist yasallık* noktasında Stalin'i eleştirmesinin *haklı* oldu-

ğu görülüyor. Fazla okuma ve düşünme çabası göstermeyen bazı arkadaşlar, kulağa hoş gelen genellemelerle her şeyi halledebileceklerini sanarak, "sonuç olarak üzerine şöyle bir daire çizdik mi, bilanço olarak Kruşçev revizyonisttir" diyorlar. Ama (a) "revizyonist" bile olsa, bunun "karşı-devrim" demek olup olmadığı noktasındaki kritik sorgulamayı hiç yapmıyorlar; (b) bundan önce, Kruşçev'in çeşitli tutum ve politikaları üzerinde, tek tek ayrıştırarak durmak zahmetine katlanmıyorlar. Bu yüzden, meselâ Kruşçev'in Stalin eleştirisi, hep o "Kruşçevci karşı-devrim" paradigmasının "revizyonizm" kavramının hesabına yazılmaya devam ediyor.

76. Burada net konuşalım: elbette, devrim-öncesi toplumların bu düzeylerine kıyasla demokraside hamle yapmalarının yolunu, emekçi insiyatifleri *açar*. Öte yandan, kitle hareketinin demokrasinin önünü açması, bu anlamda toplumu demokratikleştirmesi, demokratik bir toplumsal işleyişin bizatihi kitle hareketiyle özdeşleştirilebileceği demek değildir. Artık kendi temelleri üzerine oturmuş bir sosyalist toplumda, günlük hayatta, her an mevcut, pratik olarak yaşanan bir demokrasiye ihtiyaç vardır; bu da, olgunluğu ve hoşgörüyü gerektirir. Demokrasi hakkında yüzyıllardır söylenen bütün lâfların (demokrasi bir tolerans rejimidir, başkasının haklarına saygıdır, kurallar ve dengeler bütünüdür,vb.vb.), sosyalist toplumda, yaşanan bir gerçekliğe dönüşmesini gerektirir. Mao, 1956-57'de bunu görmüştü.

Meseleye şöyle de bakabiliriz: Devrim-öncesi bir toplumda sosyalist bir kollektifin iç yaşantısı, gelecekte toplum çapında kurabileceği demokrasinin bir habercisidir. *Elbette*, devrim-öncesi toplumların özgül koşulları nedeniyle, bu demokrasi, gelecekte olabileceği kadar ferah, rahat olamaz; sosyalist bir toplumun iktidar partisine kıyasla, devrim-öncesi bir kollektifte çok fazla disipline ve merkeziyete ihtiyaç vardır (çünkü o kollektifi, antagonist çelişmeler çok daha fazla kuşatmakta, çok daha büyük iradi çabalar gerekmektedir). Ama bu objektif koşulların gerektirdiğinin ötesinde, bundan daha fazla gerilim yaratmamak da bir siyasi olgunluk meselesidir ve insanların elindedir. Sosyalist önderliklerin çabası, habire gerilim yaratmak yönünde değil, pratik koşulların zorlamasına rağmen iç hayatta mümkün olduğu kadar gerilim yaratmamak yönünde olmalıdır. Tekrar ediyorum: Ne kadar, lafta "herkes konuşsun, kanatlı olalım,vb." denilse de, demokrasi (iç demokrasi) sadece güzel ilkeler meselesi değil, aynı zamanda bir pratik ortamlar meselesidir. Bol sıfatlı konuşmalar, külah giydirmeler, şahsiyat, habire hücumlar,vb., gereksiz gerilim yaratır ve demokrasiyi zedeler. Bu, Türkiye sosyalistlerinin önemli bir meselesidir.

77. Bu noktada, 1980 sonrasında Mehmet Gündüz'ün, bir yandan, "SSCB'nin Stalin'le birlikte sosyalist olmaktan çıktığı" ve bu sonuçtan kaçınmak için "ekonomik inşaya girişmeksizin iktidarı iade etmiş olması gerektiği" gibi *son derece hatâlı* teorik formülasyonlara sürüklenmekle birlikte, diğer yandan, sosyalizm koşullarında demokratik bir siyasal işleyişin kurum ve önlemleri üzerinde hayli kafa yormuş, bir "frenler ve dengeler" sisteminin ve "kuvvetler ayrılığı"nın gerekliliğini görmüş olduğunu belirtmeliyim. Bu konuda da toptancı değil, tefrikçi olmalıyız; ana fikirlerine çok karşı olsam bile, yazdıklarına dikkatle bakabilmeli, birşeyler öğreneceksem öğrenebilmeliyim. Teorik tartışmalara "takım tutma" ruhuyla yaklaşmanın bir faydası olmadığını, kaç kere yaşadık, şimdiye kadar....

Mehmet Gündüz'ün sosyalizmde siyasal demokrasi önerileri paketinin bugün SSCB'de çok büyük ölçüde uygulanıyor olmasına karşılık, kendisinin hâlâ "reel sosyalizm kendisini zerrece geliştiremez" fikrinde ısrar etmesinin ironikliğine ise, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" yazımın son dipnotunda değinmiştim (*Saçak*, sayı 53, Haziran 1988, s.31).

78. Özellikle *çok-kaynaklı* diyorum: burada bir 1956-57 Mao'su damarı vardır

gerçi; ama bizim sosyalist demokrasi konusunda bugün vardığımız noktayı tamamen Mao'dan tevarüs edilmiş gibi görmek (ve hele, bu noktada, Mao'yu Kültür Devrimi'nin Mao'sundan ibaretmiş gibi almak), bana abes geliyor.

79. Düşündürücü *bir* husus var: Bütün diğer hak ve özgürlüklerin kurumsal güvenceleri olabilir de, "isyan hakkı"nın kurumsal güvencesi ne olabilir acaba? Ve "isyan hakkı"nın kullanılması hangi şekilleri alabilir, hangi şekilleri alamaz? Daha doğrusu, çok genel ve belirsiz bir formülasyon kabul edilirse, bu "isyan hakkı"nın almayacağı şekil olabilir mi? "Ben isyan ediyorum" diyen, kendine göre "revizyonist", "burjuva", "kapitalizm yolcusu", vb. olarak tanımladığı kişilerin evlerine girip yağmalayabilir mi? İnsanları zorla çekip götürebilir, hapsedebilir, zorbalık uygulayabilir mi? Kısacası, birilerinin "isyan hakkı", başka birilerinin vatandaş hak ve özgürlüklerinin üzerinde midir? "İsyan hakkı" ile hak ve özgürlük güvenceleri çatıştığında, "emekçi insiyatifine sınır konamaz" gerekçesiyle, yasal hakların yol vermesi mi istenir?

Bunlar, önümüze geleceğin getireceği sorunlardır. İktidar-öncesi bir sosyalist kollektifin platformunda, "isyan hakkı"nın genel bir ilke olarak yer alması, yerinde olabilir: bu, bir mesajdır, bir simgedir. Ama sosyalist toplumda nasıl işleyeceğini, sosyalist toplumumuz olduğunda yeniden düşünmemiz gerekebilir.

80. Bir örnek vereyim: Bugün Çin'de, serbest bırakılan bireysel ekonomi sektöründeki faaliyetleriyle zengin olanların partiye üye olup olamayacakları tartışılıyor. Geçenlerde *Cumhuriyet*'te Batı basınından çevrilme uzun bir yazı çıktı, bu konuda; Batı basınını bırakalım, *Beijing Review* dergisinde, bu tartışmanın bütün tarafları açıkça sergileniyor. Bazı arkadaşlar için, bireysel ekonomi sektöründe böyle zenginleşmelerin olması çok tâyin edici kabul edilebilir, sosyalizmden sapmanın kesin kanıtı sayılabilir. Benim için ise, bu konuda serbest, serbestliği kurumsal garantilere sahip bir tartışmanın, ülke çapında, en aşağıdan en yukarıya kadar cereyan ediyor olması, tâyin edici saydığım sosyalist siyasi demokrasinin kanıtını oluşturuyor. Ekonomik denemelerde hatâ da yapılır; tepkiler gelir, değiştirilir; *yeter ki*, Marksizm referans çerçevesi olarak varlığını korusun ve serbest bir tartışma ortamı olsun. Zenginler çıkar da, budanır da; *yeter ki* herkes fikrini söyleyebilsin, kamuoyu tüm renkliliği içinde oluşabilsin. Efendim, "bir kere zenginler çıkarsa, o zaman köylük alanlardaki hayatın dokusunda demokrasi kalmaz." Birdenbire olmaz bu; bırakalım birdenbire olmayı, çok, çok uzun bir süreçtir, oraya gelininceye kadar (farazi olarak; ben gelinmeyeceğini düşünüyorum); ve oraya gelininceye kadar, partideki ve toplumdaki serbest tartışma ortamı, demokrasinin tâyin edici boyutunu meydana getirir.

81. Şimdi, sıra geldi (demin vaat ettiğim gibi) iğneyi kendimize batırmaya. Şunu net bir şekilde söyleyeyim: Bizim Mamak'ta, 1972-73 yıllarında sosyalist toplum konusunda taşıdığımız kavrayışlar, yukarıda, 72. dipnotta eleştirdiğim Dev-Sol'cu genç arkadaşımın kavrayışından zerrece farklı değildi. Biz de öyle konuşmalar yapıyorduk ki aramızda... Sosyalist toplumda kanunlara ne gerek var, diyorduk. Bu hukuk mesleğini toptan lağvedeceksin, diyorduk. Hattâ, Marksizm olduğuna göre, ayrı ayrı toplumsal bilimlere ne gerek var? Marksizmi okutursun, biter, diyorduk.

Felsefi olarak, çelişme genel bir kategoridir ama, aslında çelişmeler hep somuttur ve her alanın kendine özgü çelişmeleri vardır - Mao'nun "Çelişme Üzerine"de yazdığı bu gerçeği kavramış değildik. Engels, sosyalizmde bilimler geliştikçe tek tek bilim dallarının değil, asıl Marksizmin ortadan kalkacağını söylüyordu - biz tam tersi yönde gidiyorduk.

Kendimizi daha az beğenmemizi, başkalarına karşı daha insaflı olmamızı öneriyorum. Hafızamızı bu yönde kullanmamız, geniş birliktelik platformları inşasına daha fazla katkıda bulunmamızı sağlayacaktır.

82. Burada, bizim geçmiş evrimimize ilişkin, kafamı çok kurcalayan bir sorunla yüzyüzeyim: Görüşlerimizi, kavrayışlarımızı habire geliştirip değiştirmişiz; örneğin şu Kruşçev/Brejnev, "revizyonizm", "geri dönüşün kaynakları", vb. konularında, başlangıç noktamızdan çok farklı yerlere gelmişiz; fakat bunu *nasıl* yaptığımız çok açık değil. Çok esnek bir tavırla, bir değişikliği yapıveriyoruz, fakat adını koymuyoruz, net bir şekilde dile getirmiyoruz, "biz şimdi teorik yapının şu taşını değiştirdik" diye bilince çıkarıp, bir teorik yeniden-entegrasyon ile tamamlamıyoruz. *Üstelik*, bir süre sonra, sanki yeni geldiğimiz noktada *eskiden beri* duruyormuşuz gibi bir tutuma da girebiliyor; o yeni pozisyonumuz açısından "Marksizme göre..." havasıyla yazılar yazabiliyoruz. Yani, (Marksizmin veya bizim Marksizmimizin) öteden beri öyle olageldiği sanısı, zihnimize yerleşebiliyor. (Örneğin böyle bir perspektiften Doğu arkadaşım, "Marksizmde devrim ihracı yoktur" derken, Marksizmin *bugün* geldiği noktayı kastetmekte, ve fakat *geçmişte de olmadığına* ayrıca inanabilmektedir; oysa devrim ihracı, o dönemin Marksizminin bir lekesi, bir yanlışı olarak, Marx'ta da, Komintern'de de yer alıyor.) Bu yaklaşımımız, zaman zaman kimi çevrelerde pür-pragmatist, realpolitik'çi görülmemize de yol açabiliyor. Her bakımdan, bu yöntemi değiştirmemizi ve değişiklik yaptığımızda daha net, daha entegre bir şekilde yapmamızı öneriyorum.

83. Bu yaklaşımın ön-hazırlığına, "Sovyetler Birliği ve Çin'deki Gelişmeler" (*Saçak*, sayı 53, Haziran 1988) başlıklı yazımın 17. dipnotunda, Doğu Perinçek'in "Alternatif Sorununa Bir Giriş" yazısına atıfta bulunarak, değinmiştim.

Fakat "karma ekonomi" olacaksa, uzunca bir dönem boyunca işgücü sömürüsü de olmaması mümkün müdür? Mümkün değilse, Çin neden "revizyonizm" yolunda? Bunu baştan değil de, daha merkeziyetçi biçimleri otuz yıl denedikten sonra uygulamaya başladığı için mi? *Peki, biz biliyor muyuz kesinlikle, aslında böyle bir geri çekilişe hiç ihtiyaçları olmadığını?* Bunu buradan, oturduğumuz yerden, o toplumda yaşamadan bilebiliyor muyuz? Ben derim ki, *madem* prensipte sosyalizmi şu veya bu süre boyunca bir "karma ekonomi" olarak düşünebiliyoruz; artık, o noktayı baştan tutturamadıkları zaman sonradan oraya dönüp dönmeyeceklerine de, kendi ülkelerinin gerçekleri temelinde, somut ekonomik durumu temelinde, başkaları karar veriversinler; biz çok ayrıntılı yargılamalara girişmeyelim, olmaz mı?

Ben, zaten bu yüzden, ("ekonomizm"le suçlandığım halde) aslında sosyalist ekonomik deneyler üzerinde (sosyalist meta ekonomisinin kaçınılmazlığına ilişkin *genel* bir anlayışın ötesinde) hemen hiç durmuyorum; tam tersine, bu deneylerin sonuçlarının serbestçe tartışılabileceği bir siyasal demokrasi ortamı var mı, yok mu, asıl ona bakıyorum. Çünkü öyle bir ortam varoldukça, her türlü hatânın düzeltilmesi mümkün gözüküyor. Gerisi, her ülkenin kendi somut koşullarına bağlı bir manzara arzediyor.

84. Bu noktada ben, kendim hiçbir açıklamada bulunmaksızın, doğrudan doğruya Doğu arkadaşımdan, dönüp geçmişi incelemesini ve hangi âna kadar ideolojik üretim tekelinin bir parçası olarak devletin kültür-sanat tekeli konusunda çok katı davranmış olduğunu, hangi andan sonra ve nasıl bu tutumunu değiştirdiğini, kronolojik süreç içinde, okuyuculara, Türkiye sosyalistlerine kendisinin anlatmasını rica ediyorum.

85. Bir kere daha bu paralellik veya örtüşme, Kültür Devrimi'nin bu sefer doğrudan doğruya kültüre ilişkin politikalarının Stalinci-Jdanovcu kök ve içeriklerini ortaya koymaktadır.

86. Doğu Perinçek, "Dünyayı Değiştirme Mesajını 2000'lere Taşımak" yazısında şöyle diyor: "Mao'yu ve Kültür Devrimini Beethovenlere karşı barbarlıkla suçlamak ayıptır. Bir kez Mao'nun kendisinin, Beethoven'e ve klasiklere verdiği değeri biliyoruz. 'Müzik Emekçileri ile Konuşma'sı Türkçe olarak da yayınlandı. Daha önemlisi, modern uygarlığın değerlerini, bu arada Beethovenleri dar çevrelerden çıkarıp fakirin fukaranın

önüne götüren, ... Kültür Devrimi olmuştur." (*Saçak,* sayı 56, Eylül 1988, s.13)

Buradaki yanlışları neresinden tutayım? Birincisi, "Müzik Emekçileri ile Konuşma"nın tarihi, Doğu arkadaşımın dipnotunda belirttiği gibi, 1956'dır, yani Kültür Devriminden on yıl öncesidir, bambaşka bir dönemidir Mao'nun; ama Perinçek bu olgunun önemi üzerinde hiç düşünmemişe benziyor. 1956'da yapılan bir konuşmada Mao'nun dile getirdiği fikirler, Kültür Devriminin klasik müzik konusundaki tutum ve politikalarının ne kadar göstergesi gibi alınabilirse, Mao'nun aynı 1956-57 yıllarında yazdığı "Halk İçindeki Çelişmelerin Doğu Ele Alınması Üzerine" yazısı da, Kültür Devriminin halk içindeki çelişmeleri hep "doğru" (!) ele alındığının kanıtı olarak, o ölçüde alınabilir. İkinci olarak, 1966'da patlak verişinden başlayıp, 1969'a kadar olan ilk ve en katı döneminden geçerek, tâ 1970'lerin ortalarına yaklaşıncaya kadar, Kültür Devrimi hiçbir köye, hiçbir emekçi kollektifine klasik müzik *götürmemiştir.* Doğu arkadaşımın bu konudaki iddiası tamamen gerçek-dışıdır; en ufak bir araştırma ve incelemeye dayanmamakta, gerçek bir kültür devriminin nasıl olması gerektiği konusunda kendi kafasında yaşayan güzel özlemleri Çin'in tarihi bir gerçeklik olarak varolan Kültür Devrimi (1966-1976) özel olayına yamamaktadır. Çin'de, 1966'dan itibaren klasik Batı müziği çalınmaz oldu; "burjuvalık, yabancı hayranlığı" diye sahnelerden silindi. Nitekim bu yüzden, aynı tutum, bizim klasik müziğe bakışımıza da geçti. 1973 yılında, biz Mamak'tayten, *ilk defa,* Kültür Devrimi'nin artık iyice zayıfladığı ve inişe geçtiği bir anda, Çinliler tekrar klasik müzikten, klasik müziğin dinlenebilir olduğundan söz etmeye başladılar. Bu konuda yayınlanan makale, bizim elimize geldi. Biz de, ancak bundan sonra, biricik devrimci müziğin halk müziği olduğunu savunan arkadaşlarımızın yarı-şakacı tepki ve takılmaları arasında, yeniden klasik müziği konuşmaya başladık. Koğuş radyosunda klasik müzik programlarının dinlenmesi, ancak bundan sonra kabul edilir hale geldi. Hattâ Doğu arkadaşım, Verdi'nin *Aida* operasının zafer marşı bölümünü bir gün dinledi de, "Hah bak, bu çok güzel, renkli, canlı, bu dinlenebilir" dedi. Ve bu andan sonra klasik müzik bizim içimizde (yeniden) meşrulaşmaya başladı. Bütün bunları nasıl hatırlamaz?

Yukarıdaki bir dipnotunda, bazı arkadaşlar olayları tarih sırasıyla değil, sadece izlenimsel bir kül olarak ve en son ulaştığımız gelişme merhalesi itibariyle hatırlamaktadırlar derken, Çin Devriminin ve Mao'nun fikirlerinin dönemlerini gözönünde bulundurmadan konuşuyorlar derken, işte bunu kastediyordum. Bir önerim var: 1966-1971 yılları arasındaki *Peking Review* dergilerinden, Doğu arkadaşım bana klasik müziği savunan, bir insanlık değeri olarak sahip çıkan, köylere, emekçilere götürülmesini öneren *bir tek yazı* göstersin; özür dileyeceğim ve yukarıdaki bütün söylediklerimi geri alacağım. Ama eğer gösteremezse, *bir tek yazı,* Kültür Devrimi'nin köylere Beethoven götürdüğünün bir tek kanıtını gösteremezse, araştırma ve inceleme yapmadan konuşmak eleştirimi tekrarlayacağım.

SOSYALİZMDE GENİŞLİK VE ENTERNASYONALİZM*

Şimdi, yeryüzünde Sosyalizmin bugünkü sorunları konusundaki düşüncelerimizi, birlik meselesindeki tahlillerimizle birleştirmek istiyorum. İlk başta şu perspektifi ortaya koymuştuk: Her akımın, kendi özgül Eski Teori'si açısından görece fazla yapıştığı, oysa o kadar fazla yapışmaması gereken yanlar vardır. Örneğin Türkiye'de öyle bir sol akımlar kümelenmesi vardır ki, bunların kendi Eski Teori'lerinden, esas olarak Türkiye'nin gündeminde yasal, kitlesel bir sosyalist mücadelenin yer aldığını görmek yönünde vazgeçmeleri; bu olanağın varlığını ve aynı zamanda geniş halk kitlelerine ancak bu yolla ulaşılabileceğini görmeleri gerekmektedir. Bu açıdan onların önünde, başka mücadele biçimlerini fetişleştiren Eski Teori'lerinden vazgeçme zorunluluğu vardır (tabii, Eski Teori derken, genel olarak devrimcilikten, sosyalistlikten vazgeçmelerini kastetmiyoruz). Bir diğer örnek verelim: TBKP'yi ele alacak olursak, bu akım açısından, bir Komintern seksiyonu olagelmişliğin alışkanlıklarından, Sovyetler Birliği'nin "dünya devriminin merkezi" sayıldığı yılların alışkanlıklarından vazgeçmek; hep teori inşasını başkalarına bırakmaktan, ithal teori kullanmaktan ve kendi teorik yaratıcılığını nesiller boyu köreltmekten vazgeçmek; kâh Kruşçev, kâh Brejnev, kâh Gorbaçov dedi diye (bunların kendi aralarındaki çizgi farklılıkları ne olursa olsun) birşeyleri kabul etme eğiliminden vazgeçmek, bundan böyle, kendi kafasıyla, ayağını Türkiye toprağına basarak düşünmek şeklinde bir teori, düşünce tarzı ve siyasi kültür dönüşümünü gerçekleştirmeye çalışmak, zorunludur.

Sosyalizm, Yeryüzünde Yaşıyor

Bu örneklerden sonra kendimize dönecek olursak, bizim açımızdan da, yeryüzünde bir Sosyalizm alanının, hem de geniş bir Sosyalizm alanının varlığını kabul etmek şeklinde bir düşünce düzeltmesine girişmek ve bunu, Türkiye'de Solun Birliği konusundaki perspektiflerimize yansıtmak, bu konudaki eski tavrımızın izdüşümlerini ise ortadan kaldırmak, artık zorunlu olmaktadır. Sosyalizme şöyle bir bakış önemlidir, kanımca: Dünyada, bütün tıkanmaları, zigzagları ve lekeleriyle birlikte bir sosyalist ülkeler alanı, mevcuttur; bir sosyalizm ailesi mevcuttur. Evet, her aile gibi bunun da içinde "aksi ihtiyar"lar, "haylaz çocuk"lar veya "hayta"lar vardır. Bu ülkelerin bü-

* Sosyalist Parti içindeki Muhalefet kanadının 22 Ocak 1988 tarihli İstanbul toplantısında yapılan konuşmanın uluslararası sorularla ilgili ikinci bölümü. Daha önce, *Sosyalist Birlik* dergisinin Mart 1989 tarihli 1. sayısında yayınlanmıştır.

rokratlaşmış rejimleri ve onlara karşı tabandan muhalefet hareketleri, emekçi ve sosyalist aydın muhalefetleri vardır. Bu sosyalist ülkelerin olumlu yanları ve başarıları vardır; yaptıkları çok yanlış işler de vardır, başka ülkelere müdahalelere kadar varan. (Ancak dikkat edelim: kötülükler sadece işgallerle sınırlı değildir ve bunlar da Brejnev dönemiyle sınırlı değildir, tabii - bu ülkelerin geçmişinde, insanları fikirleri yüzünden işkenceye uğratmışlık, düzmece yargılamalarla idam etmişlik, Troçki ve Kirov örneklerinde düpedüz cinayet düzenlemişlik de vardır. Bunlar, devlet aygıtı açısından, artı-ürünün, başka bir ülkenin işgaline kıyasla emekçilere o kadar da yabancılaşmamış, sosyalizme o kadar da aykırı olmayan kullanımları mıdır? Doğrusu çok su götürür. Yani Stalin'i kurtaracağız ve Kruşçev'den sonra meydana geldiğini iddia ettiğimiz bir "geri dönüş"ü ispatlayacağız diye, 1960'ların sonlarından itibaren cereyan eden bazı olaylara tek-yanlı biçimde sarılamayız; sosyalizm açısından "yeryüzünün lânetlileri", haksızlığa uğramışları, Jan Palach gibi Çekoslovak hürriyet savaşçılarından, Polonya'daki Dayanışma Sendikasından ve Afgan mücahitlerinden önce, en azından bütün bir eski Bolşevikler neslini kapsamaktadır.) Ama işte her halükârda, iyilik ve kötülükleriyle; tarihsel başarıları, 1950'lerde başgösteren tıkanmaları ve bugünkü arayışlarıyla; iktidarları ve muhalefetleriyle bir sosyalist ülkeler alanı, yeryüzünde mevcuttur. Ve insanlık, Sosyalizm deneyini, sonuç olarak bir başka yerde, kitap sayfalarında veya bizim kafamızda değil, orada yaşamakta; bu ülkelerde olup bitenden, olumlu veya olumsuz dersler çıkarmaktadır.

Dolayısıyla bizim açımızdan Sosyalizme bakışta, bu saptama temelinde uluslararası sosyalizm ile bir duygudaşlığın yeniden inşası, zorunlu bir onarım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tavrın, bağımsız ve eleştirel düşünceyi iptal etmekle ilgisi de yoktur (bunun örneklerini, tek tek ortaya koyacağım). Ama Stalin'i eleştirirken de, bugünkü bürokratik rejimleri eleştirirken de; başka partilere, ülkelerinin gerçeklerine uymayan reçeteler dayatma konusunda, Komintern ile başlayan eğilimi eleştirirken de, bunun 1950'lerde "sosyalist blok"tan "tek taş kopartmama" gerekçesine dayandırılan müdahalelere dönüşmesini eleştirirken de, aynı zamanda muhataplarımızı kendi zihnimizde sosyalizm-dışına itmeden, "karşı safta" ve "düşman", "sınıf düşmanı" gibi görmeden, sosyalizm-içi bir konuşma tarzını tutturmak, bugünkü dünya ve Türkiye gerçekleri karşısında çok büyük önem kazanıyor. Başka bir deyişle, meselemiz sadece "sosyal-emperyalizm" ve "Kruşçevci karşı-devrim" teorilerinden kağıt üzerinde vazgeçmek değildir; bu asgari koşulun ötesinde, Sovyetler Birliği dahil yeryüzündeki sosyalist ülkelerin, "Biz"den çok daha lekeli olmadıklarını, Türkiye Solunun çeşitli akımlarının geçmişte birbirlerine reva gördüklerinden çok farklı

kötülüklerle malül bulunmadıklarını; yani Nazım'ın "dünyanın hali gibi halimiz" deyişi üzre, bütün bunların da bir anlamda "Biz" olduğumuzu içimize sindirmemize ihtiyaç vardır. Püf noktası nedir, biliyor musunuz: *Glasnost* ve *perestroyka* karşısında, eyvah, Eski Teori'miz elden gidiyor diye üzülmeye değil, belki Sosyalizm bir çıkış yolu bulabilecek, lekelerinden arınabilecek diye umutlanmaya ve sevinebilmeye; tersten söyleyecek olursak, *sosyalist ülkelerin başarısızlık veya hatâları karşısında, hah, bunların "sosyalizm-dışı" olduklarını savunmanın yeni gerekçelerini şimşek hızıyla bulabiliriz diye ellerimizi ovuşturmaya değil, üzülmeye, üzülebilmeye ihtiyacımız vardır.*

Müdahalecilikten Ayrılış ve Demokratikleşme

1968'de Çekoslovakya'nın işgalini izleyen bir-iki yıl içinde tamamen yitirdiğimiz bu perspektifi, bu duyguyu yeniden kazanmayı, bugün hangi olaylar mümkün kılıyor? *Saçak* dergisinde uzun uzadıya yazdım, biliyorsunuz - benim sosyalist ülkelerde olup bitenlere "mükemmel midir, bizim sosyalizm projemize uygun mudur?" diye maksimalist bir yaklaşımın değil, minimalist (asgarici) bir yaklaşımım var: Kanımca *glasnost* ve *perestroyka*, Marksizm-içi düzeltme hareketleridir, Marksist teoriye referans yoluyla çıkış arayan hareketlerdir ve bunların SSCB'de iktidara gelebilmiş olmaları, SBKP'nin Marksizm yelpazesi içinde bir parti olduğunu, Sovyetler Birliği'nin sosyalizm yelpazesi içinde bir siyasi sisteme (her şeye rağmen) sahip olduğunu kanıtlıyor.

Çünkü birincisi, Sovyetler Birliği dışta hegemonyacılıktan vazgeçmiş; Afganistan'dan çekilmenin, Doğu Avrupa'da Macaristan ve Çekoslovakya'dan çıkmayı genel bir "tek taraflı kuvvet indirimi" formülü içine yerleştirmenin, Vietnam'ı da Kamboçya'dan çekilme konusunda ikna etmeye çalışmanın yanısıra, başka ülke ve partilerin içişlerine karışmasının *teorik düzeyde bir ilk özeleştirisini* de yapmıştır. Tekrar ediyorum: Sovyet yönetiminin bu konuda hiçbir ilkesel ve teorik özeleştiri yapmadığı iddiası, doğru değildir - çoğulcu, merkezsiz, eşitlik üzerine kurulu, partiler arasında ikili görüşmelerde karşılıklı fikir alışverişinden ibaret bir enternasyonalizmin gerekliliği tezi de; genel olarak dış politikada (sadece kendini savunmak dışında) kuvvete başvurmanın yanlışlığı ve sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde dahi (aynen, farklı sosyal sistemlere sahip ülkeler arasında sözkonusu olduğu gibi) birbirinin içişlerine karışılamazlığın mutlaklığı tezi de, Gorbaçov'un SBKP 27. Kongresi Raporunda olsun, Sovyet-Yugoslav Ortak Bildirisinde olsun, 19. Parti Konferansı Tezleri ve diğer belgelerinde olsun, esaslı surette savunulmuş, vurgulanmış bulunuyor.

(Ayrıca kendimiz sözkonusu olduğumuzda, habire "pratikte özeleştiri yaptığımızı" vurgulayan veya 1980-öncesi hatâlarımızı bir "baş çelişme tesbiti yanlışlığı"na indirgeyebilen bir hareket olarak, başkalarının düzeltme ve özeleştiri girişimleri konusunda çok insafsız, adetâ çifte standartlı olmamamız da lâzımdır.)

Sovyetler Birliği, ikinci olarak iç pratiklerinde, parti hayatında ve toplum hayatında büyük bir demokratikleşme mecrasına girmiş bulunmaktadır. Hangi birini sayalım? Basından sansür tamamen kalkmış; Ceza Yasasının "anti-Sovyet propaganda"nın kapsamını alabildiğine geniş tutan eski hükümleri değiştirilmiş; mahkemelerin geçmişte hep Devleti haklı, sanıkları ise "aksi ispatlanmadıkça suçlu" farzetmelerinin, Vişinsky'den başlayarak, eleştirilmedik yanı bırakılmamış; büyük bir "tarihten hesap sorma" kampanyasıyla, en ünlüsünden en ünsüzüne kadar yüzbinlerce insanın itibarı iade edilmiş ve toplumun vicdanı gönül rahatlığına kavuşturulmuş; KGB ve ordu dahi özel muafiyetleri kaldırılarak halk ve basın önünde eleştiriye karşı saydam kılınmış; kırk binin üzerinde özerk kitle ve taban örgütü mantar gibi bitivermiş; her yerde seçilmiş organların daimi aygıtlar üzerinde egemenliği ile çok adaylı, gizli oya dayalı seçimler ilkesi gündeme getirilmiş; "oybirliği" ile kibirlenen bir monolitik görüntünün yerini, parti toplantıları tutanaklarının basında yayınlanır olmasıyla birlikte, ateşli, spontane tartışmalarla dolu, zaman zaman da hayli fırtınalı bir çokseslilik almış; insanlar, neyle suçlanabilecekleri konusunda herhangi bir endişe duymadan fikir söylemeye başlamışlar; hattâ öyle ki, parti merkez organı *Pravda*'da, öndegelen bazı teorisyenlerin, "Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını" öne süren yazıları, tam sayfa yayınlanmıştır (bu son olayı, sadece "bakın işte, kendileri bile sosyalist olmadıklarını söylüyorlar" havasıyla sırf kendimize yontmaya çalışmak, biraz yüzeysel olmuyor mu?). Bütün bunları özetlemenin basit bir yolu vardır: Sovyet modeli, yıllar yılı "proletarya diktatörlüğü"nü vurguladıkça ve "halka demokrasi"nin "işçi sınıfı iktidarı" ilkesinin otomatik sonucu olacağını savundukça, pratikte sosyalist kitlesel demokrasiyi öldürmüş, demokrasi açısından sosyalizmi kapitalizmin gerisine düşürmüştü. Şimdi ise bu ülkeler, demokrasiyi, halk için demokrasiyi, kitlesel demokrasiyi adım adım yeniden keşfediyorlar. Kusursuz mudur, bu demokrasi? Hayır. Hâlâ aksayan, emekçi insiyatifini körelten yanları yok mudur? Vardır, kuşkusuz. Bürokrasi, mevzilerinde direnmiyor mu? Hem de inatla direndiğini, en başta Gorbaçov söylüyor. Ama geçmişe, Stalin'den başlayarak Brejnev'e kadar yaşananlara kıyasla, çok büyük adımların atıldığı ortadadır. Gene basit bir kıstas getireceğim: Sovyet toplumu bu yeni demokrasiye öyle sarılmış ve kısa zamanda o kadar "konuşan bir toplum" haline gelmiştir ki, kanımca,

bürokrasinin ve ordunun bazı kesimleri isteseler bile, Sovyet devletinin eskisi gibi dışa karşı müdahalecilik platformuna tekrar çıkmasına imkân yoktur - iç demokrasi, hegemonyacı tasavvurların önünde bir barikat oluşturmaktadır.

İki Ana İlke, İki Nirengi Noktası

Her türlü yapay "sınıf tahlili"nden önce düşünülmesi, üzerinde durulması gereken bu olguların dökümünü, daha fazla uzatmayacağım... Sovyetler Birliği'ndeki *glasnost* ve *perestroyka* süreci ile bunun diğer Doğu Avrupa ülkelerine yansımaları, bize şu iki nirengi noktasını veriyor: Bir kere, sosyalist ülkelerde her şeyin kusursuz olduğu, hattâ eleştirilerin "sosyalizm düşmanlığı"ndan, "faşistlik"ten, "CIA ajanlığı"ndan kaynaklanıyor olması gerektiği teorileri olsun; şimdiki cereyanın geçmişte zaten mükemmel biçimde mevcut bir "sosyalist demokrasi"nin "daha da mükemmelleştirilmesi"ni ifade ettiği iddiası olsun, artık savunulamaz. Diğer yandan, bu ülkeleri kendi kendilerini düzeltemez, kendi içlerinden kapsamlı demokratik reform hareketleri çıkartamaz ve hegemonyacılıktan vazgeçemez bir noktaya gelmiş gibi düşünmenin ve tamamen düşman safında, kapitalizm safında saymanın yanlışlığı da ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle, düşünce alanımızın bir kenarını, bu ülkelerin sosyalizm-içi olduğu nosyonuyla tutmalıyız. Bu alanın diğer kenarına ise, bağımsızlık, kendi kafamızla düşünmek, eleştiricilik, her zaman daha geniş ve daha daha geniş emekçi insiyatiflerinin yanında olmak, Gorbaçov'u ve bugünkü reformları da olmuş bitmiş, tamamlanmış bir süreç olarak görmemek, bu açıdan daima daha alttan gelebilecek dalgalara zihnimizi açık tutmak (ama Sovyetler Birliği'ni sosyalist saymayı, Eski Teori'mizden türetilen bir model çerçevesinde, böyle "alttan gelecek dalga"ların "sistemi yıkması" ve "yeni bir siyasi devrim"i gerçekleştirmesi koşuluna bağlamamak) anlayışlarını yerleştirelim. Bu iki temel tutamak noktası arasında, sözkonusu ülkeleri öteden beri sosyalizm-içi görmüş akımlarla (ki bunlar, Türkiye Solunun büyük kısmıdır) ve bu kategori içinde, geçmişte SSCB'nin çizgisinde oldukları için bizim sosyalist saymadığımız Türkiye sosyalistleri ile de, düzgün, dostça diyaloglar sürdürebiliriz ve sürdürmeliyiz sanıyorum.

Üstelik, böyle bir tavır boynumuzun borcudur da bir bakıma; çünkü sosyalizm sorunlarına geçmişteki farklı yaklaşımlar içinde, esas olarak "ara akımlar", yani Dev-Yol, Kurtuluş, vb. gibi, Sovyetler Birliği'nin belli *iç ve dış politikalarına* karşı çıkan, ancak sosyo-ekonomik bir "geri dönüş" tezini reddeden ve Sovyetleri "sosyal-emperyalist" diye tamamen karşıya almayı yanlış bulan akımlar, bu noktada

enikonu haklı çıkmışlardır. Soldaki ayrılıkların diğer meseleleri açısından, başkalarının (bu arada bizim) daha güçlü yanlarımız olmuş olabilir; ama Sovyetler Birliği konusunda "ara akım"ların aklıselimi haklı çıkmıştır ve bunu açıkyüreklilikle tesbit etmek zorundayız. Gerçeğin icabı olması bir yana, böyle bir tutum, Türkiye sosyalistlerinin *bütün* kesimleri ile, özel Eski Teori'sinin ayırdedici, ayrı bir varlığa temel teşkil edici ucunu değiştirmiş, bu konuda net ve dürüst davranmış bir akım olarak konuşmamızı sağlayacaktır.

Programdaki Gelişme İle, Alışkanlıkların ve Muhafazakâr Reaksiyonun Çelişkisi

Peki, Solun geniş kesimlerine böyle bir işaret verebilmek açısından, bizim bugünkü durumumuz nedir? Aslında Sosyalist Parti'nin programı, hepimizin bildiği gibi, herhangi bir ülkeyi veya ülkeleri sosyalizm-dışı saymıyor; sadece, sosyalizm adına da yapılsa, her türlü işgal ve müdahaleye karşı çıkıyor ve karşı çıkmayı zorunlu kılıyor. Bu, hem haklı ve doğru, hem de ölçülüdür; bu açıdan Program, hiç kuşkusuz geçmiş perspektiflerimize kıyasla bir ilerlemeyi ifade ediyor.

Ancak şu da bir gerçektir ki, Programın bu tavrı pragmatik kalmakta, politik bir tutum düzeyinde kalmakta, yeryüzünde geniş ama lekeli bir sosyalizm alanının varlığının kabulü zeminine oturmamaktadır. Sosyalist ülkeler var mıdır, yok mudur, hangileridir-- pek belli değildir bu. Onlarla herhangi bir şeyi paylaşıp paylaşmadığımız belli değildir. Tecrübelerinin bizim için bir referans noktası olmaya devam edip etmediği belli değildir. Dahası, bu pragmatik belirsizliğin ardında, fiiliyatta, eski "modern revizyonizm", "Kruşçevci karşı-devrim" ve "Sovyet sosyal-emperyalizmi" teorilerimiz olsun, bunlardan Solun diğer kesimlerine karşı türetilen önyargılar olsun, hâlâ yaygın bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Böyle bir (düşmanca) alışkanlıklar katmanının gücü, her şey bir yana, "eleştiri"lerimizin hışmını ve haşinliğini bir türlü ayarlayamayışımızda; bir geçiş sürecinde pek tabii devam edegelen olumsuzluklara sarılışımızın kolaylığında ve meselâ bazı Sovyet yayın organlarında Polonya'daki grevlere karşı bir tavra rastlar rastlamaz, "tamam, bitmiştir bu iş, Doğu Avrupa işçi sınıflarının yolunu kimin tıkadığı anlaşılmıştır" fetvasını bastırıp (aksi yöndeki olgular üzerinde, en basiti, Gorbaçov'un en hararetli destekçisinin Solidarnosc Sendikası olması üzerinde hiç düşünmeksizin) rahatlamaya çalışmamızda; keza, Türkiye Solunun görece Sovyetlere yakın kesimini hırpalamak için bazan adetâ fırsat kollayışımızda, tekrar tekrar ortaya çıkıyor.

"Gorbaçov-Deng Ekseni"ne Karşı Savaş

Ancak son zamanlarda, bu tür içgüdüsel sertliklerin de ötesinde bir muhafazakâr reaksiyon sözkonusudur artık: bırakalım, Programın belirsizliğinin, Sovyetler Birliği'nin sosyalizm-içi olduğunu görmek yönünde bir gelişme ile yerini daha fazla netliğe bırakmasını; bazı arkadaşlar, "Gorbaçov'un niteliğinin nihayet kesin olarak anlaşıldığı", Sovyetler Birliği'ndeki reformların "devrimden vazgeçmek, Amerikan emperyalizmine teslimiyet ve klasik kapitalizme entegrasyon" demek olduğunun "açığa çıktığı" iddiasını hızla yaygınlaştırıyorlar.

Bu yöndeki gelişme, çok tuhaftır doğrusu: SSCB'deki dört yıllık dönüşüm sürecinin getirdiği tüm olumluluklar, toplumun ve partinin demokratikleşmesi, hegemonyacılıktan vazgeçme açısından sağlanan kazanımlar, ayrıca dünya çapında sosyalizmin itibarının restorasyonu ve yeniden halklara sevdirilmesi yönünde atılan adımlar, örneğin SSCB'nin ABD'ye karşı silahlanma yarışından vazgeçmesi ve Soğuk Savaş isterisinin ortadan kalkmasını sağlaması, bütün bunların tek tek ülkelerde sosyalist, Marksist muhalefet hareketlerinin gelişmesi açısından objektif olarak sağladığı olanaklar zerrece tahlil edilmeksizin,

(a)Gorbaçov, Birleşmiş Milletler konuşmasında söylediği *iddia edilen* "devrimler çağı sona ermiştir", "sosyalizm ve kapitalizm buluşmaya doğru gitmektedir", "emperyalizm diye bir şey kalmamıştır" formüllerine indirgenmiş (üstelik bu ifadeler, sanki gerçek alıntılarmış gibi, tırnak içinde de yazılıyorlar);

(b) bu indirgeme, bir zamanların "Kruşçevci ideolojik karşı-devrim"inin, ÇKP'nin "üç barış, iki bütün teorisi" dediği tezlerine benzetilen bir "Gorbaçovcu ideolojik karşı-devrim"in "üç inkâr teorisi" tarzında özetlenmiş;

(c) buradan tekrar, Sovyetler Birliği'nin aslında sosyalist filân olmadığı iddiası, dahası, "Kruşçev revizyonizmi"nin uzantısı "Gorbaçov reformculuğu"nun Türkiye'deki takipçilerine karşı şimdiden bir saflaşmaya girilmesi önerisi çıkarsanmıştır. Bütün bunlar bildiğimiz gibi, Doğu Perinçek tarafından önce *2000'e Doğru* dergisinin bazı başyazılarında ortaya atılmıştır; Sovyetler Birliği'ni sosyalizm-içi kabul etmişlikten gelebilecek iknacı bir üslüpla veya bazı sorular sormak şeklinde de değil, SSCB'yi ve hattâ Mao-sonrası Çin'i karşı safta gören, antagonist bir tutumla, şimşek hızıyla bir "revizyonizm" tesbiti yapılmış ve "Gorbaçov-Deng ekseni"ne karşı ("kişilikli tutum" diye) düpedüz savaş açılmış bulunmaktadır.

Aynı Zamanda, Stalin Savunusunda Katılaşma

Nihayet, Doğu Perinçek'in *Saçak* dergisindeki "Düzleyici Stalin, Bekçi Brejnev" yazısından da apaçık görülüyor ki, Gorbaçov'un ideolojik bakımdan baş hedef haline getirilmesine, Stalinizmin eleştirilmesinde önemli *gerileyişler* eşlik ediyor; buna bağlı olarak, çok çeşitli münasebetlerle, hep Stalin döneminin başarıları vurgulanmakta, Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov reformlarına yol açan tıkanmaları ise tamamen Stalin/Komintern döneminden koparılmakta ve kökenleri itibariyle Kruşçev-Brejnev ile sınırlanmaya çalışılmakta, nitekim Sovyet toplumunun 1950'lerden sonraki bir gelişme içinde "antagonist sınıflara bölünmesi"nden bir "kesinlik" gibi söz edilmektedir.

Kısacası, gerek Kruşçev'den Gorbaçov'a uzandırılmak istenen "revizyonizm" çizgileriyle, gerekse SSCB'deki ve Sovyet modelini izleyen diğer sosyalist ülkelerdeki bürokratlaşma ve katmanlaşmanın Stalin döneminden tecritli olarak ele alınmasıyla, adı konmasa bile bütün unsurlarıyla "Kruşçevci karşı-devrim" tezi tekrar karşımızdadır. Demek ki, Sol'da Durum Tahlili ve Birlik Süreci bölümünde yaptığımız, muhafazakâr arkadaşlarımızın "geçmişte yaşamaya devam ettikleri" tesbiti, tamamen gerçeklere dayanıyor.

Ve muhafazakâr reaksiyonun eleştirilmesinde ilk adım da, sözümona (sadece) Kruşçev ve Brejnev ile gelişen bir "sınıflaşma" tezinin tersine, sosyalist ülkelerin yaşadığı tıkanma ve problemlerin esas olarak (genel bir deyimle) Stalinizmden kaynaklandığının ve *bunun artık bütün dünyanın gözünde kesinlik kazandığının* vurgulanması olmaktadır.

Geri Bir Ülkede Aşırı Zorlayıcı İnşa ve Bir "Güvenlik" Saplantısı

Bu noktada hemen belirtelim ki, bugün doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nde, *glasnost*'çular tarafından yapılan Stalinizm eleştirisi, hem Kruşçev'in 1956'daki ilkel ve ham, daha ziyade kişisel düzeyde kalan açıklama çabalarını çok aşmış, hem de, ilginçtir, bizim bu muhafazakâr reaksiyon öncesinde yıllar boyu olgunlaştırdığımız anlayışlar çerçevesinde çok kolay anlaşılabilir bir nitelik kazanmıştır. Kısacası, Gorbaçov'un tarihsel izahıyla bizimkisi arasındaki paralellik, şaşırtıcı boyutlardadır.

Problemin özü şudur: Geri bir ülkede, emperyalist zincirin zayıf bir halkasında yarılması sonucu gerçekleşen bir devrim, gelişmiş kapitalizmin genel kuşatması ve ambargosu (veya yalnızlık) koşullarında, üstelik Faşizmin ve Nazizmin tehditkâr biçimde yükseldiği bir

ortamda, yaşayabilmek için ülkenin üretici güçlerinin hızla geliştirilmesi problemiyle yüzyüze gelmiştir. Bu, aslında "ilk" olmasıyla ve bu açıdan kaçınılmazlaşan tecrübesizlik hatâlarıyla (en başta, klasik Marksizmin gelişmiş kapitalizmden sosyalizme geçiş varsayımı bazında türetilmiş bazı reçetelerine sadakat problemiyle) de birleşince, varolan fikri ve idari kapasitelerin konsantre edildiği büyük bir bürokratik aygıtın inşası; bu aygıt aracılığıyla yukarıdan aşağı muazzam bir merkezi disiplin ve cebir uygulanması; bu sayede, tarımda aşırı zorlayıcı bir kollektivizasyonun ve aynı anda aşırı hızlı bir sanayileşmenin (üstelik, ağır sanayiye aşırı önem veren ve halkın refahını küçümseyen, birikim fonları ile tüketim fonları arasındaki dengeyi de birincisi lehine bozan bir sanayileşmenin), aşırı geniş ve merkezi bir devlet mülkiyeti aracılığıyla gerçekleştirilmesi, kalkınma çizgisi olarak benimsenmiştir. Başka bir deyişle, sosyalizmin ekonomik inşasında, üretici güçlerin gelişme düzeyi ve halkın kültür düzeyi itibarıyla emekçilerin gönüllü olarak kabul edebileceği mülkiyet ve muhasebe biçimlerine kıyasla, kitle çizgisinden "sol"a doğru, zorlamacılığa doğru bir savruluş, bir hızlandırma ve aşırı merkeziyet savruluşu meydana gelmiştir. Belki tarihsel bakımdan kaçınılmaz olduğu söylenebilecek bu zorlamayı uygulama çabası ise, parti ve devlet yönetiminin daha da fazla tabandan kopması; üretici güçlerin lokomotifi rolünü oynayabilmek için habire merkezi disiplin ve yukarıdan aşağı cebir uyguladıkça kitlesel demokrasiyi parti tabanında ve toplumda söndürmesi sonucunu doğurmuştur.

İçerideki bu bürokratik katılaşma ve katmanlaşmaya, dışarıda eşlik eden ise, Komintern döneminin "dünya partisi" ve "dünya devriminin merkezi Sovyetler Birliği" anlayışlarının, kapitalizmin göreli bir istikrara kavuştuğu, sosyalizmin ise "tek ülke"de savunmaya çekildiği koşullardaki özgül uygulama biçimleridir: bu çerçevede, sözkonusu "dünya partisi"nin görevi, hep, "dünya devriminin merkezi"ni "korumak" olmuş; böylece bir kere tek tek ülkelerin partilerine "merkez"den müdahale metot olarak yerleştiği gibi, muhteva olarak da başka ülkelerdeki sınıf mücadelesi -özgül koşulları, düzeyi, potansiyeli ne olursa olsun- hep Sovyet devletinin dış politika hedeflerine (o günkü somut durumda, savunmaya dönük hedeflere) tâbi kılınmıştır.

Sosyalist Blok ve "Sınıf Mücadelesinin Uluslararasılaşması"

Bu noktadan İkinci Dünya Savaşı sonrasına geçiş ise, birinci olarak, Sovyet ordularının kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde, "sosyalizm, doğru sosyalizm ve biricik sosyalizm" diye, "Ekim Devriminin

yolu" diye Stalinizmin taklit edilmesiyle örülüdür; bunun sonucunda, işbu Sovyet modelinin yaygınlık kazandığı bir sosyalist blok ortaya çıkmıştır. Bu geçişte, ikinci olarak, Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği açısından kendi etrafında bir dış güvenlik kuşağı olarak görülmüş; dolayısıyla Sovyet modelinden ayrılma yönündeki herhangi bir eğilim, sosyalist bloka ve bizzat SSCB'ye yönelik bir tehdit olarak yorumlanmıştır. Diğer yandan üçüncü olarak, böyle bir sosyalist blokun varlığının uluslararası ilişkilerde bir değişikliği, emperyalizme karşı bir denge ve fren unsurunu ifade ettiği görüşü, ülkeler-arası mekânda bu sosyalist blokun "sınıf mücadelesi"ni devlet aracılığıyla, devlet politikası ve gücü aracılığıyla yürüteceği anlamına gelen "sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması" teorisine dönüşmüştür. Blok içindeki 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya müdahaleleri olsun, Vietnam'ın Kamboçya'ya ve gene Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girişi olsun, Afrika'nın güneyindeki ülkelere Küba askerlerinin gönderil- mesi olsun, hep, bu "sınıf mücadelesinin uluslararasılaştırılması" teorisi çerçevesinde gerçekleştirilmiş; hattâ sözkonusu devlet politikası, günümüzde emperyalizme karşı mücadelenin esas biçimi gibi görülmüştür.

İşte, daha çok iç pratikleri (aşırı devletçi, bürokratik bir merkezi planlama ile yönetilen ekonomisi; keza devletçi otoritarizmi, demokrasiden yoksunluğu; bütün bunlara bağlı yeni katmanlaşmaları) itibarıyla 1950'lerden itibaren tıkanmaya başlayan; dünya tahlilindeki ve dış politikadaki tıkanması ise, yukarıda anlattığımız sosyalist blok oluşumu nedeniyle, esas 1970'lerde ve 1980'lerde başgösteren Sovyet modeli, budur. Dikkat edin: 1950'lerin ikinci yarısında ve 1960'ların başlarında, faraza Kruşçev'in getirdiği ve "sosyalizmden saptığı" öne sürülen bazı yeni politikalar yüzünden tıkanmış değildir bu model; keza, Brejnev de Stalinizmden miras politika ve uygulamalar demetinde farklı bir şey yaptığı için tıkanmış değildir. Burada esas olan, ekonomide, ülke içindeki siyasi sistemde, dış politikada, hep devamlılıktır; simge mi ararsınız? Suslov'ların, Gromiko'ların, Stalin'den Kruşçev'e, Kruşçev'den Brejnev'e, nerdeyse 30-40 yıllık devamlılıklarıdır. Bunlar önemlidir; çünkü "dünya devriminin merkezi Sovyetler Birliği" teorisini "sosyalist blokun eylemiyle sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması" teorisine taşıyanlar, bunlardır. Ve sistemin bütün iç ve dış pratikleri, Brejnev işte bu modele sımsıkı sarılıp bir yirmi yıl boyunca bekçiliğini yaptığı içindir ki, 1980'lerin ilk yarısında iyiden iyiye çıkmaza saplanmıştır.

Tekrar edeyim: yukarıdaki tahlil, kimin tahlilidir? Hem, bizim Gorbaçov çıkagelmeden önceki kendi tahlilimizdir, birçok bakımdan; hem de bugünkü Sovyet yönetiminin kendi tarihsel açıklamasıdır. Dahası, bugün aşağı yukarı evrensel bir tahlildir. Demek, çok farklı kö-

kenlerden gelen Sovyet tarihi tahlilleri, bir noktada buluşmuşlardır. Ve böyle bir tahlil, sosyalist ülkelerin sorunlarının kaynağını anlamak bakımından; dolayısıyla, bugün *hangi* noktalarda oluşmuş tıkanmaların *nasıl* aşılmasına çalışıldığını anlamak bakımından zorunludur. Marksizm, somut şartların somut tahlilidir, bunun tarihsel bir analiz içinde yapılmasıdır; yoksa, kafadan soyut model uydurmak değildir. Sosyalist ülkelerdeki reform denemeleri, bizim kafamızda mevcut olabilecek, mutlak "sosyalizm" ve "kapitalizm" modelleri çerçevesinde değil, bu ülkelerin hangi tıkanmadan çıkmaya çalıştıklarına oranlandığında, anlamlıdırlar. Bu, unutulmamalıdır.

"Sınıflaşma"... ve Nazım, Brecht, Wajda

Partinin izlediği politikalar düzlemini bırakıp, şimdi gelelim, doğrudan doğruya toplumun bünyesine, "sınıflaşma" denilen sürece.... Bu tartışmanın amaçları açısından, "antagonist sınıf"ların teşekkül ettiğinin "herkesçe bilindiği"yolundaki, *hiçbir* sosyolojik araştırma ve bulgu ile desteklenmeyen iddiaları da, "sınıf" terim-kavramının anlamını ve zümre veya katman gibi başka olgularla arasındaki farkı irdelemeyi de bir yana bırakıp, sadece, (bence tamamlanmamış) bir süreç olarak "sınıflaşma" ile Stalin dönemi arasındaki bağlantıyı ele alacağım.

Çok uzatmadan, bugüne kadarki bilgi dağarcığımızda olan üç çarpıcı örnekle anlatmak istiyorum bu bağlantıyı. Birincisi, Nazım Hikmet'in tanıklığı. Biz geçmişte önemli bir iş yaptık; Nazim'ın *İvan İvanoviç Gerçekten Yaşadı mı?* piyesini yayınladık ve Sovyetler Birliği'nde sahneden kaldırılışının öyküsüyle birlikte, bütün Türkiye sosyalistlerinin tartışmasına açtık. SSCB'nin eleştirilmesi konusunda esas olarak tabuların hüküm sürdüğü bir dönemde, bu ülkedeki katmanlaşmanın, demokrasinin boğulmasının, parti ve devlet aygıtı içinden bürokratik bir yönetici zümrenin türeyişinin Nâzım'daki yansımalarını hatırlatmak, kuşkusuz çok anlamlıydı. Ama aynı derecede anlamlı şu ikinci soruyu, biz kendimize sormalıydık ve sormadık: acaba Nâzım Hikmet, Kruşçev ile birlikte türeyen bir "yeni sınıf"tan mı söz ediyordu, yoksa Stalin döneminin bürokratlaşmasını mı eleştiriyordu, bu kitapta? Bunun cevabı, son derece açıktır aslında: Nâzım Hikmet, Kruşçev döneminin getirdiği kısmi ferahlamadan yararlanarak, "İvan İvanoviç"i *geçmişi* eleştirmek için yazdı ve 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında, 1951-52 TKP tevkifatından geriye kalan bütün eski sosyalistler de bunu pekâlâ biliyor, İvan İvanoviç tipinin şahsında Stalin'i tartışıyorlardı! Kitap bu gözle tekrar okunduğunda, bu basit gerçek insanı çarpmaktadır ve esasen, yazıldığı tarihin erkenliği itiba-

riyle de, hedef tahtasında Stalinizmin bürokratik mirasından başka bir şey olamazdı.

İkinci olarak, aynı doğrultuda, Brecht'in tanıklığı. 1980'lerin hemen başlarında, Polonya konusunda TGS'nin İstanbul şubesinin düzenlediği bir açıkoturumda, Brecht'in halka yabancılaşmış buyrukçuları hicveden bir şiirini okudum ben: Doğu Alman Yazarlar Birliği'nin sekreteri "Halk, yönetimin güvenini kaybetmiştir...." diyesiymiş de, Brecht cevap veriyor ona: "Yönetim, halkı feshetsin/ve kendine yeni bir halk seçsin o zaman!" (*Saçak* dergisinin ilk sayılarından birinde, bu konuşmam ve şiir mevcut, sanıyorum.) Çok güzel de; Yazarlar Birliği sekreterinin ödünü patlatan kitle gösterileri 1950'lerin hemen başlarında meydana geldiğine, Brecht de bu şiiri sanırım 1953'te yazdığına göre, "halkı feshetmesi" tavsiye edilen yönetim, hangi dönemde, hangi politikalarla oluşmuştu? Doğu Perinçek'in haklı olarak "devletin tanrılaştırılması" dediği olay, sosyalizmde hangi dönemin ürünüydü acaba?

Üçüncü olarak, gene aynı doğrultuda, Wajda'nın tanıklığı. Ünlü film yönetmeni Wajda; unutmayalım, Polonya işçi ayaklanmasının ve Dayanışma Sendikasının destekçisi, savunucusu Wajda; Lech Walesa'dan hareketle *Demir Adam* filmini yaptığı için ülkemizde 1980'lerin başlarında bazı Sovyet taraftarlarının hiç hoşlanmadıkları, bizim ise göklere çıkardığımız Wajda.... Bu sanatçının Polonya toplumuna ve tarihe bakışı, örneğin, ülkesinin işçilerinin "Kruşçev revizyonizmi" ürünü bir "yeni burjuvazi"ye karşı mı, yoksa Stalinizmden türeyip gelmiş bir Sovyet modelinin bürokratik despotizmine karşı mı başkaldırdığı sorusuna, ışık tutar elbet. *Demir Adam*'dan önceki *Mermer Adam*'a da bir bakalım, o zaman: Stakhanovist "örnek işçi"ler var, o filmde, tamamen devletçi bir ekonomik sistem içinde, Taylorizm-benzeri uygulamalarla üretim normlarını yükseltmek için deli gibi çalışan; bir de normal işçiler var, sınıfın gövdesi var, bu "emek kahramanları"ndan nefret eden ve ellerinin altına kızgın tuğlalar yerleştirerek sabote eden onları. Sonra, mermer heykelleri dikilegelmiş bu Polonyalı Stakhanovistin uyanışı ve sınıfının bağrına dönüşü, bu yüzden de devlet ile çatışması ve güvenlik organlarınca bir süre ortadan yokedilişi var.... Hangi dönemde, ne gibi politikaların, işçileri iktidara, üretime, kendi hayatları üzerinde özdenetime yabancılaştırdığı, apaçık ortada. Bugün Polonya işçilerinin, hangi mirasa karşı ayaklandığı da.

Geçmişteki Stalin Eleştirimiz Yetersizdir

Doğrudur: biz 1980'den önce de Stalin'i eleştirdik ve bu konuda Türkiye Solunda belki ilk olduk. Şüphesiz bu, önemli bir tarihi kaza-

nımdır. Ama şunları unutmamak gerekir: bir kere, sırf geri bir ülkedeki iktidar partisinin pratikleri ve politikaları olarak dahi 1980 öncesinde Stalinizme yaptığımız eleştiri yeterli değildir ve meselenin gerçek boyutlarını yakalayabilmekten uzaktır; o zamanlar "geri dönüş" dediğimiz sorun ile Stalin dönemi arasındaki içsel bağlantıyı kurabilmekten uzaktır.

Ayrıca, Stalinizm geri ülkelerde sadece ve sadece bir iktidar olgusu, bir iktidar fenomeni de değildir. Stalinizmin başlıbaşına diyalektiğe ve tarihsel materyalizme bakışta mekaniklikleri vardır; ekonomi politik açısından problemleri vardır, bunların da ötesinde, beraberinde getirmiş olduğu yekpare parti anlayışı, kişisel liderlik, halk içinde olması gereken çelişmelerin düşmanca ele alınması gibi meseleler, azgelişmiş ülkelerde muhalefette olan partilerde pekâlâ görülmektedirler. Bütün bunlar, bizim geçmiş ve bugünkü pratiğimizin de, üslübumuzun da, siyasi mücadele anlayışımızın ve söylemimizin de, aramızdaki fikir ayrılıklarına yaklaşımımızın da, genel olarak siyasi kültürümüzün de birer parçasıdırlar ve dolayısıyla, bugün sağcı bir rüzgâr var diye Stalin eleştirisinden vazgeçmek değil, tam tersine, Stalinist deformasyonları bertaraf ederek daha iyi sosyalistler, daha iyi devrimciler haline gelmek gerekir.

Ekonomik Deneyleri de, Bürokratik Devletçiliğin Tıkanmasıyla Mukayese İçinde Anlamak Gerekir

Stalin sorunundan sosyalist ülkelerin bugününe bakışımız, şu boyutu da içeriyor: bugün sosyalist ekonomilerde yapılan inşa çizgisi tartışmalarının ve deneylerin yönü, bir boşlukta ve soyut olarak değil, ancak bu ülkelerin geçmişte yaşadıklarına kıyaslama yoluyla incelenebilir ve anlaşılabilir. Halen sosyalist ülkelerde, "piyasa sosyalizmi" veya "sosyalist meta ekonomisi" türü genel kavramlar çerçevesinde çeşitli deneyler yaşanıyor. Çünkü bugün bu ülkelerin meselesi, geçmişin aşırı merkeziyetçi devletçiliğini, bürokratik planlamacılığını kırmaktır - 1950'lerden başlayarak gitgide belirginleşen bir şekilde, sosyo-ekonomik gelişme bu yüzden tıkanmış bulunuyor *ve eski çizgiye dönmek artık olanaksızdır.* Esasen, bir tesadüf sonucu değil, hep birden "revizyonist"leşmeye karar verdiklerinden de değil, bir tarihsel zorunluluk olarak bütün sosyalist ülkelerde, sosyalist meta ekonomisinin kapsamının genişletilmesi doğrultusunda ekonomik reformlar gündeme geliyor. Şimdi, burada iki mesele var. Birincisi, geneldir: "Sosyalist meta ekonomisi" kavramının anahatlarıyla doğru olduğunu; sosyalizmin çok uzun bir tarihsel dönemi kapsadığını ve bu dönem boyunca sosyalist toplumun, esas olarak, Marksist bir parti tarafından, sosyalist

bir siyasi sistem çerçevesinde idare edilen, doruk noktaları üzerinde planlamanın denetimi kurulan bir meta ekonomisi toplumu olmak zorunda olduğu, tecrübeyle ispatlanmıştır. Keza, bireysel kapitalist mülkiyet kadar devlet mülkiyetinin de emekçilerin üretim araçları ve sürecine yabancılaşması sonucunu doğurabileceği görülmüş ve bu temelde, emekçi topluluklarının yerel ölçekli kollektif mülkiyetinin biçimleri yönündeki arayışlar, geçici bir ricat olarak değil, Marks'ın bazı öngörüleri doğrultusunda, belki de sosyalist mülkiyetin olgun ve kalıcı biçimlerine bir gidiş olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Esasen bizim bugün oluşturduğumuz yeni platformun açıkça öngördüğü "karma ekonomi" anlayışı da, bu yöndeki gelişmeyi farkedişimizin bir ürünüdür. Onun için bir kere, bu deneylere genel olarak "revizyonizm" gözüyle bakmaktan vazgeçmeliyiz.

Öte yandan ve daha somuta inersek, bu sosyalist meta ekonomisi deneyleri aşırı noktalara gidemez mi? Pekâlâ gidebilir ve benim kanımca gitmektedirler de. Bürokratik devletçiliği, aşırı merkezi planlamacılığı kırma arayışı içinde olan sosyalist ülkelerde, piyasa ekonomisine geçişte aşırılıklar, savrulmalar olacaktır ve olmaktadır. Bunda, yıllar yılı "piyasasız" yaşadıktan sonra, piyasaların kontrolü konusunda belli bir tecrübesizliğin ve devletçiliğe naif inancın yerini alan ters yönde bir naifliğin de payı vardır. Ancak bir kere unutmayalım ki, o ülkelerin "içinde" olmadan, yani üretici güçlerin somut düzeyine ve halkın siyasi bilinç ve kültür düzeyine tam olarak neyin uygun düştüğünü birinci elden, yaşayarak görüp anlamadan, uzaktan tahminlerle neyin "aşırılık" olduğuna karar vermek dahi çok zordur - Türkiye'nin siyaset sahnesini dışarıdan anlamak ne kadar zorsa, Çin köylüsünün veya çağdaş Sovyet kalifiye işçisinin talep ve ihtiyaçlarını da dışarıdan anlamak o kadar zordur. Hele, devrim-öncesi bir toplumda mücadele vermenin zihinsel alışkanlıklarıyla, büsbütün zordur (örneğin "refah" ve "zenginlik", bizim toplumumuzda başka, bu toplumlarda başka anlamlar taşıyabilir).

İkincisi, bugünkü geçiş dönemi, Stalinizm kökenli eski Sovyet modeli sosyalizmden çıkış dönemi denemeleri boyunca, siyasi demokrasinin varlığı ve garantilenmesi, tâyin edici bir önem taşıyacaktır. Çünkü partide ve toplumda sosyalist demokrasi yaşadığı ölçüde; yani örneğin bizim kendi benimsediğimiz kanatlılık anlayışı benzeri bir şey orada yaşadığı, taban ve halk serbestçe konuşabildiği ölçüde, bu tür deneyler sonuçlarına bakarak her zaman tartışılabilecek ve aşırılıklardan dönmek mümkün olacaktır. Nitekim bakınız, Çin'de fiyat reformu, fiyatların serbest bırakılmasının derhal tarımsal üretim artışlarına ve şehir pazarlarına daha bol yiyecek maddesi sürülmesine yol açacağı gibi basit bir varsayımla başlatılmış; üretim artışları yerine hızlı enf-

lasyon başgösterince de konunun daha iyi incelenmesi ve tartışılması için durdurulmuştur - bunu mümkün kılan ise, sıfatsız-külahsız, ikide bir "çizgi mücadelesi" yaratmayan bir tartışma ve inceleme ortamıdır ve ben, bu olaya bakarak "hah işte, Deng gidecek, Maocular gelecek" gibi sonuçlara sıçramanın hiç, ama hiç gerçekçi olmadığını sanıyorum.

Sosyalizmin Her An "Geri Dönüş"le Yüzyüze Bulunduğunu Sanmayalım

Dolayısıyla, sosyalist ülkelere bakışımızda habire "revizyonizm koklamak"tan; "bak gene ne dediler, Marksist teoriye uymuyor, demek ki sosyalist değiller" şeklinde bir indirgemecilikten veya "hah, artık bu deney kapitalizmden başka bir şey değildir, nihayet terkettiler sosyalizmi" hükümcülüğünden, bir ilk tedbir olarak hayli geri çekilmek, bu anlayışlarımızda esaslı bir değişiklik yapmak zorundayız. Zaten bir yirmi yıl boyunca bu anlayış, her yerde "geri dönüş" (veya belirtisi veya başlangıcı) aramak sonucunu vermiş; insanlar sosyalist ülkelere prensip olarak kuşku ve kaygıyla, "onlar da gittiler mi, gidecekler mi" dercesine bakar olmuşlardır. Deyim yerindeyse, sosyalizm konusunda bir felaket tüccarlığı almış yürümüş; sosyalizm son derece kırılgan, direnci ve hayatiyeti olmayan, sırat köprüsü gibi daracık bir "doğru yol"dan sapıldığı anda kapitalizme dönüşüveren bir sistem gibi resmedilmiş; yeni nesiller sosyalizm konusunda bir inanç değil inançsızlık taşır duruma gelmişlerdir ve bu kadarını, sadece sosyalist ülkelerin gerçek hatâlarıyla açıklamak, kanımca olanaksızdır. Bazı arkadaşlarımız Gorbaçov'a çok kızıyorlar, gerçekten "sosyalizm ile kapitalizm buluşmaya gidiyor" dediği varsayımıyla. Bir bakıma da haklılar (öyle bir şey denmiş olsa); çünkü sosyalizm sonunda kapitalizmle buluşacaksa, ne diye sosyalizm için mücadele edelim? Bu doğru; ama "geri dönüş" de adetâ kaçınılmazlıksa, bu yaklaşım da aynı kapıya çıkmıyor mu? Sosyalizmde sebat etmek bu kadar zorsa ve/veya yeryüzünde sosyalist ülke hemen hiç kalmamışsa, o takdirde de, yaşayamayan bir sosyal sisteme insanları nasıl kazanacağız?

Nitekim bakınız, böyle bir eğilim de çıkmıştır şimdiden. Çünkü Ekim Devrimiyle gelen dalganın artık durulması ve 1930'lar kökenli Sovyet modelinin bir yerde tıkandığının anlaşılmasından sonra, bugün sosyalizmin içine girdiği yeni arayışlara biz bu mantıkla, sosyalizmi Stalinizmden türeyen Sovyet modeliyle özdeşleştirerek bu modelden her uzaklaşışı "revizyonizm" ve/veya "geri dönüş" saymak mantığıyla bakacak olursak, yeryüzünde bir sosyalizm alanının hemen hemen kalmamış olduğunu saptamamız kaçınılmazdır. (a) Tito'dan itibaren Yu-

goslavya kapitalisttir veya "kapitalizm yolu"na girmiş, nihayet de oraya varmıştır; (b) ekonomik reformları arasında pek bir fark olmadığına göre, Yugoslavya ile birlikte Macaristan, Polonya, Romanya, vb. de kapitalisttir; (c) nihayet, Deng ile birlikte Çin "kapitalizm yolu"nu tutmuş, SSCB ise Gorbaçov ile "klasik kapitalizme entegrasyon" yoluna girmiştir...Eh, ne kalıyor geriye? Geriye bir tek, bu çizgiyi uygulamayan Arnavutluk ile Kuzey Kore kalmaktadır. Başka bir deyişle, bu mantıktan geriye, Ekim Devriminden 70 yıl sonra yeryüzünde sadece 20-25 milyon insanın sosyalizm altında yaşamakta olduğu sonucu kalır.

Stalinist Model, En Geri Ülkelerde Yaşıyor

Üstelik bakın, o da nasıl bir sosyalizmdir? Ben o ülkeleri de sosyalist olarak kabul ediyorum; ama bildiğiniz gibi bunlar, yani Arnavutluk ve Kuzey Kore, ki bazı bakımlardan Romanya da bunlara ilâve edilebilir, bir kere, yeryüzündeki en büyük kişi tapınçlarının yaşadığı ülkelerdir. Varsa yoksa Enver Hoca veya şimdi Ramiz Alia, varsa yoksa Çavuşesku, varsa yoksa Kim İl Sung. Dahası, aile efradı içinden "politik varis" tâyin edilen ülkelerdir: Nitekim Kim İl Sung, oğlunu, kendinden sonraki parti genel sekreteri atamıştır, bildiğiniz gibi! Zaten bunlar aynı zamanda "nepotizm"in, dayı-yeğen kayırmacılığının, sülâle yönetimi tarzının dorukta olduğu ülkelerdir de: Bir zamanlar Enver Hoca ailesi ile daha birkaç politbüro üyesinin yakınları Arnavutluk'u yönetiyordu: Kim İl Sung'un ailesi Kuzey Kore'yi, Çavuşesku'nun ailesi Romanya'yı yönetmeye devam ediyor. Neden? Nedeni de önemlidir, bunun: başkalarına güven duyulamadığı için, kilit bakanlıklara, güvenlik servislerinin başına, vb., hep amcaları, karıları, dayıları, yeğenleri doldurmak ihtiyacı duyulmaktadır. Çünkü madalyonun diğer yüzünde, iç siyasal yaşantı alabildiğine anormaldir: bu ülkeler, sosyalist kitlesel demokrasinin en fazla ezildiği; parti ve toplum içinde liderden farklı fikir çıkmasına tahammül edilmediği; geçmişlerine bakacak olursak, bütün ideolojik tartışmaların karakolda bittiği; Arnavutluk örneğinde, kâh Liri Gega'nın, kâh Bekir Balluku'nun, kâh son olarak 30 yıllık başbakan Mehmet Şeyhu'nun "Rus casusu, Amerikan casusu, Yugoslav casusu ve de Çin casusu" olarak idam edildiği (bir rivayete göre, doğrudan doğruya politbüro toplantısında kurşunlandığı), fikir ayrılıklarının bu şekilde "çözüm"e bağlandığı ülkelerdir. Sosyalist yasallık diye bir şey yoktur; olmayınca da, "proletarya diktatörlüğü" ilkesinin bu en katı ve dogmatik yorumu, halka demokrasi tanımamaktadır.

Başka bir deyişle, bunlar aslında sosyalizmin en geri ülkeleri-

dir; sorunları gerilikten ve ilkellikten kaynaklanmakta, Stalinizm kökenli model bu ülkelerde hâlâ gerilik temelinde yaşamaktadır. Bunu da anlamak gerekir, bu olaya tarihsel bakmak gerekir. Dolayısıyla ben, bunları da yeryüzündeki sosyalizm alanı içinde görüyorum ama, şunu da kabul etmeliyiz ki, bu ülkelerin uygulamaları, bizim bugüne kadar adım adım geliştirdiğimiz, bütün parti olarak paylaştığımızı sandığım sosyalist demokrasi anlayışı açısından, pek de yenilir yutulur şeyler değildir. Ben şimdi tutup da bu ülkelere ve uygulamalarına karşı bir ideolojik cephe açalım demiyorum ama, bakınız, mesele dünyada Sosyalist Parti'nin programına aykırı her şeye karşı çıkmaksa, kesinlikle bu ülkelerin sosyalizmin inşasındaki çizgilerine de ve öncelikle karşı çıkılmalıdır; çünkü bizim Program tartışmalarımız sırasında bazı Sol akımlardan gelen "fazla özgürlükçüsünüz" yollu itirazlara karşı yaptığımız "bazı sosyalistler özgürlükten korkuyorlar" formülasyonuna (ki Doğu Perinçek, tam bu konuda bir yazı yazmayı tasarlıyordu, o zaman), *tamı tamına bu ülkeler oturmaktadır*. Bu durumda, bizim Sovyetler Birliği'nin iç ve dış yaşantısına bir parça demokrasi ve özgürlük (hem kendi halkı, hem diğer halklar açısından) getiren Gorbaçov'u şimdi tutup da baş hedef almamız, sadece ve sadece, muhafazakâr reaksiyonun ulaştığı boyutlar bakımından anlam taşımaktadır.

Bu paradoks karşısında, en azından, yeryüzündeki sosyalizm alanını yeniden kesip biçmeye, hem de sosyalizmin görece ileri ülkeleri aleyhine ve geriye sırf en geri, en ilkel uygulamalar kalacak şekilde kesip biçmeye karşı bir uyanıklığı, paylaşabileceğimizi umuyorum. Yok, yeryüzündeki sosyalizm alanı, geriye sadece 20-25 milyon nüfuslu, dapdar, taş gibi kaskatı iki ülke kalacak şekilde küçültülecekse, oldu olacak "yok" diyelim, daha iyi.

Bir Kere Daha İdeolojik İndirgemecilikle Yüzyüze

Şimdi buradan, muhafazakâr reaksiyonun bir de şu yönüne gelmek istiyorum: bugün Gorbaçov'un B.M. konuşması, yeniden bir ideolojik indirgemeciliğe konu oluyor. Bir kere şunu söyleyeyim: Gorbaçov'un gerçekten Birleşmiş Milletler'de öyle şeyler dediği varsayımıyla, bildiğiniz gibi Muhalefet'in Platform Taslağı'na, "devrimler çağının sona erdiği", "sosyalizm ile kapitalizmin bir buluşmaya doğru gittiği", "artık emperyalizmin olmadığı, onun yerini ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin aldığı" şeklindeki görüşlerin ilke olarak reddini koyduk. Bu bakımdan, gönlümüz rahat: Biz, kim söylerse söylesin, böyle fikirleri kendimiz açısından benimsemeyiz. İyi ki, aslında Gorbaçov'un konuşmasını incelemeden (bu konudaki

metot hatâsı ne olursa olsun), Doğu Perinçek'in başyazısına ve *2000'e Doğru*'nun yayınına güvenerek, bir muhteva tavrı almışız bu noktada; çok da memnunum. Ancak gerçekte Gorbaçov'un ne dediği, ne demediği tartışmasına girmeden önce, başka bir mesele sözkonusudur burada: diyelim ki bir sosyalist ülkenin lideri, çıkıp dedi böyle şeyler; biz kendi ülkemizde, kendi gerçeklerimiz açısından bunu benimsemeyişimizi, "işte bak, böyle dediğine göre demek ki Marksizm-dışıdır, dolayısıyla da ülkesi ve partisiyle sosyalizm-dışıdır" noktasına mı vardıracağız? Burada biraz dikkatli ve ağırbaşlı olmamız gerekir. Geçmiş tecrübe, ideolojik söylemin şu veya bu unsurundan hareket eden bu tür indirgemeciliklerin yanlış olduğunu gösteriyor. Biz, Kruşçev'in teorik söyleminin bazı yönlerinden, bunun Marksizm-dışı olduğu ve dolayısıyla ancak bir "yeni burjuva sınıfı"nın ideolojisi olabileceği sonucunu çıkardık; sonra da buradan hareketle, Sovyetler Birliği hakkında sözümona bir "sınıf tahlili" yaptık. Bu, geçerli değildi. Aynı yöntemi Gorbaçov konusunda tekrarlamamalıyız.

Zaten, doğrudan doğruya kendi pratiğimiz bize hatırlatmalıdır ki, sosyalist, Marksist kişi, parti ve akımların, zaman zaman Marksizme çok aykırı şeyler söylemeleri ve yapmaları pekâlâ mümkündür. Bizim geçmişimizde de, böyle pek çok olay vardır; Türkiye Solunun diğer akımlarının geçmişinde de, böyle pek çok olay vardır. Ama biz gene de, bugün geldiğimiz noktada, o akımları da, kendimizi de sosyalist saymaya devam ediyoruz, değil mi? Bakın, "Muhasebe" bölümünde Oral arkadaşım değinecektir; 1978-83 arasında söylemediğimiz şey kalmamıştır, "devleti ve orduyu savunmak" konusunda. Gelgelelim, biz kendi sosyalistliğimizi biliyoruz, kendimizden eminiz, toz kondurtmayız buna..... Sanırım o zaman (Gorbaçov'un ne dediği, ne demediği bir yana), dediği varsayılan şeyleri de gene Sovyetler Birliği'nin "sosyalizm-dışı"lığının "kanıtı" sayıp saymayacağımız noktasında, biraz daha ihtiyatlı olabiliriz. Üstelik, bizimki gibi küçük bir akımın gerçekliği, söylemiyle, görece çok daha fazla özdeştir; oysa orada, adamın arkasında bir de söylemden ayrı bir gerçeklik olarak bütün bir toplum duruyor.

Stalinist Bir Muhafazakârlık, Brejnevciliğin Aklanmasına Varır

Ama biz bu şekilde bir ihtiyat önereduralım, işler bundan çok ileri noktalara bile varmıştır, aslında. Bugün okuduğum (22 Ocak 1989 tarihli) *2000'e Doğru* dergisindeki başyazıda, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin eski dönemde olduğu gibi devam etmesinin, tek tek ülkelerdeki sosyalist akımlar açısından ve ülkelerin bağımsız çıkış olanakları açısından daha iyi olacağı şeklinde bir cümle var.

Bu, son derece yanlıştır. Bakın, altını çiziyorum, Doğu Perinçek şöyle diyor: "Daha önceki dönemde SB ve ABD'nin karşılıklı olarak birbirlerini marke etmeleri, her iki süper devlete karşı bağımsızlık mücadeleleri için daha geniş olanaklar tanırken, bugün ABD önünü daha açık görebilmektedir."

Arkadaşlar, bu son derece vahim bir tahlildir. Eğer bu doğruysa, Brejnev haklıydı, doğruydu, iyiydi demektir; Sovyetler Birliği'nin hegemonyacı bir politika gütmesi, hegemonyacılıktan vazgeçmesinden daha iyiydi, demektir. "Gorbaçov'un başarmasını istiyoruz (neyi?)" demekle Gorbaçov'u ideolojik düzlemde baş hedef almak arasında ne kadar korkunç bir çelişkinin olduğu burada apaçık görülüyor; çünkü Stalinizmin savunulmasında bir katılaşmanın ötesinde, doğrudan doğruya Brejnevciliğin aklanması eğiliminin başgöstermesi, Gorbaçov reformlarını hedef seçmenin doğal ve tutarlı sonucudur. Bu noktaya gelindiğinde, siz istediğiniz kadar "kahrolsun Brejnev!" deyin, hiçbir şey farketmez; Sovyet tarihinin ve parti politikalarının Stalinizm ile Brejnevizm arasındaki asal devamlılığı, size de kendini kabul ettirmiş... ve siz ikisiyle birden saf tutmuşsunuz demektir.

Halklar İçin En Kötüsü, Brejnevciliktir

Bu, niçin böyledir ve niçin gerçek, Doğu Perinçek'in Gorbaçov ile polemik yapabilmek uğruna giriştiği, yukarıdaki türden pragmatist yakıştırmaların tam tersidir? Geçmişte şöyle bir durum vardı: ABD ile Sovyetler Birliği birbirleriyle rekabet ederken, her biri kendi nüfuz alanını çok sıkı bir şekilde avucuna alabiliyor, bu özel alan üzerinde çok yoğun bir tahakküm kurabiliyordu. Bloklar arasındaki ve özellikle iki süper devlet arasındaki zıtlaşma arttıkça, bloklar konsolide oluyor; her iki blokun iç ilişkileri süper devletler lehine donup katılaşıyor; özellikle ABD nüfuzu altındaki kapitalist ve azgelişmiş ülkelerde sosyalist, Marksist muhalefet hareketleri, sonuç olarak Soğuk Savaş gerilimi ve isterisinin kurbanı oluyorlardı. Bu akımlar bir yandan, kapitalist blok açısından "düşman"ı, yani sosyalist bloku savunmaya, hem de (ideolojik hatâların da etkisiyle - ama esasen SSCB'yi aşırı aklayan, eleştirel tutumu teslim eden ideolojik hatâlar da, biraz bu kutuplaşmanın ürünüydüler) fazla savunmaya itiliyorlar; diğer yandan, bu yüzden "düşmanın uzantısı" diye, "diğer blokun uzantısı" diye ve tabii sosyalizmin gerçek lekeleri yüzünden açık verdikçe, fazla hücuma uğruyor, yıpranıyor, kendi halklarından kopabiliyorlardı. Ve aslında burada ABD, kendi özel alanını çok güzel tahkim etmek olanağını buluyordu. Madalyonun diğer yüzünde, Sovyet yönetimi de kendi alanındaki her türlü muhalefet hareketini "ABD emperyalizmine hizmet"le, "sosyalist

sistemin güvenliğini tehlikeye düşürmek"le, vb. suçlamak imkânını buluyordu ve nitekim, sosyalist yasallığın, kanun ve kural hâkimiyetinin gerek ülke içinde (muhaliflere karşı, Sovyet Ceza Yasasının her yöne bükülebilmesiyle), gerekse ülkelerarası mekânda (1956'da Macaristan, 1968'de Çekoslovakya işgalleriyle) ayaklar altına alınması, hep bu şekilde gerekçelendirilmişti.

Kısacası, bloklararası gerilimin dorukta olduğu koşullarda, hep iki süper devlet kendi bloklarında deyim yerindeyse kuş uçurtmayabiliyorlardı ve halkların mücadelesinin gelişmesi bakımından (ister kapitalist emperyalizme karşı, ister bürokratik sosyalist rejimlere karşı mücadeleler açısından), iki süper devlet arasında sert kutuplaşma ve sürekli boyölçüşme durumu, en olumsuz durumdu. Nitekim hatırlayalım, biz de kendimize "Acaba sonuç olarak iki kutuplu bir dünya kaçınılmaz mıdır? Aradan bir başka kutup çıkamıyor galiba" diye sormaya başlamıştık, 1980 dolaylarında. Yani, ya Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'yi barış cephesinde görecektik, ya da acaba ABD emperyalizmine karşı sosyalist bloka mı sırt dayayacaktık? Biz istediğimiz kadar "her ikisine de karşıyız" diyelim, dünya bir üçüncü kutbun çıkmasına imkân vermiyor mu acaba, diye düşünmeye başlamıştık. Nitekim, kendi kendimiz hakkındaki iyi niyetimize, sübjektif bilincimize değil de objektif pratiğe bakacak olursak, bu durumun bizim üzerimizdeki etkisi, maalesef, "yükselen emperyalist" dediğimiz SSCB'ye karşı, kendimizi ABD ile aynı "barış cephesi"nde tahlil etmek oldu. Çok çeşitli ülkelerde birçok başka "Maocu" akımın da aynı konuma düştüğü (Angola, Portekiz, Almanya, vb.) veya Arnavutluk çizgisine gittiği, keza ortadadır.

SSCB'nin Kutup Olmaktan Çıkması İse, Gelişmeye Hizmet Ediyor

Halbuki bugün Sovyetler Birliği'nde başgösteren reform, silahsızlanma, hegemonya mücadelesi platformundan çekilme cereyanı, işte bu durumu değiştirmiş ve bizim "çok kutuplu dünya" dediğimiz yeni örüntünün esas unsurlarından birini oluşturmuştur. Doğu Perinçek burada çok büyük bir çelişki içindedir: yakın zamanlara kadar, kendisi bu "çok kutuplu dünya" oluşumunun ve savaş tehlikesinin gerilemesinin insanlığın yararına olduğu tesbitini yapıyordu; şimdi ise, Muhalefete karşı ideolojik taaruz gerekçeleri bulmak açısından "Gorbaçov revizyonizmi" hedefine atışa başlayınca, hiçbir teorik tutarlılık kaygısı taşımayan pragmatizmi içinde, hemen tam tersini öne sürüveriyor. 1980 öncesinde, Sovyetlerin hegemonyacı tutum ve davranışlarını eleştirirken, bunu belli bir sosyalist ilkeler ve ahlâk bütünlüğü açısın-

dan yapıyorduk; şimdi ise Doğu Perinçek, uluslararası politikada ahlâki ilkelere hiç önem vermeksizin sırf kuvvet ilişkilerine bakan bir realpolitik tavrıyla (bu da, Stalinizmin bir unsuru değil mi? ayrıca bunun, Amerikan dış politika teorisyenlerinin bakışından ne farkı var? ve ilginçtir ki Doğu Perinçek, son zamanlarda dünya tahlillerinde en fazla Kissinger'lere, Brzezinski'lere itibar ediyor), Sovyetler Birliği'nin, faraza Akdeniz'de filosunu dolaştırmayıp Libya'yı savunmasız bıraktığı suçlamasını getiriyor!

Doğu Perinçek'in teorik tutarlılıktan bu kadar uzak, kendi etrafındaki özel siyasi mücadelelerin icaplarına göre eklektik bir tarzda "teori" yetiştirmeye bu kadar yatkın tutumunun sonuçları karşısında, anlaşılıyor ki bugün "çok kutuplu dünya" gelişmesini ve anlamını, Doğu Perinçek'e karşı savunmak gerekiyor. Sovyetler Birliği'nin şimdi Doğu Perinçek'in "zaaf" gibi gösterdiği bir kutup olmaktan çıkması olayı, aslında, dünya halklarının ve muhalefet hareketlerinin gelişmesinin önünü çok daha fazla açıyor. Dünyanın, Sosyalizm idealinin bir kutup olmasına ihtiyacı var; bir büyük devlet olarak SSCB'nin bir kutup olmasına değil. Nitekim tam da bu yüzden, Doğu Perinçek, yeni Sovyet dış politikasının ABD'nin önünü açtığı iddiasında, çok yanılıyor. Çünkü bu politika, ABD'yi hâlâ silahlanmadan, sertlikten, başka ülkelerin içişlerine müdahaleden yana olmanın esas odağı durumuna düşürmektedir. Bugün, emperyalist dış politika ile sosyalist ülkelerin dış politikası arasında, geçmişe kıyasla, dünya halkları tarafından çok daha algılanabilir bir fark, Gorbaçov reformları sayesinde oluşuyor.

Biz geçmişte ne diyorduk? (a) "ABD dış politikası halkları düşünmez, ülkeleri sadece hava alanları, limanlar, üsler olarak görür" diyorduk; (b) "Sovyet dış politikasına bir bakın" diyorduk, "Amerikan emperyalizminden ne farkı var? O da silahlanıyor, bu da. O da müdahalede bulunuyor; bu da. Dünya halkları, bu dış politikaya ve kendileri açısından sonçlarına bakarak mı, Sosyalizm ile Kapitalizmin farkını anlayacaklar?" Ama işte bugün Sovyet dış politikası halkları düşünmek yönünde değişiyor ve ABD dış politikası ile arasındaki fark görülebilir hale geliyor - ve tam da bu tarihsel ân, Doğu Perinçek'in bütün kıstaslarını değiştirip, kendisi halkları düşünmeksizin, Sovyetler Birliği'ni "ABD'nin önünü açmak"la suçladığı nokta oluyor. (Bu arada yeri gelmişken belirtelim ki, yapay "sınıf tahlilleri" yapmadan önce, SSCB'de böyle bir dış politika değişikliğinin nasıl olabildiğini de sormak gerekiyor. ABD, bir politika değişikliğiyle silahlanmadan ve savaş sanayisinden vazgeçebilmekte midir? "Sınai-askeri kompleks" denilen bir tekelci burjuvazi üst katmanının yönettiği ülkeler, bu boyutlarda barış insiyatifleri gösterebiliyorlar mı? Sovyetler Birliği nasıl olup da tek taraflı kuvvet indirimlerini peşpeşe açıklıyor, yüzlerce si-

lah fabrikasını tüketim malları üretimine kaydırıyor, kendi kimsayal silahlarını imha ediyor ve nükleer silahların toptan lağvını savunabiliyor? Aslında bütün bunlar, kapitalizm ile bir sınıf yapısı farkına işaret etmektedir.)

Devlet Araçlarıyla "Sınıf Mücadelesi"nden Vazgeçmenin Yararları Her Yerde Görülüyor

Esas konumuza dönecek olursak; evet, "sosyalist"gerekçelerle başka ülke ve partilere müdahalelerin mahkum edilmesiyle de birleştiğinde, yeni barış politikası ABD'nin aleyhine ve dünya halklarının yararınadır. Bunun ötesinde, Gorbaçov kendilerine herhangi bir özel strateji, bir reçete önermeye kalkarsa, dünya halkları böyle reçeteleri kabul etmek zorunda değillerdir. Ama objektif olarak bugünkü Sovyet dış politikası, tek tek ülkelerdeki emekçi, sosyalist, Marksist muhalefet hareketlerinin önünü, onların üzerinden Sovyet devletinin gölgesini çekmek ve bloklararası kutuplaşmayı zayıflatmak suretiyle açarken, aynı zamanda ABD'ye karşı da geniş bir dünya kamuoyu kordonu inşa etmeye yarıyor.

Bakın, bunun olumlu sonuçları zaman içinde görülecektir. Emperyalizmi frenlemek için esas olarak bu dünya kamuoyu kuşağının inşasından vazgeçilir de, Sovyetler Birliği, "her noktada kuvvet yarıştırmak" diye özetleyebileceğimiz, şimdi Doğu Perinçek'in ansızın daha olumlu saymaya başladığı eski politikasına sürüklenirse, ne olur? Arkadaşlar, bu, *glasnost*'çuların "savaş baykuşları" dedikleri adamların geri gelmesi demektir (ve ilginçtir, Doğu Perinçek bir yandan da, Gorbaçov'un kalıcı olamayacağı izlenimini uyandırmak için, habire bu "tehlike"ye dikkat çekiyor ki, bunu kötü bir ihtimal sayması, artık kendi açısından iyice tutarsız olmaktadır). Peki, nedir "savaş baykuşları"nın özel politikası ve söylemi, SSCB'de? "Afganistan'ı terketmeyeceğim. Ben orada Afgan halkına yardım için bulunuyorum. Angola'da Küba birliklerini tutmaya devam edeceğim. Libya önlerinde, Akdeniz'de ve bütün okyanuslarda filomu dolaştıracağım. Sovyet savaş bandıraları, Amerikan gemilerinin yardığı bütün sularda dalgalanacaktır. Böylece emperyalizmi dengeleyeceğim. Çekoslovakya'dan, Macaristan'dan çekilmeyeceğim ve gerekirse yeni 1956'lar, 1968'ler olacaktır. Nikaragua'ya, Yemen'e, Etyopya'ya, vb., hep silâh sevkiyatı yapmaya ve bunların komşularından ayrı durmalarını teşvike de devam edeceğim. Çünkü bütün bunlar Dünya Devriminin mevzileridirler; sosyalizm buraları emperyalizmden kazanmıştır ve artık çekilemez."

Arkadaşlar, bu mudur enterasyonalist dış politika? Kim, bunu

sosyalizmin çehresi olarak kabul edebilir? Ve, aramızdaki iç mücadele nedeniyle sizlerin geçmiş alışkanlıklarınıza hitap ederek bize karşı bir "revizyonizm" suçlamasında bulunmak ihtiyacını duymasa, meseleyi gerçekten teorik tutarlılık içinde düşünse, Doğu Perinçek'in "ABD'nin önünü açmamak" açısından böyle bir tutumu samimi olarak yeğleyeceğine inanabilir miyim? Geçmişte, Stalinist bir Komintern dogmatizminin uzantısında, tam da bu gerekçelerle kendi kendini ikna ederek, Sovyetler Birliği Çekoslovakya'ya girdi, Afganistan'a girdi. Bu, ABD'nin önünü hiç de tıkamadı (çünkü tek tek muharebe başka, savaşın bütünü başkadır). Tam tersine, bu kuvvet yarıştırma ve boyölçüşme politikası, dünya çapında sosyalizmi çok kötü duruma düşürdü. Hem ekonomiyi geri bıraktırdı, hem de sosyalizmin kötülenebilmesini, "Şeytani İmparatorluğa" karşı yeni haçlı seferleri açılabilmesini sağladı (Reagan'ların Gorbaçov'u beğenmeleri, Gorbaçov'un "yanlışlığını" ispatlıyorsa, Brejnev'e alabildiğine saldırmaları, Brejnev'in "doğruluğunu"mu ispatlıyordu?). Sosyalizmin bu şekilde kötülenebilmesidir ki, Hindiçini yenilgisinden sonra ABD'nin tekrar toparlanmasına olanak sağladı. Ortadoğu'da, SSCB'nin geçmişte aynı muhafazakâr mantıkla Arap ve Filistin halklarını "Red Cephesi" ve "emperyalizme satılmış gericiler" diye ikiye bölen politikası mı olumluydu; yoksa bundan vazgeçip "Red Cephesi"nden ve Suriye'den desteğini çekerek Arap ve Filistin halklarının geniş birliğini mümkün kılan bugünkü politikası mı, Filistin Devletinin dünya çapında kabulüne giden yolu açmıştır? Afrika'nın güneyinde, ırkçı rejimin Angola'ya yönelik saldırılarının durdurulmasını ve Namibya'da seçimlere gidilmesinin Pretoria'ya kabul ettirilmesini, hangi kapsamlı yumuşama politikası sağladı? Brejnevci politika sürseydi, Orta Amerika'da "Kontra"ların faaliyetinden ABD Senatosu ve Kongresine el çektirilebilecek miydi ve Reagan'ın talep ettiği desteğin sürmesi halinde Sovyet ve Küba karşı-yardımı Nikaragua'yı ayakta tutmaya yetecek miydi? Nihayet *glasnost* ve *perestroyka*'nın, Türkiye hükümetini Soğuk Savaşın bittiğine ikna ettiği için (Mesut Yılmaz bunu bizzat televizyonda söyledi), 141.-142. maddelerin kalkabileceği veya değiştirilebileceği bir ortamın gelişmesine hiç mi katkısı yok? Bütün bunları serinkanlılıkla düşünmemiz gerekir sanıyorum.

Sosyalist Ülkelerden "Anti-Emperyalist Strateji" İstemiyorum ve Beklemiyorum

Peki, sosyalist ülkelerin anti-emperyalist mücadeleler konusunda daha aktif ve mücadeleci bir tavır içinde olmaları gerekmez mi? Bakın, şahsen ben, doğrusu Sovyet ve Çin yönetimlerinin bugün kendi

sorunlarıyla çok meşgul olduklarını, Üçüncü Dünya sorunlarına ise belki çok sıcak bir ilgi duymadıklarını düşünebiliyorum. Ama burada da bazı ihtiyat paylarım var.

Bir kere, mücadele olmayan yerde mücadele icat edecek halleri yok; ve milli kurtuluş savaşlarının son büyük dalgasının sona ermesinden sonra bugün, Üçüncü Dünya'da da belli bir durgunluğun hüküm sürdüğünü görmek gerekiyor. Ezilen ülkelerde bundan böyle içsel sınıf mücadeleleri esas olacaktır ve şimdilik bunlar daha çok birikim aşamasındalar, geleceğe yönelik kuvvet topluyorlar; geleceğin meselelerinin ve mücadele biçimlerinin neler olabileceği, henüz pek iyi görülemiyor.

İkincisi, genel olarak emperyalist ekonomik sömürüye karşı, sosyalist ülkler dünya çapında formül ve öneriler getirmiyor değillerdir; özellikle dış borçlar ve yeni bir ekonomik düzen konusunda getiriyorlar böyle önerileri ve bir diplomatik mücadele, bir kamuoyu mücadelesi veriyorlar emperyalist sömürüye karşı - böyle öneriler bizzat Gorbaçov'un o kadar kötülenen B.M. konuşmasında yer alıyor (ama ne çare, Doğu Perinçek bunları da tersten anlıyor; Gorbaçov'un Avrupa'ya "bakın, borçları iptal edin, yoksa uluslararası mali sisteminizin bütünü patlar ve siz de altında kalırsınız" demesini, "Gorbaçov Üçüncü Dünyanın ayaklanmasından korkuyor" diye yorumlayıveriyor).

Üçüncüsü, tek tek ülkelerin içindeki sınıf mücadelesi açısından en olmayacak şey, eskisi gibi sosyalist ülkelerden reçete beklemektir. Tam tersine, ben sosyalist ülkelere esas olarak "kendi bahçelerini düzene koysunlar, insanlığa iyi örnek olsunlar, sosyalizmin lekelerini biraz gidersinler, yeter" gözüyle bakıyorum ve diyorum ki, bundan böyle en büyük enternasyonalist destek, asıl bu olacaktır.

Dördüncüsü, şu veya bu sosyalist ülke, bundan böyle emperyalizme karşı tavır, vb. konularında bizim ideolojik bakımdan yanlış bulacağımız şeyler söylese bile, kabul etmeyelim ama aynı zamanda toleranslı olalım, kimseye karşı savaş açmayalım. Örneğin Gorbaçov takipçiliği yapmamak, hiçbir şeyi bu sefer Gorbaçov dedi diye kabul etmemek, Sovyet dış politikasının uluslararası mekâna ilişkin tahlil ve icaplarını ülkemiz düzlemine bir şablon gibi aktarmamak noktalarında, Türkiye sosyalistlerini dostça uyaralım, buna evet; ama aynı zamanda, diyelim ki bazı meseleleri farklı düşünüyoruz diye, bugün bu ülkelerin kendi sorunlarıyla meşgul olduklarını ve geçmişin tıkanmalarını aşmak bakımından öyle mükemmel bir durumda bulunmadıklarını da hesaba katarak, bu ülkeleri şu veya bu gerekçeyle zihnimizde tekrar sosyalizm dışına itmeyelim, düşman saymayalım. Bu konudaki eski alışkanlıklarımızı, antagonist bir söylemle yeniden körüklemekten, dikkatle uzak duralım.

Muhalefetin Bağımsız ve Eleştirel Tutumu Vardır

Ve bakın, ben bu tutumu pratikte sınadım, Türkiye'nin diğer sosyalistleri karşısında. Dün (21 Ocak 1989, Cumartesi) İstanbul BİLAR'da bir panel cereyan etti, "Sovyetler Birliği ve Perestroyka" konusunda. Bir Troçkist olarak Sungur Savran katıldı; ben katıldım; *Adımlar* dergisinin genel yayın yönetmeni Umur Coskun katıldı. İçinde muhtemelen *Adımlar* dergisinin temsil ettiği çizgiye taraftar olan insanların çoğunlukta olduğu, 200-250 kadar dinleyicinin önünde tartıştık. Hem bugün SSCB'yi niçin sosyalist gördüğüm konusunda *Saçak*'tan bildiğiniz fikirlerimi tekrarladım; hem de bütün eleştirilerimi söyledim, Sovyetler Birliği'nin dünü ve bugününe, rahat rahat. Gorbaçov'a izafe edilen fikirlerini de eleştirdim, bir ilk yaklaşım olarak Gorbaçov'un gerçekten öyle şeyler demiş olduğu varsayımıyla; bu fikirleri kopyacı bir şekilde, bir Komintern seksiyonu geleneğinin alışkanlıkları çerçevesinde hemencecik Türkiye'ye aktarmaya karşı da uyarılarda bulundum. Sovyetler Birliği'nde geçmişte parti ile devletin birbirine karışması yüzünden, Teori ile Politika arasında da bir ayırım kalmadığını; Marksist tahlil ve Teorinin politika alanı karşısında özerkliğinin kaybolduğunu; böylelikle, devlet politikası nedir, Marksist teori nedir, bu ikisini ayırdetmenin içinden çıkılmaz hale geldiğini belirttim. Bakın, dedim, ben bu konuşmanın bütününü yeni inceliyorum. İlk izlenimim, Gorbaçov'un devrimi reddetmek veya sosya- lizmi savunmamak veya emperyalizme karşı mücadele etmemek diye bir meselesi olmadığı yönündedir. Tersine, esas olarak tek tek ülkelerin içindeki toplumsal mücadele özgürce gelişebilsin diye devletlerarası ilişkiler alanından şiddeti, zor kullanımını kovalamak için özellikle ABD'ye karşı günümüzün demokratik insanlık bilincini yanına alarak bir dünya kamuoyu kordonu inşa etmeye yönelik bir konuşma olduğunu düşünüyorum. Bunu da Birleşmiş Milletler'de Gorbaçov, eskisi gibi sloganlar bir jargon ile değil, sade bir dille bir çeşit "uluslararası mutabakat" önererek yapmaktadır. Burada Gorbaçov bir şeyden vazgeçiyorsa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyalist blokun teşekkülüyle birlikte Stalin'den Brejnev'e intikal eden "sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması", yani devletsel zor aracılığıyla kuvvet yarıştırmaya gidilmesi politikasından vazgeçiyor... Ben bu konuşmanın böyle bir amacı olduğu izlenimini ediniyorum ama bunu, tamamen ve başka şeylerle birlikte inceledikten sonra yazarak tartışacağım. Ama gelin, B.M. gibi forumlarda yapılan böyle konuşmaları, Teori olarak almayalım; hele Türkiye'nin teorisi haline hiç getirmeyelim ve dış politika alanında emperyalizmin şiddet kullanmasını önleyici bir mutabakat önermek mümkünse bile, buradan, Türkiye toplumundaki şiddet un-

surlarının otomatikman kalkacağı hayaline sıçramayalım. Bakın, dedim, şu açıktır ki kim demiş veya dememiş olursa olsun, sosyalizm ile kapitalizmin buluştuğu, emperyalizm diye bir meselenin kalmadığı, devrimler çağının kapandığı gibi görüşlerle, biz Türkiye sosyalistleri olarak hiçbir şey yapamayız.

Gorbaçov ve dış politika konularında, bunları söyledim o kitleye. Daha başka şeyler de söyledim, sosyo-ekonomik reformlar konusunda: Polonya'da, aşağıdan yukarı işçi mücadelesinin, Dayanışma Sendikasının topluma yaratıcılık ve canlanma getirdiğini belirttim. Çin'de, grev hakkının kaldırılmasına karşı çıktım. Çünkü, dedim, tecrübeler, devlet mülkiyeti yüzünden sosyalizmin de üretim araçları ve süreci ile doğrudan üreticiler arasında kendine özgü bir yabancılaşma yaşayabileceğini gösteriyor ve "zaten devlet işçi devleti" diye kestirip atamayız artık; buna karşı, emekçilerin kendilerini savunabilmeleri için bağımsız mücadele araçlarına ihtiyaçları vardır. Üstelik, sırf aşırı devletçilik uygulanan dönemlerle de sınırlı bırakmaksızın, daha da genelledim bunu: Lenin'in NEP dönemi için öngördüğü gibi, dedim, sosyalist meta ekonomisinin yaygınlık kazandığı koşullarda da, köy ve şehir emekçilerinin bağımsız kitle örgütlenmelerine sınırsız olarak imkân tanımalıdır.... Bütün bunları söyledim ve aldığım reaksiyonlardan, insanların tutumlarından, ilgiyle dinlendiğini, üzerinde düşünüleceğini sanıyorum. Neden? Çünkü bir düşmanlık peşinde olmadığımı herkes biliyordu; çeşitli sosyalistler oturmuş, ortak teorik alanımızın meselelerini birlikte konuşuyorduk; hiçbirimiz mütecaviz değildik, kendimizi haklı çıkarmak ve yekdiğerimizin burnunu sürtmek peşinde değildik; yeryüzünde geniş bir sosyalizm alanının varlığını kabul etmekten kaynaklanan bir haleti ruhiye, bunu sağlıyordu. Ama bazı arkadaşlara göre ben orada "revizyonizme karşı hiç mücadele etmemiş" de olabilirim; muhteva olarak bütün bu söylediklerime rağmen, gene de"TBKP'den farksız" görebilirler beni, kuşkusuz. Neden? Çünkü bizim geçmişte alışkın olduğumuz ve bazılarımızın gene yapmak istediği gibi saldırmadım, yukarıdan almadım, kibirli ve "biz haklı, siz haksız çıktınız" diyen bir üslup kullanmadım. Dolayısıyla söylediklerim, tabii, Eski Teori'mizin canlandırılması açısından hiç de tatmin edici ve yeterli olamamaktadır.

Bakın açık söyliyeyim, bundan sonra da ne BİLAR'da, ne başka bir yerde, sosyalizm tecrübelerini eleştirmeyi antagonizme ve birilerinin üzerinde tepinmeye dönüştüren bir tavır içinde olmayacağım. Türkiye Solunun böyle bir kamplaşma havasına ne ihtiyacı, ne tahammülü var artık. Bize gerekli olan, yeryüzündeki sosyalizm alanına çoğulcu, eşitlikçi, merkezsiz, kıyısız bir uluslararasıcılık ruhuyla yaklaşabilmektir. Bu mümkündür ve geçmişte bunun örnekleri vardır.

İtalyan partisi, örneğin, 1968'de Çekoslovakya'nın işgali, Sovyetler Birliği'nde muhaliflere uygulanan baskılar, Polonya'da işçi hareketinin yükselişi ve Jaruzelski darbesi, nihayet Afganistan'ın işgali konularında hep düzgün tavırlar alabilmiş; yeryüzündeki sosyalizm alanını reddetmeksizin, prensiplerini koruyabilmiş ve Brejnevciliği eleştirebilmiştir. (Ve ilginçtir: 18. Kongresine Sosyalist Parti genel başkanı Ferit İlsever'i, şimdi bu parti davet etmektedir.) Bu örnek üzerinde düşünelim. Tıkanmaların kaynağının Stalinizmde olduğunu unutmayalım. Gorbaçov'a karşı savaş açmayalım. Aksi takdirde herkes bunu kendi Eski Teori'mizin canlandırılması olarak algılayacaktır ve Solda yeni, trajik bir kamplaşmalar zincirinin sorumluluğunu taşıyacağız. Hepinizi buna karşı uyanık olmaya çağırıyorum.

DEVLET SOSYALİZMİ SONA ERERKEN NETLEŞEN BİR SAFLAŞMA*

Sosyalist ülkelerdeki dönüşüm süreci ve temelinde yatan çelişmeler, geçtiğimiz aylarda çok çarpıcı ifade biçimlerine kavuştu. Gelişmeler o kadar hızlı ki, taslaklar hemen eskiyor; yazılmış yazıların biraz bekledi mi baştan yazılması gerekiyor.

Olaylara Toplu Bakış

Çin'de, Nisan ortasından Mayıs sonuna kadar; büyük bir öğrenci gençlik hareketi yükseldi; aydınlarla ve belli ölçülerde işçilerle birleşti. Haziran başında ise, bütün dünyanın gözü önünde, hem de kendiliğinden sona ermek üzereyken, Tienanmen Meydanında tanklarla, makineli tüfeklerle ezildi. Peşpeşe idamlar Haziran boyunca sürdü. Ordu içindeki tutuklamalar Ağustos'ta devam ediyor.

Bulgaristan'da, Türk azınlık üzerindeki ırkçı ve şoven baskılar doruğa ulaştı. Jivkov yönetimi, bu azınlığın Türk olmayıp "müslüman

* (Sosyalist Birlik, Sayı 6, Eylül 1989.) Bu yazıdaki temel fikir ve saptamaların ilk şekli, (a) Sosyalist Birlik'in Haziran 1989 tarihli 4. sayısındaki "Sosyalist Parti Kongresi Üzerine Birkaç Not"ta yer aldı (dipnot 5, s.46). Görüşlerimi daha sonra (b) "Muhafazakârlığın Sosyalizme Sürdüğü Yeni Leke" başlığı altında, *Adımlar* dergisinin 11-24 Haziran 1989 tarihli 1989/12 sayısında ve (c) *Cumhuriyet* gazetesinin Haziran sonunda yönelttiği bazı sorulara cevaben, "Sosyalizmin Sorunu Stalinizm" başlıklı, 3 Temmuz 1989 tarihli bir demeçte açıkladım.

Buradaki fikirleri, tipik olarak *2000'e Doğru* dergisinin 28 Mayıs, 4 Haziran, 11 Haziran 1989 tarihli sayılarında (Yıl 3, sayı 22, 23, 24) Çin konusunda getirilen yorumlar ile aynı derginin 18 Haziran tarihli 25. sayısında Bulgaristan konusunda getirilen yorumun zıddını oluşturmaktadır. Bu fikirler aynı zamanda, *Sosyalist Birlik*'in 5. (Temmuz-Ağustos 1989) sayısında yer aldığı şekliyle Yavuz Alogan'ın ve Mehmet Gündüz'ün görüşlerinden farklı bir yaklaşımı meydana getiriyor.

Bulgar"lardan meydana geldiği yolundaki iddiasını kendi eliyle yalanlamak pahasına, neredeyse bütün bir milliyeti zorla göç ettirmeye girişti. Türkiye'ye gelenlerin sayısı, sınırın kapatıldığı 21 Ağustos itibariyle 309.000'i buldu.

Sovyetler Birliği'nde, Mart-Nisan aylarındaki Halk Temsilcileri Meclisi ve onun içinden Yüksek Sovyet seçimleri, ilk defa, gerçek bir çoğulculuğa tanık oldu. Özellikle Halk Meclisi seçimlerinin ilk turunda, muhafazakâr parti bürokrasisinin tercih ettiği, emir-kumanda zinciri içinde uslu oturmalarına güvenilebilecek adayların pek çoğu, alaşağı edildi. Tipik bazı örnekler: Uzak Doğu ordusunun başındaki General Viktor Novozhilov, genç bir tarih-arkeoloji-etnografya araştırma görevlisi olan Bayan Yevdokiya Gayer önünde yenilgiye uğradı. Gene Pasifik Filosu komutanı Amiral Gennady Khvatov ile aynı filonun parti komiseri Aleksey Volyntsev de, ismi duyulmamış avukat ve mühendis vatandaşlara yerlerini terkettiler. Leningrad parti örgütünün şefi ve Politbüro üyesi Yuri Solovyov, keza Halk Meclisine giremedi1. Özbekistan, Ukrayna ve Moldavya'da somut olarak görüldüğü gibi, halen en üst görevlerde bulunan birkaç kişi seçimi kazanabilirken, onların altındaki bölge ve şehir parti sekreterleri kademesi, tam bir yaprak dökümüne maruz kaldı. Başta Boris Yeltsin olmak üzere pek çok radikal reformcu ise, yüksek oy yüzdeleriyle seçildiler2. Bundan sonra sözkonusu politik organlar, Afganistan'a müdahalenin ağır biçimde eleştirilmesinden, Raisa Gorbaçova'nın kocası üzerindeki etkisinin sorgulanmasına3 kadar, eşi görülmedik derecede serbest tartışmalara sahne olarak, sahici bir parlamento karakteri kazanmaya başladılar. Herhangi bir delege gibi ter döken, oy kullanan, karşılık vermeye çalışan, söz sırası almadan kürsüye gelen konuşmacılara hayretle bakan ama sükünetini koruyarak lâf yetiştiren bir Gorbaçov portresi, dünyanın her köşesine, dergilere ve televizyon ekranlarına yansıdı.

Bu kritik adımı izleyen diğer bazı gelişmeler de şöyle: Haziran sonlarında, Başbakan Nikolay Rijkov'un bakanlığa aday gösterdiği bazı kişiler, yeni Yüksek Sovyet'in ilgili komisyonlarınca reddedildi. Bunun üzerine Rijkov adaylarını geri çekti; sonucu kabul ettiğini, daha fazla ısrar için "gerekli kanıtlara sahip olmadığını" belirtti.4 Temmuz'un ikinci yarısında ise, Yüksek Sovyet'te 200 üyeli bir muhalefet grubu kuruldu; 5 kişilik yönetime, en yüksek oylarla, Boris Yeltsin ve Yuri Afanasyev seçildirler.5 Ağustos başında, Sovyet tarihinde ilk kez, Komünist Partisi üyesi olmayan N.Vorontsov, Doğayı Koruma Bakanlığı'na getirilerek hükümete girdi.6

Parlamento ve hükümet odaklı bu süreçlerin yanı sıra, Temmuz ayında Sovyetler Birliği, Sibirya'dan Ukrayna'ya kadar kömür madeni

işçilerinin muazzam grevleriyle, başka türlü bir heyecan da yaşadı. "Sabun grevi" diye bilinen olaylarda işçiler 1917'den 70 küsur yıl sonra tekrar "Bütün iktidar Sovyetlere!" sloganları attılar. Aynı zamanda, Polonya'daki Dayanışma'ya benzeyen bağımsız sendikalar kurma istekleri ortaya çıktı. Alexander Kusaimov adındaki Ukraynalı bir işçi lideri, "Sonunda işçilerin bürokratlara karşı savaş açma zamanı geldi" sözleriyle görüşlerini dile getirdi.[7] İki haftadan fazla süren grevler boyunca yönetimdeki muhafazakârlar Gorbaçov'u sert bir şekilde eleştirdiler; "kontrolü elinden kaçırmakla" suçladılar. Ligaçev, basın özgürlüğünden yakındı; ülkedeki bağımsız örgütlerin yasaklanmasını istedi; etnik gösterilere karşı şiddeti savundu. Muhafazakârlar, Gorbaçov'un yanına "ikinci bir sekreter" (doğal olarak Ligaçev) atanmasını önerdiler. Bütün bunları içeren MK tutanakları, Pravda tarafından alenen yayınlandı.[8] Gorbaçov ise grevlere karşı ısrarla yumuşak bir çizgi izledi; konuşmalarında, merkezi ve yerel yöneticileri suçladığı, işçileri ise eleştirmediği dikkati çekti. Bir seferinde, Sovyet televizyonunda Gorbaçov "Grevcilerin taktiklerini onaylamadığını, ama grevlerin kendisi için büyük esin kaynağı olduğunu" söyledi. Grevler Temmuz sonunda işçilerden yana bir uzlaşmayla sonuçlandı.[9]

Temmuz başında Gorbaçov Fransa'yı ziyaret etti. Paris'te, Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız aydınlarıyla tartıştı. Marksizmi savundu; aynı zamanda, insanlığın demokratik değerlerine herkesin sahip çıkmasını önerdi. Bütün dünya kamuoyu, Gorbaçov'un daha önce diğer Batı halkları gibi Fransa'nın da gönlünü kazandığını, sosyalizmin itibarını tazelediğini teslim etti.[10]

Ağustos başında, Gorbaçov'un, taarruzu değil savunmayı esas alma ilkesi doğrultusunda orduda 500 bin kişilik bir indirime gidileceğini açıklaması, Sovyet kamuoyunda büyük bir "yeni tip ordu" tartışması başlattı.[11] Ağustos ortasında, SBKP'nin gençlik örgütü Komsomol'un merkez organı Molodoi Komunist (Genç Komünist), Troçki tabusunu ilk kez kırarak, özellikle Troçki'nin, Stalin ile mücadelesinin doruk noktasında yazdığı ve "aygıtın aşırı güçlenmesi"ni eleştirdiği, partiyi bu yüzden devrimci ruhunu kaybetmekle suçladığı bir dizi makalesini yorumsuz olarak yayınladı.[12] Bu, Gorbaçov'un nomenklatura'ya yönelik yeni bir hücumu olarak yorumlandı. Aynı günlerde Başbakan Rijkov'da, "halkın, ülkede diktatörlüğe dönülmesine izin verme yeceğinden emin olduğunu" söyledi.[13]

Haziran ayında Batı gazeteleri, 23 Ağustos 1930 tarihli Molotov-Ribbentrop Saldırmazlık Anlaşması'nın, Doğu Avrupa'nın paylaşılmasına ve Estonya-Letonya-Litvanya'nın Sovyetler tarafından ilhakına ilişkin gizli protokolüne ilişkin kanıtların Bonn'da, Federal Alman Dışişleri Bakanlığı'nın elinde bulunduğunu; Sovyetlerin bu

belgelerin ve ekli haritanın ortaya çıkmasından "hiç hoşlanmayacağını" yazdılar.[14] Yılların Stalinisti Andrey Groniko, böyle bir gizli protokol olmadığını, varlığı iddia edilen tüm belgelerin "sahte" olduğunu son nefesine kadar tekrarlaya tekrarlaya, Temmuz başında öldü.[15] Ağustos ayında ise söz konusu belgeler, anlaşmanın 50.yıldönümü yaklaşırken, hem de Baltık milliyetçi gösterileri doruğunda iken, hiç de korkulmadan Sovyet basınında (22 milyon tirajlı Argument yi Fakty dergisinde) yayınlandı; gizli protokolün varlığı resmen kabul edildi ve Sovyet tarihçileri tarafından kamuoyu önünde serbestçe tartışıldı.[16] Böylece, Brejnev dönemi hegemonyacılığının köklerinin nerelerde yattığı bir kere daha ve artık tartışmasız biçimde açığa çıktı. Bu demokratikleşmeyi de Gorbaçov'un anti-Stalinist glasnost'u sağladı.

* * *

Polonya'da, on yılı aşkın bir süredir sosyalist sistemdeki kitle hareketlerinin en çarpıcı örneğini meydana getiren Dayanışma Sendikasının mücadelesi, (hem de parlamenter yoldan!) büyük bir sıçrama kaydetti. 1970'lerin sonlarındaki dev grevler dalgası içinde Solidarnosc, önemli mevziler kazanmış; Stanislaw Kania döneminde partiyi ve devleti içeriden değiştirmeye başlamış; derken, 1981 yılında Jaruzelski'nin yönettiği, gene sosyalist sistemde görülen ilk askeri darbeyle "karşı-devrimci" ilân edilmiş ve bastırılmak istenmiş; geri çekilerek yarı-legal bir alaçakaranlıkta varlığını korumuştu. 1985'ten sonra ise, Sovyetler Birliği'nde yukarıdan aşağı başlayıp derece derece Doğu Avrupa'ya yayılan glasnost ve perestroyka ortamında, Dayanışma kendine yeniden hayat alanı ve bizzat Moskova'da müttefikler, dolayısıyla Varşova'da da cesaretlenen müttefikler buldu.[17] Bu karmaşık dolayımlar aracılığıyla Lech Walesa, kendi "aşırı"ları tarafından zaman zaman "dönek"likle suçlanmayı da göze alarak, yerine göre sıkı duran, yerine göre uzlaşan, son derece esnek bir politika izledi; bu sayede, işçi hareketinin, Dayanışma'nın, genel olarak muhalefetin karar süreçlerinden dışlanmasının mümkün olmadığını, o takdirde hiçbir şeyin çözülemeyeceğini ispatladı ve yönetim ile bir ilk "ulusal mutabakat"ı kazanıp, yasallığa kavuştu.[18] Ardından, seçimlere girdi ve üstünlük sağladı: Dayanışma adayları, 4 ve 18 Haziran 1989 tarihlerinde yapılan iki turda, Sejm'de kendilerine tanınan yüzde 35'lik kontenjanın tamamını, kontenjan uygulamasına gidilmeyen Senato'daki 100 koltuktan ise 99'unu aldılar. Temmuz'da yayınlanması tasarlanmış olan bu yazının ilk taslağında, Haziran sonlarında, bu noktada şöyle demişim: "Böylece, 'ulusal mutabat'ın bir üst aşamasının, doğrudan doğruya siyasi sistemin çoğulculaşmasıyla belirlenecek bir dönemin kapısı açıldı. Bura-

da Solidarnosc belki de iktidardaki Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin bir kanadıyla koalisyon içinde[19], yönetime ortak olabilecektir. Nitekim, böyle bir çoğulculaşmayı kabullenmenin canalıcı teorik formülü, ortaya atılmıştır bile: bu satırların yazıldığı sırada gazeteler, Polonya Devlet Başkanı Jaruzelski'nin, komünist partisinin "öncü rolü"nün şimdiden tarihe karıştığını, "Partinin toplum karşısında ve siyasi hayattaki yeni rolünün tekelcilik temelinde olmaması gerektiğini", ekonomide olduğu gibi siyasette de tekelciliğin sağlıksız bir yol olduğunu kavradıklarını söylediğini duyuruyorlar.[20]"

* * *

Macaristan'da, çok-partililiğe gidiş, aynı "komünist partisinin öncü rolü" kavramının terkedilmesi formülü altında[21] fakat çok daha büyük bir hızla gerçekleşiyor. Burada iki kilit faktör vardır: (a) iktidardaki Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin, bir bütün olarak reformlara yatkınlığının ötesinde, içinde güçlü bir radikal reformcu kanadı barındırması; (b) Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov yönetiminden, reform, demokratikleşme, çoğulculaşma ve geçmişi gözden geçirme eğilimlerine esaslı destek. Bakıyoruz: bir kere MSİP'nin tüm yönetimi anti-Stalinist; başbakan Miklos Nemeth, 1949 Anayasasının değiştirilmesi görüşmeleri sırasında, "Bürokratik ve aşırı-merkeziyetçi sosyalizm modeli, devlet sosyalizminin inşası ve tek-parti devleti bir çıkmaza girmiştir" teşhisini koyarken[22], parti genel sekreteri Karoly Grosz, dokuz muhalefet grubuyla serbest seçimler ve çok-partili rejime geçiş konularında yapılan tarihi yuvarlak masa toplantısında, "Asıl amacımız, bütün alanlarda Stalinist modelin son kalıntılarından kurtulmaktır" diyebiliyor.[23] Böyle bir parti önderliği, varlığını 1968 işgaline borçlu olan, Çekoslovakya'daki (Gustav Husak mirasçısı) Milos Jakes yönetiminin aksine, 1956 ve 1968 (ve 1979 Afganistan) müdahalelerinin kendi içinde özeleştirisini yapan, ancak müttefikleriyle çok terş düşmemek için bunu açıklamayıp imâ etmekle yetinen Sovyet glasnost'çuları açısından, elverişli bir muhatap oluşturuyor. Bu çerçevede, örneğin Gorbaçov'un 7 Aralık 1988 tarihli B.M. konuşmasında duyurduğu tek-yanlı kuvvet indirimlerinin asıl anlamından[24], Karoly Grosz, doğrudan doğruya "Macaristan'dan çekilme" (yani, 1956 hatasının fiilen geri alınması) diye söz edebiliyor[25]; Miklos Nemeth, bir SSCB gezisinden dönüşte, Gorbaçov'un Macaristan'da çok-partili bir siyasal sistem kurulmasından yana olduğunu belirtiyor[26], aynı anda, üst düzeyde bir Macar yetkilisinin, "Brejnev döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin 'eşitsiz olduğu'" yolundaki demeci yayınlanıyor.[27] Sovyet tarafından bütün bunlara, Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomisi Enstitü-

sü başkanı, Mart 1989 seçimlerinde Halk Meclisine girmeyi başaran radikal reformculardan Oleg Bogomolov'un görüşleri denk düşüyor: Sosyalist ülkelerin genel problemini "Stalinci sosyalizm" olarak adlandırmada Macar yöneticileriyle birleşen Bogomolov, önce, ülke ismi vermeksizin, "Sosyalizm, Stalin döneminde bazı Doğu Avrupa ülkelerine dışarıdan dayatıldı" dediği gibi, devamla, bu sefer ülke belirterek, "Macaristan, bağlantısızlığı seçme bile, SSCB'nin güvenliği için tehlike oluşturmaz" fikrini savunuyor.[28] İşte, 1956 Ayaklanmasının "ulusun onurunu kıran bir oligarşi"ye karşı "haklı bir başkaldırı" olmuş olduğu tezi, bütün bu gelişmelerin ördüğü zeminde, ilk defa 1989 Ocak sonunda, radikal reformcu Politbüro üyesi, devlet bakanı İmre Pozsgay tarafından, Macaristan'ın son 40 yıllık tarihini incelemekle görevli parti komitesinin raporunda ortaya atıldı.[29] Karoly Grosz ve Miklos Nemeth, buna ilk başta itiraz eder gibi oldular[30]; bazı uzmanlarca, Pozsgay'ın "erken öten horoz" olabileceği endişesi dile getirildi. Ama öyle olmadı; 10 Şubat 1989'da toplanan MSİP Merkez Komitesi'nin ateşli tartışmalarında, radikal reformcu kanadın, Bogomolov'un tam o günlere denk gelen demecinden de kuvvet almasının[31] ve bir ara topun "Sovyetler Birliği gizli arşivlerini açsın da bu mesele öyle hallolsun" diye Moskova'ya atılmak istenmesinin[32] ardından, zaten halkın ve bütün dünyanın vicdanında çoktan yer etmiş bulunan bir yargı, resmen de benimsendi[33]: başta İmre Nagy olmak üzere, 33 yıl önce Sovyet tanklarının gölgesinde idam edilen sözümona "karşı-devrimci"lerin itibarları iade edildi; Nagy'nin cenazesi, 16 Haziran 1989'daki ölüm yıldönümünde, yüzbinlerin katıldığı görkemli bir törenle, yeniden kaldırıldı.[34] Bir hafta sonra toplanan MSİP Merkez Komitesi, partinin üst yönetimini büyük ölçüde değiştirdi: ekonomik reformların babası sayılan Rezsö Nyers'in başkanlığında, Karoly Grosz, Miklos Nemeth ve İmre Pozsgay'dan oluşan dört kişilik bir kollektif liderlik kurdu ve 7 Ekim'de başlayacak olağanüstü kongreye kadar işlerin yürütülmesini bu komiteye emanet etti.[35] Mayıs-Haziran ayları itibariyle, "Budapeşte'nin Boris Yeltsin'i" diye anılan ve "Macaristan'ın en prestijli politikacısı" sayılan İmre Pozsgay, devlet başkanlığının şanslı adayı, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin de, kitlelerin güvenini bütünüyle yitirip Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin durumuna düşmemek açısından biricik umudu kabul edilmektedir.[36]

Haziran sonunda, bu noktada da şöyle demişim: "Macaristan'da insiyatifin kesinlikle radikal reformculara geçtiği ve bu önderlik bileşimiyle çok-partililiğe doğru yürüyüşün hızlanacağı anlaşılıyor.[37]"

İki ay sonra bugün, bu öngörü de doğrulanmıştır. Mazokiewicz'in Polonya başbakanlığına getirildiği son günlerde, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi de, ülkede karma ekonomi uygulayacak bir Sos-

yalist Parti'ye dönüşmek istediğini açıkladı. MSİP yayın organı Nepszabadsag gazetesinde yayınlanan yeni program taslağında, "devlet sosyalizmi Macaristan'ı kritik bir duruma düşürmüştür" deniliyor: Bu yüzden, "MSİP, her türlü Stalinizmden kendini ayırır; ancak kendisini içinde bulunulan krizden sorumlu tutar ve krizin aşılmasında görev almayı bir ödev sayar." Bu doğrultuda MSİP'in yeni programı, şimdiye kadar hiçbir ülkede yaşanmamış bir "otoriter sosyalizmden piyasa ekonomisine dayalı demokratik sosyalizme geçiş"i ve "anayasa çerçevesinde diğer siyasi partilerle rekabet"i öngörüyor.[38]

* * *

Sosyalizm alanında son bir gelişme, Polonya ve Macaristan'ın yanısıra hemen bütün Doğu Avrupa ülkelerini aynı anda ilgilendiriyor. Ağustos ayının üçüncü haftası içinde, bu ülkeler Çekoslovakya'nın işgali konusunda şimdiye kadar görülmedik bir sertlikle ikiye bölündü ler. Prag Baharı'nı söndüren 21 Ağustos 1968 müdahalesinin yıldönümü yaklaşırken, Polonya Sejm'i ile Macaristan Sosyalist İşçi Partisi Merkez Komitesi, 21 yıl sonra bu müdahaleyi kınadıklarını resmen açıkladılar ve "bir daha tekrarlanmaması" çağrısında bulundular. Çekoslovak yönetimi bunu "içişlerine karışma" (!) diye niteledi. Demokratik Almanya'da ise, parti merkez organı Neues Deutschland, keza "Batı yanlısı bir darbe"ye karşı "sosyalizmi savunmak için" yapılan işgalin "haklı"lığında direndi; Macaristan ile Polonya'nın tutumlarını eleştirdi. Yukarıda, 1956 Macaristan olayları münasebetiyle değindiğimiz saflaşma, böylece 1968 Çekoslovakya olayları bağlamında tekrarlandı. Bizim de (yukarıda, dipnot 24'te değindiğimiz) bu saflaşmanın niteliği hakkındaki öngörümüz, bir kere daha doğrulanmış oldu.

Saf Stalincilik ve Stalinist-Maoizm

Çin ve Bulgaristan'ın yanısıra, SSCB, Polanya ve Macaristan'daki gelişmeleri uzun uzadıya hatırlatmak, olguları sıralamak gereğini, şunun için duydum: Birincisi, ileri insanlığın benimsediği, Sosyalizmin de o ileri insanlığı kazancaksa gözetmesi gereken genel, evrensel demokrasi normaları açısından, sosyalizm dünyasında herşey de kötüye gitmiyor; olanca sarsıntı içinde, pekâlâ umut verici gelişmeler de görülüyor. Bu, siyasi değer taşıyan bir saptama, belki.

İkincisi ve daha önemlisi, teorik düzleme geçildiğinde, olumlu ve olumsuz yanlarıyla bu beş ülkedeki son olaylar, bir bütündür; hepsi tek bir sosyalizm alanının topoğrafyasını meydana getiriyor. Dolayısıyla, bu alandaki saflaşmayı, çatışmalara taraf olan güçleri, ideolojik-

teorik konum ve söylemlerin anlamını özümlemek, sadece bir veya iki ülkeye değil, alanın bütününe bakmayı gerektiriyor.

Stalinizm ana gövdesinden şu veya bu şekilde türetilen perspektif ve kavramlardan hiçbirinin, günümüzde sosyalist ülkelerin geçirmekte olduğu dönüşümü açıklamayacağı, asıl böyle bir bütünsel yaklaşım içinde, netlik kazanıyor.

Nelerdir, Stalinizm ana gövdesinden türeyen perspektiflerden başlıcaları? 1960'lı yılların Çin-Sovyet polemiklerinden başlayarak, bir Stalinci-Brejnevci, bir de Stalinci-Maocu koldan söz edebiliriz.

Saf, devletçi Stalincilik ya da Stalinizm-Brejnevizm, halen şu veya bu ölçüde, doğrudan doğruya Asya, Avrupa ve Amerika'daki bir dizi sosyalist ülkenin iktidarlarında, bürokratik parti aygıtlarında, yöneticilerinin zihniyetlerinde yaşıyor. Ülkelerin geriliği oranında, Arnavutluk, Kuzey Kore ve Romanya'da en yoğun şekli varlığını koruyor[39]; daha sonra Çekoslovakya, Doğu Almanya, Küba, Bulgaristan, Vietnam ve (1983 sonrasındaki, özellikle de 1987 sonrasındaki yönelimiyle) Çin geliyor.

Bir zamanlar saf devletçi Stalinciliği karakterize eden başlıca ve en kaba önerme, (1) bir kere Eski Düzen bir devrimle yıkıldıktan sonra, üretim ilişkilerinin ve üstyapının, üretici güçlerin gelişmesine ya sonsuza kadar yeterli bir çerçeve oluşturacağı, ya da bu gelişmeye pürüzsüz bir uyum göstereceği (başka bir deyişle, artık üretici güçler ve üretim ilişkileri ve ekonomik temel ile üstyapı arasındaki çelişmenin değil, sadece uygunluğun varolacağı) görüşü idi. Bu fikir, bugün yaşıyor denilemez. Bunun yerine, (2) "proletarya diktatörlüğü"nün doğal veya biricik biçimi olarak bir "tek-parti" yönetiminin, Sosyalizmin esas siyasi sistemi olması gerektiği inancı, Stalinist muhafazakârlığın belkemiğini teşkil ediyor.

Sosyalist ülke iktidarlarından pek çoğunun paylaştığı düşünce sisteminde, (3) böyle bir (tek-partili) "proletarya diktatörlüğü"nün, Sosyalizme geçiş esas olarak tamamlandıktan sonra da, pek daralmadan ve sönmeden, uzun bir tarihi dönem boyunca "kapitalizmin restorasyonu" girişimlerine karşı bekçilik yapacağı kabul ediliyor.. Ve (4) işbu "proletarya diktatörlüğü"nün yürütülmesinin ya da sosyalist iktidarın "burjuvaziyi, karşı-devrimi bastırma" fonksiyonunun icrasının, "büyük çoğunluk" için bir "emekçi demokrasisi"ni derhal garanti edeceği; bu "sosyalist demokrasi"nin de otomatikman "burjuva demokrasisi"nden (="burjuva diktatörlüğü"?) daha ileri olacağı kanısı (2. ve 3. önermeler kadar olmazsa da) hâlâ yaygınlık taşıyor.

Bunlar, Stalinist bir teorik formasyon ve siyasi kültürün şu diğer yapıtaşlarıyla eklemleniyor: (5) parti, işçi sınıfının ve diğer emekçilerin gerçek çıkarlarını, onlardan daha iyi bilir, konsantre eder ve

sağlıklı biçimde yansıtır; parti (ve tek partinin yönetttiği devlet) ile halk arasında bir ayrılığın, yabancılaşmanın, dolayısıyla çelişmenin doğması olanaksızdır. (6) ekonomik düzlemde de, hayli geniş ve merkezi planlama aygıtı tarafından idari yöntemlerle yönetilen bir devlet sektörü ("proletarya diktatörlüğü"nün ve onun yürütücü partisinin emrinde olduğuna göre) otomatikman"bütün halkın mülkiyeti" altındadır; dolayısıyla, üretim araçları ve üretim süreçleriyle de emekçiler arasında herhangi bir yabancılaşma doğamaz... Ama diyelim ki yerel, kısmi geçici ve küçük ölçekli olmak üzere, böyle yabancılaşma ve çelişmeler doğdu; o zaman da, bir adım, ama sadece bir adım ileride, (7) bu yüzden Sosyalizmde bir çıkarlar çoğulluğunun varlığı kabul edilse bile, bu sorunun, son tahlilde tek partinin ve tek-parti sisteminin kendi içinde halledilebileceği rahatlığı korunuyor.

Onun için, saf, devletçi Stalinizmin ya da Stalinci-Brejnevciliğin tüm ulusal varyantlarına göre, (8) veri "sosyalist demokrasi" yetersiz bulunuyor, eleştiriliyor, tepkiyle karşılaşıyorsa, bunların "burjuva liberalizmi"nden kaynaklanıyor olması, kuvvetle muhtemeldir. Bütün klasik Stalinizmler, özerk halk insiyatiflerine şüphe, hattâ düşmanlıkla bakıyorlar. Sosyalizmde aşağıdan yukarı kitle hareketleri, en hafif deyimiyle (Deng Şiaoping'in formülasyonuyla) "gereksiz"dirler; dahası, gene Deng'in, 1980'lerin ortalarındaki bir başka formülasyonuna göre, reformlar kitle mücadelesiyle bağdaşmaz - tarihte hiçbir ciddi siyasal reform, kitle mücadelesiyle gerçekleşmemiştir. Ve (9) hele, herhangi bir kıpırdanış tek-parti hegemonyasının kendisini ve/veya önemli siyasi, kurumsal dayanaklarını hedef alırsa, bu, kesinlikle "karşı-devrim" demektir; "proletarya diktatörlüğü"nün araçlarıyla ezilmelidir.

Yukarıdaki dokuz önermeden, özellikle 2.,3.,7., 8. ve 9. önermeler, saf Stalinci düşünüşün esasını ve aynı zamanda diğer, Stalinci-Maocu ana varyant ile buluştuğu, paylaştığı noktaları ifade ediyor.

Bu Stalinizm-Maoizm kolu, "pratik Stalin"den Kültür Devrimi yıllarının Mao'suna uzanmaktadır.

1988 yılı boyunca Saçak dergisinde yazdığım çeşitli yazılarda, "teorik Stalin" ile "pratik Stalin" arasında bir ayırımı, 1956-1957 yazılarının Mao'su ile de Kültür Devrimi yıllarının Mao'su arasındaki bir diğer ayırımı kuvvetle savundum. "Teorik Stalin", kitle çizgisini savunuyor; lâfta "zorla kollektivizasyon"a karşı çıkıyor; 1930'ların ikinci yarısında, Sovyet toplumunda antagonist sınıfların ortadan kalktığını öne sürmekle görece doğru yönde ("proletarya diktatörlüğü"nü, "bastırma" fonksiyonunu, düşmanca çelişmelerin kapsamını sınırlamak yönünde) bir adım atıyordu. "Pratik Stalin", hep daha "sol"du: aşırı hızlı sanayileşme ve zorla kollektifleştirmeydi; bu süreç içinde, her yerde "düşman", "burjuva karşı-devrimci", "ajan" ve "sabotör"lerin görülme-

si, bunlara hep "devrimci şiddet" uygulanmasıydı; halk içindeki çelişmelerin hep düşmanla halk arasındaki çelişmeler gibi muamele görmesiydi.

1950'lerin ilk yarısında ve ortalarında Mao, Stalin'i eleştirmeye girişti. Hangi Stalin'i -- "teorik Stalin"i mi, "pratik Stalin"i mi? Ve hangi açıdan-- sağ olduğu gerekçesiyle mi, yoksa "sol" olduğu gerekçesiyle mi? Bunu hatırlatmaya bile gerek olmamalıydı aslında: bu yıllarda Mao, bütünüyle "pratik Stalin"i eleştirmek üzerinde yoğunlaştı ve özünde, bu Stalin'i "sol" bulduğu anlamına gelen, "halk içindeki çelişmelerin doğru ele alınması" teorisini geliştirdi; ilgili yazısı tekrar okunduğunda, hep, "diktatörlük" uygulamanın alanını oluşturabilecek "düşman ile halk arasındaki çelişmeler" alanının mümkün olduğu kadar daraltılmasını savunduğu görülür. "Teorik Stalin"i ise Mao, 1950'lerin başlarındaki son yazılarında, özellikle *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri*'nde meta ekonomisinin ve değer yasasının kapsamını yeterince geniş tutmadığı, köylülüğe güvenmediği ve bireysel ekonomiden kollektif ekonomiye, kollektif ekonomiden devlet ekonomisine aşırı kaydırmalar yaptığı, bu konularda "pratik Stalin"e fazla hayat alanı tanıdığı için eleştirdi. [40] Keza 1950'lerin ortalarına rastgelen "On Büyük İlişki" makalesinde, Sovyet ekonomik kalkınma stratejisinden çok daha hafif sanayici ve tarımcı, daha az birikimci ve daha çok tüketimci, çok daha dengeli, yavaş, tedrici ve ademi merkeziyetçi bir strateji önerdi. Bütün bunlar bir "sol"culuk eleştirisinin ürünü değil miydi?

Kanımca, Sosyalist Birlik dergisindeki arkadaşlardan bazıları, genel bir Stalin nefreti içinde "teorik Stalin" ile "pratik Stalin" arasındaki ayırımı reddedip yekpare, her şeyiyle tutarlı bir Stalin'den söz etmekle; bunun üzerine, bir de inşa ettikleri bu yekpare ve tutarlı Stalin'i "sağcılık"la suçlamakla, çok yanılıyorlar.[41] Bu ikinci yanılgı, kısmen Troçkizmin etkisinden (çünkü meta ekonomisi, mübadele, değer yasası ve köylülük konularında Stalin'i sağ bulmak, ancak Troçkist bir konumdan mümkündür); kısmen, Sosyalizme zarar veren, sınıflaşmayı geliştiren ve Kapitalizme yarayan her şeyi sağ saymaktan (ve sonuçları ile politikalar arasında bir ayırım yapmamaktan); kısmen de düpedüz, SP'nin başındaki muhafazakârlık ile, onların anladığı türden bir "devrimcilik" yarışına girmekten kaynaklanıyor.[42] Bu yanılgılara, Mao'yu fazla idealize etmek şeklindeki bir diğer hatâ eklenmektedir. Nitekim ilgili arkadaşlar, bir türlü, Kültür Devriminin net ve ayrıntılı bir analizini yapabilmiş değillerdir; Mao'nun Kültür Devrimini yukarıdan aşağı başlatmasına temel teşkil eden stratejik saptamalara[43] hiç değinmeksizin, aynı zamanda, Kültür Devriminin kitlesel demokrasinin tam zıddı olan pratiklerini ve sonuçlarını[44] hiç irdelemeksizin, hâ-

lâ, oldukça gevşek, titizlikten yoksun bir tarzda, sözümona "aşağıdan yukarı bir kitle hareketi" olarak Kültür Devriminden söz etmeyi sürdürüyorlar.45 Kültür Devriminin Stalinist temel ideoloji ve politikasını kavrayamıyorlar; hattâ, özellikle 1956-57 yazılarının Mao'sunu değil de Kültür Devrimi yıllarının Mao'sunu, Stalinizme bir alternatif, Stalin'e kıyasla bir ilerleme gibi ele alıyorlar. "Teorik Stalin" ile "pratik Stalin" arasındaki bir ayırım gütmemek gibi, bu "iki Mao" arasında da bir ayırım gütmemek, giderek, tek ve genel ("devrimci") bir Mao'nun, yekpare ve tutarlı ("sağcı") bir Stalin'den çok ileri görülmesine dönüşüyor. Sonuçta, Mao'nun esas olarak Stalin'den bir kopuşu, Stalin'in yadsınmasını simgelediği postüle edilebiliyor.

Bence bunların hepsi hatâlı tutum ve fikirlerdir; bir teorik kargaşalığı ifade ediyorlar. "Teorik Stalin" ile "pratik Stalin" arasındaki ayırım, hayatın gerçeğidir-- tıpkı, yirmi yıl birlikte yaşadığımız, her gün defalarca tanık olduğumuz, "teorik Doğu Perinçek" ile "pratik Doğu Perinçek" arasındaki ayırım gibi. Ve Doğu Perinçek'i sağ bulmak gibi Stalin'i de sağ bulmak, her ikisini bu yönden (daha sola giderek) düzeltmeye/aşmaya çalışmak, eğer tutarlı olunacaksa, vahim sonuçlara götürür. Stalin ile Mao arasındaki farazi kopukluğa gelince... SP yönetiminin muhafazakârlığı, Stalin ile Mao'nun devamlılığını vurgularken, daha gerçekçidir. O muhafazakârlığın büyük problemi, korkunç çelişkisi ve tutarsızlığı, bu devamlılığı eleştireceğine övüp yüceltmesinden; dolayısıyla, bir yandan Stalinist-Maoist teorileri elden bırakmazken, diğer yandan, Çin'de 1983, 1987 ve 1989 Mayıs'ta başgösteren (daha önce, Polonya'da Dayanışma ile sahneye çıkan, son aylarda Macaristan ve SSCB'de filizlenen) yeni tip kitle hareketlerini, gerçek taban insiyatiflerini savunmasında yatıyor.

"Pratik Stalin"den Kültür Devrimi yıllarının Mao'suna, hangi bağlantılar uzanıyor? Saf Stalinci düşünüş ile onun Stalinci-Maocu varyantı hangi noktalarda buluşuyorlar?

Burada birinci kritik nokta, sosyalist sistemin kötü ve aksak yanlarının, Stalin'den sonra ortaya çıkmış gibi görülmesidir. Buna, sosyalizmin meselesinin bir "kapitalist restorasyon"a karşı "proletarya diktatörlüğü"nün güçlendirilmesi ve sürdürülmesi olarak konması, zorunlu olarak denk düşer. Tek fark, saf Stalinciliğin bunu, doğrudan doğruya devlet aygıtının yukarıdan aşağı uyguladığı şiddetle gerçekleştirmeye çalışmasına karşılık, Stalinist Maoizmin, "kapitalist restorasyon"un önlenmesi için "kitlelerin devrimci şiddeti"ne bel bağlamasıdır. Kimine göre, bu fark çok önemlidir; Stalinizme kıyasla büyük bir ilerlemedir, devletçiliğe karşı kitlelerin insiyatifinin harekete geçirilmesidir. Ancak dikkatli bir inceleme, Stalinist-Maoizm'de, "kitle insiyatifi" denilen şeyin doğrultusunun saptanmasında, partinin ve dev-

letin üst organlarının çok ağırlıklı biçimde devreye girdiğini; "doğru çizgi"nin yukarıdan verilmesi suretiyle, kitlelerin belli kesimlerinin (özerkçe isyankâr değil, bir "proleter karargâhı"nı simgeleyen "kişi kültü"ne son derece itaatkâr kesimlerinin!) çehresi sadece ikincil bazı değişikliklere uğratılmış "düşman"lara -Stalin döneminin "Alman-Japon casus, ajan ve sabotör"lerine kıyasla daha içsel "burjuva yolcuları"na- saldırtılmasının bir "devrim" gibi kabul edildiğini gösterir. Oysa bu "devrim", Sosyalist Demokrasiyi, Vişinsky tipi bir devletçi polis ve yargı terörüyle aynı yönde: monolitiklik yönünde, hukuksuzluk yönünde, keyfilik yönünde, düşmanca çelişmelerin kapsamının alabildiğine genişlemesi ve halk içindeki bütün çelişmeleri yutması yönünde, kitleselliğin yerini "ulu önder"lere tapıncın alması yönünde, tahrip etmiştir. Bu da normaldir; çünkü "kapitalist restorasyon"u önlemek için "proletarya diktatörlüğü"nü güçlendirmek amacıyla saptanan "doğru çizgi"nin birinci özelliği, yukarıdan (ve kitlelerin gerçek spontaneizmi söndürülerek), verilmesiyse, ikinci özelliği de, içeriğinin, "pratik Stalin"in yolu ile hemen tıpatıp aynı olmasıdır.

Bu içerik özdeşliği, niçin ve nasıl oluşuyor? Geçmişte uzun süre bizlerin de içinde yer aldığımız, Stalinist-Maoist düşünüş tarzına bakılırsa, Stalin/Komintern döneminin "doğru çizgi"sinden "sapma" olarak belirlenen bir "sağ revizyonizm"in (önce, Yugoslavya'da "Tito revizyonizmi"nin[46], sonra ve çok daha önemlisi, SSCB'de "Kruşçev revizyonizmi"nin) iktidara gelmesiyle, Doğu Avrupa ülkeleri bir "geri dönüş" yaşamışlardır. Kruşçev çizgisi -Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının devrimci fırtınasının kabardığı bir ortamda, milli kurtuluş savaşlarına karşı soğuk, ABD emperyalizmine karşı ise gerekli mücadelecilikten uzak tavrında yoğunlaşan, gerçek hatâlarının ötesinde- çok daha derin, Marksist teoriye çok daha içsel bir nedenle, "sosyalizm-dışı"dır (dolayısıyla sadece "burjuvazi"ye özgü olabilir ve bu nedenle de, iktidara gelmesi, bir "karşı-devrim"i ifade eder): Marx, ünlü "Weydemeyer'e Mektup"unda, getirdiği yeniliğin, "kapitalizmden komünizme geçişte devletin niteliğinin ancak ve ancak proletaryanın diktatörlüğü olabileceğini göstermekten ibaret" olduğunu vurguladığına, Lenin de bunu "Marksizmin özü" saydığına göre, son tahlilde Marksizm-içi kabul edilebilecek hatâlar ile bütünüyle Marksizm-dışı bir yaklaşım arasındaki tâyin edici sınır, teoride, "proletarya diktatörlüğü"nün kabul veya reddinden, pratikte, "proletarya diktatörlüğü"nü uygulayıp uygulamamaktan, "proletarya diktatörlüğü"nü koruyup geliştirmek veya yıkıp yerine "burjuva diktatörlüğü"nü getirmekten geçer. Ve değil mi ki Kruşçev, "bütün halkın partisi" ve "bütün halkın devleti"nden söz etmiştir; o zaman, bu sınırın öte tarafına geçmiş demektir. Öyleyse gelin, ekonomik politikalarına da yakından bakalım--

ne görüyoruz? Merkezi planlamayı biraz gevşetmek, piyasanın rolünü biraz genişletmek; yani bir kere daha Buharinci, Titocu bir çizgi: işte "kapitalizm"! Kültür alanına geçelim- orada ne görüyoruz? "Burjuva fikirleri"ne ve "burjuva sanatı"na özgürlük (yani, Sosyalist Realizmin biricik kabul edilebilir yaratım tarzı olarak dayatılmasından biraz uzaklaşma): işte, "proletarya diktatörlüğü"nün uygulanmasından fiili vazgeçiş! Bu "kanıt"lara göre, Kruşçev'de, "proletarya diktatörlüğü"nün teorik planda reddi ile ekonomide "kapitalizm"in geri getirilmesi ve siyasette "burjuvaziye özgürlük"[47] birleşiyor, elele gidiyordu. Ortodoks mantığa göre, bu, bir "karşı-devrim"den başka ne olabilirdi?[48]

Kruşçev'in "bütün halkın partisi" ve "bütün halkın devleti" formülasyonlarıyla ne yapmaya çalıştığını, bugün daha iyi anlayabiliyoruz: Bütün eklektizmi, hamlığı, hem sağ hem "sol" hatâlarla birlikte yürüyüşü[49] içinde Kruşçev, Stalinizmin "proletarya diktatörlüğü" adına kapsamını habire genişlettiği "bastırma" işlevini mümkün olduğu kadar sınırlamanın arayışı içindeydi ve bu, aslında düpedüz, Mao'nun 1956-57 yazılarındaki kendi arayışına paralel ilerliyordu. Ne ki, 1960'ların ortalarında Mao'nun düşünüşü bambaşka bir mecraya girdi. Muhtemelen, Kruşçev'in en berbat Stalinci-Kominternci geleneklerin etkisiyle 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında Çin'e ekonomik ambargo uygulamaya kalkışmasına duyulan ulusal tepki içinde, her türlü denge kayboldu ve ÇKP'de "sol" (Lin Biao, Cen Boda, Dörtlü Çete) çok güçlendi; Mao, Çiang Çing'e 1966'da yazdığı mektubun aslında çok güzel yansıttığı gibi, biraz istemeye istemeye, zorlana zorlana ve "Sağa karşı mücadelenin üzerine soğuk su dökmeyeyim" hesabıyla, bu "Sol" ile ittifaka çekildi. Buradaki düşünüş değişikliğinin özü şudur: Mao, "pratik Stalin"i "sol" hatâları nedeniyle, "teorik Stalin"i de olumlu yöndeki formülasyonlarının herşeye rağmen bu "sol"culuğa cevaz vermesi nedeniyle eleştirmeyi bıraktı; Stalin'i sağ olduğu için eleştirmeye girişti.[50] Liu Şaoşi'nin "burjuva-revizyonist karargâh"ına karşı Mao'nun bir "proleter karargâh" olarak kurdurduğu, Kang Şeng, Cen Boda, Çiang Çing ve Yao Venyuan'ları içeren "Merkez Komitesinin Kültür Devrimi Grubu", Stalin'in kritik hatâsını, halk içindeki çelişmeleri düşmanca ele almak olarak değil de, 1930'ların ikinci yarısında "artık antagonist sınıfların ortadan kalktığını" öne sürmek olarak, yani birinci yaklaşıma tam zıt yönde, belirledi. Değil mi ki SBKP içinden Kruşçev gibi "revizyonist karşı-devrimci"ler çıkabilmişti; bu, "burjuvazi"nin yaşadığını ve "sınıf mücadelesi"nin sona ermediğini gösteriyordu. Stalin gibi uykuya yatmak[51] yerine, "yanıbaşımızda gizlenen Çin'in Kruşçevleri"ne aman vermemek şarttı. Böyle bir "uyanıklığın" teorik zemini olarak Mao, "antagonist sınıfların orta-

dan kalkması" şöyle dursun, bir kere üretim araçları üzerindeki mülkiyetin sosyalist dönüşümü esas olarak tamamlandıktan sonra da, iki sınıf, iki yol ve iki çizgi arasındaki mücadelenin süreceği; dolayısıyla kapitalizme geri dönüş tehlikesinin hâlâ mevcut olduğu, yani Sosyalizm tarihi döneminin tümü boyunca, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişmenin, sosyalist toplumun temel çelişmesini meydana getirdiği yolundaki ünlü tezini ortaya attı. Stalinist-Maoizm tarafından Mao Zedung'un en büyük "teorik katkı"sı olarak gösterilen ve sadece Çin koşullarında değil, dünya çapında bir "Marksizm-Leninizm-Mao Zedung Düşüncesi"nden söz etmenin gerekçesi sayılan bu tez, kanımca çok anlamlı, "pratik Stalin" ile Kültür Devrimi yıllarının Mao'sunun bağlantısını olanca açıklığıyla sergileyen bir ifadeyle, "proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi teorisi", yani biricik "doğru yol"dan, "sosyalist çizgi"den sapanlara karşı "kitlesel saldırı dalgaları" halinde "sınıf mücadelesi" verilmesinin teorisi olarak tanımlandı. SP yönetiminin muhafazakârlığı, Mao'nun "katkı"sını veya orijinalitesini, Sosyalizmde genel olarak bir yeniden sınıflaşma, parti ve devlet üst yönetiminin halktan kopması probleminin varlığını (ilk) sezen olmaya dönüştürmek istiyor. Oysa Mao ve onun önderliğindeki "Kültür Devrimi Grubu", bir bürokratlaşmayı değil, tam tersine, parti ve devlet içindeki bazı iktidar sahiplerinin "burjuva liberal" bir çizgi izleyerek kapitalizmi restore etmelerini, bastırılması gereken tehlike olarak görüyorlardı. "Proletarya diktatörlüğü"nün "fazla bastırma"sı sonucu demokrasinin yokedilmesi ve devletçi bir yabancılaşmanın doğmasıyla kastlaşma, Stalin'i fazla "sol" bularak eleştiren 1956-57 yazılarının Mao'sunun perspektifi olabilirdi. 1960'ların ortalarında ise Mao, "Çin'in Kruşçevleri"ni bastırmanın yeni ve genel bir yöntemi peşindeydi. Sovyetler Birliği'nde düzelme, ancak, "revizyonist karşı-devrim"in doğurduğu "yeni-burjuva diktatörlüğü"nü, emekçi kitlelerin aşağıdan yukarı, "anti-Kruşçev" bir muhtevayla yıkmaları sonucu gerçekleşebilirdi. Çin'de ise, böyle bir "restorasyon" yoluna girilmesini önlemek için, daha başından, Buharinci-Titocu bir "burjuva çizgisi"ni savunan; başka nedenle değil, sırf bu çizgiyi savundukları için, ideolojik olarak "parti ve devlet içinde yuvalanmış bütün bir burjuva sınıfı"nı meydana getirenlere karşı, "devrimci kitleler" eliyle "proletarya diktatörlüğü"nün uygulanması gerekliydi.

Çin'de Kültür Devrimi, işte böyle bir "anti-revizyonist" hareket oldu; "kapitalizm yolcuları"nı, saf Stalinciliğin etkisi sınırlı görülen doğrudan-devletçi yöntemleriyle değil de, etkisinin daha kalıcı olacağı umulan dolaylı-devletçi yöntemlerle; partinin, daha doğrusu parti içinde bir fraksiyonun hücum emri verdiği kesimlere uygulatılan "kitlesel devrimci şiddet"le ezmeye kalkıştı. "Pratik Stalin"in politikası, habire

"proletarya diktatörlüğü" uygulamak ve hep "proletarya diktatörlüğü" uygulamaktı; ama en azından "teorik Stalin"in bu kadar frenleri patlamış değildi. Kültür Devrimine uzun yıllar damgasını vuran Çiang Çing, Vang Honven, Çang Çunçiao ve Yao Venyuan "Dörtlü Çete"si ise, doğrudan doğruya teoride, "burjuvazi üzerinde topyekün diktatörlük" uygulamaktan söz ediyordu - sadece somut olarak teşhis edilebilir "eski ve yeni burjuva unsurlar" değil, aynı zamanda her türlü "burjuva fikir" ve hattâ "içinden kapitalizmi doğurabilecek bir tarihsel fideliğin tümü", bu" topyekün diktatörlüğün" hedefi olmalıydı. Bu, yalnızca Dörtlü Çete'nin aşırılığı olarak görülebilir mi? Kanımca, gerçekte burjuvazisi olmayan bir toplumda, bir kere "proletarya-burjuvazi çelişmesi, temel çelişme" diye tanımlanınca, bu savruluş kaçınılmaz dı; "burjuvazi" avı, her türlü siyasi ve ekonomik reform önerisini, her türlü eleştiriyi, Sırat Köprüsü kadar ince bir "doğru çizgi"den her milimetrik "sapma"yı, halkın bütün maddi refah özlemlerini, kültür ve sanat alanında bütün çeşitlilik ve yaratıcılık özlemlerini, doğrudan doğruya bireylerin ruhundaki "burjuvazi" şeytanını hedef almak zorun - daydı.

Kültür Devrimi yıllarının Maoizmi, işte bu yüzden, kullandığı yöntem ve araçların ilk bakışta farklı olmasına karşın, özünde Stalinizmin bir varyantıydı; hattâ muhtevada, bazı bakımlardan daha aşırısıydı - Stalin'i sağcı diye eleştirmeye kalkınca, Stalinist "proletarya diktatörlüğü"nü bir "topyekün diktatörlüğe" dönüştürüyor, böylece izin verilen, şiddet uygulanmayan alanı alabildiğine daraltıyordu. Belki tam da bu yüzden, gerçek hayatta bir uygulama, bir iktidar pratiği olarak Stalinist-Maoizmin ömrü, beklenenin aksine, devletçi Stalinizmin veya Stalinist-Brejnevizmin ömründen çok daha kısa oldu. Saf, klasik Stalincilik, sadece devlet aygıtını kullanmış, pis işlere kitleleri bulaştırmamıştı. Küçük elitlerin fanatizminin aktif taşıyıcısı, bütün karmaşık heterojenliği içinde geniş kitleler olamaz. Nitekim Çin'de, bu kadar pürizmi, bu kadar sektarizmi, bu kadar şiddet kullanımını, işe taraf edilmek istenen kitleler kaldırmadı. Halk içindeki çelişmelerin düşmanca yöntemlerle ele alınmasına bizzat halkı dahil etme projesi, uzun süreli olamadı. Bu yüzden, Kültür Devrimini önce temel emekçi kitleler, hem de büyük bir hızla terkettiler. Klasik Stalincilik, Sovyetler Birliği'nde yarım yüzyıl veya daha fazla, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde 30-40 yıl varlığını korurken, Stalinizmin Maoculuk varyantı sadece 10-12 yıl dayandı. Tarih, boş idealizasyonları pek hoşgörmez. Kültür Devrimi o kadar iyiydiyse, Kültür Devrimi yıllarının Mao'su o kadar iyiydiyse, niçin somut ürünüyle ölçüldüğünde bu kadar başarısız kaldı?

Bir iktidar pratiği olarak değil de, çok küçük ve kitlelerden ko-

puk bir franksiyonun geçmiş nostaljisi olarak neo-Stalinist-Maoizmin hayal âlemi, yukarıdaki soruya cevap vermeyi reddettiği anda başlıyor.[52] Bu hayal âleminde, Kültür Devriminin, kendi iddiasına ve saptanmış amacına kıyasla (Çin'deki ve bütün dünyadaki) mutlak yenilgisi, hiçbir sosyalist ülkede yaşayan bir alternatif olamayışı[53], pek önemli değildir. Tam tersine, belki bu yenilgi, Kültür Devriminin "doğru"luğunu daha iyi ispatlar, çünkü bakın, Deng Şiaoping gibi "kapitalizm yolcuları" tekrar iktidarı ele geçirmiş[54], böylece "tehlike"nin ne kadar "ciddi" olduğu görülmüştür. Peki, Deng'ler niçin "kapitalizm yolcusu"durlar? Piyasa ekonomisi deneyleri bir yana; burada canalıcı ölçüt, Mao'nun "doğru"luğu tartışılmaz kabul edilen "proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi" teorisini reddetmeleridir. Kültür Devriminden sonra Deng Şiaoping önderliği, "proletarya-burjuvazi çelişmesi"ni sosyalist toplumun temel çelişmesi saymanın yanlış olduğunu, bunun "sınıf mücadelesi"nin kapsamını habire genişletmeye yol açacağını söyledi. Bana göre bu, "pratik Stalin"den ve Kültür Devrimi yıllarının Mao'sundan, tekrar "teorik Stalin"e bir dönüştür; bu anlamda, bu problemin ölçüleri içinde, görece doğru yönde bir adımdır.[55] Ama SP muhafazakârlığının neo-Maoizmi, Deng'in sadece daha saf bir Stalinist olabileceğini aklına bile getirmez; o "sağcı" ve "revizyonist"tir. Burada, Çin açısından Mao'nun 1966-1976 çizgisinin nirengi kabul edilmesi, bu çizgiden geri çekilen herşeyin "revizyonizm" diye tasnifini kolaylaştırmaktadır.[56]

Bir kere Deng "revizyonist"leştirildikten sonra, Gorbaçov'un işi daha kolaydır, çünkü onun çizgisi, kendi tarihsel koşulları içinde, Stalinizmden çok daha net bir kopuşu ifade etmektedir. Kruşçev "revizyonist" ise, Gorbaçov haydi haydi öyledir; sonuç olarak, "Tito revizyonizmi"nin tekrarı bir "Kruşçev revizyonizmi"nin tekrarı bir "Deng-Gorbaçov revizyonizmi"nin açtığı reformlar mecrasından, Çin ve SSCB, ekonomik planda "dünya kapitalist sistemine topyekün entegrasyon"a, siyasi planda (özellikle SSCB) "ABD'ye teslimiyet"e gitmektedirler. Reagan'dan Thatcher'a, bütün Batı ve burjuva dünyasının Gorbaçov'u beğenip desteklemesi, yeni Sovyet yönetimin "sınıf niteliği"nin, kimlere hizmet ettiği ve umut verdiğinin "kanıtı"dır. Bu yaklaşım çerçevesinde, Doğu Almanya ve Küba gibi, glasnost ve perestroyka'yı reddeden, görece katı rejimler de, geçmişte (Afrika'daki rolleri nedeniyle) "Brejnev'in paralı askerleri" gibi çok ağır deyimlerle anılmışken, şimdi birdenbire iyi görülmeye başlanmışlardır; Gorbaçov'un onları güya "Amerika'ya satmak" istediğinden şikâyet edilmektedir. Daha genel olarak, bir zamanlar "sosyal-emperyalizm"in en büyük göstergesi sayılan, Hitler'le karşılaştırılan (bu terimler bir yana, gerçekten de müdahaleciliği ve hegemonyacılığıyla sosyalizme çok zarar

vermiş olan) Brejnev dönemi dış politikası, artık ABD'ye karşı her noktada "sıkı bir markaj"ı ifade etmiş olduğu söylenerek, orasından burasından aklanmak istenmektedir. Stalinizmle bağlarını koparmamış bir Maoculuk, dönmüş dolaşmış, hiç olmazsa bazı noktalarda Brejnev'in safına geçmiştir.[57] Amaç "Sovyetler Birliği'nin sosyal-emperyalist niteliğinin değişmediğini ve asla değişmeyeceğini" ispatlamak olunca, her türlü kötülük Kruşçev ve Gorbaçov'lara, her türlü iyilik Stalin'e izafe edilmektedir: Sovyet yönetimi Dayanışma Sendikasına "karşı"dır ve Polonya işçi sınıfının iktidara gelmesini "Moskova engellemekte"dir; Gorbaçov'un Doğu Avrupa halkları nezdindeki rolü, "bundan ibaret"tir. Milli mesele açısından, işler geçmişte ne kadar düzgünken, şimdi ne hale gelmiştir! Bunun da sorumlusu, Stalin sonrası "restorasyon"dur; Dimitrov hayatta olsa, bu Bulgar yöneticilerini "kurşuna dizecek"tir.[58]

Aynı doğrultuda, nasıl yıllar yılı Sovyetler Birliği'nde "anti-Kruşçev" bir halk muhalefeti beklenmiş, Kültür Devrimi Çin'in "kızıl kalmasını" sağlayacak bir hareket olarak selâmlanmışsa, bugün de Sovyetler'de ve Çin'de emekçi kitlelerin, "kapitalizmin geri getirilmesinin sonuçları"na karşı ayaklanmaları öngörülmektedir. Sosyalist sistemdeki reformlar, piyasayı, işsizliği, enflasyonu, vb. geri getirmekte, bir "yeni burjuvazi" doğurmaktadır - kitleler işte buna karşı, Kültür Devriminde olduğu gibi "iktidardaki kapitalizm yolcuları"nı hedef alarak harekete geçecekler, böylece yeni bir Maocu dalga patlayacaktır. Nisan-Mayıs aylarında Çin'de başgösteren büyük gençlik gösterilerine, işte böyle bir "anti-revizyonist" içerik yüklenmiştir: güya öğrenciler "Kültür Devriminin yolunda" ilerlemiş, "ikinci bir Mao" aramışlardır. Sonunda yönetimin göstericilere uyguladığı vahşet ise, "yeni-burjuvazinin diktatörlüğü" şablonuna oturtulmaktadır. "Proletarya diktatörlüğü"mü? Ne alâkası var efendim! "Proletarya diktatörlüğü, emekçi demokrasisidir" dedik ya; "proletarya diktatörlüğü" yapmaz böyle şeyler! Yaparsa "revizyonizm" yapmıştır! Zaten kitlelerin de "proletarya diktatörlüğü"ne karşı çıkmaları düşünülemez! Mantık, budur. Üstelik, olayın beraberinde getirdiği uluslararası saflaşma da, sözüm ona "Gorbaçov'un Deng'i topyekün desteklemesi"ne indirgenmiş; böylece, halka karşı bütün "revizyonist reformcu"ların elele verdiği izleniminin uyandırılmasına çalışılmıştır.

Bu tablo neyi gösteriyor? Bu bölümün başında belirtiğimiz gibi, Stalinizmin ana gövdesi diye bir şey, gerçekten vardır ve Brejnevcilik gibi Maoculuk da, son tahlilde bu ana gövdenin bir büyük koludur. Burada bağlantı ve devamlılık, daha çok "pratik Stalin"den Kültür Devriminin Mao'suna uzanır. Her iki halkada, bir tek-parti yönetiminin başında bulunduğu "proletarya diktatörlüğü"nün, sosyalizmi "ka-

pitalizmin restorasyonu" girişimlerine karşı koruması esastır. Kritik formülasyonlarıyla teorik gelişme, salt "proletarya diktatörlüğü"nden, "proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi"ne ve "sosyalizm tarihi döneminin tümü boyunca, geri dönüş teşebbüslerinin önlenmesi"ne doğrudur. Bunun için "sınıf mücadelesi" hep gereklidir ve hattâ en geniş kapsamına Mao'da kavuşur. Bu uğurda başvurulabilecek şiddet, son tahlilde sınırsızdır. Lenin'in işaret ettiği gibi, bu, prensip olarak "diktatörlük" kavramının içinde saklıdır: diktatörlük, gerektiğinde herhangi bir hukuk sistemiyle bağlı olmayı reddeden kuvvet kullanımı olanakları demektir.[59]

Bunlar, yüzyüze gelmemiz gereken, saf Stalinizm ile Maoizm arasındaki buluşma noktalarıdır. Bu, bütün bir siyasal kültür ve gelenektir. Yukarıdaki her belli başlı öğe, klasik Stalinciliğin olduğu gibi, Maoizmin ve neo-Maoizmin de teorik avandanlığında yer alır.

Bunun ötesinde, klasik Stalinizm, teori, tavır ve söylemler düzeyinde tutarlıdır: Sosyalizmde hiçbir kitle hareketi öngörmez; hepsine birden karşıdır. Klasik Stalinizmin çelişmesi, bu teorik-politik tavır ve söylemi ile, varolan sosyalizmde (kendisini hedef alan!) kitle hareketlerinin çoğalarak patlak vermesi realitesi arasındadır.

Stalinizm-Maoizm, yukarıdaki olanca teorik avandalığıyla, sosyalizmde "revizyonizm"e, "kapitalizmin restorasyonu" eğilimleri vesonuçlarına karşı (Kültür Devrimi modelinde) kitle hareketlerinden yanadır. Neo-Maoizm, söyleminin tutarlılığını, Polonya'daki Dayanışma Sendikasından sonra şimdi Çin'de başgösteren öğrenci mücadelesinin "revizyonist diktatörlük"lere karşı olduğunu savunarak korumaya çalışıyor.

SP yönetiminin muhafazakârlığında yaşayan neo-Maoizmin çelişmesi, teorik avandalığına bağlı olarak kitle hareketlerinden bekledikleri ile, sosyalist ülkelerdeki yeni tip kitle hareketlerinin gerçekliği arasındadır. Şimdi bunu ele alacağız.

1. Solovyov'un daha sonra emekliye sevkedildiği haberi, 17.7.1989 tarihli *Cumhuriyet*'te yer aldı.

2. Bkz. 29.3.1989 tarihli *The Guardian* gazetesinde (İngiltere), John Rettie'nin "Casualties mount as poll results come in" (Seçim sonuçları geldikçe kayıplar artıyor) başlıklı yazısı. Sözkonusu küpür dahil bu yazıdaki pek çok bilgi için, Semih Lim'e teşekkür borçluyum.

3. Demokrasinin su yüzüne çıkmasını sağladığı her görüş, doğru ve demokratik değil, kuşkusuz. Sonraki günlerde Raisa Gorbaçova, bu eleştiriyi, kadınların kişilikli ve kamu sorunları hakkında da görüş sahibi olmalarına karşı tipik bir ataerkil tepki olarak gördüğünü belirtti. Ben burada Raisa Gorbaçova ile beraberim. Ve korkarım ki Türkiye'de de, pek çok *solcunun* "Semra Özal'ın etkisi"ni mesele yapmasının, Turgut Özal'ı buradan giderek vurmayı denemesinin ardında, böyle bir ataerkillik, ya da en azından kitlelerin geri yanlarına seslenme konusunda böyle bir ilkesizlik yatıyor.

4.*Cumhuriyet*, 28.6.1989.
5.*Cumhuriyet*, 30.7.1989 ve 31.7.1989.
6.*Cumhuriyet*, 5.8.1989.
7.*Cumhuriyet*, 17,20,23,24 Temmuz 1989.
8.*Cumhuriyet*, 22.7 ve 23.7.1989.
9.*Cumhuriyet*, 25.7.1989.
10.*Cumhuriyet*, 3,4,5,6,7 Temmuz 1989.
11.*Cumhuriyet*, 5.8.1989.
12.*Cumhuriyet*, 19.8.1989.
13.*Cumhuriyet*,19.8.1989.
14.*Wall Street Journal*, 23/24.6.1989.
15.*Der Spiegel*'deki son roportajından naklen, *Cumhuriyet*, 5.7.1989. Burada ilginç ve biraz tiksindirici olan, bir yandan da Gromiko'nun "Stalin fiilen bir katildi" demekten geri durmamasıdır. İşte, ruhen Stalinist bir sözümona "anti-Stalinizm"!
16.*Cumhuriyet*, 16 ve 17.8.1989.
17.Bu gerçeğin, Sosyalist Parti yönetimine hâkim olan muhafazakârlığın hangi iddialarıyla çeliştiği, daha ileride ele alınacaktır.
18.Türkiye'deki sol güçler, Dayanışma'nın stratejisinden, kendi mücadeleleri açısından ders çıkarabilirler mi? Bence, ne kadar ironik gözükürse gözüksün, çıkarabilirler ve çıkarmalıdırlar. Burada, "ulusal mutabakat" kavramını bizatihi "sınıf uzlaşmacılığı" sayıp reddetme eğiliminde olan kesimlerin payına, belki bir maksimalist olmama dersi, bir esneklik dersi; "ulusal mutabakat" kavramını benimseyip israrla uygulama çabasındaki kesimlerin payına ise, belki bir herşeyi yukarıdan pazarlıklara bağlamama dersi, bir mücadelecilik dersi,bir insiyatifi elde tutma ve özgüçleri inşa etme dersi, düşüyor.
19.Hangi kanadının? Bu soru kritiktir. Ve cevabı, aşağıda görüleceği gibi, SB muhafazakârlığının düşünce çerçevesinden türetilen öngörülerle, bir kere daha fevkalâde çelişiyor.
20.*Cumhuriyet*, 30.6.1989.
21.*Cumhuriyet*, 20 ve 21 Aralık 1988.
22.*Cumhuriyet*, 10 Mart 1989.
23.*Cumhuriyet*, 14 Haziran 1989.
24."Sovyetler Birliği'nin, belki altı ay, en fazla bir yıl gibi kısa bir süre içinde, Çekoslovakya ve Macaristan'daki birliklerini tamamen geri çekmeye hazırlandığı", ancak, başta Prag olmak üzere diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki muhafazakâr yönetimlerle çatışmamak ve bir kere daha müdahaleci konuma düşmemek kaygısıyla,"birliklerin çekilişinin, Orta Avrupa'da muhtemel bir kuvvet indirimine denk düşürülmesinin planlandığı", ilk defa 28 Ağustos 1988 tarihli *2000'e Doğru*'da (imzamın, dergi yönetimi tarafından çıkartıldığı bir haber-yorumda) yer almıştı. Bu yazıda ayrıca, Gorbaçov yönetiminin hiç de Doğu Avrupa'da reformları engelleyen ve halkın taleplerini bastıran güç olmadığı; tam tersine, Prag, Berlin,Bükreş, Sofya ve Havana'daki görece Stalinist yönetimlerin "kuşatma"sını kollamak durumunda kaldığı, somut, ayrıntılı kanıtlarıyla anlatılıyordu. Gorbaçov, Doğu Avrupa'daki büyük kuvvet indirimini, bundan üç ay sonra açıkladı.
25.*Cumhuriyet*, 11 Ocak 1989.
26.*Cumhuriyet 6* Mart 1989.
27.Aynı yerde.
28.*Cumhuriyet*, 10 Şubat 1989.
29.TRT, 29 Ocak 1989; *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1989. Pozsgay bu açıklamayı yaptığında, hem SP üyesi, hem *Saçak* Yazı Kurulu üyesi ve *2000'e Doğru* Ankara Temsilcisi idim. Hemen gidip, SP'nin Ankara'da genel merkezinin demokrasi panosunda bir yazı astım; "Partimizin 'merkez' kanadından, 'anti-Gorbaçov' bir mevzilenişe girmiş, SSCB'deki reform hareketinin 'sosyalizmden kan kaybının esas nedenini oluşturduğu'

konusunda kesin kanaatlere sahip, hattâ bugün Moskova'nın Doğu Almanya, Küba, vb.gibi 'sosyalist yönetim'leri sıkıştırıp kapitalizme ABD'ye satmakta olduğunu öne süren ve bu yönetimler safında Gorbaçov'a karşı yer almayı 'enternasyonalizm' sayan herhangi bir önder arkadaşı", 4 Şubat 1989 Cumartesi günü taban önünde, şu konularda açık tartışmaya çağırdım: "Bu gelişmenin anlamı... Doğu Avrupa ülkelerindeki saflaşmanın niteliği... Sovyet yönetimi ve politikasının, Stalin ve Brejnev döneminde mi, yoksa bugün mü, Doğu Avrupa halklarının tabandan özlemlerine daha yakın olduğu; Macaristan'a onurunu yeniden kazandıran rüzgârın nereden estiği... aşağıdan yukarı taban insiyatiflerinin hedefi olan ve karşısına dikilen oligarşi'lerin niteliği/kökenleri / hangi dönemde oluşmuş oldukları, ilh." Bu talebim, 4 Şubat günü Mehmet Bedri Gültekin'in "Sosyalizmin Sorunları" konusunda konferans vereceği, bir sorum varsa orada sorabileceğim şeklinde yantlandı. M.B.Gültekin, sözümona "Kruşçev-Gorbaçov revizyonizmi" hakkındaki bilinen kalıpları tekrarlarken, kalkıp sordum: 1956'nın 1968'den bir farkı var mıydı? 1956'da Macar halkını ayaklandıran sistem, "Kruşçev revizyonizmi"nin mi ürünüydü, Stalinizmin mi? Çin, 1956'da Sovyet müdahalesini haklı gördü ve hattâ "geciktiği" için eleştirdi- bu da Stalinist bir mentalite değil miydi? Kem küm edildi; hiçbir açık yanıt verilemedi. Bütün bu sorular öbeği, "sosyal-emperyalistliğin malûm" kabul edilen Brejnev dönemine denk düştüğü için 1968'i mahkûm etmekle yetinen bütün yarım-Stalinistlerin önünde, elan durmaktadır.

30.*Cumhuriyet*, 1 Şubat 1989.

31.*Cumhuriyet*, 12 Şubat 1989.

32.*Cumhuriyet*, 19 Şubat 1989.

33.Şubat ortasındaki Merkez Komitesi toplantısının sonunda Nemeth, "1956'nın değerlendirilmesi konusunda, Komite'nin, Ortodokslar ve Reformcular şeklinde ikiye bölünmesi tehlikesinin yaşandığını" kaydetti- bkz.*Cumhuriyet*, 19 Şubat 1989. Bu açıklama, hayli öğreticidir: Birincisi, sosyalizmin yenilenmesi sürecindeki çatışmaların evrensel tasnifi, evrensel terminolojisi açısından; direnenlerin "Ortodoks" diye tasnifinin kabulü açısından. İkincisi, bütünüyle reformcu eğilimde olan bir partide dahi, süreç içinde, bir kesimin muhafazakâr konuma düşebileceği, yani bunların mutlak değil göreli kavramlar oldukları açısından. Özellikle ikinci nokta, Çin önderliği içindeki bölünmeye de ışık tutuyor.

34.*Cumhuriyet*, 16 ve 17 Haziran 1989.

35.*Cumhuriyet*, 25 Haziran 1989.

36.*Cumhuriyet*, 27 ve 30 Mayıs 1989. Bu makalelerin ikincisi, *Newsweek*'in Miklos Haraszti ile yaptığı bir röportajın kısmi çevirisidir. Haraszti (bizim gibi) Maocu bir geçmişe sahip bir Macar muhalifidir; bu döneminde yazdığı ve işçi sınıfının konumunu bir "kapitalist restorasyon" paradigması içinde inceleyen *Macaristan'da İşçi Olmak* adlı kitabı, Kaynak Yayınları tarafından yayınlanmıştı. Şimdi, Haraszti'nin de görüşlerinin ne kadar değiştiğini öğrenmek, ilginç oluyor.

37.*Cumhuriyet*, 28 Nisan 1989.

38.*Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1989.

39.Stalinci-Maocu perspektifi korumanın ve Gorbaçov reformlarına bu açıdan, "revizyonizm" diye yaklaşmamın, eninde sonunda, "ideal"ini Arnavutluk, Kuzey Kore ve Romanya'da bulacağı fikri ve bu açıdan sözkonusu ülkelerin durumunun irdelenmesi için, bkz.*Sosyalist Birlik*, Sayı 1 (Mart 1989), sayfa 49-50.

40.*Sovyet İktisadının Eleştirisi* (Birikim Yay.) başlığı altında toplanan okuma notlarında olsun, *Seçme Eserler*'inin 5.cildinde olsun, bu doğrultu son derece belirgindir.

41.Tipik olarak, bkz.Mehmet Gündüz, "Teorik Tartışmanın Seyir Defteri, I ve II", *Sosyalist Birlik*, sayı 1 ve 2 (Mart ve Nisan 1989)

42.Hatâlı bulduğum bir diğer "devrimcilik" yarışı da, Sosyalist Parti'nin habire "sağcı" diye eleştirilmesidir. SP bugün tamamen kitlelerden kopuk, durgun ve hareket-

siz; siyasi mücadele içinde değil. Bir genel merkez demeçleri ve kadro kampanyaları partisi. Ama bu kitlelerden kopukluk, bence esas olarak, yılların biriktirdiği (ve 1978-80'in sağ hatâlarını da aşan) "sol", sekter, dogmatik bir ideoloji-teori-söylem-siyasal kültür bütününden kaynaklanıyor. Ben, bu fikrimi hiç değiştirmedim. Bu bakımdan, Denizlili okuyucumuz Ahmet Mar, *Sosyalist Birlik*'in 4. (Haziran 1989) sayısında yayınlanan mektubunda, sözel olarak beni, geride kalanlara "sağcılık" suçlamasına kaydığım için eleştirmekle, haksızlık ediyor.

43. Örneğin: Sosyalizm tarihi döneminin tümü boyunca "proletarya-burjuvazi çelişmesi"nin "temel çelişme" kabul edilmesine; bunun üzerine bir de, "kapitalizm yolculuğu"nun, köylük bölgelerde meta üretiminin serbestleştirilmesi (Buharin-Liu Şaoşi yolu) artı "burjuva" fikirleri, kültür ve sanatına özgürlük="burjuva liberalizmi" şeklinde tanımlanmasına, hiç değinilmiyor.

44.Örneğin: Kanunsuzluğa, zulme, işkenceye, isterik düşünce terörü ortamlarının yaratılmasına, inanılmaz bir "kişi kültü"ne, hiç değinilmiyor.

45.Son olarak, bkz.Mehmet Gündüz, "Pekin Baharına Selâm", *Sosyalist Birlik*, sayı 4.

46.Bilindiği gibi, gerek 1957 ve 1960'ın büyük "Komünist ve İşçi Partileri Toplantıları"nda, gerekse "Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşiniz!" ve "Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Üzerine Bir Öneri-Dokuz Makale" polemiklerinde, ÇKP'nin Yugoslavya konusundaki tavrı, Kruşçev'e, bir yandan Stalin'i eleştirip diğer yandan Stalin'in 1948'de Kominform'dan attırdığı Yugoslavlar ile iyi geçin diği için saldırmak oldu. Tipik olarak, ünlü "Dokuz Makale"nin ilki "Stalin Meselesi"ne, yani genel olarak Stalin'i savunmaya, ikincisi ise "Yugoslavya Sosyalist Bir Ülke midir?" konusuna, yani Yugoslavya'ya karşı ortodoks Stalinist tavrı savunmaya, hasredilmiş bulunuyordu. ÇKP daha sonra Yugoslavya'ya ilişkin tavrının özeleştirisini yaptı; bunun, "1948'deki meseleyi bilmemek" ve bu konuda "Sovyet kaynaklarına/görüşüne bağlı kalmak"tan kaynaklandığını söyledi. Ancak kanımca bu açıklama tarzı, hayli yetersizdir. Birinci olarak, bu dönüşü, esas olarak taktik-siyasi ihtiyaçlar: Brejnev döneminde, tek tek ülkelerin bağımsızlığı noktasındaki ittifakları güçlendirme ihtiyacı belirledi. İkinci olarak, "Tito revizyonizmi" (ve "Kruşçev revizyonizmi") nitelemelerine asıl yol açan, iktidarı ve ekonomisiyle sosyalist toplum konusundaki (Stalinist) anlayışlar, olduğu gibi kaldı; bir yandan Yugoslavya ile pragmatik açıdan ittifak aranırken, diğer yandan Kültür Devriminde Çin'in iç pratiğine, bu anlayışlar damgasını vurdu.

47.Ve teoride "burjuva diktatörlüğü", "emekçiler üzerinde diktatörlük ve burjuvaziye özgürlük" olduğuna göre; yani "burjuvaziye özgürlük", "burjuva diktatörlüğü"nün bir fonksiyonu, bir tezahür biçimi olduğuna göre, "burjuvaziye özgürlük" görülen yerde "burjuva diktatörlüğü"nün de olduğuna doğrudan doğruya hükmetmek gerekiyordu! "Proletarya diktatörlüğü"nü Sosyalist Demokrasi ile her zaman ve otomatik olarak özdeş sayan anlayışın simetriydi, bu "burjuvaziye özgürlük= burjuva diktatörlüğü" eşitlemesi. Bence, ***her iki sillojizmin*** çürüklüğü üzerinde, çok iyi düşünmek zorundayız.

48. Nitekim, daha önce de işaret ettiğim gibi, 1956 Macaristan olayı da, ÇKP yönetimi için bir "karşı-devrim" denemesiydi; bu noktada, Çin liderleri, sonunda Kruşçev'i müdahaleye zorlayan gelenek ve alışkanlıkların dışında değillerdi. 1988 yılında *Saçak* dergisinde, 1948'de Yugoslavya'nın Kominform'dan atılmasının, 1956'da Macaristan'a müdahalenin ve 1968'de Çekoslovakya'nın işgalinin, özünde hep aynı çizgi olduğunu; 1948'de Stalin'in gücü yetmediği için yapamadığını Sovyetlerin 1956 ve 1968'de yapabildiklerini belirttim. 1956'da kişi olarak Kruşçev'in ve 1968'de kişi olarak Brejnev'in iş başında olmasının kolaylığına sığınan muhafazakârlık, Stalin-sonrası bir "Kruşçeve-Brejnev revizyonizmi" efsanesini sürdürebilmek için, buna karşı çıktı, "spekülasyon" dedi. Spekülasyon olmadığının kanıtı, ÇKP'nin 1948'i ve 1956'yı birlikte onaylayan tutumudur- sadece 1968, bir devlet pragmatizmi içinde "sosyal-emperyalizm"in hesabına yazıldı. Güya, fideliğini "Kruşçev revizyonizmi"nin oluştur-

duğu bir "sosyal emperyalizm"in...

49. Sovyetler Birliği'nin artık "komünizme geçiş aşaması"nda olduğu önermesi ve "bâkir topraklar"ı sovhozlar (devlet çiftlikleri aracılığıyla, alalacele işletmeye açıp Sovyet tarımının sorunlarına bu yolla çözüm bulma çabası, Kruşçev açısından ikincildir - sağ hatâların da, Stalin açısından mevcut ama ikincil olması gibi.

50. Bugün, Stalin'i esas olarak sağcı gibi gören, diğer yandan hâlâ Kültür Devrimini genel deyimlerle olumlayan ve Stalin'den çok büyük bir kopuş sayan arkadaşların, Mao'nun bu hatâsı üzerinde düşünmeleri gerekir. Çünkü onlar, özünde, Kültür Devrimi yıllarının Mao'sunun hatâsını tekrarlamaktan vazgeçemiyorlar. Bu, Mao'nun yol açtığı büyük yanılsama ve "sol" hatâlara, bu arkadaşların kendilerini açık kılmaları demektir.

51. Bu perspektifin, Stalin'in "fazla baskıcılık" yüzünden elelştirilmesinin yerine, adetâ, bir noktadan sonra rehavete kapılmak ve yeterince baskı uygulamamak yüzünden eleştirilmesini geçirdiğine, dikkat ediniz.

52. Neo-Stalinist-Maoizm, "Sovyet sosyal-emperyalizmi" teorisinin bütün ayrıntılarında eskisi gibi kesin ve iddialı değildir; bir dizi cansıkıcı problemin tümüyle etrafından dolaşmayı yeğlemektedir. Örneğin, "Kruşçev karşı-devrim" kilit önermesini ne ölçüde savunduğu, belli değildir. Bunun yerine, SSCB'nin "İkinci Dünya Savaşından sonraki bir gelişme içinde antagonist sınıflara bölünmüş bir toplum haline geldiği", sonra "herşeyin, Gorbaçov'dan önce Sovyet sisteminin tıkandığını gösterdiği" gibi, hayli muglak şeyler söylemektedir. Hangi politikalar bu "sınıflaşma"da belirleyici rol oynamıştır: Stalinin'inkiler mi, Kruşçev'inkiler mi? Tıkanan, Stalinizm değil midir? Böyle sorulduğunda, bir başka dolaylı karşılık gelir- Stalin sınıflaşma eğilimlerini habire "düzlemiş" (bu da baskının özürü olur), Brejnev ise artık oluşmuş bir "sınıf sistemi"ne "bekçilik"le yetinmiştir... Burada elçabukluğuyla gözardı edilen, tam da, habire sivil topluma kılıç, sallama eyleminin, bizatihi parti-devlet yönetimi katını bir kast haline getirdiği gerçeğidir. Bunun ötesinde, Kültür Devriminin hiçbir stratejik tahlil ve kararının somut tartışmasına girilmez. Kültür Devrimi, bunlardan arınmış bir soyut "halk inşiyatifi" olarak "haklı ve yerinde"dir. Böylece, Mao'nun 1966-1976 yıllarında ki kendi teorisi ve tarihsel analizi, sisler ardında biraz başka şeylere dönüşmektedir. Buna rağmen, bu çürük temel üzerine neo Stalinist-Maoizm, benzer önermelerin ikinci bir kademesini bindirecektir.

53. Arnavutluk, bilindiği gibi Maoist değil, en saf şekliyle Stalinisttir; Kültür Devrimi yöntemlerini reddederken, "kapitalizmin restorasyonu"nun "yasak" olduğunu anayasasına koymakla teorik meseleyi, saray darbeleri ve Politbüro'da kurşunlamalarla da pratik meseleyi "halledegelmiş"tir. "Kruşçev revizyonizmi", "Kruşçevci karşı-devrim" ve "Sovyet sosyal -emperyalizmi" kavramlarının Arnavutluk düşüncesinde, hâlâ, hiç sulandırılmaksızın direnmesi, aslında bu kavramların saf Stalinizmle hiç de bağdaşmaz olmadıklarını gösterir. Nitekim, Stalinizm-Brejnevizm de aynı kavramlarla Yugoslavya'ya baskı uygulamış, Macaristan ve Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. Burada bütün kavga, teorik değil siyasidir; mevcut kuvvet ilişkileri içinde, kimin kime "revizyonist", "restorasyonist", "karşı-devrimci" diyeceği... ve öyle muamele edeceğidir.

54.Açıkça yazılmayan, sadece konuşulan ara-fikir, şudur: Hua Guofeng, Mao'nun tavsiye ettiği gibi hep "sağcı"lara vurmaya devam edeceği yerde, Dörtlü Çete'yi yıkıp Kültür Devrimini sona erdirme hatâsını yapmış, bu da Deng'e iktidar yolunu açmıştır... Hani, tarihi akışın yargıları sorgulanmazdı? Nostalji, idealizm ve iradecilik, bu kadar olur! Kitlelerin "sol"culuğa karşı ayaklanmaya başladığı koşullarda, hâlâ Kültür Devriminin sürdürebileceği, Türkiye'de, masa başında hayal edilmektedir.

55.Ayrıca, 1987-89'lara kadar Deng'in Stalinizmi, hayli yumuşatılmış bir Stalinizmdir.

56.Çünkü yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, bu düşünüş tarzında herşeyden önce Stalin'in kendisi, Mao'ya göre sağdadır; esasen düşünüşün temelini, 1966-1976

Mao'sunun ve süper-"sol"cu müttefiklerinin, "teorik Stalin"in canlıcı hatâsını sonuçta sağcılık gibi görmüş olmaları meydana getirmektedir. Bu rejimler için ayrıca bir "Kruşçev revizyonizmi" soykütüğü icat edilmese bile, sırf bu nedenle, varolan pek çok Stalinist rejim, bir "sağ revizyonizm" kategorisine yerleştirilebilmektedir.

57.Bunun en çarpıcı örneği, 8 Ocak 1989 tarihli *2000'e Doğru*'daki "ABD'nin Pervasızlığı" yazısındaki genellemelerden de öte, aynı derginin 26 Mart 1989 tarihli sayısında, Portekiz Komünist Partisi'nin son kongresinde Gorbaçov'u reddetmesinin, SP muhafazakârlığının "Gorbaçov revizyonizmi"ne karşı görüşleri doğrultusunda "genişleyen bir birliğin" kanıtı gibi duyurulmasıdır. Hafızalar bu kadar sığ olabilir mi? Allah, Portekiz Komünist Partisi'ni Doğu Perinçek'e bağışlasın! Bilenler bilir: PKP, yeryüzündeki en katı, en taşlaşmış, en Brejnevci partilerden biridir. Cunhal önderliğindeki PKP'nin, 1968'deki Çekoslovakya işgalinden, 1979'daki Afganistan işgaline kadar, Sovyetler Birliği'nin desteklemediği müdahaleci ve hegemonyacı eylemi kalmamıştır. 1974-77 yıllarının *Halkın Sesi* ve (aylık) *Aydınlık* dergileri ile 1978-80 yıllarının *Aydınlık* gazetesinin dış politika sayfasında, PKP teşhirleri belki yüzlercedir. Bize yazan bir okuyucumuzla birlikte soralım: Brejnevciliğe karşı haklı olarak mücadele etmiş bir siyasetin bazı önderleri, nasıl oluyor da bugün, PKP gibi bir "dinozor"la aynı safa düşebilmektedir?

58.Bu yazının esas konusuyla ilgili olmadığından, şu, milli meselenin Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde çözülmemişliğinin "revizyonizm"e kanıt gösterilmesi olayını, bir aradan çıkartalım. Sadece, Ergun Balcı'nın 28 ve 29 Kasım 1988 tarihli Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan "Ulusal Sorun" başlıklı, iki bölümlü incelemesinden bazı aktarmalarla yetiniyorum: 1922'deki federasyon anayasası hazırlıkları sırasında, "Stalin'in taslağına göre, Rus-Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılacak olan cumhuriyetler, hükümran değil, sadece özerk statüye sahip olacaklardı. Lenin için bu görüş, Büyük Rus şovenizmi'nin hortlaması anlamında idi. Lenin, milliyetçiliğin ancak eğitim, sabır, anlayış ve zamanla aşılabileceğine inanıyordu. Eşitlik ilkesine dayanmayan bir federasyon, tepki olarak milliyetçiliği daha da güçlendirirdi. Lenin bu nedenle Stalin'in taslağını geri çevirerek, cumhuriyetler arasında tam eşitliğe dayanan yeni bir taslak hazırlanmasını istedi. Stalin, Lenin'in bu isteğini yerine getirdi. Ama kağıt üzerindeki eşitliğe karşın, pratikte federasyon içinde en güçlü cumhuriyet olan Rusya'nın egemen olacağından emindi... 1922-1930 döneminde Bolşeviklerin hakkını vermek gerekiyor.... Ancak, Bolşeviklerin eşitlik ilkesini içtenlikle uygulamaya çabaladıkları bu dönemde bile, "Büyük Rus Biraderi" ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır.... 1930'ların başlangıcında rakiplerini tasfiye etmiş olan Stalin, artık kendi yöntemlerini rahatlıkla uygulayabilirdi. Bu yöntemlerin özünü, kuvvet ve zor oluşturuyordu... 2. Dünya Savaşı ise Stalin'in kesin kararını almasına yol açtı... Stalin derhal harekete geçti. Önce Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanan Çeçen, İnguş, Karaçay, Balkır, Kalmık ve Kırım Tatarları yurtlarından Orta Asya'ya sürüldüler. Ardından, Çarlık Rusyası'nda bile görülmeyen yoğun bir Ruslaştırma kampanyası başladı. Yerel kültürler, yerel lisanlar en şiddetli baskıya hedef olurken, Rus tarihi, Rus kültürü, Rus lisanı yüceltiliyordu. Lenin'in korkulu düşü olan "Büyük Rus şovenizmi", 1945-1953 döneminde tüm ağırlığı ile ortaya çıkmıştır".

Bulgaristan yöneticileri ise, Stalinizm okulundan başka nerede yetiştiler ki?

Bu anlatıma, belki de bir de, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın da Stalin döneminde zorla, Hitler ile anlaşarak ilhak edildiğini ekleyebiliriz. Bunu da Sovyetler şimdi kabul ediyorlar.

59.Özellikle bkz. *Proletarya İhtilali ve Dönek Kautsky.*

DEVLETÇİ SOSYALİZM SONA ERERKEN (II)
KİTLELER, REFORMCULAR, "BURJUVA LİBERALİZMİ"*

Bu yazının ilk bölümünün bitiminde, bugün SP yönetiminin muhafazakârlığında yaşayan Stalinist-Maoizmin ya da neo-Maoizmin, teorik avadanlığına bağlı olarak sosyalist ülkelerdeki kitle hareketlerinden *beklediği* "anti-revizyonist", Kültür Devrimi benzeri muhteva ile, sosyalist ülkelerdeki yeni tip kitle hareketlerinin *gerçekliği* arasındaki bir çelişmeden söz edilmişti. Bu çelişmenin boyutlarını görmek için, şimdi tekrar Çin'e dönüyoruz. Başlangıçta özellikle kısa tuttuğumuz, son kitle hareketine ve bastırılış tarzına ilişkin ayrıntılı olguları, bir yanda SSCB, Polonya ve Macaristan'daki gelişmelerin, diğer yanda ise Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Küba'dan, Arnavutluk, Kuzey Kore ve Romanya'ya kadar, tutuculukta direnen rejimlerin oluşturduğu arkaplan üzerinde, tekrar gözden geçireceğiz.

Temel tezimiz şudur: Çin'deki son öğrenci, aydın ve (kısmen) işçi hareketinin başlangıç tarzına, taleplerine, ulusal ve uluslararası konumuna, mevzilenişine, ittifaklarına, *bütün bunlarla tanımlanan genel içeriğine* ilişkin bilgiler, muhafazakârlığın beklentilerine tamamen ters düşüyor.

Gerçek şu ki, eğer neo-Maoizm kendi teorik avadanlığıyla tutarlı kalacaksa, Çin'deki (ve Polonya'daki! Macaristan'daki! Çekoslovakya'daki!) kitlesel muhalefet hareketi, saf Stalinist optikte olduğu gibi Stalinist-Maoist optikte de, pekâlâ bir "burjuva liberalizmi" hareketidir. Ve, ancak Stalinizm ile çok-partililiğe kadar açılan bir Sosyalist Demokrasi arasındaki çelişme açısından bakıldığında, olumlu ve devrimci görülebilir.

* (Sosyalist Birlik, Sayı 7, Ekim 1989.)

Yukarıdan ve Aşağıdan

Önce, bir genelleme olarak şunu belirtelim: Bugün sosyalist sistemde, yukarıdan aşağı başlatılan reformlar ile taban insiyatifleri arasında, karşılıklı bir etkileşim sözkonusudur[1].

Bazan, halkın onyıllar boyunca, içten içe birikmiş hoşnutsuzluğu, parti önderliğinin en azından bir kesimi tarafından algılanıp bir reform programına dönüştürülüyor. Bu reform programı ilk ağızda yukarıdan aşağı başlatılıyor gibi gözükse de (1976-sonrası Çin, 1985-sonrası SSCB) aslında burada bile, belli bir aşağıdanlık mevcuttur.[2] Daha sonra, reformlar sürecinde uyanan, aktifleşen, talepleri artan kitleler, önlerindeki olanakların gelişmesinden yararlanarak hareketleniyorlar. Böylece ikinci bir aşamaya, reformcu ekiplerin bu kitleselleşmeye sırt mı çevirecekleri (Çin'de, Deng'in 1983 ve 1987'de iki kere ürküntüye kapılarak gelişen katılaşması), yoksa kitlelere daha fazla yaslanmayı mı tercih edecekleri (SSCB'de Yeltsin, hattâ -kollamak zorunda olduğu dengelerle birlikte - Gorbaçov), reformcu ekibin kendi içinde kısmen çatlayıp çatlamayacağı ve belki önderliğin daha radikal reformcuların eline geçip geçmeyeceği (Macaristan örneği) sorularının önem kazandığı bir noktaya geliniyor.

Bazan, önce kitle hareketi patlak veriyor ve zigzaglı bir gelişme içinde, parti ve devlet yönetiminin eski monolitikliğini çatlatıp, kendisine reformcu müttefikler buluyor (Polonya'daki Solidarnosc'un, 1970'lerin sonlarından bugüne uzanan serüveni).

Her iki alternatifte de, şu husus çok önemlidir: yukarıdan aşağı başlatılan reformlar ile taban insiyatifleri arasındaki diyalektikte, kitleler esas olarak daha az reform değil, tam tersine, *daha çok reform* istiyorlar. Çin'den SSCB'ye, Polonya'dan Macaristan'a kadar hiçbir yerde, taban insiyatifleri, köklü reformlara ve sonuçlarına muhalefetten kaynaklanmıyor. Aksine, kitle hareketi, reformlar öncesinde varolan sistemi ve/veya reformlara rağmen mevcudiyetini koruyan, hâlâ eskisi gibi işlemeye devam eden kurum ve grupları hedef alıyor. Ve tabandan muhalefet, yöneticilerle, *bunlar reformcu oldukları ölçüde değil, bir yerde geçmişe sarıldıkları, yani muhafazakâr kaldıkları ölçüde* çatışmaya giriyor.

Muhafazakârlık ile halk arasındaki bu mücadele, demokratik hak ve özgürlüklerin kurumlaşması noktasında, çok-partililik noktasında düğümleniyor. *"Proletarya diktatörlüğü" teorisinin uygulamada aldığı biricik ve zorunlu tarihsel biçim olarak sunulan tek-parti rejimlerinin devam edip etmeyeceği noktasında düğümleniyor.* Daha açıkçası, taban, bütün reformların özellikle siyasi düzlemde *çoğulcu bir demokrasi* ile bütünlenmesini talep ediyor.

Yalta ve Dayanışma

Bu son iki saptamayı, SSCB, Polonya ve Macaristan örneklerinde kolayca izleyebiliriz. Sovyetler Birliği'nde halkın oyları, Yeltsin'in isminde simgeleşen radikal reformculara aktı. Kitleler "kapitalizme götüren" (?) reformlardan hoşnutsuz olsalardı, bunun tam tersi görülmez miydi? Macaristan'da, geçen yazımda uzun uzadıya anlattığım gibi, partiye radikal reformcular hâkimdir ve yukarıdan aşağı attıkları adımlarla, çok-partililiğin kapısını açmış bulunuyorlar[3]. Halk, derece derece (a) çok-partili bir demokrasi yönündeki kurumsal reformların bütününü destekliyor; (b) iktidardaki MSİP'in anti-reformcu kanadına karşı reformcu kanadını destekliyor; (c) yerine göre, MSİP adaylarına karşı tümüyle parti-dışı adayları, 1940'ların ikinci yarısında yasaklanmış olup şimdi yeniden canlanan Sosyal Demokrat'ları, liberalleri, Protestan rahiplerini, vb. destekliyor[4]. Bu tercihte parti tekeline tepkinin ve gerçek bir çoğulculuk özleminin oynadığı rol apaçık görülebiliyor.

Polonya'ya geçelim: 1970'lerin ikinci yarısından bugüne kadar, yani on yılı aşkın bir süredir Dayanışma Sendikası, sosyalist sistemdeki kitle hareketlerinin en çarpıcı örneğini meydana getirdi. Biz, yani o zamanlar "Kruşçevci restorasyon" ve "sosyal emperyalizm" teorilerini sımsıkı savunan eski Aydınlık'çılar, bunu "kapitalizm"in varlığının kanıtı saydık; hareketin yükselişi Brejnev dönemine denk düştüğünden, böyle yorumlamak ilk ağızda bir pürüz arzetmedi[5]. Polonya toplumunun gerçek çelişmelerinin bir yansıması olarak Dayanışma'nın kendi ideolojisini, taleplerini, programını incelemek, hazır teorik reçetemizle bize hiç de önemli gelmedi. Biz orada kendi kafamıza uygun "Leninist işçiler" hayal ettik; Polonya yazarları, sanatçıları bize böyle imgeler vermeyince öfkelendik; onları devrimci ruh eksikliğiyle, işçi sınıfının büyüklüğünü anlamamakla suçlayan yazılar yayınladık üstelik[6]

Ama acaba Dayanışma, faraza "kapitalist restorasyon"un durdurulmasını, "proletarya diktatörlüğü"nün pekiştirilmesini mi istiyordu ve istiyor? Üç önemli dönüm noktasında, (a) bu yılın başlarındaki yuvarlak masa anlaşmasından sonra; (b) 4-18 Haziran 1989 seçimlerinden sonra; (c) Ağustos'ta Mazowiecki'nin başbakan olmasından ve hükümetinin güvenoyu almasından sonra, Dayanışma'nın Walesa, Geremek ve Onyszkiewics gibi lider ve sözcülerinin verdikleri demeçlere dayanarak irdelemek istiyorum bu konuyu. Bırakalım, "proletarya diktatörlüğü" ve "kapitalist restorasyon" kavramları ile klasik düşüncemizde bunlara yüklenen ölumluluk/olumsuzluk çağrışımlarını: Bunlara denk düşebilecek, faraza "gerçek sosyalizme dönülmesi" gibi bir kavramsal ve terminolojik çerçevesi dahi yoktur Dayanışma'nın - sen-

dikanın resmi sözcüsü Dr. Jerzy Onyszkiewics, yasallaşmanın kapısını açan yuvarlak masa anlaşmasında "Komünist Partisinin öncü rolü ve 'sosyalizm' gibi kavramların bir kere bile sözü edilmediği"ni, "çünkü kimsenin, sosyalizmin gerçekte ne anlama geldiğini bilmediğini" biraz da memnunlukla kaydediyor.[7] Siyasal alanda ise "Tam demokrasi, parlamenter demokrasi istiyoruz" diyor.[8] Ergun Balcı tekrar soruyor: "Size göre Polonya çok-partili sisteme doğru mu gidiyor?" Cevap kısa ve net: "Evet. Zaten doğru olan da budur".[9] Bu ropörtajdan beş ay sonra bugün, başbakan dahil bakanlarının çoğunu Dayanışma'nın verdiği çok-partili bir koalisyon hükümeti, Polonya'da işbaşındadır. *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri, bu sefer Solidarnosc'un öndegelen ideologlarından, parlamento grubu başkanı, kendisi de başbakanlığa aday gösterilmiş, ortaçağ tarihçisi Bronislaw Geremek[10] ile konuşuyor. Geremek, işçi sınıfının başkaldırdığı sistemin kökeni, oluşumu ve niteliğini, şu terimlerle anlatıyor:

"... 2. Dünya Savaşından sonra ülkede yönetime geçen komünist hükümetin, Avrupa'nın demokratik gelenekleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu yönetim tamamen Avrupa'nın süper devletler tarafından paylaşılması nedeniyle doğmuştur. Polonya halkından hiçbir destek almamıştır. Empoze edilen hükümet Polonya halkının özlemlerine cevap vermemiş, ancak ülkenin savaş ertesinde ihtiyacı olan yeniden inşa için seferberliği gerçekleştirmiştir. İşbaşındaki devlet ve parti Stalinci bir model oluşturmuş ve ekonomiyi yönetememiştir. Bu da 1956, 1970 ve 1980'deki isyanlarda ortaya çıktığı gibi, halkın ve işçi sınıfının tepkisine yol açmıştır. *Hürriyet ve ekmek* sloganları, bu isyanların odak noktasını teşkil etmiştir. 1956 buhranında, Komintern'in empoze ettiği liderler gitmiş ve *milli komünistler* olarak adlandırabileceğimiz Gomulka yönetimi işbaşına gelmiştir."[11]

Bu tahlilin ne kadar anti-Stalinist olduğu açıktır: Geremek, Sovyet hegemonyacılığının kökenini Komintern'de ve Komintern döneminde bulan bütün perspektiflerle birleşmekte; esasen bu nedenle, Polonya'daki komünist rejimi bir bakıma doğuşundan itibaren gayrimeşru saymakta; ancak Gomulka'yı daha önceki Bierut'un saf Kominternci ekibine gene de tercih etmektedir.[12] Aynı doğrultuda Walesa, 4 ve 18 Haziran 1989 seçimlerinin sonuçlarını "45 yıl boyunca süren *komünist* iktidarla bir hesaplaşma"[13] diye nitelemiştir. Mazowiecki'nin başbakanlığa atanmasının ardından ise Walesa, "Yalta'dan bu yana en büyük başarı"dan söz etmiş[14]. Geremek de BBC Televizyonuna verdiği bir demeçte, "Avrupa'nın bu yöresinde Yalta Anlaşması'ndan sonra kurulmuş olan komünist egemenlik ve tekel, artık ortadan kalkmaya başladı" demiştir.[15] Bu yazının geçen ayki bölümünde, Sovyet radikal reformcularından, Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomisi Enstitüsü baş-

kanı Oleg Bogomolov'un, "Sosyalizm, Stalin döneminde bazı Doğu Avrupa ülkelerine dıştan dayatıldı" şeklindeki saptaması ile, bunun, radikal reformcu Macar yönetimi içindeki yankılarına değinmiştim[16]. Görüldüğü gibi Walesa ve Geremek'in görüşleri ile Soyvet tarafından Bogomolov'un ve Macaristan'da Gomulka'nın muadili İmre Nagy'nin halefleri Pozsgay ile Nyers'lerin görüşleri, bir bütünlük teşkil ediyor. Bunların hepsi eşit derecede anti-Stalinist, anti-Komintern'dir; yani Stalinist bir açıdan, eşit derecede "sağcı", "revizyonist", "kapitalist restorasyonist"tir. Bu konuda *tek tutarlı* tavır, Arnavutluk'un saf Stalinist, saf Kominternci perpektifidir, olanca abesliği içinde. Yukarıdaki akım veya güçlerden birini (muhalefette ve grev yapıyor diye) "anti-revizyonist" sayıp diğerlerini (iktidarda ve iktidar partisi içindedirler diye) "revizyonist" kabul etmek ise, eklektizmin, oportünizmin ta kendisidir.

"İsveç Modeli"

Piyasa sosyalizmini ya da sosyalist meta ekonomisini "revizyonizm"in, dolayısıyla "kapitalist restorasyon"un ölçütü sayan Stalinistler ve Stalinist-Maoistler için de, bu noktada onlardan bile "sol"da yer alan Troçkistler için de, Dayanışma'nın ekonomiye ilişkin görüşleri, siyasi düzleme ilişkin görüşlerinden ancak daha ürkütücü, daha tedirgin edici olabilir. Onyszkiewics, örneğin, *nomenklatura*'nın hâkimiyetinden, hemen bütün piyasa taraftarı reformculara ortak şu cümlelerle şikâyet ediyor:

"Ülkemizdeki devlet komünist partisinin devletidir. Sonuç olarak fabrika yöneticisi, idari yeteneklerine göre değil, siyasal nedenlerle atanmaktadır. Parti tarafından atanmakta ve sadece partiye karşı sorumlu bulunmaktadır. *Kararlarını, ekonominin gerekleri değil, siyasal etkenler belirlemektedir.* Bu olguyu engellemek için yol, müdürün fabrikalarda özyönetim komitesi tarafından seçilmesidir."[17]

Bu, devlet sektörünün yönetim tarzını değiştirmenin kısa vâdeli tedbiridir. Orta vâdede ise Dayanışma, özel sektörün sanayideki payının artırılması, devlet işletmeleri ile özel işletmeler arasında ayırım yapılmaması, değişik mülkiyet sistemlerinin tam eşit haklara sahip olması ile belirlenen bir "karma ekonomi" formülünü kaçınılmaz görüyor[18]. Niçin, devlet sektörünün toptan özelleştirilmesi değil? Pratik nedenlerle: "Çünkü o muazzam fabrikaları satın alacak sermaye yok ülkede."[19] Ama bir kere bu "karma ekonomi" aracılığıyla özel sermaye yeteri kadar geliştiğinde, devlet sektörünün kalanının korunup korunmamasına, çoğulcu, danışmacı, konsensüs arayan bir süreç içinde ayrıca karar verilmelidir.[20] Onyszkiewics, bu, parlamenter demokrasi

artı karma ekonomi modelinin, yeryüzündeki hangi "en çekici" örnekten alındığını da şöyle açıklıyor: "İsveç modeli. İskandinav modeli."[21] Geremek ise, Solidarnosc'un ekonomik arayışlarının diğer akrabaları arasına, "Tarihte, planlı, merkezi ve bürokratik bir ekonomik yapıdan piyasa ekonomisine nasıl geçilebileceğinin örneği yok. Kruşçev de dahil olmak üzere, bunu yapacağını söyleyenler çok oldu. Ama pratikte hayata geçiremediler" sözleriyle,[22] "Kruşçev revizyonizmi"ni açıkça dahil etmektedir.

Siyasal Uzlaşmacılık, Üretimcilik, Kemer Sıkma

Dayanışma, Geremek'in sözünü ettiği geçiş sürecine ilişkin stratejik ve taktik anlayışlarıyla da, neo-Maoizmin "revizyonist diktatörlük"lerin topyekün yıkılmasını isteyen boyölçüşmeci ihtilâlciliğini tatmin etmekten uzaktır. Nisan ayında Onyszkiewics şöyle diyordu:

"Ülkedeki komünist yönetimin geçerliliğini tartışma konusu yapmayacağız. Değişmesini istemeyeceğiz. Ama bunun dışında her türlü eleştiri serbest. Yani seçimler, bir ulusal ayaklanma için çağrı platformu olmayacak."[23]

4-18 Haziran seçimlerinden sonra Walesa, "gerek ekonomi, gerek politikada hükümetin tüm reformcu adımlarını desteklemek"ten, "çoğulcu bir sistem"e ters düşen eylemleri ise "boykot etmek"ten söz ediyordu.[24] Yeni hükümetin kurulması çalışmaları sırasında ise şunu ekliyordu: İktidara geldiğimizde Varşova Paktı'ndan çıkmayacağız.[25] Aynı günlerde, bizzat başbakan Mazowiecki, mecliste "Komünist partisini tümüyle devre dışı bırakmak Polonya için bir tuzak olur. Dünyanın hiçbir ülkesinde ordu ve polisi kontrol eden bir muhalefet, muhalelefet olarak kalmaz" sözlerini sarfediyor ve devam ediyordu: "Yeni ortaklarımız kendilerini ikinci sınıf ortak gibi hissetmemelidirler."[26] Herşey olup bittikten sonra ise Geremek, cumhurbaşkanlığının rolünü şöyle değerlendiriyor:

"Biz, cumhurbaşkanının KP'de olmasının bu partiye bir devamlılık garantisi vereceğini düşündük. Diğer bir deyişle, General Jaruzelski'nin cumhurbaşkanı olması Polonya demokrasisi için de bir güvence teşkil etmiş oldu. Cumhurbaşkanının şimdiye kadar bu oyunu kurallarına göre oynadığını da söyleyebiliriz."[27]

Bu çizginin ardındaki temel fikri ise gene Onyzskiewics'den dinleyelim. Sürecin Türkiye'deki en iyi gözlemcilerinden Ergun Balcı, Temmuz başındaki bir yazısında, yukarıda alıntılanan Nisan röportajında Onyskiewics'e yönelttiği "Dayanışma 1980'de ne yanlış yaptı?" sorusuna şu cevabı aldığını hatırlatıyor: "Parti içindeki reformcu kanadı önemsemedik. Onlarla işbirliği yapmadık."[28] Bu sözler, bir yandan

Dayanışma'yı hararetle destekleyip diğer yandan onların Varşova ve Moskova'daki müttefiklerini "revizyonist" saymakta ısrar eden neo-Maoist muhafazakârlığın eklektizmine karşı; ama sadece ona karşı da değil, aynı zamanda, örneğin Yavuz Alogan'ın parti kertesini hiç önemsemeyen "sınıfa karşı sınıf" yalınlığına karşı söylenmiş gibidir.

Geçiş sürecinin ekonomik boyutlarına gelince... "Yoklar ülkesi"[29] Polonya'da Geremek, üretimi arttırmaktan başka çare olmadığını, halkın sabır içinde üretimi arttırmaya sevkedilebilmesi için ise "önce demokrasi" yoluyla umutlu kılınması gerektiğini kaydettikten sonra, şöyle devam ediyor:

"Bu bağlamda, Mazowiecki hükümetinin radikal bir biçimde ekonomiyi değiştirecek tedbirleri almaktan, kalıcı bir operasyon uygulamaktan çekinmemesi gerekiyor. Çünkü sözkonusu önlemler her halükârda gerekiyor. Dolayısıyla, halkın desteğini arkasına almış bir yönetimin bunu gerçekleştirmesi daha çok mümkün ve lazım."

Sözkonusu "yapısal değişim" için 4-5 yıllık bir süre koyan Geremek, "umut veremezsek Polonya toplumundan fedakârlık bekleyemeyiz" diyor.[30] Demek ki bu iktidar da, halktan şu veya bu şekilde ekonomik fedakârlık isteyecek. Kabinesine komünist partisi (Birleşik İşçi Partisi) içindeki müttefiklerini, yani "serbest ekonomi" yanlısı reformcu kanadın mensuplarını katan[31] Mazowiecki daha net konuşmakta, "iflas ve işsizliğin göze alınması gereği"ni de içeren bir "acı reçete"den söz etmektedir.[32]

Burada duralım. Fazla ekonomi bilmeyen kimi arkadaşlar, geçmişte, sınırları tanımlanmamış bir "üretimci sosyalizm"den uluorta nefretle söz eder oldular; hattâ Stalinizmi "üretimci"liğe indirgediler ve üretimin arttırılması, üretici güçlerin geliştirilmesi ihtiyacına değinildiğini gördükleri her yerde, bu nedenle derhal bir "ekonomizm" ve "Stalinizm" keşfediverdiler. Tabii bundan çok daha aşırısını, SP içindeki tartışmalarda muhafazakârlık yaptı; yalnız onlar, keşfettiklerini sandıkları kötülüğe "revizyonizm" dediler. SP'nin kendi programında, ulusal ekonomiyi kalkındırmak için bir *emek seferberliği* fikri kuvvetle yer alırken (ve aynı zamanda, enikonu bir karma ekonomi ve çokpartililik öngörülürken), SP'nin muhafazakâr kanadı, "revizyonizm"i köşeye sıkıştıracağım diye piyasa sosyalizmi kavramının kendisine karşı hücuma geçti. Ayrıca, sosyalizmi bir "tembellik toplumu" olarak allayıp pullamaya girişti; bu tek-yanlı abartı aracılığıyla, Gorbaçov'un bürokratik tembelliğe karşı mücadelesini ve üretimi arttırma çağrılarını karalamayı denedi. Aynı doğrultuda, Sovyet reformcularının işgücünün sektörlerarası ve işletmelerarası dağılımının değişmesi ihtiyacı ile bu süreçte belli bir strüktürel işsizlik tehlikesinden söz ettikleri görüldüğünde, "işte, Gorbaçov işçi sınıfına kölece çalışma ve işsizlik va-

at ediyor!" gibi demagojik feryatlar yükseltildi. Bütün bunlar, sığlık değilse, geriliğe oynamayı marifet sayan günübirlik siyasetçilikti; duygusallığa ve bilgisizliğe seslenişti; nasıl olsa iktidar alternatifi olmamanın ve olmayacak olmanın verdiği rahatlıkla girilen ciddiyetsiz bir popülist ajitasyon yöntemiydi. Ciddi iktidar perspektifleri olanların ise sorunlara nasıl baktığını, nasıl bakmak zorunda olduklarını, Dayanışma örneği çok güzel gösteriyor. Burada bütün aşamasız devrim hayallerinin, "ulusal mutabakat" önermeyi mücadelesizlik sanan bütün pürizmlerin de pabucu dama atılmıştır. Türkiye'de bir sosyalist parti şimdi iktidara gelse enflasyon, işsizlik ve yokluklar karşısında elbette üretimi arttırmaya yönelecek; bunun için gerekli zamanı kazanmak için de halka umut vermesi gerekecek ve bunu ancak demokratik karekteriyle toplumun güvenini kazanarak yapabilecek; kısacası, bir bakıma Dayanışma'dan farklı bir yol izlemeyecektir. Bir kere daha söylüyorum: Türkiye Solu'nun, sadece sosyalist ülkeler nereye gidiyor sorusu bağlamında değil, programından ve mücadele çizgisinden ders çıkarmak için de, Solidarnosc'u, çağımızın bu yeni tip demokratik hareketini, çok iyi incelemesi gerekir.[33]

Bu ideoloji, program ve mücadele çizgisinde, Stalin sonrasında, Kruşçev ile başlayan bir "kapitalist restorasyon"u ve "revizyonist" diktatörlüğü red fikrinin en küçük izdüşümünün yer almadığı apaçık görülüyor. Dayanışma'nın bütün programı, başından beri devamlılık içinde, ekonomide devletçi, siyasette tek-partici bir sosyalizmin, üstelik de dışarıdan dayatılmasına reaksiyonu ifade etmektedir. Ve başta da belirttiğimiz gibi, sadece Polonya'da değil, Macaristan'da da çokpartililiğe gidişin itici gücünü, *tabanda ve radikal reformcularda yaşayan* bu düşünceler meydana getiriyor. Stalinist-Maoistlerimiz ya da neo-Maoistlerimiz, Dayanışma'yı "devrimci işçi sınıfı hareketi" diye çok severken, niçin Macar yönetimine o kadar kızıyor ve Gorbaçov reformlarının SSCB'yi Macaristan'ın gittiği yere götüreceğinden yakınıyorlar?[34] Bütün görüşlerini tek tek karşılaştırın: Pozsgay, Nyers, hattâ Karoly Grosz, iktidardaki Walesa, Geremek ve Onyszkiewics'lerden başka bir şey değillerdir.

Çin'deki Hareketin Toplumsal Temeli

Peki, Çin bu gelişme çizgisine bir istisna mıdır? Tam tersine; "proleterya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi" perspektifine bağlılık ile sosyalist ülkelerde ortaya çıkan yeni tip taban insiyatiflerini desteklemek arasındaki tutarsızlık uçurumu, Çin'deki son gösterilere gelindiğinde, daralacağına daha da açılıyor. İçeriğiyle, mevzilenişiyle, ittifaklarıyla Çin'deki öğrenci-aydın hareketi, Kültür Devrimiyle

değil, Dayanışma'nın, Macar yönetiminin ve Sovyet radikal reformcularının anlayışlarıyla bütünleşiyor; dahası, kendi somut meselesi olduğu için, Kültür Devrimi çizgisine açıkça karşı çıkıyor.

Birinci olarak, Çin'deki kitle hareketinin "kapitalist restorasyon"un beraberinde getirdiği "yoksullaşma"ya karşı patlak verdiği efsanesini bertaraf edelim. Batı dünyasındaki en sert eleştirmenleri bile, Çin yönetimine böyle bir başarısızlık yüklemiş değillerdir: "Alt tarafı Bay Deng'in önderliği altında, yaşam standartlarında bu yüzyılda tanık olunan en hızlı artış gerçekleşmiş bulunuyor" diyor bir İngiliz gazetesi ve devamla, işçilerin yoksullaşması şöyle dursun, "aydınların gelirlerinin, işçilerin ve esnafın gelirlerinin gerisinde kaldığını" öne sürüyor.[35] Amerikan basını ise şöyle demektedir:

"Sovyetler Birliği özgürleşiyor, Çin ise zenginleşiyor ve her iki halk, birbirinin sahip olduğu şeylerden daha fazla istiyor. Yani Çinliler daha fazla özgürlük, Sovyetler ise daha çok mal."[36]

Aynı makalenin kalanında, Gorbaçov ve ekibinin, Çinli öğrenciler arasında dolaştıkları takdirde, göstericilerin ellerindeki ve boyunlarındaki ABD ve Japon malı fotoğraf makinalarına gıptayla bakabilecekleri de söyleniyor. Daha önemlisi, devlet sektörü dışındaki refah artışı ile hareketin toplumsal temeli arasında, "revizyonizm" ve "kapitalist restorasyon" modellerince öngörülenin zıddı bir ilişkinin varlığı olasılığı dile getiriliyor. Devletten bağımsız ekonomi sektöründe çalışan işçi ve küçük özel girişimcilerin gösteriler içinde yer almasına dikkat çeken bazı uzmanlar,

> "öğrencilerin, özellikle girişimciler ile kollektif kuruluşlarda (özel insiyatif ile kurulan küçük kooperatifler kastediliyor-H.-B.) çalışan işçilerin desteğini alacak bir muhalefet partisinin temellerini attığı" görüşünü taşıyorlar.[36]

Eğer doğruysa, bunun anlamı, ekonomik sektör ve çıkar çeşitlenmesinin (ki bu, "burjuva"lar ve "proleter"ler demek değildir) siyasal çoğulculuğu zorladığıdır; nitekim dünyada ve Türkiye'de hemen bütün yorumcular, bu hareketin yönelimini, *ekonomik reformların çok-partililiğe açılan siyasal reformlarla tamamlanması* olarak belirliyorlar. Bu da, Polonya ve Macaristan'ı incelerken gördüğümüz gibi, sosyalist anayasalara geçirilmiş klasik "Komünist Partisinin öncülüğü" veya "önder rolü" ifadesinin, bir hukuk devleti altında bütün partilerin eşitliğine getirdiği sınır[38] ile (tek-partililiğin bu köşetaşı ile) çelişiyor. Dolayısıyla, "proleterya diktatörlüğü"nün korunmasında Deng'in direndiği, deyim yerindeyse reformculuktan muhafazakârlığa geçtiği noktayı meydana getiriyor.[39]

Kültür Devrimi Modeline Karşı Yasalara Dayalı Bir Hukuk Devleti

Bunu daha iyi kavramak için, öğrencilerin somut taleplerini ve dünya görüşlerini inceleyelim. Bir kere daha bu taleplerde, reformlara "sağcılık", "burjuvalık", "kapitalizme dönüş", vb. diye karşı çıkma tavrının hiçbir izi yoktur: bütün dünya basınına göre, basın ve düşünce özgürlüğü, sansürün kaldırılması, fikir-kültür-sanat hayatında çoğulculaşma, isteklerin başında yer alıyor. Mayıs ortasında, gösterilerin birinci ayı dolarken yapılan bir özetleme, "basına özgürlük verilmesi, insan haklarına saygı, ekonomik reformların hızlandırılması" üzerinde odaklaşmıştır.[40] Birbirine sıkıca bağlı olması gereken üç slogan veya eyleme geliyoruz: kısaca *"Diktaya hayır!"* diye bağırılıyor; Tienanmen'deki büyük Mao portresinin karşısına ve ayrıca Şanghay'daki bir meydana, NewYork'taki Hürriyet Abidesini çağrıştıran bir Demokrasi ve Özgürlük Tanrıçası dikiliyor; nihayet *"Yasalara ihtiyacımız var"* deniliyor[41]. Seçtiği imgelere ilişkin tepkilerimiz ne olursa olsun, bu yolla öğrenci hareketi, kurumlaşmış bir yasallık açısından Batı'daki "burjuva demokrasisi"nden daha geri bir uygulama istemediğini ortaya koyuyor. Nitekim Batılı bir gazeteci, öğrencilerin kendisine şöyle dediklerini anlatıyor:

> "Bir fren ve dengeler sistemi, özgür bir basın, doğru dürüst bir yasalar sistemi ve halka kulak veren bir hükümet istiyoruz. Bürokrasinin iktidarını ve tek bir kişinin şimdi herşeyi Doğu'dan alacağız ya da şimdi herşeyi Batı'dan alacağız demesine imkân veren bir diktatörlük sistemini sınırlamak istiyoruz. İnsanların demokrasiyi ve niçin demokrasiye ihtiyacımız olduğunu anlamaları için, daha iyi bir eğitim sistemi de gerekli. Diktatörlüğe ve otokrasiye olanak tanıyan feodal topluma son vermek istiyoruz."[42]

Aynı "feodal toplum" ve "otokrasi" fikrini, Kültür Devrimi sırasında "zorunlu inşaat işçiliği" yapan, halen yurtdışında yaşayan Çinli şair Bei Dao da, şu şekilde işliyor:

> "Çin komünizmi başından beri bir köylü ayaklanması niteliği taşıyordu; şu andaki liderlerin hemen hepsi de partinin ilk kuşağının temsilcileridir. İlk devrim yıllarının köylü zihniyeti bunla rın despot zihniyetine güç vermiştir ki, Çin tarihinde bunun örneklerine sık sık rastlanmaktadır. Bunlar, tahta çıktıkları andan itibaren halkı, bir paspas olarak görürler. Tercihleri de çok kolaydır: Kurban etmek ya da baskı uygulamak."[43]

Tankların Tienanmen'e girmesinden bir gün önce başlatılan son açlık grevi için kaleme alınan "Demokrasi Bildirgesi"nde, bütün bu tema'lar daha sistemli ifade buluyor. Bu dört Çinli aydın ve komünist (şimdi kaçı hayatta bilemiyorum) şöyle diyorlar;

> "Biz Çin'in barışçı yollarla demokratikleşmesini istiyoruz. Şiddetin her çeşidine karşıyız. Öte yandan, kaba kuvvetten korkmuyoruz... 1949'dan beri kullanılan 'sınıf mücadelesini esas alma', geleneksel kin psikolojisi ile düşman kavramını ve kaba kuvvete karşı kaba kuvvet düşüncesini en uç noktasına itmiştir. Bugünkü sıkıyönetim uygulaması, sınıf savaşı siyasal kültürünün bir yansımasıdır... Sınıf savaşı siyasal kültüründen tamamen kurtulmak zorundayız... Çin demokrasisini kurmaya, demokratik hoşgörü ruhu ve işbirliği kavramı ile başlamalıyız. Demokratik politika.. danışma, tartışma ve seçimlerde oy verme sürecine dayanan, karşılıklı saygı, hoşgörü ve uzlaşma politikası.... Binlerce yıldır Çin toplumu, bir imparatordan kurtulup bir diğerini tahta çıkarmanın kısır döngüsü içinde yaşamıştır. Tarih, gözden düşen bir liderin gidip bir diğerinin gelmesinin, Çin politikasının temel sorununu çözemediğini kanıtlamıştır. Gerçek bir kurtarıcıya değil, gerçek bir demokratik sisteme ihtiyacımız var.... Ülke çapındaki demokrasi hareketi, hükümete, toplumu kanunlara uygun biçimde demokratik olarak nasıl yönetmek gerektiğini öğretmektedir...."[44]

Bunun, *"proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi" yönünde bir arayış ile hiç, ama hiçbir ilgisi* yoktur. Eğer Deng, Mao'nun sosyalist toplumda "proleterya-burjuvazi mücadelesi"ne açtığı son derece geniş alanı daraltmak istediği için[45] "revizyonist" ise, bu gençlerin hakikaten "süper-revizyonist" ve hattâ Deng'in onları suçladığı gibi "karşı-devrimci" olmaları gerekir! Dahası, *Kültür Devrimi tam bu fikirleri ezmek için gerçekleştirilmiş;* Bei Dao gibi aydınlar, "burjuva liberalizmi"ni savundukları gerekçesiyle, 1966-1976 yıllarında "Liu Şaoşi yardakçıları" olarak her çeşit baskıya uğratılmış, sürülmüş, zorla çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Hep "emekçilere karşıt"lığından, "sağcı"lığından, "kapitalizm yoluna yatkın"lığından şüphe edilen *aydınlara düşmanlık, Stalinizmde belirgin bir damardır*[46]; *Kültür Devriminin ise iyice keskinleşmiş bir özelliğidir.* Nitekim Türkiye'de de Stalinizm mirasına sahip çıkan neo-Maoizm, "emekçi düşmanı aydınlar"ı bir "geri dönüş kaynağı" gibi görmüş; Deng Şiaoping çizgisine yer yer "aydınların temsilciliği" misyonunu[47] yüklemiş; bütün bunları Sosyalist Parti içinde yoğun bir aydın düşmanlığı ile bir-

leştirmiştir.[48] Buna göre ve eğer "Deng'in kapitalist yolu"na karşı Çin'de Maocu bir "yeni devrim" geliyor idiyse, (zaten "korkak ve burjuva" da olan) aydınların, "emekçi kitleler"in değil yönetimin yanında yer almaları beklenirdi. Oysa Kültür Devriminde ezilmiş olan aydınlar, gazetecileriyle, öğretim üyeleriyle, yazarlarıyla, Çin Sosyal Bilimler Akademisi yöneticileriyle[49], *bu sefer toptan, yeni kitle hareketinin içinde* yer aldılar. Tablo, neo-Maoizmin kurduğu modelde öngörülenin tam tersidir.

Gelelim, yolsuzluklar meselesine: SP yönetiminin muhafazakârlığı, son kitle hareketinin bu konudaki protestolarını, "kapitalizmin restorasyonu"na karşı mevzilenişin bir göstergesi sayıyor. Ama birinci olarak, bu konuda Çin'de, "küçük meta üretiminin iç kutuplaşması" sonucu "yeni kulak-zengin"lerin yükselmesi, klasik öngörünün aksine, esas problemi meydana getirmiyor. *Önceki dönemde oluşmuş iktidar tekelleşmesi ve mevkiye göre bölüşüm sistemi üzerinde, siyasal demokrasi ile elele gitmeyen piyasa ekonomisi denemeleri yükselince, binbir manipülasyon yolundan "para gücü", mevcut "iktidar gücü"nün eline geçiyor.* Bu da son tahlilde, piyasanın (veya sadece piyasanın) değil, bürokrasinin (veya bürokrasi artı piyasanın, tek-partililiğin sınırsızlığı ile piyasa bileşiminin) bir problemini oluşturuyor. İlginçtir: buna piyasa ekonomisinden kaynaklanan bir sorun teşhisini koymakta, Türkiye'deki neo-Maoizm ile gösterilerin bastırılmasının ardından aldığı virajda ÇKP yönetimi, birleşmişlerdir.[50] Oysa Çinli öğrenci ve aydınlar, yolsuzluklara, adam kayırmacılığa, "nepotizm"e karşı da, *Kültür Devriminin getirdiği yasakçılık ve "kitle şiddeti"nden çok farklı bir çözümü: açıklığı, özgür ve özerk bir basını, o kurumlaşmış "frenler ve dengeler sistemi"*ni öneriyorlar. "Demokrasi Bildirgesi"nin ifadeleriyle,

> "toplumun yasal, özerk ve resmi olmayan örgütler aracılığıyla, yine resmi olmayan bir siyasal güç oluşturarak, hükümetin karar alma mekanizmasını denetlemesi çağrısını yapıyoruz... Birbirlerini denetleyen on şeytan, bütün güçleri elinde toplamış bir mandarinden iyidir... geçmişte ciddi hatalar yapmış liderleri hatırlayıp, mükemmel bir denetim sistemi kurulmalıdır" diyorlar.[51]

Bu fikirlerin bütün şekillenişi ve aralarındaki ilişkiler, Kültür Devriminde olduğu gibi "kapitalizmin fideliği küçük üretim"in, "burjuva düşünceler"in ve "burjuva özgürlükler"in değil, bu sefer gerçekten bürokrasinin, bürokratlaşmanın ve ardındaki tek-parti yönetiminin hücuma uğradığını gösteriyor. Ergun Balcı, bir ay arayla yayınlanan iki yazısında, meseleyi şöyle özetlemiştir:

"Kültür Devrimi, Komünist Partisinin öncü rolünü, partinin siyasal iktidar tekelini hedef almıyordu.... spontane değildi; bürokrasinin sadece Mao'ya karşı olan kanadına yönelmişti. Kültür Devrimini yapan gençler, sokaklarda 'demokrasi' diye de bağırmıyorlardı. Oysa bugün Pekin ve diğer kentlerde gösteri yapan yığınlar 'demokrasi' diye bağırıyorlar. Demokrasi ise, siyasal iktidar tekelinin tek partide toplandığı rejimle bağdaşmaz."[52]

"Çin yöneticilerinin tekelci siyasal sistemle çoğulcu piyasa ekonomisini bastırma çabaları, Tienanmen Meydanındaki kan banyosu ile noktalanmıştır... göstericiler.... sadece.... ekonomiközerkliğin doğal uzantısı olan siyasal özgürlüğü, demokrasiyi istiyorlardı. İşte Deng ve yaşları 80'in üzerindeki yardımcıları, buna izin veremezlerdi.... kendini tehlikede hisseden bürokrasi, karşı-saldırıya geçerek hareketi bastırdı."[53]

(Ve şimdi, Türkiye'deki Tek Parti yönetiminin valisi Nevzat Tandoğan'a izafe edilen ünlü "sosyalizm gerekiyorsa onu da biz yaparız" cümlesinin içerdiği zihniyetle, halkın istediği çoğulcu demokrasi, frenler ve dengeler sistemi yönünde adımlar atacağına, iktidar tekelini kıskançlıkla koruyarak, piyasa sosyalizmi deneylerini "düzeltmeye" girişmektedir.)

Çin Reformcuları,
Doğu Avrupa Reformcuları
ve Batı Alemi

Gelelim, Çin'deki kitle hareketinin ülke içi ve uluslararası ittifakları sorununa. Burada neo-Maoizmin tezi, bu hareketin esas hedef olarak -"revizyonist", "kapitalizmi geri getirici" nitelikte-- reformlar peşinde koşan kesime karşı çıktığı; parti ve devlet yönetimine, bunlar reformcu olduğu için yöneldiğidir. Madalyonun diğer yüzünde, Deng ve taraftarlarının da reformcu, yani sağcı, burjuva, revizyonist oldukları için halka kılıç salladıkları söyleniyor. Dünya planında ise *2000'e Doğru*, Sovyetler Birliği ile diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki reformcu yönetimlerin kitle hareketine karşı Deng yönetimini ve katliamı özellikle desteklediklerini öne sürmüş; böylece, halkı siyaset dışı tutan bir "revizyonist burjuva diktatörlüğü" çizgisinde Gorbaçov ile Deng'in tamamen birleştikleri imajını yaratmaya gayret göstermiştir.

Bu tablo da bütünüyle gerçek dışıdır ve neo-Maoizm için çok cansıkıcı sorunların kaynağını oluşturmaktadır.

Çin içinden başlayalım: Ergun Balcı, yukarıdaki son iki alıntı-

da "bürokrasi"den söz etmekle, saflaşmanın doğal terminolojisini kullanmıştır; neo-Maoizmin kendi hayal alemi hariç, dünyanın her köşesinde aynı kavramsal çerçeveye başvurulmakta, Çin yönetiminin kendi içindeki bölünme, "muhafazakâr ve sertlik yanlısı kanat" ile "reformcu kanat" deyimleri aracılığıyla anlatılmakta, örneğin öğrencilere arka çıkıp sonunda bu yüzden tasfiye edilen Cao Ziyang'dan "reformların savunucusu", Li Peng'den de "muhafazakâr görüş" diye söz edilmektedir.[54] 1976'da Kültür Devriminin sona ermesinden sonra 1978'de reformlar Deng Şiaoping'in önderliğinde başlatıldığı halde, olayların gelişimi içinde güçler bölünmüş ve yer değiştirmiş; siyasal çoğulculuk reformundan yana bir kesim ortaya çıkmış, buna karşı 1978'deki reformcuların bir başka kesimi görece muhafazakâr bir konuma itilmiştir. *Bu kesimin teorik bakımdan direndiği nokta, "sınıf mücadelesi"nin ve dolayısıyla "proleterya diktatörlüğü"nün sürdürülmesidir; yani pratikte, tek-partili iktidar tekelinin, "iç düşman" ve "sınıf mücadelesi" kavramlarına dayalı bir siyasal kültür aracılığıyla gerçeklendirilmesidir. Yazımın geçen ayki ilk bölümünde vurguladığım gibi, bu, Stalinizm ana gövdesi ile Stalinizmin bütün varyantlarının esas birleşme zeminidir.* Gene yukarıda işaret edildiği üzere, Çin'deki göstericilerin kendileri de bunu saptamışlar, "sınıf mücadelesi siyasal kültürünün devamı" yüzünden muhafazakâr kesime karşı harekete geçmişler, bu da yönetimin belirtilen şekilde çatlaması sonucunu vermiştir. Tienanmen katliamının ardından bu çatlak iyice büyümüş; yönetimin yenilen kesiminin bazı mensupları, yıllarca hapis, baskı, belki de idamdan kaçarak Batı'ya sığınmışlardır (kimse onları bu yüzden suçlamaya kalkmasın: bu, Sovyetler Birliği'nde de onyıllarca görülen bir şeydir ve Sovyet yönetimini Stalinist değil de "revizyonist" gördüğümüzden, muhaliflerin kaçışını desteklemek, geçmişte bizim de, SP yönetiminde kalan muhafazakârların da işine gelmiştir). Sığınmacılar arasında, Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin çok önemli iki enstitüsüne[55] başkanlık etmiş olan Su Saozi ile Çen Yizhi de vardır; şimdi bunların "ekonomik reformları teorik açıdan temellendiren"ler ve Cao Ziyang'ın "en yakın danışmanları" oldukları belirtmektedir.[56] Bunlardan Su Saozi, "liderlerin, sosyalizmi değil despot bir feodalitenin kalıntıları ile Stalinizmi uyguladıklarını" söylemekte[57]; Çen Yizhi ise "Deng'in kendi reformlarından vazgeçtiği" tesbitinden sonra "katliam on yıllık reform ve açılma politikasının kazanımlarını toprağa gömdü" demektedir.[58] Bu düşünce tarzı ile gösterici kitlelerin kendi bilinci arasındaki anti-Stalinist paralellik, hattâ ayniyet yoruma ihtiyaç göstermiyor ("burjuva liberalizmi" sözkonusu ise, Polonya ve Çin kitleleri ile Dayanışma yöneticileri ve Cao Ziyang'ın danışmanları kümelenmesinin hepsi, "burjuva liberali"dir). Deng'in

1978'de reformları başlatan iktidarın tepesindeydi diye her durumda değişmez biçimde reformcu olarak tanımlanması gerektiği, kitleler de Deng'e (şimdi) karşı çıkıyorlar diye reformlara karşı hoşnutsuzlukları yüzünden patladıklarının söylenebileceği *uydurması*, burada sona ermektedir. Çin yönetiminde beliren büyük çatlak, bu yönetimin perde arkasına da ışık tutuyor ve Deng'in "bir gecede" muhafazakârlaşmadığını gösteriyor. Jasper Becker adındaki İngiliz gazeteci, 20 Nisan dolaylarında Tienanmen'deki bir öğrencinin kendisine "Deng söz verdiği gibi beş yıl önce çekilseydi onu hâlâ seviyor olurduk ama şimdi ondan nefret ediyoruz. Çünkü değişimin yolunu tıkıyor" dediğini aktarmaktadır.[59] Çeşitli kaynaklar, ekonomik reformların ardından önemli siyasal reformların da gerekli olduğu fikrinin 1980'lerin başlarında iyice su yüzüne çıkmasına karşın, klasik Stalinizm ve tek-partililik anlayışları içinde yoğrulmuş, muhtemelen başını Çen Yun'un çektiği[60] yaşlı liderler kuşağının buna karşı direndiğini; bu yüzden meydana gelen yavaşlamanın ise aydınların ve öğrencilerin hoşnutsuzluğunu doğurduğunu; bundan önce de 1983 ve 1987'de daha fazla reform, daha fazla özgürlük uğrunda önemli protesto dalgalarının başgösterdiğini; her iki hareketin Deng'i ürküttüğünü ve muhafazakârlığa kaydırdığını; o sırada parti genel sekreteri olan "Hu Yaobang'ın, entellektüellerle ilişkileri düzeltmeye çalıştıysa da, yalnız kaldığını"[61]; özellikle 1987 öğrenci gösterileri sonrasında yönetimde panik doğduğunu, "*neo-Stalinist* çizgiyi izleyen kanadın düzenli bir biçimde güçlendiği"ni[62] ve Hu Yaobang'ı görevden almayı başardığını; böylece siyasal reform çabalarının bütünüyle durduğunu; bu yılın Nisan ayı başında yapılan Ulusal Halk Meclisi yıllık toplantısında ise "*yeni-ortodoks* kanadın hâkim olduğu"nu[63] ayrıntılı biçimde sergiliyorlar. Bilindiği gibi 1987 olaylarında beş kişilik Politbüro Daimi Komitesi'nin dışında kalan Hu Yaobang, Kültür Devriminin de en sert eleştirmenlerindendi (dolayısıyla neo-Maoizmin zihinsel yapılarına göre, "baş revizyonistlerden" sayılması gerekiyor). Son öğrenci hareketi, "fikir özgürlüğünün sembolü olarak değerlendirilen Hu Yaobang"ın[64] U.H.M. toplantısının hemen ardından, 15 Nisan 1989'da ölmesi üzerine, 22 Nisan'da yapılan cenaze törenine 1 milyon kişinin katılması, bu arada 200 bin kişinin "çok yaşa özgürlük", "çok yaşa demokrasi", "kahrolsun yolsuzluk", "kahrolsun diktatörlük" sloganlarını bağırarak yürümesiyle başladı.[65] Ve herkesin bildiği gibi, genel sekreterlikte Hu'nun yerini almış bulunan Cao Ziyang, öğrencilere "*demokrasiyi ve hukuku zenginleştirme* ve yolsuzluklara karşı mücadele" sözü verir, Gorbaçov ile görüşmesinde ise "Sosyalizmin büyük bir tehdit ile karşı karşıya bulunduğunu, *reform yapmaktan başka çıkar yol bulunmadığını*" söylerken[66], diğerleri "burjuva liberalizmi"ne karşı hücuma geçtiler (ne tesadüf: bu, SP için-

de de muhalefet kanadına karşı yönetimin saldırısının sloganı olmuştu!). *Sonunda, Çin'deki göreli muhafazakârlık, "karşı-devrim"e karşı "proleterya diktatörlüğü"nü koruma uğruna, bir kere daha, halk içindeki çelişmeleri düşmanca bir tarzda ele almaya yöneldi: kitlelere ateş açtırttı; silahsız insanların üzerine tanklar saldı.*

Çin'e herhangi bir kaynaktan ve hele 1989 yılında dış müdahalenin imkânsız olması bir yana; herşey, öğrenci gösterilerinin ve onları izleyen Tienanmen katliamının, 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya olayları ile aynı öze sahip olduğunu ispatlıyor. Bu öz, "revizyonist" reformlar ile halk arasındaki bir saflaşmayı değil, Stalinist gelenek ve tek-parti diktatörlüğü ile demokrasi arasındaki; muhafazakârlar ile reformcular ve halk arasındaki bir saflaşmayı içermektedir.

1.Sosyalist Birlik dergisinin 5. (Temmuz-Ağustos 1989) sayısında yayınlanan "Tienanmen Katliamı ve Çin'de Politik Kitle Hareketi Üzerine" başlıklı yazısında Yavuz Alogan şöyle diyor: "...uzun yıllar toplumu cendere içinde tutan monolitik parti ve baskıcı devlet aygıtlarının, kendi mekanizmalarına dayanarak ve kendi kendilerini reforme ederek, yukarıdan aşağı uygulamalarla toplumu özgürleştirmeleri ve sosyalist demokrasinin kalıcı kurumlarını ve kurallarını, yine yukarıdan aşağı yaratmaları mümkün müdür? Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de olanlar, bunun mümkün olmadığını açıkça göstermektedir." Alogan ikinci bir fikirle devam ediyor: "Bunun aksini iddia eden mantığın, süreci açıklarken dayandığı son nokta, parti içinde uzun yıllar bozulmadan kalabilmiş iyi unsurların 'yenilikçi' atılımı başlattıkları görüşüdür. Bu görüş, Sovyetler Birliği'ndeki politik mücadeleler hakkında bilgisizdir, tarih bilincinden yoksundur ve sübjektiftir." Bunu üçüncü bir fikir izliyor: "Sovyetler Birliği, daha şimdiden kökleri 1920'lere uzanan yaygın milli çatışmalarla sarsılmaktadır; bu çatışmaları, Sovyet işçilerinin, başta Moskova bürokrasisi olmak üzere bütün nomenklaturaya karşı başlatacakları kitle hareketlerinin izleyeceğini kestirmek için kâhin olmaya gerek yok. Bu süreç içinde. Gorbaçovların yukarıdan reformcu, Yeltsinlerin Batı tipi demokrat söylemlerinin geçersiz kalacağı açıktır. Bütün Doğu Blokunda... merkezi bürokrasiler tarafından atılan ve atılacak bütün adımların, dipten gelen politik bir kitle hareketi ve milli mücadele dalgasına çarpacağı ve sürecin halk kitlelerinin bizzat kuracakları yapılarla tamamlanacağı görülüyor." Hemen sonra Alogan, dördüncü olarak, Polonya'daki "örgütlü ve disiplinli, ne yaptığını bilen kitle insiyatifi"nden. bu üçüncü yolun örneği olarak söz ediyor.

Önce, bir ayrıntı: Yukarıdaki ikinci fikrinde Alogan, anladığım kadarıyla, yukarıdan aşağı reformlar yoluyla sosyalist demokrasinin kurulmasının mümkün olduğu, çünkü parti içinde iyi unsurların bozulmadan kalabildiği görüşünü, isim zikretmemekle birlikte bana izafe ediyor. Dolayısıyla, "bilgisizlik, tarih bilincinden yoksunluk ve subjektiflik" konusunda, kendisine bir "mersi" borçluyum. Gelgelelim, ben hiçbir yerde böyle bir mantık öne sürmüş değilim, bugüne kadar. Yani hiçbir yerde, ne, sosyalist ülkelerdeki demokratikleşmenin salt yukarıdan aşağı reformlarla tamamlanabileceğini söyledim, ne de bunu parti içinde iyi unsurların varlığına bağladım. Ben, sosyalist ülkelerin iktidar partileri içinde iyi unsurların kalabilmiş ve bunların Marksist teoriye referans yoluyla yukarıdan aşağı bir reform sürecini başlatabilmiş olmalarını, bu ülkelerin ve yönetici partilerinin son tahlilde sosyalizm-içi sayılmalarının yeterli koşulu olarak gösterdim: o kadar. Öte yandan, aşağıdan yukarı kitle hareketleri başgösterdiği takdirde, onların da yanında yer alacağımı hep belirttim, hem de defalarca, çeşitli toplantılarda.

Yavuz Alogan'ın varlığında. Onun için, birbirimizin pozisyonlarını bu şekilde özetlemeyelim. Şimdi gelelim işin özüne: Yavuz Alogan ile temel farkımız, kendisinin, yukarıdan aşağı ile aşağıdan yukarı arasında hiçbir diyalektik, hiçbir bağlantı öngörmemesinde yatıyor. Bana, hayali bir "yukarıdan aşağı yanlılığı" atfeden Alogan, kendi kurduğu metafiziğin diğer ucunda, saf bir "aşağıdan yukarı"lığın savunucusudur. Çünkü Yavuz Alogan, aslında SP muhafazakârlığına hayli benzer bir tarzda, sosyalist ülkelerin iflâh olmayacak derecede antagonist sınıf çelişmeleriyle bölünmüş toplumlar olduğuna inanıyor. Onun içindir ki, kendi çözümlemesinde, "parti" kertesinin herhangi bir olumlu işlevi hiç yoktur-sınıfsal ya da katmansal etkileşimler, parti dolayımından hiç geçmiyor ya da ergeç partiyi havaya uçuracak olmaları, kaçınılmaz görülüyor. Bu saf sosyalizmin uzantısında Alogan, bir noktada 2000'e Doğru'daki muhafazakârlardan bile ileri giderek, partiye/merkeze karşı olan her şey iyidir gibi bir mantıkla, milli çatışmaları da geleceğini umduğu radikal işçi hareketiyle aynı kefeye koyuyor, müttefik görüyor, ilerici sayıyor (oysa SP muhafazakârlığı, SSCB'deki milli hareketlerde ciddi bir gerici burjuva milliyetçiliğinin söz konusu olduğunun farkındadır, en azından; onlar sadece "işte bak, milli mesele bile halledilmemiş, demek ki bu ülkeler sosyalist değil" demeye getiriyor ve bu arada, milli çelişmelerin çözülmemişliğinin köklerinin çok gerilere. Stalin dönemine uzandığını, elçabukluğuyla örtbas ediyorlar). Nihayet, mutlak bir yukarıdan (=gerici)/aşağıdan (=ilerici) metafiziğinden hareketle Alogan, kitle hareketini öyle idealize ediyor ki, Gorbaçov'ların "yukarıdan reformcu"luğundan ve Yeltsin'lerin "batı tipi demokrat"lığından tümüyle bağımsız, apayrı ve çok saf, klasik anlamda çok "Leninist"biçiminde düşlüyor, "halk kitlelerinin bizzat kuracakları yapılar"ı.

Oysa, soyut şemalar inşasını bırakıp varolan akımların somut bir analizini yapsa. Polonya'daki o çok beğendiği "örgütlü ve disiplinli, ne yaptığını bilen kitle hareketinin programı ve ideolojisi ile hiç beğenmediği Gorbaçov ve Yeltsin'lerin program ve ideolojileri arasında sayısız bağlantıyla, sayısız paralellikle istar istemez yüzyüze gelecektir. Ben böyle bir somut analizi ilk yazımda da denedim, aşağı da deneyeceğim. "Bilgisizlik"ten söz eden Alogan'ın, Polonya'daki Dayanışma örneğinde "halk kitlelerinin bizzat kuracakları yapılar" ile Gorbaçov'ların, Yeltsin'lerin, Afanasyev'lerin,vb.projeleri arasındaki sınıfsal zıtlığın nerede yattığını, bana izah etmesi gerekiyor.

2. Ülkemizde bazı Marksistler "sınıf mücadelesi" kavramı konusunda hâlâ sığ bir anlayışa sahiptirler; bunu, salt büyük, kitlesel ayaklanmalar, gösteriler, ihtilâller biçiminde anlıyorlar. Dolayısıyla, aktif, görece bilinçli taban insiyatifleri görmedikleri yerde, hiç sınıf mücadelesi yok, hiç aşağıdanlık yok zannediyorlar. Hiç kuşkusuz bu, Marx ve Engels'in kendi kavrayışları değildi: Manifesto'nun 1.bölümünün 2.paragrafı "sürekli" bir "karşı karşıya geliş"ten, "kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa, ama dur durak bilmeyen bir mücadele"den söz ediyor. (Dahası, bu mücadelenin her zaman "devrimci bir dönüşüm" ile değil, bazen de "çatışan sınıfların ortak yıkımı" ile sonuçlanabileceğini belirtiyor!) Yunan ve Roma köleci uygarlıklarında, örneğin, kölelerin mücadelesi asla büyük köle ayaklanmalarıyla sınırlı değildi: Spartaküs'ünki gibi aslında sayıca az büyük patlamanın gerisinde, sessizliği ölçüsünde çok daha yaygın bir mücadele vardı: bilinçsizce de olsa yavaş çalışmak, iş âletlerini kırmak, kalitesiz iş çıkarmak gibi günlük direnme biçimleri. Bunlar o kadar etkiliydi ki, birçok tarihçi, sonuç olarak belirledikleri "köle emeğinin verimsizliği" olgusunu, kölecilikten feodalizme, köle emeğinden serf emeğine geçişin başlıca dürtüsü olarak yorumlanmıştır. Zıt kutupta Pierre Dockes'in, La Liberation Medievale (1979;Ortaçağda Kurtuluş) adlı kitabında, yukarıdaki görüşü sınıf mücadelesinin inkârı diye suçlaması tipik bir dogmatik darlıktır ve Dockes'in köleliğin büyük ayaklanmalarla son bulduğunu ispatlama çabası, ampirik düzeyde kanıtsızlıkla, dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlanıyor. Bana öyle geliyor ki, bu, kölelerin pasif direnişi örneğiyle, SSCB örneği arasında önemli bir bağlantı vardır: Sovyetler Birliği'nde de, 1950'lerde belirginleşen bir "emek veriminin artış hızının düşmesi" süreci sözkonusu; ardında, Sovyet emekçisinin iktidara, üretim araçlarına ve üretim sürecine yabancılaşması yatan bu süreç, parti içinde başgösteren "yukarıdan aşağı" reform

arayışlarının temelini, yaygın tabanını, arkaplanını oluşturuyor. Tabandan yıllar boyu verilen bu sessiz mesajın parti kertesinde yankı bulabilmesi ise, analizlerimizden parti kertesini dışlamamamız gerektiğini gösteriyor.

3."...monolitik parti ve baskıcı devlet aygıtlarının, kendi mekanizmalarına dayanarak ve kendi kendilerini reforme ederek, yukarıdan aşağı uygulamalarla toplumu özgürleştirmeleri"ni tümüyle imkânsız gören Yavuz Alogan, Macaristan örneğini gözardı ediyor.

4.Macaristan'da, parlamentodaki boş sandalyeler için yaz aylarında yapılan ara seçimler, MSİP-dışı muhalefetin peşpeşe başarılarına tanık oldu. Bu anlamda ilk partisiz muhalif aday, parlamentoya Temmuz'da girdi. Ağustos başında dört boş sandalye için yapılan seçimde bunlardan üçünü muhalif adaylar aldı. Eylül ortasında, bir partisiz muhalif aday daha MSİP'li rakibini yenilgiye uğrattı. Bkz.Cumhuriyet, 24.7.89, 8.8.89, 19.9.89. Klasik ölçülere göre, bu adayların hepsi "sağ"da yer alıyor; dolayısıyla halkın "sağcılaşma"yı desteklediğinden söz etmek gerekiyor.

5. Yeri gelmişken belirteyim: Bu teorik tartışmalarda, dikkatsiz okumalarla, kulaktan dolma bilgilerle, bazı insanlar tuhaf işler yapabiliyorlar. Komiklikler, çirkin tahrifat ile içiçe geçebiliyor.

Polonya konusunda ben, 1980'lerin başlarında Ufuklar dergisinde, o zamanki tipik düşünüşümüz çerçevesinde bir yazı yazdım. Böyle büyük bir grev dalgasının varlığını, "revizyonizm"in yol açtığı bir "kapitalizm"in varlığına kanıt gösterdim. 1988'de bu yazı, "bak, o zamanlar böyle demiştin" dercesine, Saçak'ta yeniden yayınlandı. Saçak okuyucusuna, derginin koyduğu bir giriş notuyla, sadece benim "Polonya konusundaki görüşlerimin değiştiği" söylendi: öyle bir tarzda söylendi ki, Polonya'yı revizyonist-kapitalist saymaktan vazgeçmekle kalmadığım, Polonya işçisini desteklemekten de vazgeçtiğim sonucu çıkıyordu. Nitekim, bu yanılsamanın güçlenmesine hizmet edecek şekilde, yazının tekrar yayınlanmasını onaylarken sınduğum metin, bana haber vermeksizin tahrif edildi. Ben, yazımın yeniden yayınlanması münasebetiyle bir dipnot yazmıştım, burada, o gün de, bugün de Polonya işçisini desteklediğimi, ama artık böyle bir işçi hareketini "kapitalist restorasyon" ile açıklamayı yanlış bulduğumu açıkça belirtiyordum. Bu dipnotu yazacağımı baştan söylemiştim: yazımın yeniden yayınlanması konusundaki anlaşmamızın şartıydı, bu. Gelgelelim bu dipnot, yukarıda ifade ettiğim gibi, bana haber vermeksizin Doğu Perinçek'in talimatıyla Ender Helvacıoğlu tarafından çıkartıldı ve ben sonucu, ancak dergi yayınlanınca gördüm. Neden böyle yapıldığını sorduğumda, bir yazarın herhangi bir ürünü, hele 7-8 yıl gibi bir arayla yeniden yayınlandığında bu konuda bir takdim yapmak gibi en doğal bir hakkının çiğnenmesini açıklayabilecek, herhangi bir rasyonel söz söylenmedi. Bu; işin çirkin yanıdır.

Gelelim komikliğe. Sözkonusu yazımda ben, ünlü Fransız ortaçağ tarihçisi Marc Block'un "Grev, nasıl büyük çaplı sanayi kapitalizmini karakterize ederse, toprak mücadelesi de ortaçağı öyle karakterize eder" anlamına gelen bir sözünü alıntılamıştım. Bu sözün ilk bölümünü, 1980'lerin başlarına kadar gelen eski düşünce tarzıma temel yapmıştım. Gel zaman, git zaman; bir de baktım, bu söz 2000'e Doğru'nun çeşitli köşelerinde, "Marx'ın dediği gibi..." diye başlayan tumturaklı paragraflarda aktarılıyor! Bizim istifamızdan önceydi; bu hatâyı yapanlar arkadaşımdı, bir kutuplaşma içinde olsak da. Kendilerine gittim, uyardım: "Yapmayın, Marx'ın değil Marc Bloch'undur bu söz" dedim. Uyarım şüpheyle karşılandı; artık benim düşüncem değişmişti ya, karşı tarafın "yetkin kanıt"larını zayıflatmaya çalıştığım sanıldı herhal. Bunun sonucu, Kerem Çalışkan'ın hazırladığı, sosyalist sistemdeki gelişmelere ilişkin demeçler derlemesi çerçevesinde, 1 Temmuz 1989 tarihli Cumhuriyet'te Doğu Perinçek, "Marx, grev hareketini sınıfsal sömürünün bir kanıtı olarak görmüştü" diyor! Kendisinin yeniden yayınlattığı yazıyı açıp okusa bari! Fakat hayır, düşüncenin özü önemli değil, illâ Marx olacak. Tıpkı, Hz.Ömer'in "Adalet mülkün temelidir" sözünün, bütün mahkemelerimizin arka duvarında ve hapishanelerimizin önündeki büstlerde, Atatürk'e izafe edilmesi gibi.

6.Janusz Glowacki'nin ünlü bir romanının Polonya Ölmedi Daha başlığıyla 1983'te Kaynak Yayınları tarafından yayınlanmasının ardından, Saçak dergisi sayfalarında bu romanın Polonya gerçeğini doğru yansıtmadığı iddiasıyla bir tartışma başlatıldı. "Sosyalist gerçekçilik" dogmasının bütün ilkellikleri işin içine girdi: "Olumlu kahraman" arayışı doğrultusunda, romanın sıradan bir işçinin kişiliğinde betimlediği tedrici uyanış ve dönüşüm küçümsenirken, "hani, Lenin Tersanesi'nin Leninist işçileri, bizim olması gerektiğini bildiğimiz o işçiler nerede?" demeye getirildi. Sonuçlar dogmatizmin pekişmesiyle kalmadı; başka etkenlerin yanısıra bu tartışma nedeniyle de, kitabın iki çevirmeni ile Saçak'taki tartışmaya onların yanında katılan Kaynak Yayınları redaktörü "sivil toplumculuk"la suçlanıp dümdüz edildi; böylece üç değerli aydın daha saflardan kayıp gitti. Tabii, aydınların kendi "sağcılık"ları yüzünden uzaklaştıkları teorisinin kılına halel gelmedi!

Fakat galiba devrimcilerde, kendi özlem ve inançları doğrultusunda, gitmeden, görmeden, incelemeden, tanımadan "bilme" eğilimi çok köklüdür. Sosyalist Birlik'in 4.sayısında Mehmet Gündüz, Ertuğrul Özkök'ün Stalin Baroku kitabındaki bir gözlemi şöyle eleştirdi: "Özkök, Sovyet halkının acılarına, filozofça suskunluğuna nüfuz edemediği için, örneğin Sovyet halkının Stalin'i sevdiğini iddia edebiliyor."(s.79)

Acaba Yeltsin ekibinin öndegelen teorisyenlerinden, Mehmet Gündüz'ü hayli andıran bir teorik konuma sahip, son derece anti-Stalinist tarihçi Yuri Afanasyev de bu meseleye "nüfuz edememiş" olabilir mi? Çünkü Der Spiegel'den naklen 10 Mart 1989 tarihli Cumhuriyet'te yayınlanan bir söyleşisinde, Afanasyev de aynen şöyle diyor: "Stalinizmin, Sovyet insanının düşünce biçimi ve duygu dünyasında derin kökleri vardır. Bu, bir dereceye kadar anlaşılıp hoşgörülebilecek halk-Stalinizmidir. İnsanlar Stalinizm şartlarında yaşadı, başka bir şey bilmiyorlardı. Acı şeyler vardı ama iyi şeyler ve büyük heyecanlar da vardı ve bütün bunların hepsi de Stalin'in adıyla sıkı sıkıya bağlanmışlardı."

Bu kıssadan iki hisse var: Bir, halk adına konuşmamayı öğrenmeliyiz. İki. öngörü ve kestirimlerimizi özlem ve inançlarımıza dayandırmamayı öğrenmeliyiz. Herkesin öngörüleri zaman zaman yanlış çıkar. Bilgi eksikliği, veri eksikliği, analiz hataları sözkonusu olabilir. Örneğin ben, Çin'de reformcuların üstün geleceğini tahmin ettim. Olayların seyrine bakarak; daha sonraki virajda yanlışlandım. Ama Mehmet Gündüz çok sık yanlışlanıyor, "reel sosyalizm asla değişemez". "Sovyetler Buharin'i asla aklamazlar", "Halk Ordusu halka ateş açmaz", vb. öngörülerinde. Çünkü o, bu öngörüleri, kendi özlem ve inançlarından, ahlaksal değer yargılarından türetiyor.

7.Ergun Balcı. "Polonya için İsveç modeli çekici", Cumhuriyet, 26 Nisan 1989.

8. Aynı yerde.

9.Aynı yerde.

10.Haziran 1986'da Bronislaw Geremek, ünlü ama adını sadece meslekten olanların bildiği bir ortaçağ tarihçisiydi. François Villon'un arkaplanına ışık tutan, ortaçağda Paris'in marjinalleri ve popüler alt-kültürü üzerine incelemeleri, daha İngilizceye bile çevrilmemişti; ülkesi dışında, Fransızcaları mevcuttu yalnızca. Marc Bloch'un (aman yanlış olmasın: Marx'ın değil!) 100.doğum yıldönümünde. Sorbonne'daki yıllık "Marc Bloch Konferansı"nı Geremek'in vermesi istenmişti. Ancak Geremek, Dayanışma'nın danışmanlarından olduğu gerekçesiyle Polonya polisi tarafından alıkonmuş; yolladığı metni, 17 Haziran 1986'da Sorbonne'un Büyük Anfi'sinde Jacques Le Goff okumuştu. Ben bütün bunları, Tarih ve Toplum'un Ağustos 1986 tarihli sayısında anlattım; olayın, Fransız Direniş hareketinde yer alıp da Naziler tarafından kurşuna dizilen Bloch ile Geremek arasındaki paralelliğe defalarca işaret edilmesine yol açtığını da ekledim. Gorbaçov reformlarının etkisi daha hissedilmiyordu: Türkiye solunun Sovyetik diye bilinen kesimlerinin içsel dönüşümü henüz başlamamıştı (veya satha çıkmamıştı): Walesa'nın ve Dayanışma'nın "gerici"liği fikri etkisini koruyordu. Mete Tunçay arkadaşım bana geldi; bu mitosun etkisinde bir tavırla, "Haydi gene, Dayanışma taraflığını sıkıştırmışsın bir yere..." dedi. Üç yıl sonra bugün, mitostan ne kaldı geriye? 1989'un başbakan

adayı Geremek Türk basınında ilk zikredilişi olabilir, bildiğim kadarıyla; iyi ki "sıkıştırmışım" değil mi?

11.Cumhuriyet, 16.9.1989.

12.Bu analizin Polonya-dışı boyutları, şunlardır: Polonya'da Bierut yönetimi neyse, Macaristan'da da Rakosi yönetimi oydu; Pozsgay'ın geçen ay aktardığım değerlendirmesiyle, "ulusun onurunu kıran, utanç verici bir oligarşi"ydi. Polonya ile Macaristan'da 1956 olayları da bir bütün teşkil etti. Macaristan' da İmre Nagy, halk ayaklanmasının başına geçti ve bu yüzden Stalinistlerce idam edildi, ama Rakosi'ler geri gelmedi. Polonya'da daha küçük çaplı bir halk ayaklanması, Gomulka'nın yolunu açtı, ama Gomulka Nagy'ye kıyasla çok daha "temkinli" davrandı, o zamanki Sovyetler Birliği'ni ve nomenklatura'yı karşısına almadı, daha çok Kadar benzeri bu profile girdi. Burada ilginç olan, "Kruşçevci restorasyon" teorisini yeni öğrendiğimiz ve en saf şekliyle savunduğumuz günlerde, bizlerin, Nagy gibi Gomulka'yı da "revizyonist" olarak kavramlaştırmış olmamızdır! Bu noktada temel etki kaynağı, en saf Stalinist-Kominternci Arnavutluk metinlerinin, Gomulka ve Nagy'leri Kruşçev ile birlikte değerlendiren, bunlara karşı Rakosi ve Bierut'ları tutan tavrı oluyordu.

13.Cumhuriyet,23.6.1989. İki yerin altını ben çizdim.

14.Cumhuriyet,21.8.1989.

15.Cumhuriyet,26.8.1989.

16.Sosyalist Birlik, Sayı 6 (Eylül 1989), s.7.

17.Ergun Balcı, "Polonya için İsveç modeli çekici", Cumhuriyet, 26 Nisan 1989.

18.Aynı yerde.

19.Aynı yerde.

20.Aynı yerde.

21.Aynı yerde.

22.Cumhuriyet, 16.9.1989.

23.Ergun Balcı, "Polonya için İsveç modeli çekici". Cumhuriyet, 26 Nisan 1989.

24.Cumhuriyet, 23.6.1989.

25.Cumhuriyet, 16.8.1989.

26.Cumhuriyet, 24.8.1989.

27.Cumhuriyet,16.9.1989.

28.Cumhuriyet, 6.7.1989. Aynı yazıda Ergun Balcı. "Dayanışmanın Jaruzelski'nin sahneyi terk etmesini pek istemediği"ni de belirtmektedir.

29.Cumhuriyet, 10-11-12-13-14 Eylül 1989.

30.Cumhuriyet, 16.9.1989.

31.Cumhuriyet, 9.9.1989.

32.Cumhuriyet, 14.9.1989

33.Bkz.Sosyalist Birlik, Sayı 6 (Eylül 1989), s.6 dipnot 18.

34.Bkz. Doğu Perinçek. Cumhuriyet. 1 Temmuz 1989.

35.The Guardian, 22 Nisan 1989.

36. 18 Mayıs 1989 tarihli The New York Times'dan naklen, Cumhuriyet, 21 Mayıs 1989.

37.Cumhuriyet, 26 Mayıs 1989. Aşağıda göstereceğimiz gibi, bu, gösteriler ve Cao Ziyang ekibinin tasfiyesi sonrasında muhafazakârların iyice güçlendiği ÇKP yönetiminin de hâkim teşhisi haline gelmiştir. Bu teşhis, 1980'ler boyunca defalarca vaat edilen, hattâ enstitüleri kurulan, ama bir türlü gelmeyen siyasal çoğulculuk reformunun kapısını iyice kapatmakla kalmamış; aynı zamanda, siyasal çoğulculuk eğiliminin kaynağı ve adetâ bir "kulak artı burjuva aydın muhalefet"inin fideliği gibi görünen piyasa sosya-

lizmi ya da sosyalist meta ekonomisi deneylerine karşı da bir saldırıyı beraberinde getirmiştir. Örneğin bkz. Jiang Zemin'in piyasa ekonomisine hücumu, Cumhuriyet, 6.8.1989. Bu erken saldırı. Lenin'in ölümünden sonra "kulak başkaldırısı"ndan korkan (ya da Boris Bolontin'e bakılırsa aslında böyle bir korkusu pek olmadığı halde bunu, köylülüğü zorla kollektifleştirip bir kışla disiplinine hapsetmek, böylece devlet zoruyla ürününü ucuza kapatıp sanayiye artı-değer aktarımını gerçekleştirmek için gerekçe yapan) Stalin'in NEP'i kısa zamanda iptal etmesiyle çarpıcı bir paralellik taşıyor. Ekonomik deneylerden bütünüyle yüzgeri edileceği kesin olmamakla birlikte, bu gelişmenin Türkiye'deki neo-Maoizm tarafından nasıl memnuniyetle karşılandığı ve Deng'in "kapitalist yolcu"luğu aşağı yukarı kesinleşmişken şimdi ansızın "ÇKP'de sola yönelim"e yeni krediler açılmaya başlandığı ise, neo-Maoizmin saf Stalinizmle her an buluşabilirliği açısından fevkalade ilginçtir. Bu buluşma gerçekleştiği anda, "emekçi halk" da kalmaz ortada, yönetimin kendi halkının, silahsız, barışçı halkının kanını dökmüşlüğü de. Bu noktaya yazının sonunda tekrar değinilecektir.

38.Öyle demagojilerle karşılaşabiliyoruz ki, açık açık belirtmek gerekli olabilir: burada, partinin öncülüğü veya önder rolünün kendi tüzüğünde, kendi perspektifi olarak yer alması değil, bir anayasa maddesi olarak bütün halk ve diğer siyasi güçler için bağlayıcı hüküm haline getirilmesi söz konusu edilmektedir.

Tarihsel bir somurtluk olarak, bu uygulama "proletarya diktatörlüğü" teorisi ile özdeştir, zorunlu olarak içiçedir: bir partinin ülkenin değişmez yöneticisi olduğunun anayasaya yazılması gerçekten (genel olarak egemenlik değil) özel olarak diktatörlüktür. Böyle bir ülkede demokrasi (sosyalist demokrasi) hiç olamaz değildir; ama hayli düşük bir asgari sınırın ötesine geçemez- çağdaş ve olgun bir demokrasi mümkün değildir. Ülke ne kadar geri ise bu, o kadar az hissedilir; ülkenin ileriliği oranında, demokrasisizlik buhran haline gelir. Buna, karşılık anayasada böyle bir hüküm (ve bu hükmün yaptırım gücü) yoksa, siyasal partiler anayasa ve yasalar önündç eşittirler ve herhangi biri, "karşı-devrimi bastırıyorum" diye keyfi kuvvet kullanımına, kendi organları ile devlet organlarını özdeşleştirmeye başvuramaz. Bu koşullarda bir komünist partisi, halkın özgür iradesi ve gerçek desteğiyle iktidada kalıyorsa, bu, (özel olarak diktatörlük değil) genel olarak egemenliktir; püf noktasını da, sözkonusu partinin Gramsci anlamında bir ideolojik hegemonyaya sahip olup olmadığı meydana getirir. (Hattâ, "öncü rol"ünün anayasa hükmüyle garanti altına alınmış, eline böyle bir cebir kozu verilmiş olmasının, bir komünist partisini rehavete sevk edip ideolojik hegemonyasını kaybetmesini sağlamanın, böylece diktatörlüğünü işçi sınıfının egemenliği muhtevasından bütünüyle yoksun bırakmanın çok esaslı bir yöntem olduğu, rahatlıkla söylenebilir. Tarihi tecrübe bu yöndedir. Buna karşı, böyle anayasal garantilere ve cebir tekeline sığınmayan partilerin, rekabet karşısında daha canlı kalmaları, ideolojik hegemonya sağlama ve/ya da koruma şanslarının daha fazla olması beklenebilir.)

Bu yüzden, Murat Belge, diktatörlük sorunsalı ile ideolojik hegemonya sorunsalının farklı iç sistematikleri olduğunu söylerken, genel olarak haklıdır. Gelecek dergisindeki eleştirmenleri, bu sorunun etrafından dolanmışlar; Mehmet Gündüz de Sosyalist Birlik'in 5. (Temmuz-Ağustos 1989) sayısındaki kısa tanıtma notunda (s.76-77) hak verdiği Cem Eroğul ile Nail Satlıgan'ın bu noktadaki yanlışlığını görememiştir.

Ne diyor, M.Gündüz'ün yaptığı alıntıda Cem Eroğul? Genel olarak sınıf egemenliği anlamında kullanılırsa proleterya diktatörlüğü kavramından vazgeçilemez ama, siyasal demokrasinin reddi anlamındaki llanılıyorsa, bu kavrama karşı çıkılabilir...(Gelecek, Sayı, 1, s.72) M.Gündüz'ün beğendiği bu uyarıyı, ben yüzeysel buluyorum. Bu tartışma açısından, sınıf egemenliği kavramı ile diktatörlük kavramı arasındaki ayırım o

kadar elemanter, o kadar herkesin bildiği bir şeydir ki; ayrıca, Murat Belge'nin proletarya diktatörlüğü kavramı ve uygulamasına karşı çıkarken "toplum ilişkilerinde ve ideolojide proletaryanın üstün olması"na karşı çıkmadığı o kadar aşikâr bir şeydir ki, Cem Eroğul hiç de Murat Belge'ye cevap vermiş olmamakta; dahası, "siyasal demokrasinin reddi (ise)... pekâla karşı çıkılabilir" dediği anda, zaten Murat Belge ile aynı şeyi söylemektedir.

Mehmet Gündüz'ün Nail Satlıgan'dan alıntıladığı paragraf ise, ayrı bir yüzeysellik örneğidir. Sanki Murat Belge, Gramsci'nin tartışılan terimleri nasıl kullandığına ilişkin bir metin incelemesi yapmıştır da, Satlıgan ona, hayır, öyle değil böyle kullanmıştır, Gramsci hegemonya ile diktatörlüğü karşı karşıya getirmemiştir, diye cevap vermektedir. Bu, Satlıgan'ın genellikle kitabi, hayattan kopuk yönteminin tipik bir örneğidir. Mesele hiç de Gramsci'nin ne dediği, ne demediği değildir; Gramsci'den uyarladığı terimleri kendi düşüncesini ifade etmek için kullandığını baştan belirten ve bundan sonra o düşünceyi özgürce geliştiren Murat Belge'nin bizim önümüze getirdiği, bizim de Gramsci'ye değil gerçeğe bakarak kendi kafamızla cevaplandırmamız gereken sorun, "proletarya diktatörlüğü" ile demokrasi, "proletarya diktatörlüğü" ile proletaryanın sınıf egemenliği arasında bir çelişmenin, şimdiye kadarki sosyalizm deneylerinde görülüp görülmediğidir.

Marksizm gelişecekse, böyle soruların cesurca sorulmasıyla gelişecektir. Cem Eroğul ve Nail Satlıgan'ın tavrı, hiç bir şeyi geliştirmez. Kendisi 1980'lerin başlarında hayli cesur sorular sormuş olan M.Gündüz'ün şimdi bunu göremeyişi ise, hayret vericidir. Ama belki de bu, orada fazla yüklenilmiş olmak nedeniyle doğan bir geçici ihtiyatlılık, bir geçici dogmatizm eğilimidir.

39. Yavuz Alogan, daha önce de bazı yerlerini eleştirdiğim yazısında, "yenilikçi Deng'in bir gecede 'muhafazakâr cani' veya 'reformcu' Gorbaçov'un ilerde belki bir zalim Stalin veya zavallı Dubçek, vb.haline gelmesi" gibi kabul edilemeyecek sonuçlar veren tahlillerden şikâyet ediyor (Sosyalist Birlik, sayı 5, s.7). Bunu, benim Saçak'ta 1988 yılı boyunca yazdığım yazılarda Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketlerine, henüz görece yukarıdan aşağı aşamalarındayken bile "iyidir" demiş olmam nedeniyle, gene bana karşı bir eleştiri olarak söylüyor. Bir kere daha bu eleştirinin arkaplanını, yukarıdan aşağı hiçbir iyiliğin gelemeyeceğini ve beklenen kitle ayaklanmasının (hepsi aynı "hâkim sınıf"ın unsurlarıdır diye) reformcuları da yıkacağı, yıkması gerektiği fikri oluşturuyor. Hattâ Yavuz Alogan, klasik Stalinizmi bile sağ gören, daha da "sol"da, Troçkist bir optikten soruna baktığından, bu optikte Stalinistlerin daha sağında yer alan bugünkü reformcuların, "kapitalist restorasyon"un (Alogan bu kavramlaştırmayı da kullanıyor:s.9) esas sorumluları olarak, beklenen kitle ayaklanmasının öncelikli hedefleri olması gerekiyor. Bu noktaya gelindiğinde Alogan'ın perspektifi, bizim SP içinde mücadele ettiğimiz düşünce tarzından hemen hiçbir önemli farkı içermiyor.

Şu andaki özel konumuz açısından Alogan, "yenilikçilik" ve "reformculuk" ya da karşısında "muhafazakârlık" gibi kavramların göreli ve değişebilir karakterlerini göremiyor. Yukarıdan ve aşağıdan'ın karşılıklı diyalektiğini, bunun hem reformcuları hem muhafazakârları nasıl sürekli bölüp değiştirdiğini ve bir konumdan diğerine karşılıklı geçişlere yol açtığını göremiyor. "Bir gece" ifadesindeki karikatürleştirme çabası bir yana; bu konum değişimlerinin nicel birikimlerinin nasıl yavaş yavaş oluştuğunu ve sonra olayın "ansızın" patlak verdiğini göremiyor. Oysa tarih, böyle konum değişiklikleriyle doludur. Osmanlı devletinde II.Murat döneminde ulema statükocu, devşirmeleri değişimden yana iken, Fatih'in ölümünde bu rollerin tersyüz olduğu bir noktaya gelinmiş bulunması; muhalefetteyken görece demokratik olan DP'nin 1950'den sonra faşizan eği-

limlere kadar varması ve buna karşılık 1950 öncesinin "Milli Şef"iyle partisinin muhalefette demokratikleşmesi; Troçki'nin Stalin'den de "sol" bir diktatörlük politikası savunuculuğundan Stalin'in demokratik eleştirmeni konumuna geçmesi, hep bunun örnekleridir. Kişiler açısından değişmez "karakter"ler yoktur; süreçleriri içinde yeralış biçimlerinin getirdiği göreli konum ve değişimler vardır. Her dönüm noktasında "yenilikçi" ve "muhafazakâr" saflarda kimin yer aldığı yeniden belirlenir.

Esasen, belli bir yenilenme hareketine veya bir devrime önderlik eden sınıf, parti, grup veya kişilerin, sonradan, kurulan "yeni düzen"in tutucu bekçileri haline gelebilecekleri de, bir bakıma tarihsel materyalizmin alfabesidir ve hiçbir şaşırtıcı yan arzetmemektedir.

40.Cumhuriyet, 15 Mayıs 1989. Son sözcüğün altını ben çizdim.

41.Cumhuriyet, 21 Mayıs 1989.

42.Jasper Becker, "Deng's decade of decline", The Guardian, 22 Nisan 1989.

43.Yavuz Baydar, "Despotluğun kökü köylülükte", Cumhuriyet 14 Haziran 1989. Bei Dao'nun görüşleri İsveç'te, Dagens Nyheter'de yayınlanmıştır.

44.Cumhuriyet, 15 Haziran 1989. Bu alıntının, bir imparatorun yerini diğerinin alması konusunda söylediklerinin, "ulu önder" Mao'nun yerini "ulu önder" denmeden de öyle muamele gören Deng'in almasına çattığı, bu çizgiyi devamlılık içindeki tek bir siyasal kültür, tek bir gelenek olarak değerlendirdiği, son derece açık değil midir? Mao'nun kişi kültü, 1950'lerin sonlarında o zamanın reformcuları Peng Dehhuay ve taraftarlarınca da, Kültür Devriminin ardından da, hep, feodal toplumun beslediği otokratik imparatorluk eğilimlerinin bir tezahürü olarak eleştirilmişti. "Demokrasi Bildirgesi" de aynı tutumu benimsiyor. Peki, 2000'e Doğru nasıl olur da okuyucularına, kitle hareketinin "ikinci bir Mao" istediğini söyler? Gerçeklerden kopuşun bu derecesi, akıl alır gibi değildir.

45.Saçak ve 2000'e Doğru dergilerinin yönetimindeki muhafazakârlık bu ölçüte o kadar sadıktır ki, şimdi ÇKP yönetimi "sınıf mücadelesi"nden daha çok söz ediyor diye, derhal olumlayıcı bir "sola kayma" değerlendirmesi yapmaktadır (2000'e Doğru, 10 Eylül 1989). Buradaki fikri iflâsa, daha sonra değineceğiz.

46.Anatoli Ribakov'un biyografik yönü çok güçlü Arbat Çocukları romanı, bu konuda başlıbaşına bir referans oluşturuyor.

47.Oysa gösterilerin bastırılmasından sonraki bütün tanıklıklar, hep, 1980'ler boyunca içinden geçtiği bir göreli muhafazakârlaşma, daha reformcu kurmaylarından kopma sürecinde Deng'in, 1983'te ve 1987'de iki defa, aydınlarla büyük kavgalar yaşamasının oynadığı önemli role işaret etmektedir.

48.Bu konuda bkz. Halil Berktay, "Sosyalist Parti Kongresi üzerine Birkaç Not", Sosyalist Birlik, Sayı 4, Haziran 1989.

49.Pekin'deki Sosyal Bilimler Akademisi binaları, gösteriler boyunca ve son bastırma hareketi sırasında, hep öğrencilerin sığınağı oldu. Akademinin araştırma personeli ise, göstericiler kitlesinin önemli bir unsurunu meydana getirdi. Akademinin Politik Yapıda Reform Enstitüsü ile Marksizm-Leninizm-Mao Zedung Düşüncesi Enstitüsü'nün başkanları da, katliamdan sonra Batı'ya sığınanlar arasında yer alıyor. 1970'lerin sonlarından bu yana kamuoyunda global bir bakışla Deng'in adına izafe edilen reformların asıl teorisyenlerinin bunlar olmuş olduğu bugün daha iyi görülebiliyorsa, buna da şaşmamak gerekir.

50.Bkz. "Bahar Ayaklanmasının Sonucu: ÇKP'de Sola Kayma", 2000'e Doğru, 10 Eylül 1989.

51.Cumhuriyet, 15 Haziran 1989. "Geçmişte ciddi hatalar yapan liderler" ifade-

si, keza, denetim ve kollektif çalışma tanımamak açısından hayatının son yıllarında Mao'nun içine girdiği tutumun eleştirisini içeriyor.

52.Cumhuriyet, 22 Mayıs 1989.

53.Cumhuriyet, 22 Haziran 1989.

54.Cumhuriyet, 27 Mayıs 1989.

55.Bkz. yukarıda, dipnot 49.

56.Cumhuriyet, 10.8.1989 ve 27.9.1989.

57.Cumhuriyet, 10.8.1989 Yukarıda, şair Bei Dao'nun söyledikleri ile karşılaştırın.

58.Cumhuriyet, 27.9.1989.

59."Deng's decade of decline", The Guardian, 22 Nisan 1989.

60.Bkz. Çen Yizhi'nin tanıklığı, Cumhuriyet, 27 Eylül 1989. Önemle belirtmek gerekir: Çin'deki reformların bir "kapitalizm yolu"nu ifade edip etmediğine ilişkin, 2000'e Doğru ve Saçak çevresindeki tartışmalarda, Çen Yun'un görece reformlara karşı tutumu, bizim muhafazakârlarımız tarafından hep sempatiyle izlenmiştir.

61.Bei Dao'nun Dagens Nyheter'e söylediklerinden naklen, Yavuz Baydar, "Despotluğun kökü köylülükte", Cumhuriyet, 14.6.1989.

62.The NewYork Times, 24 Nisan 1989. Altını ben çizdim.

63.Aynı yerde. Altını ben çizdim.

64.Aynı yerde.

65.Cumhuriyet, 23 Nisan 1989.

66.Cumhuriyet, 17 ve 18 Mayıs 1989.